

3
Stam

OSZK

Organizacja Społeczna i Kultury

A.M.F.

OSZEK

OSZEK

HAZÁNK TÖRTÉNETE

AZ IFJUSÁG SZÁMARA

IRTA

BENEDEK ELEK

SZÁMOS SZÖVEGKÉPPEL ÉS 28 KÉPMELLÉKLETTEL

MÁSODIK KIADÁS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1914

244433

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1953 év *N/1693* sz.

MAGYARORSZAG A HONFOGLALÁS ELŐTT.

Indítván tollamat, hogy megírjam hazám ifjúságának a magyar nemzet ezeréves történetét, lelkemben egy régi könyvecskének emléke elevenedik meg. A velem egykorúak talán még emlékeznek rája : Erdély versekbe szedett históriája volt e könyvecske, ezt szavaltuk végig, felváltva egymást, a kis székely falu rozoga iskolájában. Ennek a verses históriának négy első sora megmaradt emlékezetemben. Így szólt :

Ki s mi laká Erdélyt
A dák nemzet előtt:
Sötét homály lebeg
Még e kérdés fölött.

Ha beköltözünk egy házba, melynek nem mi vagyunk első lakói, nem támad-e önkéntelen az a kérdés bennünk : vajjon ki s miféle emberek laktak itt előttünk? Járván-kel-

vén szép magyar hazánk rónáin, hegyei közt, nem támad-e fel lelkünkben a kíváncsi kérdés: miféle népek éltek itt, minekelőtte őseink elfoglalták ezt a földet, mely ezer esztendő óta a mienk? Miféle népek sírja fölött járunk? Kiknek vére s verejtéke áztatta, termékenyítette a földet, melyet mi ma *édes anyaföldnek* nevezünk; melynek minden rögéhez változatlan szeretettel tapad a lelkünk; melyen kívül a nagy világon nincsen számunkra hely: vessen a végzet bárhová, visszasír hozzám a szívünk.

A szántóvető ember beleakasztja ekéjét a földbe, nyílnak a barázdák az ekevas nyomán s íme, a földnek méhéből csudálatos dolgok kerülnek napvilágra. Tünődve áll meg s forgatja, vizsgálja az ősrégi ember kőből készült, idomtalan fegyverét. Miféle nép lehetett az, melynek kő volt a fegyvere, kő a szerszámja s mikor élhetett ezen a földön? Erre a tudósok sem adhattak feleletet, mivelhogy a néma kőnél egyéb emlék nem maradt róluk. De az ekevas s a tudósok régi emlékeket kutató ásója, kapája, réz meg bronz eszközöket is vet ki a földnek méhéből. Fejlődöttebb népek eszközei ezek, de még ezekről sem maradt írásos emlék: nevük, mivoltuk a föld alá került, porrá lett. $x = = \text{Lohi r}$

Az első, e földön lakó nép, amelynek neve megmaradt, a *kelta* nép volt, mely Krisztus születése előtt 5—6 száz esztendővel rajzott ki Ázsiából. Ez a nép már ismerte a kőnél, bronznál tökéletesebb vasat. Ez már vasból kovácsolt fegyverrel foglalta el a földet, lett ura ennek a hazának. Mivelte a földet, foglalkozott állattenyésztéssel, üzte a kereskedést s ennek révén érintkezésbe lépett a világhódító Rómával, hogy aztán meghódoljon a nála erősebbnek, műveltebbnek. Vagy száz évi viaskodás után hódította meg a hatalmas Róma a kelta népet s Krisztus születésének első százada végén a kelták földje, túl a Dunán s a Dráva-Száva között Pannónia névvel római tartomány lett. De laktak ez időben mai hazánk föld-

jén más népek is. A mai Erdély földjén a dákok, a Tisza mentén s a Temesközben a géták. Amint Róma szomszédságába jutott a dákok földjével, meg is kívánta a természeti kincsekben gazdag tartományt s hosszú harc után Traján császár leverte a dákok vitéz fejedelmét, Dekebált : római tartománnyá lett a mai Erdély földje is.

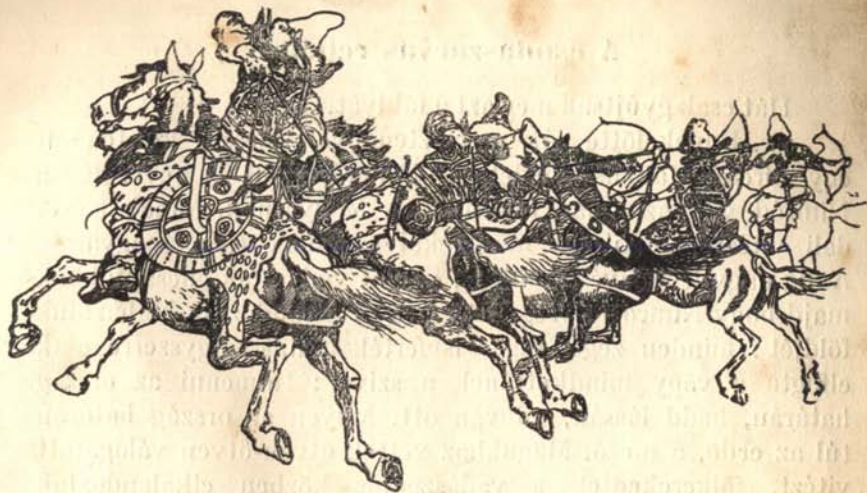
Ahol csak Róma megvetette lábát, új, a régítől elűtő élet kezdődött mindenütt. Hasznát akarta látni foglalásainak s ahol Róma volt az úr, fészket vert a műveltség s a jólét is vele. Nem csupán maga részére aknáztta ki a mai magyar föld természetadta kincseit, de gondja volt arra is, hogy a hatalmába került népek élvezzék a műveltség áldását. Sorban emelkedtek a városok s e városokat nagy gonddal épített műutak kötötték össze. Szemrevaló magánházak, nagyobb szabású középületek emelkedtek a városokban: templomok, fürdőépületek, színházak, szobrok. E nagyszabású építkezések emlékeit mind e mai napig megőrizték az óbudai Aquincum romjai : templomokról, palotákról s nagyméretű színházról tanuskodnak e romok. Krisztus születése után a negyedik században már gyökeret vert a magyar földi római tartományokban a keresztény egyház is s rendes egyházi szervezkedésről tanuskodnak a különböző városokban alakult püspökségek. Ilyen város volt a többek közt a mai Szombathely, akkor Savaria, Pécs (Sopianae) s a ma romjaiban csodált Aquincum.

De amely gyors volt a fejlődés a római uralom idejében, oly hirtelen támadtak a minden szépet pusztulással fenyegető fellegek is. Megindul a népek vándorlása, megkezdí romboló munkáját a nyers tömegek mindent elsöprő fergetege. Már a második évszáz vége táján észak felől megjelennek a gótok s a nyers erő lassanként elnyomja, kiszorítja az erkölcsében megfogyatkozott rómaít. A harmadik évszáz végén Dácia már a gótoké s a negyedik évszáz végén Pannónia is. A magyar földi tartományokból kihúzódnak a római légiók ; minden-

féle népek lépik el a földet s amerre elvonulnak, pusztulás jelzi kezük s lábuk nyomát. A barbár népek valóságos keveréke kavargott e földön, melyen a római ész és kéz annyi szépet alkotott. Gótok, vandálok, alánok, szittya-szarmaták, kvádok rombolták a római kéz alkotásait, minden jele nélkül annak, hogy a romok fölé mást, újat építsenek, tartósabb állami életnek alapjait megvessék. Ebben a nagy kavarodásban, ebben a nagy össze-visszaságban jelennek meg a *húnok*, erőben, vitézségben, szervezetségben mind e vándor népek felett állók : ez a nép látszott hivatva lenni arra, hogy a romok felett új világot teremtsen, magának s a neki meghódolt népeknek állandó hazát adjon a mai magyar földön. Ez nem történt meg ugyan, de maradt utánuk egy nagyértékű örökség : mikor a maroknyi magyar elindult honkereső útjára, azt a földet kereste, mely egykor *Attila földje* volt s honfoglaló munkájában nagy erőssége volt a hagyomány táplálta büszke tudat, hogy ezt a földet a véreből való vér, a vele atyafi húnok vére áztatta egykoron s voltaképen a testvér örökét foglalja el.

De álljunk meg itt. Világverő népről, világverő népnek nagy fiáról : Attiláról leszen megemlékezés. Szenteljünk ennek külön fejezetet.

A VILÁGVERŐ NÉP.

Gyűjtsuk meg a mondák s regék csodás világának fátyláját s elsőbbed ennek fényénél kísérjük világverő nagy útjukban a húnokat.

Ne kicsinyeljük ezt a világot: csak nagyraemelt, nagy dolgokat művelő nép cselekedetei mozgatják meg a népek képzeletét; csak a jelentéktelenségből magasan kiemelkedett népekről szólnak a mondák s regék. Hány nép enyészik el szinte nyomtalan! A történetíró feljegyzi nevét s ezzel vége. Sem szó, sem írás nem hirdeti nagyságát. De a világverő húnok emléke megmarad vala írás nélkül is: a népek nagy serege csodálta, rettegte e nép roppant nagy erejét, a körötte s közte élő népek fölé emelkedő jelességeit.

A csodaszarvas regéje.

Hát csak gyűjtsuk meg azt a fáklyát.

... Ennekelőtte sok ezeresztendővel, messze keleten élt egy híres hatalmas fejedelem: Nimród volt a neve. Ez a Nimród volt az apja Hunornak és Magyarnak, annak a két dali vitéznek, akiknek maradékai a húnok és a magyarok. Amíg nagy legénnyé serdültek, együtt vadásztak édesapjukkal, majd hogy Nimród leöregedett, ketten kalandozták be hazájuk földjét: minden zegét-zúgát ismerték annak. Egyszerre csak elfogta a vágy mindkettőnek a szívét: túlmenni az ország határán, hadd lássák, mi van ott. Milyen az ország határán túl az erdő, a mező. Magukhoz vettek ötven-ötven válogatott vitézt, fölkerelkedtek s vadászatás közben elkalandoztak messze-messze, az országuk határán túl. Szemük-szívük eltelt gyönyörűséggel. Rengeteg erdők, végtelen rónaságok, amerre mentek. Nagy csordákban csatangoltak a mindenféle vadak. Külön-külön fogtak egy-egy vadat s úgy vették úzóbe. Egyszer aztán egy szarvason akadt meg a szemük: csodaszép állat volt, nem láttak még ehhez hasonlatost. A két ágas-bogas szarva össze volt fonódva s lebegett a feje fölött, mint egy koszorú. A két szeme feketéllett, ragyogott, mint a fekete gyémánt. A dereka karcsú, hajlékony, mint a lengő nádszál; a lába vékony s szaladván nem látszott érinteni a földet. Úzóbe vették ezt a csodaszép szarvast, vágattak utána mint a sebes szél, nyomukban a vitézek, tisztásról rengetegbe, rengetegből tisztásra, hegyeken föl, folyóvizeken át. Hol eltűnt, hol felbukkant a csodaszép szarvas: csalta, csalogatta Hunort és Magyart. Reggeltől estig kergették a szarvast, de hiába, alkonyatkor eltűnt egy ingoványos helyen, sűrű nádas rejtekébe. Soha többet nem látták.

De ha a csodaszép szarvast meg sem is foghatták, elvezette ez őket olyan szép földre, amilyent még nem láttak. Gyönyörű

sziget volt ez : köröskörül rengeteg erdők és folyóvizek. Övig gázoltak a fűben-virágban. Nagy terebélyes fák adtak pompás gyümölcsöt és enyhe árnyékot. A vizeknek színén kicsiny és nagy halaknak ezrei úszkáltak s játszadoztak a nap verőfényében.

— De szeretnék itt maradni örökre ! — mondá Hunor áradozó szívvel. — Hát te, öcsém, Magyar ?

— Én is, bátyám, én is.

... És ott maradának. Már több napja voltak a szép szigeten s csodálkoztak, hogy a maguk emberein kívül más embert nem látnak. Fölkerekedtek hát, hogy nézzenek széjjel. Velük a száz vitéz. S ím, amint bolyonganak a nagy rónaságon, egyszerre csak szemük-szájuk elállott a nagy csodálkozástól. Egy nagy csapat leány, egyik szebb a másiknál, ott táncolt karikába-körbe egy csörgedező forrásnak a tövén. Szépen összefogódtak, — lehettek százan, ha nem többen — s úgy keringtek körbe, a kör közepén pedig két leány lejtett, de olyan szép mind a kettő, hogy a napra lehetett nézni, de rájuk nem.

Összenézett Hunor és Magyar, a többi vitéz is, semmit sem szóltak, de egyet gondoltak : hirtelen közrefogták a leányokat, kiki egy leányt fölkapott a nyeregbe s azzal elvágtattak sebes szélnél sebesebben. Hunor és Magyar azt a két leányt kapták fel nyergükbe, akik a kör közepén táncoltak : az alánok fejedelmének, Dulnak a leányai voltak ezek. Reszkettek a félelemtől, de Hunor és Magyar olyan szép szavakkal engesztelték, vigasztalták, hogy lassanként neki-bátorodtak s nem is bánták, hogy elrabolta őket az a két dali szép fiú. Nem bánta a többi leány sem. Még aznap nagy lakodalmat laktak : egyszerre volt a lakodalma Hunornak, Magyar-nak s a száz vitéznek. És megáldá Isten frigyüket. Szaporodtak ivadékról-ivadékra. És telt, múlt az idő, eltelt vagy száz esztendő s Hunor és Magyar nemzetsége úgy megsokasodott, hogy nem volt elég tágas a szép sziget. Új hazát kellett keresniök

Isten kardja.

Fölkerekedék mind a két nemzetség, vándoroltak hegyeken, völgyeken, folyóvizeken át, így értek *Szittyországba*. Ez már jó nagy darab föld volt s bár laktak ottan más népek is, elérték ott. Akkor már száznyolc nemzetsége volt a hún és magyar ivadékoknak : eközt oszlott fel Szittyország. De telt, múlt az idő s ime, Szittyország sem elegendő már, megint új hazát kellett keresniök. Összeültek a nemzetségek öregei, vezérei s tanakodtak. A hún nemzetségek vezérei azt javallották, menjenek nyugat felé, a magyar nemzetség vezérei, hogy inkább menjenek vissza a régi hazába, honnét Hunor és Magyar elszakadtak. Végezetül is abban maradtak : a húnok menjenek keletnek s ha elég nagy földet találnak, adják hírül s utánuk mennek. Hanem mikor épen indulóban voltak, előállott Attila, a húnok vezére s kérdé : Hát az *Isten kardja* kié lesz ?

Mert mikoron a húnok és magyarok elfoglalták Szittyországot, egy kardot szenteltek Istennek, aki e földre segítette. Minden nemzetségnek jussa volt Isten kardjához. Hitték s vallották, hogy míg övék e kard, velük az Isten. Összeültek a nemzetségek bölcsei és tanakodtak három éjjel s három nap és határozák: penderítse, forgassa meg egy világtalan ember hétszer a kardot, hetedikszer ejtse ki a kezéből. Ha nyugat felé esik, legyen a húnoké, ha kelet felé, maradjon a magyaroké. Ebben mind megnyugovának. Mikoron pedig a világtalan ember hetedik penderítés után kiejté kezéből a kardot, kerekedék rettentő forgószél, fölkapta, repítette Isten kardját, vitte, vitte nyugat felé, egyszerre csak eltűnt . . .

— Lássátok, lássátok, — mondá Attila, — az Isten is azt akarja, hogy nyugatnak menjünk. Ne búsuljatok a kard után. Megtaláljuk majd mi s hogyha megtaláljuk, hírül adjuk nektek : jertek ti is, jertek !

És útnak eredt a nagy hún nemzetség. Elöl a vén Mundzuk, két oldalán két dali fia : Attila és Buda. Nyomukban tenger nép, ki gyalogszerrel, ki lóháton, át rengeteg erdőkön, mérhetetlen síkságokon, de hosszabb időre meg nem állapodtak, míg a Duna s Tisza közé nem értek. Ez a föld tetszett nekik erősen.

— Itt maradunk, itt élünk-halunk ! — kiáltották egy szívvel-lélekkel.

Hajh, lett rettentő nagy rémület az itt lakó népek között ! Fejük vesztve hívták segítségül a vasfejű Detrét. És az jött is rettentő nagy sereggel. És összecsapott a két sereg, mint két fekete felleg. Kiáradt a Duna, annyi vér folyt belé. Ha kiáradt, nem áradt hiába. A húnoké lett a Duna s Tisza köze. És éltek sokáig békességben. Hadakozásra tán nem is gondoltak. De Attilának nem volt nyugodalma. Kicsi volt neki a Duna s Tisza köze, szeretete volna meghódítani az egész világot. Mondta az apja :

— Ne is gondolj erre, fiam, míg isten kardját meg nem találod. Hiába a nagy vitézséged, ha nincs veled Isten.

E naptól fogvást mind az Isten kardja volt Attila fejében. S hogy meghalt az apja s a húnok egy akarattal őt választották királyuknak, őt, a legvitézebbet, a legbölcsebbet, nem volt lelkének nyugodalma : hej, csak megtalálja Isten kardját !

Közben, hogy így tépelődék az ő lelke, láta egyszer csodálatos álmot. Hivatja a jövendőmondókat, fejtsék meg az álmát. Mondja nekik :

— Hallgassatok ide, az éjjel álmomban csodálatos álmot láttam. Mintha fényes nappal történt volna, úgy emlékszem rá : egy ősz öreg ember szállott le hozzám a levegőégből s egy ragyogó kardot kötött az oldalamra, de ahogy felkötötte, úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Nézem, nézem a kardot s hát kivilágos-világra olyan, mint az Isten kardja. S valamiképen az Isten kardját szemünk láttára felkapta s

elvitte vala sebes forgószél, azonképen engem is sebes forgószél kapott föl s vitt erdők, hegyek, tengerek, végetlen rónaságok, rengeteg nagy városok felett. Én pedig, amint repültem, le-lesujtottam kardommal s ím, az erdők meghajoltak, folyók s tengerek kétfelé nyíltak, a városok lángba borultak. Mondjátok, táltosok, mit jelent az álmom ?

Elállott Torda, a legvénebb táltos s mondá : — Felséges királyom, életem, halálom kezedbe ajánlom, a te álmod azt jelenti, hogy megkerül az Isten kardja s akkor aztán meghódítod az egész világot.

Alighogy végezé szavait Torda, szalad nagy lelkendezve feléjük egy pásztorfiú, villogtat kezében egy kardot s jelenti :

— Felséges királyom, a pusztán egy kardot találtam, ihol, elhozám.

Nézi Attila a kardot, megforgatja; villogtatja, s ég, föld megrendült, akkorát kiáltott nagy örömeben :

— Ez az Isten kardja, emberek !

Nézik a táltosok, nézik Szittyországából jött emberek s mondják ezek is : — Ez az Isten kardja, ez !

Kérdi Attila a pásztorfiút :

— Hol találtad ezt a kardot, fiam ?

Mondá a fiú :

— Amint a nyájam után mendegéltem, látom, hogy egy tavalyi üsző sajnálja a lábát. Nézem, mi baja lehet s hát vérzik az utó bal lába. Tűnődtem magamban : ugyan mi vérezheté meg, mikor gyenge hajlós fűnél nincs egyéb a pusztán. Nézek erre, nézek arra s ihol egy kard hegyét pillanatom meg a földben. Fogom, hogy kihúzzam s hát abban a pillanatban láng csap ki a kard hegyéből. Én bizony megijedtem s elszaladtam, de ahogy visszanezek, látom, hogy a kard csak kipattan a földből s forog, forog, mintha szél forgatná. Egyszerre csak ellobban a lángja s a kard elterül a földön. Én aztán nekibátorodtam, visszamentem s fölvettem a kardot.

— Ez az Isten kardja, ez ! — kiáltották a népek.

Attila pedig mindjárt kipróbálta. Háromszor vágott vele a négy anyaszélnék, hogy csak úgy zúgott bele.

— Ez az, ez az ! — örvendezett Attila. És tüzet gyujtanak az ő parancsolatjára mindenfelé, tüzet Istennek, aki kardját visszaadta a hún nemzetségnek.

És beteljesedék a táltosok jövőmondása, mert Attila csakugyan meghódította az egész világot.

A krónikások Attiláról.

Attilának és népének világhíres nagysága a történelmi világító fénye mellett sem kisebbedik. Egykorú krónikások írásai örökítették meg világverő Attila alakját, vitézségét, bölcsességét, egész valójának nemességét. Idegen írók tanúsága szerint is korának legnagyobb hőse, ki mellett a történelem nevezetes hősei elhalványodnak s kinek nevét később is félelemmel vegyes csodálattal emlegetik.

Honnan indult ki a hún nép világverő nagy útjára? Ázsia belsejéből, Kína szomszédságából mozdult meg a rettentő nagy néparadat s amerre húzódik, magával sodorja a népeket. A negyedik század utolsó felében Balambér király vezetése alatt meghódítják a mai Oroszország akkor leghatalmasabb népét, a keleti gótokat, a Dáciában lakó nyugati gótok pedig a római uralomnál keresnek menedéket a népeket elseprő áradat elől. Az ötödik század első felében lép előtérbe Attila, Mundzuk fia: ő teszi világhatalommá a hún birodalmat. A Kaspi-tengertől a Rajnáig, az Alsó Dunától a Keleti-tengerig, ami nép e végtelen területeken élt: mind meghódolt világverő Attilának. A különböző fajtájú és vallású népeknek óriási tömege ismeri el urának, királyának Attilát: szarmaták, osztrogótok, gepidák, svévek, markomannok, herulok, turkilingok, skirek, turingok, saxok, szlávok s egyéb névszerint is alig ismert népek. És ezek a népek most *egységes* birodalomnak a népei; a világ, melyet ők Attila uralma alatt alkotnak, a keleti és nyugati római birodalomtól különálló nagy világ. Ennek a nagy, hatalmas világnak a közepe a Duna-Tisza rónasága. Ez a középpontja a hún birodalomnak. Itt volt valahol a hún birodalom fővárosa s e fővárosban Attila halmon épült, fatornyos palotája. Magának a hún népnek nagy tömege a szarmata síkságon élt, a birodalom középpontján csupán az előkelők vették körül a világverő hún királyt. Nagy nevezetességű történeti tény ez: a mai magyar föld ekkor volt először középpontja egy nagy, hatalmas birodalomnak.

Akár a gyűlölet, akár a csodálat hangján beszél Attiláról monda és krónika: mind a két hang az ő világtörténeti alakjának rendkívüli nagyságát hirdeti, bizonyítja. Ő maga hiszi erős, vallásos hittel, hogy küldetése van ezen a földön; hogy a hódítás jogát egy felsőbb hatalom ruházta rá. Közös vonása ez a nagy dolgokra hivatott embereknek, a világhódítóknak. Különösen jellemzi ez a turáni fajt s mint Attila, később

Dsingiz kán is Isten ostorának nevezte magát. Isten ostorának, kit Isten a bűnös népek ostorozására küldött.

A gótok történetírója, Yordanes, száz évvel később azt írja róla, hogy : az egész föld, a világ népeinek sanyargatására és rémületére született ez az ember, kinek félelmetes híre mindent rettegésbe ejtett s valamennyi nemzet bámulatát magára vonta. Hatalmát már büszke magatartása és kevélyen körüljárattott szemeinek parancsoló tekintete is elárulta. Szerette a harcot, de mérsékelte magát. Elhatározásaiban szilárd, könyörgésre engesztelékeny és kegyelmes azokhoz, kiket egyszer hívei közé számított. Külsejében igazi hún : alacsony termetével, széles mellével, nagy fejével, apró szemivel, ritka szakállával, lapos orrával és sötét testszínével egyesítvén magában nemzetének faji sajátságait.

Igy ír róla a gótok történetírója s míg a rómaiak kegyetlen barbárnak hirdették s minden rosszat, borzalmat összehordtak róla, a germán népek előtt közel ezer esztendeig úgy állott neve, emléke, mint nagy, bölcs, hatalmas, gazdag és bőkezű, nagylelkű, emberséges és igazságos királyé, akinek párja sohasem volt és sehol nem található ; akinek udvarában tizenkét király, hercegek és grófok szolgáltak ; aki mellett a germán népek képzeletében eltűntek, elhalaványodtak a nagy gót hódítók, mivel kivesz emlékük a mondákból, de Attilára úgy emlékeznek vissza, hogy ő jól fogadja s becsületben tartja azt, ki hozzája csatlakozik ; jobban szeret békével, mint fegyverrel uralkodni, de összetiporja, megsemmisíti, aki ellene szegül. És bármennyire ellenségesen is írnak róla a rómaiak, közülök is többen élnek Attila udvarában s Priscus Rhetor görög író tanúsága szerint Attila fővezére, a görög eredetű Onegezius, úgy nyilatkozott, hogy inkább lenne szolga Attilánál, mint nagy úr és gazdag a rómaiaknál. Ugyanígy nyilatkozott egy görög kereskedőember is : sokkal jobb hún, mint római alattvalónak lenni, mert a hún törvények megengedik, hogy

aki meg tudja magát váltani — és vitézségével mindenki szerezhet magának annyi zsákmányt, hogy ezt megtehesse — vissza követheti szabadságát s ha vége a háborúnak, senki nem háborgatja vagyonában, békével élvezheti; a törvény egyforma mindenkire, nem úgy, mint a rómaiaknál, kiknél a gazdag és hatalmas büntetlenül sértheti meg, az csak a szegényt sújtja, ki pénzért és hosszú perlekedés után is nagynehezen juthat az igazsághoz.

Ezek az egyszerű vallomások mindennél ékeesebben szólnak Attila nagysága mellett, ki nem csupán kardjával hódította meg a világot, de meghódította, őszinte hűségre melegítette mindama népek szívét, melyek az ő bölcsességének, igazságszeretetének melegítő sugarait érezhették. Nem csoda, ha a különben is gyengülő Róma féltette tőle világhatalmát. Félmilliónyi harcos került ki Attila népeinek rengetegéből s ezek a népek Isten kardjának csodálatos megtalálása után babonás hittel hitték, hogy ezzel maga Isten jelölte ki Attilát a világ urának. Ezzel a rettentő nagy, ezzel az Attila világhódító elhivatásában hívő hadi erővel indult »Isten ostora« 451-ben a nyugatrómai birodalom ellen, miután a keletrómai birodalmat és császárját, aki orvgyilkosságot tervezett Attila élete ellen, porig alázta. Galliában, a catalaunumi, ma chalonsi síkságon ütközött meg Aetiussal, a római hadak fővezérével. A jósök azt jövendölték Attilának, hogy az ütközetnek nem lesz ugyan szerencsés kimenetele, de az ellenség vezére elesik. Ehhez a csatához hasonlót nem ismer a régi történelem, — mondja Yordanes. — Semmit se látott, aki nem nézhette végig ezt a csodálatosan dühös, borzasztó és makacs küzdelmet, mely 165 ezer ember halálával végződött. Délután 3 órakor kezdődött a harc s csak akkor szűnt meg, midőn az éj sötétjében barát és ellenség egymást nem tudta felismerni. Attila élete is veszedelemben forgott. Ha szekérvarába nem menekül, megölik a vizigótok. Onnan

fenyegette folytonos fegyverzörejjelel az ellenséget, de Aetius sem merte megújítani a csatát, mely eldöntetlen maradt s melyben — a monda szerint — három napon át az elesettek lelkei is folytatták engesztelhetetlen tusájukat. Attila visszatért Hunniába, de már a következő év tavaszán Itáliát támadta meg. Aquileát, melynek bevehetetlen híre volt, földig rombolta, aztán Róma ellen indult. Itt állott meg a világverő Attila. A megrémült császár Leó pápát küldi elébe fényes küldöttséggel, békéért könyörögvén. És Attila megköti a békét. Lemond a további harcról évi adófizetés fejében, hazamegy Hunnia földjére, fatornyos palotájába — meghalni.

Attila halála.

A keletrómai birodalom ellen készülődik s e készülődés közben lepi meg a halál. Mielőtt indúlna újabb világverő útjára, menyegzőjét tartja a szép Ildikóval, szertelen kedvében a rendesnél több bort iszik, alvásközben megered orrávére, a torkába szálló vér megfojtja s reggel halva találják Isten ostorát.

A hún birodalom gyászba borul. Lovas vitézek száguldanak szét a halál hírével, a gyász jeléül levágott hajjal, felhasogatott arccal, néma fájdalommal állják körül a holttestet, melyet a síkság közepén, selyem sátor alatt tesznek ki közszemlére. Csak a hún énekesek gyászdalai törik meg a halálos csendet. A nagy király nagy tetteit dicsőítik a gyászdalok, melyek, Yordanes feljegyzése szerint, ilyenformán szólhattak :

Attila, Attila, húnok nagy királya,
Mundzuk sarjadéka, híres maradvája !
Te ura, királya szittyák s germánoknak,
Valál hódítója a rómaiaknak :

Napnyugatiaknak, napkeletieknek,
Valál réműlete, valál iszonyata
Te minden népeknek!
De ha könyörögtek, megengesztelődttél,
Adófizetéssel te megelégtőtél.
Míndez nagy dolgokat te megcselekedted,
Ez világnak hódítását mind te végbevitted
S sebzetlen maradtál!
Ármányság, árulás meg is meg nem ejtett,
Sűrű sok ellenség el sem is veszejtett,
Haj! mégis meghaltál!
Valál vígasságban, fekvél nyoszolyádban,
Puha nyoszolyádban, tornyos palotádban,
Meglepett a halál a te mély álmodban,
Húnok nagy királya,
Mundzuk maradvája!
Hajh! ki mőndje ez halálnak,
Az orozva járó álmat!
Halál, halál, csendes halál!
Nem vagy te igazi halál!
Rajtad bosszút nem állhatunk,
Beléd kardot nem márthatunk:
Halál, halál, csendes halál,
Nem vagy te igazi halál!

Nem asszonyi síránkozással és könnyekkel, hanem férfiak vérével gyászolták a »híres vitézt«. Holtteste fölött nagy tort ültek, aztán zárták hármass koporsóba, arany-, ezüst- és vas-koporsóba; fegyvereit, ékszereit melléje tették; kedves paripáját, leghívebb szolgálait ős szittyák szokás szerint leölték, vele együtt temették éjnek idején egy közös sírba s emeltek föléje magas halmot.

Még ki sem zöldült ez a magas halom, összeomlott a húnok birodalma, világverő nagy hatalma. Kitért a vizsály Attila fiai közt a hatalom fölött s a meghódított népek

egyszerre fölemelték fejüket. Itt volt a kedvező alkalom : megdönteni a húnok világhatalmát. Több ütközet után Pannóniában, a Netád patak mellett volt a döntő ütközet. A gepidák, gótok, svévek, rugioiok és herulok egyesült hadereje tönkreverte a húnok s a velük szövetséges népek seregét. Ebben a csatában esett el Ellákh, Attila legidősebb fia s vele vagy harmincezer vitéz. A megvert sereg visszahúzódik az Al-Duna és Deneper mellékére. Amott, Kis-Scythia végén három fia telepedik meg Attilának : Irnák, Emnedzur és Ultzindur, a Deneper mellékén pedig Dengesikh, ki 469-ben a keletrómaiak ellen viselt hadjáratban esett el. Az ötödik század vége táján már mind a déloroszországi síkságon tanyáznak a húnok.

A hadak útja.

A monda emlegeti, hogy egy maroknyi sereg itt maradt a mai magyar föld keleti szélén: Csaba vezér, Attila fia hagyta itt azzal, hogy hírt visz az »otthon« maradt testvéreknek s visszajön: újra elfoglalni Attila örökét. Három ezer vitéz vált ki Csaba seregéből s telepedett le a mai Székelyföldön, — így szól a monda. — De mielőtt Csaba visszaindult Szittyaországába, áldoztak a *tűznek*, áldoztak a *víznek*, azután a *levegőnek*, végezetül a *földnek*. S megesküdtek mind a visszatérők Isten szabad ege alatt, hogy, ha a székelyeket ellenség támadná meg, visszatérnek még a világ végéről is. Hírül viszi nekik a tűz, ha ez nem: a víz; ha a víz nem: a levegő; ha ez nem: a föld.

Háromszor tértek meg Csaba vitézei s verték szét a székelyek elleneit. De aztán telt, múlt az idő, Csaba nem jött vissza a magyar testvérekkel. Már rég por és hamu volt Csaba, mikor újra ellenség támadott a székelyekre. Hiába néztek Szittyaország felé, nem jött a segítség. De halljatok csodát, mi történt! Mikor épen az utolsó csatára készült a székely, éjnek éjszakáján világosodik az ég s ím, a csillagoknak fényes ragyogása közt megjelenik Csaba királyfi s nyomában a vitézek, kik sok száz esztendővel annak előtte háromszor verték széjjel a székelyek ellenségeit. Nem hagyta el a székelyeket az ő csillaguk, a Szaturnus csillag. Hírül vitte a magas mennyországba: bajba' van a székely!

— Fel, fel, vitézek! — kiáltott Csaba s ím fölkerekedének a halott vitézek, végigszáguldanak a csillagos ég boltozatján, sebes szélnél sebesebben, a gondolatnál is sebesebben s a székely határon, hol az ég ráhajlik a hegyekre, leszállanak az égből. Rettentő rémület szállja meg az ellenséget láttára a hún vitézeknek, kik az égből szálltak le s nem

hagyják a székelly testvért nagy veszedelmében. Fut a tenger ellenség esze nélkül, nincs az a vitéz, aki megállni merjen, aki vissza is tekintsen. És halljátok, csodáljátok, Csaba és vitézei ismét fölszállanak a csillagos ég boltozatjára s visszazárguldanak azon az úton, amerről jövenek. Ragyogó fehér út verődik a paripák lába nyomán, amely el nem enyészik soha s megmarad örökkön örökké : a *hadak útja* ez. Ott ragyog az égen, csillagos estéken . . .

A történetírás nyomról-nyomra járó kutatása nem igazolja ugyan a felséges szép regét, de népünk lelke kegyelet-szeretettel csüng az apáról fiúra szálló hagyományon : a húnok ivadéka a székelység s ez a maroknyi nép századokon át erős hittel várja a magyar testvérek bejövetelét, Attila földjének visszafoglalását . . .

Harminc esztendeig tart a húnok uralma a mai magyar földön s négyszáz esztendő forog le az idők kerekén, míg megjelennek a honfoglaló magyarok, hogy — a ma is élő hagyomány szerint — elfoglalják Attila örökét. Germán népek lépnek a húnok nyomába, övék lett a mai Magyarország s a germánok mellett szarmaták és szlávok laktak e földön. Az egykori Dáciát a gepidák, Pannóniát a keleti gótok, a Dunán innen eső területet a herulok lepték el. Majd a longobárdok tűnnek fel, később az *avarok* s ez a húnokkal atyafi nép, melynek görög írók szerint a nyelve is egy volt a húnok nyelvével, fölébe kerekedik az egymással versengő népeknek : 569-től kezdve az avar lett ura a mai magyar földnek.

Mintegy másfélszáz esztendeig tart az avarok uralma. Nem tudták magukba olvasztani a meghódított népeket, nem tudtak tartós egységű államot alkotni s a 805. esztendőben uralmuknak teljesen vége szakadt. A germán eredetű frankok híres királya, a későbbi császár, Nagy Károly mérte rájuk a döntő csapást. Ő foglalta el földvéraikat, gyűfűiket, hol ren-

geteg kincseiket őrizték. Közmondássá lett: elvesztek, mint az avarok, nem maradt semmi atyafiuk, örökösük.

A kilencedik század vége táján német, morva és bolgár nép az uralkodó a mai magyar földön s bár különböző szer-tartással, ezek már mind hívei voltak a keresztény vallás-nak. De e népek közül egyik sem tud egységes államot alkotni: ezt a nagyszerű hivatást a Gondviselés a magyarnak tar-totta fenn.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A HONFOGLALÓ MAGYAR.

Az őshazában.

Ha önkéntelen feltámad lelkünkben a kíváncsi kérdés : mely népek lakták hazánk földjét a magyarok bejövetele előtt, még természetesebb abbéli kíváncsiságunk : hol, merre volt őseink bölcseje, mely népekkel volt atyafiságban. A régi krónikák szerint Kelet-Ázsia pusztaságain volt a magyarnak őshazája s a mongol vagy török-tatár népcsaládnak vérbeli ivadéka a magyar. Ezt a rokonságot vallja történetünk többjeles bűvára ma is. Viszont több tudós vitatja a finn-ugor népcsaláddal való rokonságot a nyelvi hasonlatosság alapján. Némelyek legújabban a mai Baskiriát, mely az Erdős-Urál és a Káma s Bjelala folyók közé eső terület, tartják a magyarok őshazájának s vallják, hogy a magyar a baskirral egyazon nép. Ime, tehát többféle a vélekedés a magyarok eredetéről, atyafiságáról, bölcsejéről. Tökéletes, világos bizonyosságunk nincs sem ebben, sem abban az irányban. Ha egyfelől nyilvánvaló is, hogy a finn-ugor elem nagyobb mértékben van meg a magyar nyelvben, mint a török, másfelől a faji hasonlatosság a török népcsaláddal való atyafiság mellett bizonyít s ez kétségtelenül erősebb bizonyíték a nyelvnel. Erősebb, mert a történelemnek számos példája van arra is,

hogy az uralkodó népfaj lassanként átveszi a meghódított népfaj nyelvét, ami annál könnyebben megtörténhetett, mert az uralkodás nem jelentette egyúttal a számbeli többséget is. Ha nem is állítható feltétlen bizonyossággal, a legnagyobb valószínűség szerint a török-tatár népcsaládhoz tartozik a magyar s Közép-Ázsia lehetett a bölcseje, de már azt teljes bizonyossággal tudjuk, hogy 830-ban lép fel a történelem színpadán, még pedig Lebediában, azon a területen, mely a Deneper és Don vidékén, a Fekete- és Azovi-tengerek közé esik s amely terület a magyar nép akkori vezére, Előd vagy Lebedtől nyerte a nevét.

Hét törzse volt ekkoriban a magyarnak, de e közt a hét törzs között akkor még nem volt szoros kapcsolat. A földön, melyet megszállottak, gazdag legelők voltak s termeltek rajta gabonaféléket is. Mindenképen kielégíté egy kevés igényű nép szükségleteit. Voltaképen a nagy kazár birodalom egy része volt Lebedia s nyilván fegyverrel foglalták el őseink a kazároktól. De csakhamar szövetségre lépett a két nép: Előd kazár leányt vett feleségül s kazárok és magyarok együtt harcoltak a Don vizén túl lakó bessenyők ellen. A kazárokkal való szövetség jótékony hatással volt őseinkre, az együttélés valóságos iskolája volt a magyarnak. Egy kézben van a hatalom, a kazár király kezében s ez az egy kéz szorosán összetartja a különböző elemeket. Rendes gazdasági és kereskedelmi élet van Kazárországban, négyféle valláshoz tartoznak a népei — köztük keresztény hitet vallók is — s az uralkodó faj türelmes a más vallást követők iránt. A kazárokkal való szövetség nemcsak azért nevezetes a magyar nemzet történetében, mert később sok hasznát vették az itt látott példának, de azért is, mert ebből az időből van az első kétségtelen adatunk a magyar faj egy kiváló tulajdonságáról: *a magyar faj egybeolvasztó képessége ez.* Ime, rövid együttélés után a kazárok egyik törzse, a kabar, a magyarokhoz csatlakozik, beleolvad s midőn a

A MAGYAROK BEJÖVETELE.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

bessenyők miatt Lebediában sincs maradásuk, nyolcra szaporodott törzssel húzódik a magyar Etelközbe.

Már Lebediában ajánlották a kazárok Előd vajdának, hogy egyesítse a törzseket, legyen azoknak fővajdája, ő azonban erre aggkora miatt nem vállalkozott. Álmost ajánlotta maga helyett, de ez is öreg ember volt s helyette fiát, Árpádot választották fejedelmökül a törzsek. Árpádot, ki Konsztantinosz görög császár elbeszélése szerint, »észre tekintélyes, tanácsban és vitézségben nevezetes s egészen fejedelemségre termett férfiú vala«. Paizsra emeléssel történt az ő fejedelemségre való választása. Így volt szokásban a kazároknál, így választák első fejedelmüket a magyarok is. A hét magyar törzs fejei: Álmos, Előd, Kund, Ond, Tas, Huba és Tuhutum, a későbbi magyar monda szerint, paizsra emelvén Árpádot, e szavakkal hódolának neki: »Mától fogva te vagy vezérünk, uralkodónk, bárhova vezet a szerencse, mi követni fogunk.«

De nem elégedtek meg a szóbeli fogadással, vérrel is megpecsételték azt. Vért eresztettek erős karjaikból, szent edénybe csepegtették a vért s megesküvének, hogy amíg Árpád és nemzetsége él, az utolsó ivadékig, mindig abból lesz a nemzet fővezére. Viszont megesküvék Árpád is, hogy: sem ő, sem utódai a vezéreket a tanácsból ki nem rekesztik, a közös szerzeményt közösen élik, használják.

Ezzel megkötötték a vérszerződés. És választának két főbíró is: a gyulát és a karkhászt, kik vitás dolgokban igazságot tegyenek.

Ime, a hét vezér tehát meghódolt a fővezér előtt. A fővezér, de nem a zsarnok előtt. Ezzel a meghódolással megvetődék a nemzeti egység, a nemzeti összetartozás alapja. Vége szakad a fővezérségen való versengésnek, s a vezérek bölcs szerződése gondoskodék arról is, hogy a fővezért ne okvetlen a fia kövesse a fővezérségben, hanem a család ama tagja, aki erre a legalkalmasabbnak találtatik.

Árpád vezette tehát a magyar népet Lebediából Etelközbe, miután a bessenyők örökös beütése lehetetlenné tette az ottmaradást. Árpád akkor férfikora delén volt s népének Etelközbe vezetése 885 táján eshetett meg. Az Alsó-Deneper, Bug, Dnyeszter, Prut és Szeret közé eső rengeteg nagy, jobbára lakatlan terület volt az új föld, melynek Etelköz, vagyis Vízköz volt a neve. Ezt a területet szállották meg őseink Árpád vezérletével s már-már azt hitték, hogy állandó hazát leltek itt. A kazárok révén Lebediában is sűrű érintkezésük volt a görög császársággal s még sűrűbb s közvetlenebb lett itt. Hadi és kereskedelmi volt ez az érintkezés. Több rendben segítették a görög császárt a bolgárok ellen s élénk cserekereskedést folytattak Bizánccal, mely a magyarok hadi foglyaiért drága aranyszövevekkel, ékszerekkel és mindenféle ipari termékekkel fizetett. De mindössze tíz esztendeig van maradásuk Etelközben : Simeon bolgár király rájuk uszította régi ellenségüket, a bessenyőket, s a magyarság kénytelen megmozdulni : a már-már megszokott haza helyett új hazát kell keresniök. Midőn Árpád elindul, hogy új hazát keressen, a népe nincs együtt, egy tömegben. Csak később csatlakoznak hozzá egyes rajok, melyek a bessenyők elől erdők sűrűjébe húzódtak meg : Erdélyen át s az Alduna mentén szállingóznak utána ezek — az új hazába. Kezdetben északnak, Kievnék tart Árpád, de itt nem állapodhatik meg : nem talál lakatlan területet. Így fordul a Kárpátoknak s a vereckei szoroson keresztül, 895 vége táján belép a mai magyar földre. Arra a földre, melyről az ősök annyi szépet, annyi csodást regéltek. Melynek buja rónaságait, kedves, szelíd halmait, halakban bővelkedő folyamait rengeteg erdőségek határolák. Az ősi, csodaszép regék nyomán új rege támad :

A fehér ló regéje.

E rege szerint Erdélyben állapodik meg először a honfoglaló nép, az itteni népektől is hallják, amit a hagyomány

századokon át őrzött, hogy Attila földjénél, melynek elfoglalására indultak, nincs jobb föld kerek e világon.

— Induljunk ! Előre ! — tüzeskedtek a fiatalok.

— Megálljatok, várjatok ! — csendesítették az öregek, a bölcsék. Előbb meg kell tudnunk, ki s miféle nép lakja ezt a földet. Adja-e kezünkre Attila örökét szép szerént vagy nem. Ha lehet : ősi jusson, ha nem lehet : karddal foglaljuk el.

Fiatal volt Árpád, ám észben öreg : helyeselte az öregek tanácsát. Mindjárt szólt Kusidnak, Kund fiának, aki ugyanvalóst fiatal volt, de nagyeszű ; akinek okos volt minden gondolata s okos gondolatát kétszer is megrágta, mielőtt kimondta.

— Eredj, Kusid és járd be Attila földjét egymagad. Lássad, halljad, miféle népek lakják. Ki most e földön az első elseje.

Elment Kusid s amerre járt, jól megszemléle mindent. Erdőt, mezőt, pusztaságot, folyót, patakot. Csak úgy dagadt a szíve a nagy gyönyörűségtől s fel-felkiáltott : »Ez a föld az, ez, amelyről Csaba regélt !« Egyszer aztán egy városba ért. Abban a városban lakott a fejedelem, kinek Szvatopluk volt a neve. Fölment egyenesen Szvatopluk palotájába. Nem hímezett-hámozott : elémondta, hogy ki s mi ő, kinek az embere.

— S mit akartok itt ? — kérdezte büszkén Szvatopluk.

Mondá Kusid :

— Nem vagyunk rossz szándékkal, én mondom azt neked, Kund fia, Kusid. Meg akarunk telepedni eme földön.

— Hát telepedjétek, van hely az én országomban elegendő, — biztatta Szvatopluk. Jó dolgokat lesz, ha hűséggel szolgáltok engem.

Hiszen épen eleget értett Kusid ebből a beszédből. De nem járt el a szája s csak annyit mondott Szvatopluknak : »Megértettem mondásodat, visszamegyek s megmondom az uramnak.«

Visszafelé mentében nem állotta meg, hogy a kulacsát meg ne töltse a Duna vizéből; a tarisznyájába egy darab földet tett s egy marék füvet, hadd lássa Árpád s lássák a magyarok, hogy nem volt mese, amit Csaba mondott. Megérkezvén, Kusid először is a földet mutatta meg Árpádnak s a vezéreknak.

— Nézzétek meg ezt a földet : fekete és puha. Nincs ennek párja a világon.

Kézzől-kézre adták a maroknyi földet s szemlélték sokáig nagy gyönyörűséggel. Akkor elévette a marék füvet.

— Nézzetek ide. Úgy-e, zöldebb a zöld selyemnél? S most vegyétek a kezetekbe : úgy-e, puhább a selyemnél?

— Puhább a selyemnél, — mondták valamennyien.

— S most igyatok egy cseppet ebből a kulacsból. A Dunából merítettem tele.

Sorra járt a kulacs s mondták valamennyien : »Édeesebb a méznél!«

— S miféle nép lakja most e földet? — kérdezte Árpád.
— S ki ezen a földön az elsők elseje?

Arca, szeme lángban égett, midőn ezt kérdezte.

— Sokféle nép lakja, mondotta Kusid. Ám az elsők elseje Szvatopluk, a tótok s a morvák fejedelme. Halljatok ide, mit üzent! Nem bánja, telepedjünk le, van hely elegendő, csak hűséggel szolgáljuk őt.

Hej, szörnyű haragra gerjett Árpád! Szikrát vetett a kardja, amint megforgatá nagy felindultában.

— Halljátok? Szolgaságra hív engemet és népemet! Megyünk!

Megfújatta mindjárt a harci kürtöt. Lábra kelt mind, aki fegyverfogható volt. Kusidot azonban előre küldötte Árpád. Mondta neki : »Válassz paripáim közül egy fehér paripát. Tétess rá aranyos nyerget, húzass a fejébe gyémántos féket. Menj előre s vidd ezt a lovat Szvatopluknak. Mondd meg neki:

Árpád, a te urad küldi. Azért küldi, hogy legyen, amin kiszaladjon Attila földjéről. »

Kusid csakugyan előre ment s vezette a fehér lovat. Megmondta egyenesen, bátran Árpád üzenetjét.

— Mit beszélsz te ? Mondd el csak még egyszer !

S akkorát kacagott Szvatopluk, hogy még a föld alatt is ekhót vetett a kacagása.

— El én, százszor is, mondotta Kusid. Ha kedves az életed, ülj fel a fehér lóra, mert bizony mondom, kardhegyre kerül a fejed.

De most már nem kacagott Szvatopluk. Arcát elfutotta a méreg s a boszúság.

— No hát, mondd meg a gazdának : nem ülök a lovára. Bunkósbottal agyonütöm a dögállatját ; aranyos nyergét a Dunába, gyémántos fékjét a fűbe vetem. Értetted-e ?

— Értettem, Szvatopluk. Csak üsd agyon a lovat, majd megeszik a húsát a mi kutyáink. Vesd a nyergét a Dunába : kihalásszák a mi halászaink. A féket is vetheted a fűbe : majd megtalálják a mi kaszásaink. Értetted-e ?

Hej, kürtöt fúvatott egyszeribe Szvatopluk s mire Árpád a Duna mellé ért : akkora sereggel várta, hogy az ég is elfeketedett az árnyékától. Fele sem volt a magyar, egynek három is jutott. Juthatott tíz is : legelől rohant Árpád s a hét nemzetség élén hét vezér. Hullott Szvatopluk népe, mint a hulló kéve. Duna vize megáradt s kicsapott medréből, annyi vér folyt bele. Futva futott Szvatopluk is s beleugratott a Dunába, de nem tudott átvergelődni a megáradt vizen : ahová Árpád nyergét dobta, a Duna fenéke lett az ő sírja is . . .

Magyarország a honfoglalás korában.

Minő képe lehetett annak az országnak, melynek földje, füve, vize oly nagy örömet fakasztott honfoglaló őseink szívében? Nincs erről egykorú rajzunk, de segítségünkre jönnek későbbi leírások s ezeknek nyomán megállapíthatjuk hazánk képét a honfoglalás idejében. Németek, morvák és bolgárok urai ezidőben a mai magyar földnek s ezek a népek akkor már mind a keresztény hitet vallják s terjesztik alattvalóik közt is. De a német és morva verseng a hatalomért. Arnulf, a németek császára s Szvatopluk, a morvák nagyfejedelme közt életre-halálra folyik a harc s e harcok nyomán elpusztulnak az egykori Pannónia templomai, várai, községei, városai, csupán a jó utak maradnak meg, a római műveltség emlékeként. Egyébként sűrű rengeteg erdők, ingoványok, mocsarak borították a mai Dunántúlt, azok borították még századok múlva is. Ilyenforma képe lehetett a Dunán innen eső területnek is. A Duna-Tisza közének homokos földjén csekély számú avar, szláv, bolgár népség tengődött. Máramarostól Trencsénig a Kárpátok vidéke csaknem járhatatlan rengeteg erdő vala. Ilyenforma képe volt a Székelyföldnek, ilyen a Királyföldnek is, hová századok múltán a szászok telepedének.

Erre a földre lépett a honfoglaló Árpád az ő maroknyi népével. Igazán maroknyi nép volt ez: száz-kétszázezerre becsülhető. Ennek a maroknyi népnek mindössze 20—25 ezer a fegyverfogható katonája. A hosszú vándorlások, az örökös háborúkban számban megfogyatkozott, de a maga jövődjében erős hitű nép ez: bizonyosság rá a honfoglalás fenséges műve. Egy bölcs fejedelem kezében e nép sorsa, ki nem ábrándozik világhódításról: hazát, állandó hazát akar szerezni az ő népének. Kitűzi maga elé a nagy célt s lelkének, testének minden erejével e célt szolgálja, mígnem valósággá válik az.

A magyar nép előtt nem volt teljesen ismeretlen az új haza. Már Etelközből több rendben beütöttek egyes csapatok a mai haza földjére: 862-ben elpusztították a frank Pannóniát s bölcs Leó keletrómai császár hívására 893-ban átkeltek a Dunán s három ütközetben verték meg a bolgárokat. A vereczkei szoroson 895 végén kelnek át a honfoglaló magyarok, ezen a szoroson vezeti át a népét Árpád a Felső-Tisza vidékére. Csekély számú szláv népet találnak itt s a honfoglalás könnyűszerrel kezdődik: a szláv nép meghódol Árpádnak s ez a meghódolt nép segítségére van a hódítás további munkájában, a távolabb eső vidékek viszonyainak ismeretével. A bolgár törzseken volt most a sor s a viszálykodó bolgár törzseket egymásután verik le. Nevezetesebb harcok nélkül haladnak a Duna-Tisza közére, a Maroshoz s meghódítják a mai magyar föld e részét egész Orsováig, tehát az Al-Dunáig. A bolgárok, akik e csatában el nem estek, vagy elmenekültek az Al-Dunán és Száván túli Bolgárországba, vagy meghódoltak és beolvadtak a magyarságba. Megkezdődik tehát az új hazában a magyar nép szaporodása a *beolvadás* útján. A magyar vitézek bolgár leányokat vesznek feleségül, mivelhogy az etelközi nagy pusztulásban erősen megfogyatkozott az asszonyok száma. Így megszaporodva és erősödve némiképp, folytatja Árpád népe a honfoglalás nagy művét. Bejárják a Dráva-Száva közét, a mai Dunántúl déli részét, elkalandoznak Olaszországba, ott dicsőséggel hadakoznak, de visszakerülnek a mai magyar föld nyugati és északnyugati részébe, végét vetik a morva és német uralomnak: kétségtelen tény, hogy a 895—906 közé eső években már be van fejezve a nagy munka, a mai magyar államterület elfoglalása! A maroknyi nép, melynek lélekszámát némely történetíró mindössze százezerre becsüli, urává lett a mai Magyarországnak, ezidőszerint 20 milliónyi nép hazájának!

Árpád és népe.

A honfoglalás csodálatos tényét csak részben magyarázza meg a nép karjának ereje, vitézsége, hadviselésének eredetisége, a hadviselésben való bámulatos kitartása. Mindezek az erények megvoltak a húnokban, az avarokban is s mégsem gyökeresedhettek meg e földön. Nyilvánvaló, hogy Árpád népének lelke összeforrott egy gondolatban: az állandó haza alapításának gondolatában. Egy nagy célért lekesült e nép s meg nem pihent, míglen e cél valóra nem vált. Árpád, a magyar nép vezére, nem követte a világverő Attila példáját, az ő maroknyi népével nem is követhette. Az ő messzelátó bölcsessége honalapításra egyesítette népének erejét, miután éles szeme megtalálta e földben, e földnek fekvésében az állandó megtelepedésnek s az egységes nemzeti állam alkotásának feltételeit. A honfoglalást megelőző századok folyamán hány, Árpád népénél hasonlíthatatlanul nagyobb tömegű nép volt lakója a mai magyar földnek s egy sem tudott állandó hazát verni itt! Egyik-másik rövid ideig szolgaságban tartja a gyengébbet, de magába olvasztani nem tudja: egyedül Árpád népe az, mely nemcsak meghódoltatja az itt talált népeket, de föl is szívja magába s megveti a ma már ezeréves magyar állam alapját.

Sok zagyvaságot írnak össze a megrémült idegen népek krónikásai Árpádról és népéről, de a nagyszerű eredmény lecáfolja őket: államalkotásra termett nép volt Árpád népe, mely nemcsak hogy el nem tűnt nyomtalan, mint annyi vándor nép, hanem rendet csinált a népek nagy kavardásában, országot teremtett azon a földterületen, mely akkor különféle tartományok keveréke volt.

A magyarok hadviseléséről Bölcs Leó császár írásaiban maradt ránk a leghitelesebb ismertetés: ő neki közvetlenül

alkalma volt megfigyelni az ő egykori szövetségeseit. »Fér-
fiakban bővelkedő és szabad ez a nemzet — írja a császár —
nem sokat törődik élvezettel és kényelemmel, csak arra törek-
szik, hogy vitézül viselkedjék ellenségeivel szemben. A fáradt-
ságot és munkát hatalmasan tűrik, forróságot és fagyot egy-
aránt elviselnek és minden nélkülözésnek alávetik magukat.
Nagy szorgosan kilesik az idő alkalmatosságát, nemcsak kéz-
zel és erőszakkal harcolnak, hanem cselvetéssel, hirtelen táma-
dással és az élelem elzárásával is szorítják az ellenséget.
Fegyverük a kard, dárda, nyíl és vért. Miért is a legtöbb
közülök a csatában kettős fegyvert használ: vállán dárda,
kezében íj, szükség szerint egyiket vagy másikat használja,
de ha úzik, szivesebben nyúl az íjhoz. Nemcsak ők maguk
vannak vértelve, de az előkelők lova is elől vassal van fedve.
Nagy gondot és munkát fordítanak a lóhátról való nyilazásra.
Követi őket a lovak és barmok sokasága, részint élelem és
tej nyerése végett, részint, hogy nagy sokaságnak képzeljék
őket. Nem táboroznak sáncok között, mint a rómaiak, hanem
a háború napjáig törzsek és nemzetségek szerint külön vannak
válva. Lovaik takarmányáról télen-nyáron gondoskodnak.
Háború idején visszatartják a szükséges lovakat és sátraik
mellett békóban őrzik a csatarendbeállítás éjjeléig. Előőrseiket
messzire küldik előre, de oly közel egymáshoz, hogy ne könnyen
érhesse őket hirtelen megrohanás. Csatában nem állan-
nak három rendben, mint a rómaiak, hanem különböző csa-
patokban hadosztályonként állanak egymás mellé és az egyes
osztályok közt oly csekély a köz, hogy egy rendnek látsza-
nak. Van még a csatarenden kívül is hadijerejük, melyet vagy
celvetésre használnak a hanyag ellenség ellen, vagy pedig
a csatában veszélyben forgó rész támogatására küldenek.
Podgyászukat közelben tartják a harcvonal mögött, vagy
attól jobbra vagy balra, 1—2000 lépésnyire, csekély őrizetet
rendelve melléje. Vezetéklovaikat gyakran a hadsor mögé

állítják annak védelmére. Kedvükre van a távolból való csata, a les, cselvetés, álnok hátrálás és a visszafordulás s a szét-szórt csatarend. Ha megfutamították az ellenséget, minden egyebet mellőzve, serényen üldözik, nem is gondolva másra. Nem követik a rómaiak és más népek példáját, hogy mérsékelten üldözzenek és nem is elégszenek meg a zsákmánnyal, hanem mindenképen azon vannak, hogy az ellenséget egészen tönkretégyék.«

Elmondja aztán Bölcs Leó császár azt is, hogy a háborúban nagyon ellenére van a magyaroknak a legelőhiány, mivel-hogy mindig sok barmot visznek magukkal. Ellenökre van az erős gyaloghad, mert ők nem szívesen szállanak le lovaikról s nem is igen bírják sokáig a gyaloglást, annyira megszokták a lovaglást. A sík, egyenes tért sem szeretik, mert ez megnehezíti a cselvetést, a meglepetést. Végezetül tanácsot ad, hogy miként lehet győzedelmeskedni a magyarok felett. »Ha szerencsés volt az ütközet kimenetele, ne üldözd őket se túlságos sóváran, se hanyagul. *Mert ők nem olyanok, mint a többi nemzetek, melyek egy vereség után mindjárt le vannak győzve,* hanem azután is minden módon igyekeznek megrohanásokkal nyugtalanítani és lehetőleg kezükbe keríteni az ellenséget.«

Bölcs Leó császár e leírása a magyar hadsereg rendkívüli fegyelmezettségéről tanuskodik s nyilvánvaló, hogy Árpád a különböző törzsek csapatait egységes, egy célra törő hadsereggé tömörítette. Egységes hadsereggé, melynek természetesen megvoltak a külön vezérei a törzsek kiválóbb embereiben. Ezeknek a főembereknek a fegyverzete is más, mint a közembereké. Amazok talpig vasban harcoltak, fényes forgós sisak védi fejüket, a lovuk is vértezett, emezek bőrpáncélt viselnek, van kardjuk is, lándzsájuk is, de főfegyverük a nyíl. Ennek a hadseregnek a fővezetése egy kézben van, de ez a kéz nem uralkodik zsarnoki hatalommal: a nemzet dol-

gait béke és háború idején együtt beszélük, vitatják meg a nemzet elei. Ám ennek példáját megtaláljuk más hódító népeknél is.

A magyarság különleges ereje abban állott, hogy magába tudta olvasztani a különböző fajokat s míg egyrészt a maga javára átvette e fajoktól az átvenni valót, másrészt megőrizte faji kiváló erényeit és nem feledkezett meg a maga elé tűzött célról, melyet csak egységének megtartásával, folyton való erősítésével érhetett el. Ennek a földnek békés úton megszerzéséről szó sem lehetett, tehát legfőbb gondjuk a hadviselés tökéletesítése volt. Ezt a célt szolgálta a vallás, ezt a családi élet, ezt a különféle szokások, melyeknek a nyomai még ma is megvannak. A meghalt vitézt lovával, fegyvereivel együtt temetik el, még szolgálói is elkísérik a túlvilágra s a legyőzött ellenség a győzőnek szolgálója lesz a túlvilágon. Ez a hit lelkesíti a vitézeket a harcban s óvja meg a gyávaság gyalázatától. Béke idején vadásznak, versenyeznek, betanítják lovaikat, kovácsolják a fegyvereket. A gyermek ló hátán serdül ifjúvá. A máig is fenmaradt lakodalmi szokások bizonyítják, hogy még a házasságnál is háborúsdit játszanak. Lakomáikon elmaradhatatlan a hegedős, aki a nagy hősök dicsőségét zengi. Egy cél, egy gondolat uralkodik e nép lelkén: megmutatni erejét az idegen népeknek, tiszteletre, meghajlásra kényszeríteni a magyar faj államalkotó, honalapító képességei előtt. S míg egyfelől meghajlanak a különféle népek az ő karjának ereje előtt, másfelől örömet símulnak hozzá a meghódoltak, elismervén e faj kiváló erényeit, megbecsülvén a védelmet, amit Árpád népe nyújtott nekik.

A honalapító Árpád nem irtotta ki az új hazában talált népeket, hanem felhasználta a maga államalkotó céljainak előbbvitelére. A földet felosztotta az egyes törzsek között s az itt talált népek e törzsekhez szegődve végezték rendes munkájukat, ki földműves, ki iparos, ki cselédsorban. A magyar

urak türelmesebben bántak az alsó néposztállyal, mint a morva és német urak, sorsuk jobbra fordult s a magyar uralom megkönnyebbülés volt részükre a régihez képest.

Árpád nemzetsége, a Magyar nemzetség, mely nevet adott a nemzetnek, a mai Fejér- és Pestmegyében ütötte fel sátrát s Árpád hol Székesfejérvárott, hol Csepelszigeten tartotta udvarát. Itt Csepelszigeten volt Árpád palotája, itt tartotta kincseit; itt volt a ménese, itt töltötte családjával az esztendő nagy részét. Észak, kelet és dél felől semmi veszedelem nem fenyegette az új hazát: Árpád nyugodtan végezhetette nagy munkáját, népének állandó megtelepítését. Ám a nép hadakozó részét nem lehetett mindjárt a röghöz kötni: a harc volt az élete. Szilaj vére nem engedé pihenni. Egyes csapatok nyugat felé menve elkalandoznak, beütnek Itáliába, 899 tavaszán feldőlják Lombardia síkságait, tönkreverik Berengár király roppant seregét. Ez a győzelem további kalandozásokra bátorítja s néhány száz főnyi csapatok óriási területeket kalandoznak be. Amerre csak járnak, rémület s iszonyat fogja el a népek lelkét. Ez az igazán maroknyi nép rettegésben tartja Nyugat-Európát, ennek szárazföldi részét s mert szervezett haderővel alig találkoznak, jóformán ellenállás nélkül pusztítanak, rabolnak s kincsekkel megrakodva térnek vissza-vissza az új hazába. Kincsekkel és rabszolgákkal.

Legtöbbet a szomszéd bajor hercegség szenvedett a portyázó magyaroktól, mígnem a bajorok német segítséggel maguk is támadólag lépnek fel: 907-ben hatalmas sereg nyomult be az új hazába. Árpád, ki személyesen nem vett részt a külsőországi kalandozásokban, összegyűjtötte hadait s Bánhidánál (Komárommegye) tönkreverte a bajorok és németek óriási hadseregét. Sok ezer ember vére festette a harc mezejét s a magyarok nem elégedtek meg a győzelemmel, kiűzték az ország területéről a bajor és német haderőt, üzték, hajtották a Lech vizéig s amerre gyorslábú lovaikon száguldottak, kő

kövön nem maradt. Ezzel a fényes győzelemmel fejeződött be voltaképen a honfoglalás nagy műve. Ebben a véres csatában mutatta meg *nyugat felé* is Árpád az ő népének igazi erejét. Itt mutatta meg, hogy a nép, mely e hazát elfoglalta, nem az a kóbor nép, mely ideig-óráig vert szállást a Duna-Tisza közén : örök időke foglalta el e földet s azt többé más népnek át nem engedi.

Mózes megmutatta népének az ígéret földjét, Árpád nemcsak megmutatta, de el is foglalta az új hazát s úgy tért meg őseihez. A nagy, a fényes győzelem esztendejében, mely győzelem becsületet szerzett a magyar névnek a nyugati népek szemében ; mely tanuságot tett arról, hogy ez a nép nem közönséges portyázó csapat, de nagy dolgokra elhivatott nemzet : e dicsőséges tanuságtétel után meghalt a honfoglaló Árpád. Hány esztendőt élt, nem tudjuk. Hogy akkor már élemedett korú ember volt, az bizonyos. A mai Óbuda, a romokban heverő Aquincum közelében, egy patak mellett ástak sírt a honfoglalónak. Később a keresztény magyarok díszes templomot emeltek sírja helyén. Ennek a templomnak ma nyoma sincs. Sírját hiába keressük. De nevét és emlékét felejtetheti-e a magyar, melynek annyi bujdosás, vándorlás után állandó hazát adott.

Kalandozások a külső országokban.

Árpád halála után nagy veszedelmek fenyegetik a honfoglalás nagy művét. A bánhidai nagy győzelem elkapatja a harcvágyó magyarságot s már-már attól lehet tartani, hogy a külsőországi kalandozásokban, a harci vágy telhetetlenségében elzüllódik az amúgy is maroknyi nép. A síró gyermeket a magyarokkal ijesztgetik a német anyák s amint ma a magyar nép tréfás imádságba foglalja az út mellett való földet,

a vékony lábú ökröt, a vastaglábú lovat (ments meg, Uram, ezektől!) azonképen mindennapos komoly imádságba foglalja a magyarok nyilát: »Uram, oltalmazz minket a magyarok nyilaitól!« A német király, gyermek Lajos, általános felkelést hirdetett a magyarok ellen, de a magyarok két csatában verik le az összetoborzott német és bajor hadakat: a Lech mezején, Augsburg közelében s az Isar vidékén. Történt pedig ez 910-ben. Esztendő múlik esztendő után s nem fogy a magyarok hadakozó kedve. Végigdúlják Nyugat-Európa országait. Közben hol ez, hol az a király hívja segítségül. Kilenc esztendő békére és adófizetésre kényszerítik Henrik német királyt. Elvetődtek Svájcba, a szentgalleni kolostorhoz (a kincseket rejtő kolostorok pusztításában különös nagy kedvük telt) s örülhetünk e »látogatásnak«, mert erről érdekes feljegyzés maradt meg, mely némi világot vet eleink természetére, viselkedésére. Jöttük hírére a szerzetesek elmenekültek, de ott maradt egy Heribald nevű együgyű barát s az ő elbeszélése nyomán írta meg később egy másik barát, mit műveltek ott a magyarok. Heribald, »az igen együgyű és buta testvér«, nem menekül a többivel. »Fusson, aki akar, — mondja — én nem, mert a kamarás még nem adott az idén sarura«. Nyugodtan sétálgatott, mikor a magyarok megérkeztek. Ezek csodálkoznak s a vezetők nem engedik, hogy megöljék, míg tolmáccsal ki nem kérdezik. A feleletekből látják, hogy afféle félkótya ember, nevetnek rajta és nem bántják. Vallatják, hol a kincs. Heribald oda is vezeti a rejtek ajtóhoz, de nem találnak kincset. Ekkor egy párszor arcul legyintik. A pincében találtak két hordó bort s mikor az egyik feszegetni kezdte a dárdájával, Heribald, ki már egész bizalmasan járt-kelt közöttük, így szólt: »Hadd el, jó ember, hát mi mit igyunk, ha ti elmentek?« A hordófeszegető vitéz kacagva kérte a társait, hogy ne bántsák a bolond barát borait. Nem bántották, hisz különben is volt boruk bőven. Leheveredtek a gyepre s lakmározásba

fogtak. Félig nyersen, kés nélkül, fogukkal marcangolták el a húst a csontról s tréfából egymásra hajigálták a csontokat. (Akár csak ma a kenyérgalacsinokat!) Középen tele kupákban állott a bor, mindenki annyit ivott, amennyi csak tetszett. Mikor a bortól nekimelegedtek, mindannyian rémesen elkezdtek kiabálni isteneikhez s a barátot, meg a papot (volt egy fogoly pap is) kényszerítették, hogy ezt tegyék. A pap, ki jól tudott nyelvükön, aminek köszönhető életbenmaradását, erősen kiabált velük együtt és miután nyelvükön eleget lármázott, könnyezve rákezdé az éneket a szent keresztről, melynek megtalálását másnap ünneplék. Heribald, bár rekedt hangon, vele énekelt. A foglyok szokatlan dalára összegyűltek mind és csapongó jókedvvel dalolnak, táncolnak és birkóznak a vezérek előtt. Mások meg fegyveresen összezsapva, megmutatták, mit tudnak a katonáskodáshoz. Közben hírül hozzák, hogy van a közelben egy katonasággal megrakott vár. Erre a papot és Heribaldot ott hagyják a klastromban, gyorsan kirohannak és szokásuk szerint egy pillanat alatt csatarendben állanak. Másnap már tovább vonultak a magyarok, de Heribald később is sóhajtozott utánuk, mert — mint mondá — vígabb embereket sohasem látott. Igaz, hogy nagyon bárdolatlanok, de ha meg is verték, legalább étellel-itallal jól tartották . . .

Hogy hol, merre kalandoztak szilajvérű eleink, korántsem érdekelhet minket annyira, mint ez a szentgalleni jelenet. Ha nyersebb, bárdolatlanabb formában is, magunkra ismerünk a barát feljegyzéseiben. Amint felismerik, hogy félkótya emberrel van dolguk, tréfára veszik a dolgot s miután egypárszor nyakonlegyintik, énekeltetik s úgy jól tartják étellel-itallal, hogy az együgyű barát halálig emlegeti ezt a jó napot. A közelmult idők szegénylegényeit juttatják eszünkbe, kik a csárdába tévedt diákokat egész éjjel énekeltetik, még pedig úgy, hogy egy nótát sem szabad ismételni, aztán megtraktálják és pénzzel gazdagon ellátva eresztik útjukra. De kitűnik e fel-

jegyzésből az is, hogy ezekben a duhajkodó csapatokban nagy volt a fegyelem. Amint ellenség hírére hallják, vége a duhajkodásnak : harci rendbe állanak ! X

Félszáz esztendőnél tovább tartottak e kalandozások s valóban áldanunk kell a Gondviselést, hogy egy pár súlyosabb vereség érte eleinket. Ha ez nem történik, ezekben a kalandozásokban elzüllódik Árpád népe : ez kétségtelen. Ám a vereségek igazi hivatásának tudatára ébresztik a népet : megtartani a földet, melyet Árpád bölcsessége, vitézsége megszerzett a magyarnak. Henrik német király a kilenc évi békét, mely a 932. év végén járt le, nem újítja meg. A kilenc esztendőt hadikészülődésre használja fel. Népének elejét lóra ülteti magyar módra : a lovas magyarral szemben lovasságot állít ő is. A népet, mely nehezen viselte a magyarnak fizetett adót, könnyű volt feltüzelnie. Merzeburgból hatalmas erősséget csinál. A magyarok kettéoszlott seregét (8—10.000 főnyi lehetett az egész sereg) Gotha környékénél és Riadénél, valahol Thuringia keleti részében megverték a németek.

Még ez a két súlyos vereség sem lohasztotta le a magyarok kalandozó kedvét. Olasz-, Francia- és Spanyolországba is elkalandoztak, sőt közben becsaptak a Balkánra is s meg sem állottak Konstantinápolyig, melynek érckapuját a hagyomány szerint betörte bárdjával a kistermetű, de annál erősebb Botond vezér. Mindez Zsoltnak, Árpád legifjabb fiának idejében történt, kiről magáról alig tudunk valamit, de annál többet az ő idejében történekekről. Már a Zsolt után következő Taksony, az alig tizenhat éves fejedelem, maga vezeti a magyar sereget 943 táján Olaszországba s nagy zsákmánnyal tér vissza. Többet nem vett részt ugyan efféle külső kalandozásban, az ország belső szervezésének munkájához lát, de annál sűrűbben kalandoztak a vezérek. Ám a Lech mezején, hol egykor fényes diadal kísért a magyar fegyvereket, döntő csapást mért a magyarokra Ottó német király hatalmas hadereje.

Bulcsu, Lehel, Sur és Botond voltak akkor a magyarok vezérei. Ostromolni kezdik Augsburg várát, de közben hírül viszik, hogy Ottó király nagy sereggel közeledik. Félbehagyják az ostromot s a Lech mezején megütköznek Ottó seregével. Már rég távol voltak a magyarok a hazájuktól, fáradtan, hadiszerekben megfogyatkozottan ütköznek meg a jól fegyverzett németekkel. Így is sokáig eldöntetlen marad a harc, de végre is a kimerült magyarság megfutamodik, a lovak kidőlnek s a gyalogláshoz nem szokott, kiéhezett magyar sereg könnyű prédája lesz az üldözőknek s az ütközben mindenütt talpra állott népnek. A vezérek közül Bulcsut, Lehelt, Surt elfogják. Midőn a fogoly vezéreket Ottó elé vezették, ez megkérdezte tőlük, hogy miért oly kegyetlenek a keresztények iránt? — »Mi az Isten ostorai vagyunk«, — felelték büszkén a vezérek. — »Ha nem üldözünk, hatalmatokba jutunk«. — »Válasszatok, — szolt Ottó — mely halállal akartok meghalni«. Mondá ekkor a kürtös lehel: »Hozzátok ide a kürtömet, ha belefújtam, megfelelek«. Hozták a kürtöt s Lehel úgy fejbevágta vele Ottót, hogy menten szörnyet halt. — »Most már a más világon nekem fogsz szolgálni!« — kiáltott Lehel.

Igy beszélnek ezt a krónikák. A krónikák beszélnek azt is, hogy a lechmezei ütközetből csak hét magyar került vissza magyar földre — megcsonkított füllel. Gyászmagyaroknak nevezték őket, jószágukat elvették tőlük, családjukkal nem élhettek, mezitláb járták be az országot: így vezekeltek gyáva-ságukért, mígnem Szent István király megkönyörült rajtuk s befogadta az esztergomi Szent Lázár-klastrom szegényei közé.

Hogy csak hét magyar került volna vissza a lechmezei ütközetből, ez alig hihető. Bizonyára hazakerült egy töredéke a megvert seregnak. Hogy Lehel Ottót maga előtt küldötte volna a halálba, a történelem nem igazolja. Lehelt és társait Ottó Regensburgban felakasztatta. S a lechmezei ütközet után Ottó nem pihent meg: az Enns vidékén erős örgrófságot ala-

pított a magyarok további beütésének megakadályozására s lévén nemcsak Német-, de Olaszországnak is a királya, császárként koronáztatta magát Rómában. Ezzel aztán körülbelül vége is szakadt a nyugat felé való kalandozásoknak. Néha még egy-egy csapat elkalandozott a Balkánra, de 972 körül véget értek a kalandozások. Belátták, be kellett látniok, hogy nem állhatnak hadilábon az egész világgal. Véget kellett vetni az okatlan, nemzetfogyasztó kalandozásoknak, különben a húnok és az avarok sorsára jutnak ők is. Taksony fia, Géza fővezér volt az, ki a nemzetet válságos helyzetének tudatára ébreszté. Ő volt az, ki még idejében igazi rendeltetésének útjára visszatéríté az útról félrekalandozó, egységében, erejében gyengülni kezdő nemzetet. Ő az, ki megveti alapját a magyar királyságnak s a húnok és avarok szomorú sorsától megmenti népét. Övé az első kapavágás, az első alapkövételének érdeme: méltó arra, hogy nevét, emlékét hálával őrizzük meg szívünkben. A pogány magyarok közt megjelenik a kereszt: új világ, új élet kezdete ez.

Erről szól a következő fejezet.

KERESZTÉNNYÉ LESZ A POGÁNY MAGYAR.

Nem szabad azt hinnünk, hogy Árpád halála után, Zsolt és Taksony idejében a magyar nép lelkét csupán a külső országokban való kalandozás foglalta le. Míg egyes csapatok szerteszét kalandoztak, a nép zöme itthon élt az új hazában s lélekszámban is folyton szaporodott részben jövevényekkel, részben a kalandozó csapatok által hozott rabszolgánéppel. A honfoglaló magyarság nagy ménesekkel, gulyákkal jött az új hazába, sátorát ott ütötte fel, hol nyájának legjobb legelőt talált. Nomád, pásztoréletet élt a nép zöme, ezenkívül a vadászat és halászat volt a foglalkozása, s mert maga a szántáshoz-vetéshez még nem értett, ezt a munkát részint az itt-ott szerzett rabszolgák végezték. Minthogy sem Zsolt, sem Taksony személy szerint nem vettek részt a külső kalandozásokban (mindössze egy csatát vezetett Taksony), nyilvánvaló, hogy ők nem éltek itthon tétlenül, hanem folytatták Árpád ország-

szervező munkáját. Nevezetesen Taksonynak különös nagy gondja volt az ország határainak védelmére, s ahol nem volt meg a természetes védelem, gyepükkel látta el mindenütt a végeket s a gyepük mellé katonákat rendelt. Nem feledkezett meg a vándorlás közben itt-ott elmaradott magyarokról, ezeket értesítette az itteni magyarság helyzetéről s csakugyan jöttek kisebb-nagyobb csapatokban nemcsak a magyarok, de az egykor ellenséges bessenyők is, keresztény és mohamedán bolgárok s más a magyarokkal atyafi népek. Így gyarapodott a magyar nemzet számban és erőben már a honfoglalás első száz esztendejében.

A honfoglaló magyar nagyobbára keresztény népeket talált az új hazában, de hitükben, vallásukban nem háborgatta ezeket. Már az őshazában sem volt előtte ismeretlen a keresztény vallás, s valamint a kozárok békén túrték maguk mellett a különböző vallású népeket, azonképen a magyarok sem bántották a meghódított népeket a maguk hitében. Lassanként, szinte észrevétlenül kezdette hatalmába keríteni a pogányhitű magyarok lelkét a keresztény vallás, mint ahogy ránk ragad a nyelve, szokása az idegen környezetnek. Egy pár előkelőbb ember már Taksony idejében fölvette a keresztény hitet, nevezetesen Árpád egyik unokája, Tormács, s Bulcsu, a lechmezei csatában gyászos véget ért vezér, kik megfordultak Konstantinápolyban, a görög császár udvarában s ott megkeresztelkedének. Ezek ugyan, amint visszatértek, ismét pogány módra éltek, de már az erdélyi törzs feje, hivatalos nevén a gyula, nemcsak megkeresztelkedett Konstantinápolyban, hanem hozott magával egy papot is, kit a konstantinápolyi pátriárka »Turkia (Magyarország) püspökévé« szentelt : az első magyar püspök ez.

Géza, a keresztény hit úttörője.

A magyar nép keresztény hitre való térítése tehát kelet-ről indult meg, ám e térítés nagy veszedelmet rejtett magában. Géza, Taksony fia hamar felismerte a veszedelmet: a görög császárság térítő munkájának végső célja Magyarország önállóságának porbadöntése volt. Az élesszemű Géza elhárította népe fejről a veszedelmet: jó barátságban maradt ugyan a görög császársággal, de szorosabb viszonyba a német-római császársággal lépett. Békét kötött I. Ottó német császárral s megnyitotta az ország kapuit a német hittérítőknek. Pilgrim passauai püspök vezette a térítés munkáját, mely váratlanul könnyen haladott: 974-ben már ötezeren keresztelkedtek meg, a papok szabadon járhattak-kelhettek az országban, nem bántották a pogány magyarok. Géza, kinek felesége (az erdélyi gyula leánya: Sarolta) már keresztény asszony volt, maga is megkeresztelkedett az Árpádok egész családjával. Példáját több előkelő magyar követte s terjedett a keresztény vallás szépen, csendesen, aminthogy Géza erőszakhoz nem is folyamodott. Nem erőszakalta a térítést, mert újabb veszedelmet pillantott meg éles szeme: a német egyház abbeli törekvését, hogy a fiatal magyar keresztény egyházat hatalmába, gyámsága alá kerítse s ezen a nyomon tovább haladva, a magyar állam önállóságát megsemmisítse. A cél világos volt: bekebelezni a fiatal, a kereszténnyé lett Magyarországot a német császárságba! Úgyesen, símán védekezett e nagy veszedelem ellen. Megnyitotta az utat az olasz papoknak s fiának, Istvánnak nevelését olasz papokra bízta. Gyarapítja, erősíti a fejedelmi hatalmat a törzsszervezet gyengítésével, felosztván a törzsszállásokat a törzsek egyes tagjai közt s a birtoktalanoknak vagy kisebb birtokúaknak maga juttatván földet a várak közelében, ez úton szervezi, erősíti a fejedelmi haderőt. Mindazok a várak,

melyeket a honfoglaló magyarok itt találtak s azok, melyeket később maguk építettek: a nemzet közvagyonra volt. Ezeket a törzsek fejei nem mondhatták magukénak, csupán felügyeletükre, védelmükre bízta a nemzet. Nemzeti vagyon volt a várakhoz tartozó föld is. Ezt a vagyont, mely inkább csak névszerint volt nemzeti, valójában a törzsfők érdekeit szolgálta, Géza s különösen utána István királyi vagyonná változtatja s így a várak földje és népe a királyi hatalom erősítője lesz.

A fejedelmi hatalom megerősítése volt tehát Géza legfőbb célja, csak ez úton volt remélhető, hogy a hatalmas törzsfők lassanként keresztvíz alá hajtsák fejüket. Ő maga ugyan lelkében nem volt igaz keresztény, de jól látta, hogy a keletre és nyugatra keresztény államokkal szomszédos Magyarország csak úgy maradhat fenn, ha maga is kereszténnyé válik. Ám mihelyt észreveszi a németiség beolvasztó szándékát, mindjárt Olaszország felé szegeződik figyelme. Nemcsak hogy utat nyit az olasz hittérítőknek, de három leánya közül a másodikat Orsoleo Ottóhoz, a későbbi velencei herceghez adja feleségül s egyetlen fiának, Vajknak, ki a kereszttségben István nevet nyert, a világi nevelését egy olasz lovagra bízta.

Az első magyar király.

Ha Gézának szemére vethették a papok, hogy nem igaz keresztény (mire ő azt válaszolta: elég gazdag vagyok, hogy két Istennek is áldozzak!) — fia, István, teljesen a keresztény vallás szellemében nevelődött. Egyházi és világi férfiak vették körül Istvánt s ami akkor ritkaság volt, nemcsak a kardforgatást tanulta meg, hanem az írás-olvasást is. Az olasz nevelés hatása nyilvánult meg abbeli cselekedetében, hogy amint apja örökébe lépett (997), megkezdette Rómával az érintkezést. Házassága révén atyafiságba került Ottó német császárral, amennyiben II. Henrik bajor herceg leányát,

Gizellát vette feleségül. De Henrik herceg több ízben folytatott háborút Ottó császárral s így ez a házasság azt jelentette, hogy István, ha maga békességben is kíván élni a német császárral, országa függetlenségét nem áldozza fel. A nászajándékkul küldött lándzsát Ottótól szívesen fogadta, hanem koronáért már nem fordult sem a német, sem a görög császárhoz: fordult egyenesen a római pápához. Már Géza királyi hatalommal uralkodott, István formáserint is fölvette a királyi címet. De míg a királyi hatalmat önként vagy kénytelen-kelletlen elismerték mindazok a törzsfők, kik a királyi székhelyhez közelebb eső területeken laktak, nem ismerték el a távolabb eső területen élők. Ezek kis királyokként viselkedtek a maguk területén. Nevezetesen három törzsfő: a drávamelléki Kupa, Keán, az erdélyi gyula s a marosmelléki Ajtony nyíltan fellázadtak a korlátlan, az egész ország területére kiterjeszkedő királyi hatalom ellen. Kupa nemcsak a királyi hatalom ellen lázadt fel, de az új hit ellen is, mivelhogy voltaképpen ebben látta saját függetlenségének veszedelmét. A másik kettő keresztény volt s bár a keleti keresztény egyházhoz tartoztak, nem a nyugati egyház terjeszkedése nyugtalanította őket, hanem az új állami rend, mely kiskirálykodásukat halálos csapással fenyegette.

Kupa volt az első, ki zászlót bontott a mai Somogyban. Innen indul meg népével s amerre elvonul, fellázítja a népet s pusztít kegyetlenül, ahol melléje nem szegődnek. Szomorú kötelességet kell teljesíteni a királynak: saját népe, a véreből való vér ellen kell harcba szállania. Az első eset történetünkben, hogy a magyar magyarnak ontja a véré. Mielőtt hadba indul, lovaggá ülteti magát s zászlajára turulmadár helyett az ő védszentjének, Szent Mártonnak képét hímezti. A király seregét egy német lovag: Wenzellin vezeti s Veszprém alatt ütközik meg a pogány s a keresztény magyar sereg. Kupa elesik a csatában (Wenzellin lovag ejti el) s a keresztény magyaroké

a diadal. A pogány vezér holttestét négy darabba vágják, négy városnak a kapujára szegezik ki, vitézeinek egy része vagy kereszténnyé lett, vagy rabszolgaságra jutott.

A szent korona.

A pogány had leveretése után István (1000—1038) hivatalosan is fölvette a királyi címet. Az ezredik évben történt ez, s a rákövetkező év tavaszán Asztrikot, a későbbi bácsi érseket követségbe küldötte II. Szilveszter pápához. Azért küldötte, hogy megkapja a pápától az egyházi törvények értelmében nélkülözhetetlen felhatalmazást az egyház szervezésére. Ezt a felhatalmazást megadta a pápa, sőt koronát is küldött neki. Koronát, melyért nem kellett feláldozni az ország függetlenségét. A pápának az egyházi ügyekben való szellemi felsőbbségét elismerte István a korona elfogadásával, de az ő királyi hatalma, országának függetlensége hajszálnyit sem változott. Az 1001-ik év augusztus 17-ike az a nevezetes, nemzetünk életében nagyjelentőségű nap, midőn az esztergomi érsek nagy ünnepélyességek közt István fejére tette a szent koronát. Ezzel Magyarország belépett a keresztény országok közé. Magyarország keresztény ország, koronás királya nem független országok koronás uralkodóitól, függetlenül intézi országának dolgát, folytatja az állami és egyházi szervezés hatalmas munkáját. Esztergomot, kedves szülővárosát teszi meg érseki székhellyé, azt a várost, mely királyi székhely is egyben. Bácsban is alapít egy második érsekséget, de az esztergomi érsek az egész magyar egyház feje. És sorban alapít püspökségeket, kolostorokat, plébániákat. Épülnek a templomok városokban és falvakban: törvény rendeli, hogy minden tíz falunak egy temploma legyen. A pápától függetlenül intézi az egyház dolgait, ő maga válogatja nemcsak a magasabb egyházi méltóságokra, de a kisebb papi állásokra is a leg-

alkalmasabb embereket. De nem végezheti ebbeli munkáját zavartalan: előbb még le kell számolnia az erdélyi gyulával, kinek a krónikások szerint Keán a neve s ki Istvánnak sógora volt; s le kell számolnia legveszedelmesebb ellenfelével: Ajtonnyal, a marosvidéki törzs hatalmas fejével.

A királyi hatalom s nem a keresztény hit ellen lázadt fel az erdélyi gyula, bár pogányok is vettek részt a lázadásban. Úgy látszik, nagyobb vérontás nélkül esett meg e lázadás leverése. A lázadók vezére, Keán (némelyek szerint Mihály, István édes testvére) lengyel földre menekült, családja fogóságba esett, de István szabadon bocsátotta csakhamar. Szigorúbb eljárás nélkül is elérte célját: megszüntette Erdélyben is a törzsszerkezetet, megalapította itt is a vármegyei intézményt s ezzel Erdély is Kolozsvárig közvetlen királyi hatalma alá került.

Sokkal nehezebb feladat volt az Ajtonnyal való leszámolás. Ez az Ajtony »igen hatalmas fejedelem« volt s bár felvette a görög hitet, kereszténynek sem volt igaz keresztény: hét feleséget tartott. A Maros várában lakott s a Tisza mentén »számtalan vadon legelő lova volt, azokon kívül, melyeket csikósok őriztek, gulyásai végtelen sok marháját őrizték, voltak azonkívül majorjai és udvarházai«. Királyként viselkedett a királlyal szemben s azt is megcselekedte, hogy a király sóját megállította a Maroson s vámot szedett. Övé volt a Körös folyótól az erdélyi bércekig s egész Bodrogig és Szörényig mind a föld s a legenda szerint több fegyverese volt, mint magának a királynak. Veszedelmességét növelte az a körülmény, hogy háta mögött állott a görög császár, ki a bolgárok leverésével közvetlen szomszédja lett Magyarországnak s így méltán lehetett attól tartani, hogy a görög császár Ajtony segítségével lábát a magyar földön megveti. István király a görög hit terjedését azzal akarta megakasztani, hogy Gellértet, a később vértanuhalált halt s szentté

avatott velencei szerzetest nevezte ki a Marosvidék katolikus püspökévé, de Gellért sokáig nem foglalhatta el a püspöki széket, mivelhogy Ajtony nem engedte meg azt. Végre is karddal kellett megtörni Ajtony veszedelmes hatalmát. A seregnek, mely Ajtony ellen indult, az Ajtonytól Istvánhoz pártolt Csanád volt a vezére. Éjnek idején lepte meg Csanád Ajtonyt, Törökkanizsa mellett átkelven a Tiszán s a vitézül harcoló Ajtonynak egy lett a sorsa Kupával: elesett a csatában. Népe meghódolt, Marosvárból a győztes vezér nevére Csanádvár lett s Gellért püspök most már nyugodtan folytathatta működését. A legenda szerint Csanád vezér elküldi győzelme jeléül Istvánnak Ajtony fejét, de egy Gyula nevű vitéz azzal dicsekszik, hogy ő ölte meg Ajtonyt. Mikor aztán Csanád visszatért a király udvarába, István megdicsérte ugyan, de különösen Gyulát tüntette ki, mivelhogy Ajtonyt ő ölte meg. Csanád mosolyogva hallgatta ezt s aztán megkérdezé: hát ha elhozta a fejét, miért nem hozta el a nyelvét is? És elővette Ajtony nyelvét. A király erre Gyulát kikergette udvarából, Csanádot pedig a maga és Ajtony udvara ispánjának tette meg. (Ime, akárcsak a népmesét olvasnók! A királyfi (vagy szegény legény) megöli a hétfejű sárkányt, de a viadalban kifárad, ledől, elalszik, azalatt meg az ármányos »vörös vitéz« megöli az alvó vitézt s elhitei a királlyal, hogy a sárkányt ő ölte meg. De jönnek a hős hű állatai, forrasztófüvekkel életre keltik s a hős a sárkány fogaival bizonyítja a maga igazát.)

Ajtony legyőzése nemcsak azt jelenti, hogy az ő földje is Magyarországhoz csatolódott s most már István egész Magyarország királyának nevezheté magát, de jelenti a nyugati egyháznak a keleti egyházon való győzelmét is a magyar állam területén. Valószínűleg az 1029-ik esztendőben történhetett Ajtony leverése, tehát szinte harminc esztendeje viselte már István a szent koronát, mikor valóságban is egész Magyarország királya lett. Ezek a belső forrongások,

ha zavarták is, de nem akasztották meg az állam és egyház szervezésének dicsőséges munkájában. Egész lelkét lefoglalta az új rend megszilárdítása. Nem gondolt külső terjeszkedésre, de viszont országa épségét, függetlenségét féltékeny gonddal őrizte s védte meg. És csakhamar alkalom nyílt arra is, hogy *kifelé* is megmutassa erejét. A német császárságban csak szendergett a vágy, de nem halt meg: hűberréssé tenni Magyarországot s II. Konrád német császár azzal az ürüggyel, hogy István az ő követeit nem engedte át az országán Konstantinápolyba (nem engedte pedig azért, mert Konrád a görög császárral akart szövetkezni Magyarország ellen), személyesen vezetett hadat a magyar földre.

Az 1030-ik év közepe táján tört be a magyar földre Konrád, nevezetesebb ellenállás nélkül jutott a Rábáig, de onnan meg is fordult: mire a Rábáig vergődött, kimerült a serege a sok éhezésben. Természetesen, itt-ott zavarták is a magyar csapatok a németek előbbrenyomulását. Amint Konrád megfordult, a magyar hadak hátba fogták, kiverték az országból s ezzel nem elégedtek meg: megszállták Bécset és vidékét. A császár, ki még nemrég Magyarország meghódításáról ábrándozott, megalázó békére kényszerül: fiát küldi Istvánhoz békekövetségbe. Ennek a békének nagy ára volt: 30—40 négyszögmérföld területet engedett át a hatalmas német császár Istvánnak, aki tehát nemcsak hogy megvédte országa határát és függetlenségét, de még növelte is országa területét.

István, a magyarok első királya *így* írja be a maga és nemzete nevét a világtörténelem nagy könyvébe. Országában megtöri a királyi hatalom, az új rend, az országnak, a nemzetnek boldogságát célzó, jövőendő nagyságát megalapító alkotások ellen lázadókat. Beiktatja országát a keresztény országok rendjébe. Meggyökerezteti a ma is fennálló vármegyei intézményt, mely később oly megbecsülhetetlen szolgálatokat

tesz az ország meg-megtámadott függetlenségének védelmében. Az addig nagyobbára nomád életet élő magyarság megkedveli a mezei munkát: az idegen szerzetesek nemcsak az új vallásnak hirdetői, de a szántás-vetésnek is mesterei. A személy-, a vagyonbiztosság mind jobban erősödik s az idegen kézművesek, kereskedők, iparosok bátorsággal vándorolnak be s vegyülnek el a fajmagyarság közt. S míg így erősödik, fejlődik az ország, gyarapodik a nép, kifelé is megmutatja erejét: ne bántsd a magyart! Ez már nem kalandozó, szerteszét portyázó nép, mely villámként cikázik át a népek tengere fölött s aztán el is tűnik nyomtalan: ez a nép marandó munkát végez, nemcsak magának, de a jövődönék is dolgozik!

Kétszeresen korszakalkotó István uralkodása: szilárd alapjait veti meg a keresztény egyháznak s ezzel biztosítja a magyar nép megmaradását a keresztény népek tengerében, és ugyanakkor igazi hazája lesz a népnek e föld, mely a munkás kéznek *kenyeret* ad.

Első tekintetre feltűnik, hogy a keresztény egyház buzgó apostola nem szünteti meg a rabszolgaságot, ám ezt nem is tehetette. A mezőgazdaság akkori kezdetleges állapotában oly fontos szerepe volt a szolganépnek, hogy István kétségkívül maga ellen zúdíttja az összes szabadokat, ha a munkás nép nagy tömegének személyes szabadságot ad. De nemes szíve megnyilatkozik törvényeiben, rendelvén, hogy azt a szolgát, kit ura szabaddá tesz, többé szolgává tenni nem szabad. Maga a papság is a szolganéppel mívelteti a rengeteg nagy uradalmakat, melyekkel István megajándékozta s bizonyára emberségesen bánt vele. Egyébként szabad és szolga közt rettentő nagy az elválasztó szakadék. Ha a szabad ember megöli más ember szolgáját, a büntetés ez: adjon más szolgát és bőjtöljön. Az Isten házában illetlenül viselkedő szabadot megdorgálják, a szolgát megkötözik s megvesszőzik. Szabad

ember szabadságát veszti, ha szolgálot vesz feleségül. A tolvaj szolga első esetben 5 tinóval váltja meg az orrát, második esetben szintén 5 tinóval a fülét, harmadszor ha lop, életével lakol. És így tovább.

A papságot feltűnő nagy anyagi kedvezésekben részesíti István király, de meg is okolja ezt törvényeiben azzal, hogy a papság terhes munkát végez. Minden téren első sorba állítja Istennek szolgáit. A püspökökre bízta az özvegyek és árvák oltalmát s az igazságszolgáltatásban a főpapokkal való egyértelemre inti a világiakat. Pap ellen világi ember tanuzását nem lehet elfogadni s papot csak az egyházban vonhat kérdőre a világi ember, közhelyen nem. Megtiltja a vasárnapi munkát, szigorú büntetést mér az ez ellen vétőkre. Elrendeli a templomba járást. A családnak csak egy tagja maradhat otthon: a háztűz-őrző. Ez a törvény mint szokás ma is megvan. Rendszerint a család egy tagja otthon marad s midőn a családtagok hazajönnek, a háztűz-őrzőt ezzel üdvözlük: Adjon Isten részt a könyörgésben. Amellett, hogy bőkezűen gondoskodik az általa alapított püspökségekről és apátságokról, elrendeli, hogy minden tíz helység egy templomot építsen s Istennek szolgáját lássa el házzal, két cseléddel, lóval, szekérrel, hat ökörrel, két tehénnel s harminc aprójószággal. És tizedet kell adni minden terményből.

Hogy mily bőkezűen látta el István a püspökségeket, apátságokat, mutatja a pécsváradi monostor példája, melyről fel van jegyezve, hogy ahhoz 41 faluban 1107 családfő tartozott s a kolostor szolgálatára rendelt népből 156 ember lóval, 409 ember lóval és szekérrel dolgozott. Volt 110 szőlőmívelő, 13 juhász és 3 kondás. És volt tömérdek mesterember: 10 kovács, 6 kádár, 12 faragó, 9 sütő, 10 szakács, 3 fazekas, 6 timár, 5 ötvös, 8 kerékgyártó. S voltak belső szolgák: harangozó, betegápoló, fürdőszolga.

Ennyi ember s ennyiféle foglalkozás nagy és eleven

gazdasági élet mellett tanuskodik. S a pécsváradi monostor csak egy a sok közül. Ilyen gazdasági élet folyt nyilván az esztergomi érsekség, a veszprémi, egri, váradi, nyitrai, gyulafehérvári, bácsi és csanádi püspökség, a bakonybéli, zalavári, tihanyi, szekszárdi, zirci stb. apátságok körül.

Ha oly sok belső és külső szolgálja volt egy főpapi udvartartásnak, képzelhető, mily nagy és fényes lehetett a király udvara. István király sokat adott a fényes, ünnepélyes megjelenésre, mivelhogy a királyi hatalom és tekintély megőrzésének ez is egyik fontos eszköze. Külön udvartartása volt a királynak, külön a királynénak. S azok az előkelő állású emberek, kik udvarában körülvették, nemcsak az udvartartás, de az ország dolgait is intézték. A nádorispán volt a király helyettese a honvédelem és igazságszolgáltatás dolgaiban; a tárnokmester igazgatta az ország pénzügyeit. A nagyobb és kisebb állású tisztviselőknek s a mindenféle cselédeknek nagy serege élt az udvarban. Az akkori közlekedési viszonyok lehetetlenné tették, hogy az udvar állandóan egy helyben maradjon: az udvartartás szükségleteit nem hordhatták az udvarba az ország távolabbi részeiből. Fölfölkerekedett tehát a király egész udvarnépével s most ebben, majd abban a királyi uradalomban volt az udvar. Az udvarnak ez az ide-odavándorlása nagy terheket rótt az egyes vidékekre s később törvénnyel szüntették meg ezt a vándorlást. Legtöbbbet Esztergomban és Székesfehérvárt időzött István király, Veszprémben a királyné. Esztergomban is, Székesfehérvárt is palotája volt a királynak. Székesfehérvárt nagy-szerű templomot is épített a Boldogságos Szűz tiszteletére. Ez a templom a római Szent Pál-templom mintájára épült. Ennek a fényes berendezésű templomnak ajándékozta azt a miseruhát, melyből később a magyar királyok koronázó-palástja lett s mely ma is e célra szolgál. Itt, e templom közepén helyezték örök nyugalomra István királyt fehér márvány-

koporsóban s csak később, 1083-ban tették földalatti sírboltba a nemzet nagy halottját.

Az 1038-ik év augusztus 20-án halt meg István király. Életének utolsó ideje annyira szomorú volt, hogy neki megváltás volt a jótevő halál. Neki megváltás, az országnak gyász és siralom. Öt fia volt s ezek közül csak Imre ért férfikort. Szemefénye, büszkesége, magának és országának gazdag reménysége volt ez a fiú, ki a leendő magyar király minden jelességét mutogatá. A huszonötéves, művelt lelkű, daliás ifjút vadászat közben vadkan ölte meg. Gyászba borul a király s gyászba borul az egész ország. Az apa lelkét megrendíti a szörnyű csapás. Nemcsak fiát, a véréből való vért vesz-tette el, hanem méltó utódját, nagy műveinek folytatóját is. Ki lesz István halála után a magyarok királya? Az Árpád-háznak több férfitagja volt ez időben. Nevezetesen István nagybátyjának két fia: Vazul és Kopasz László és egyiknek három fia: Endre, Béla és Levente. István Vazulnak szánta a koronát, de a királyné s vele az udvar idegen része a velencei Péter mellett buzgólkodott. Ez a Péter fia volt István nővérének. Ott élt a király udvarában. Megnyerő külsejű és modorú ifjú volt s István kegyébe is befészkelődött. Két párt dolgozott az udvarban: magyar és idegen párt; szótték-fonták a csejt, keserítették István amúgy is szomorú életét. Az idegen párt, hogy biztos célhoz jusson, Vazul szemét kitolatta s a három fiatal herceg — a krónika szerint — István tanácsára menekül lengyel földre. Magának a királynak fölkent személyét sem kimélik. Az alvó királyt orgyilkos lepi meg, de nem hajthatja végre gyalázatos szándékát: a tett pillanatában kiesik reszkető kezéből a tör s a felébredt király elé borulva kér kegyelmet. A nagylelkű, a szentéletű király megbocsát . . .

Kopasz László nyomtalanul tűnik el, bár nem lehetetlen, hogy egy személy volt ő a megvakított Vazullal, mert a szláv

Vazul név magyarul Lászlót jelent. Most már semmi akadálya nem volt annak, hogy a női ágon különben is Árpád-házi Péter legyen a trón örököse. A magyarok megnyugsznak a király akaratában. Így jut Péter István király örökébe. Péter, aki nemcsak idegen a magyarnak, de aki gyűlöli is a magyart.

Péter és Aba Sámuel.

Azzal kezdi uralkodását Péter, hogy olaszokkal és németekkel veszi körül magát. A magyar embernek nincs maradása a király udvarában. István király korlátlan hatalommal uralkodott, de ez a korlátlan hatalom az országnak s népének javát szolgálta. A léhalelkű Péter zsarnok volt, üldözte, megálázta a magyart, nem tisztelte a nemzet jogait s mikor a nemzet feltámad a túrhetetlen zsarnokság ellen, gyáván megszökik s idegen segítséggel próbálja leverni a nemzeti fölkelést. Henrik német császárhoz szalad s a segítség fejében felajánlja neki hűségét, felajánlja Magyarországot: hűbéres viszonyra alázza a függetlenségére féltékeny magyart. A nemzet egyszerűen tudomásul vette Péter megszökését s hamarosan Aba Sámuelet ültették a királyi székbe. Ez az Aba Sámuel is tagja volt az Árpád-háznak: fia István legfiatalabb nővérének.

Amint a trónra lépett, a főpapoknak visszaadta a Péter által elvett uradalmakat, eleresztette az idegen várispánokat. Nagy volt a népszerűsége nemcsak az alsóbb néposztály körében, mint azt a krónikások állítják, de az előkelőbb magyarok körében is. Az egész nemzet föllélekzett abban a hitben, hogy megszabadult az idegen királytól. Ám ez az öröm korai volt. Péter elmenekült ugyan, de a német császár védőszárnya alatt csakhamar visszatért. Ez időben Endre herceg is a német császár udvarában tartózkodott s ő is jött a német

hadsereggel. A Garam vizéig el is jutott a német hadsereg, néhány várat, köztük Pozsonyt, el is foglalt, de tovább nem juthatott: vissza kellett fordulnia. Egyelőre Endre gondjára bízta az elfoglalt várakat, de ő sem maradhatott meg sokáig: Aba Sámuel az országból őt is kiverte. Mint-hogy egymagában fegyverrel nem hódíthatta meg Magyarországot, más eszközhöz is folyamodott a német császár: kieszközölte az akkori pápánál, hogy egyházi átokkal sújtsa Aba Sámuelt. Habár csak lassan juthatott el a kiátkozás híre, hatása nem maradt el, miből nyilvánvaló, hogy az új hit a magyarság lelkében már mély gyökereket verhetett. Henrik császár a kiátkozás hatására számítva, egyidejűleg újra betört az országba, előrenyomult a Rábcáig s bár a békekötésben elismerte Magyarország függetlenségét, viszont Sámuel király visszaadta az István király által elfoglalt 30—40 négyszög-mérföldnyi területet s még hadisarcot is fizetett. Megalázó volt ez a békekötés s Aba Sámuel sorsát meg is pecsételé. Megrendült benne a magyarság egy részének bizodalma. A pápai parancsnak engedelmeskedő főpapok nyíltan állást foglaltak ellene. Gellért püspök még »ki is prédikálta« a templomban jelenlevő királyt. Szemébe mondta, hogy nem érdemel bűnbocsánatot, mert »a negyvennapos szent böjtöt kardjával beszennyezé«. Sámuel királynak, ki latinul nem tudott, istentisztelet után magyarázták meg, hogy mit beszélt a püspök. Úgy látszik, a kipredikálást nem vette nagyon a szívére. Gellért püspöknek hajszála sem görbült meg emiatt. De ha ő nem vette komolyan, annál komolyabban vették a főbb emberek s többen közülök azon melegében Péterhez pártoltak. A nép zöme azonban nem pártolt el a népszerű királytól, »a nép atyjától«. Nagy sereg élén szállt hadba 1044-ben a német sereg ellen Ménfőnél, a Rába mellett. És le is győzi a német haderőt, ha harc közben a főbb emberek közül többen át nem szegődnek a németekhez.

Győzött a német hadsereg, a királyt elfogják s Péter, ki nemrég gyáván megszökött az országból, most még gyávább cselekedetre aljasul: a német császár védőszárnya alatt fejét véteti Aba Sámuelnek, a magyar nemzeti függetlenség dicsőséges bajnokának. Mivelhogy egyházi átok alatt halt meg, titkon temették el az általa alapított sápi monostorban. Később azonban, mikor újra szabad lett a nemzet, holttestét kiásták s íme, ép volt a test, sebnek nyoma sem volt rajta! Ez a csoda még inkább fokozta a nép tiszteletét Aba Sámuel iránt. Lám, Isten is szerette őt, hiábaátkozta ki a pápa!

Magyar emberek árulása segítette győzelemre a német császárt s az egész nemzet bünhődött ez árulás miatt. Magyarország a német császár hűbéres országa lett. A magyar király épúgy hűbérese a német császárnak, mint a többi apró fejedelmek. A német császár nagyszámú katonaságot hagy az országban, hogy védje, őrizze hűbéresét. Forrott a harag, a gyűlölet a magyar szívekben. Vádolni kezdték a főpapságot: ez szabadította az országra az idegen uralmat. Most egyszerre az új hitben keresték s látták minden bajnak az okozóját. Nemcsak nagy terhet ró a népre, de íme, még szabadságát is elveszti miatta. Megmozdul a nép s végig zúg az országban a fenyegető kiáltás: »Le kell vágni Pétert olaszaival, németjeivel, papjaival, tizedszedőivel együtt. Nem kell dézsma, nem kell adó, térjünk vissza őseink hitéhez!« Aba Sámuel is megölték is, nem pusztult ki vele az Árpádok vére. Él még idegen földön három herceg: Endre, Béla, Levente. Követiséget küldenek értük, Endre és Levente haza is jön lengyel hadakkal s Péter ismét — szökni készül. De elfogják, szemét kitolják, megölik. Terjed a lázadás, mint a száraz avar tüze. Leölik az idegen ispánokat, tizedszedőket, égetik, rombolják a templomokat, mintha újra feltámadna a pogány világ. Vata nevű vezér fehér lovat áldoz a magyarok istenének s pogány mód szerint nyírja haját. A Székesfehérvárra igyekvő Gellért

püspököt a róla nevezett Gellérthegyen kiragadják a kocsijából, ledobják s holttestét darabokra vágják Vata emberei.

Endre lesz a magyarok királya.

Eközben ért haza Endre (1047—1060), a legidősebb herceg, kit 1047 elején Székesfehérvárt megkoronáztak. Ismét magyar királya van a magyarnak s íme, a lelkek háborgása lecsendesül. Pedig Endre nyíltan kereszténynek vallotta magát. Sőt el is rendelte a lerombolt templomok felépítését. S végrehajtotta ezt minden ellenállás nélkül. Mit jelentsen ez? Azt jelenti, hogy a magyarok lelkében ekkor már gyökeret vert az új hit s ebben csak az idegen uralomtól való félelem ingathatta meg. Függetlenségét, szabadságát semmi kincsért fel nem áldozá.

Endre királyságra termett ember volt s tisztában volt azzal, hogy a belső rend helyreállításával munkáját nem fejezte be. Neki még le kellett számolnia a német császárral. Büszke magyar szíve nem tűrhette a hűbéres viszonyt. Maga mellé vette öccsét, Bélát, a hadvezetésre termett herceget; Bélát, ki már Lengyelországban legyőzte számos viadalban a pomerániai óriást s kinek vitéz híre megelőzte hazajövetelét. Endre volt a király, Béla a hadvezér. S mert Endrének akkor még nem volt gyermeke, Bélát szemelte ki trónjának örököséül. Szláv szokás szerint át is adta öccsének az ország harmadát. És a két testvér közt az áldatlan versengésnek, féltékenykedésnek nyoma sincs. Az ország békén, zavartalanul készülődhetik a német császárral való nagy leszámolásra. Sem a pápa, sem a német császár nem ismerte el Endre királyságát, viszont Endre sem Magyarország hűbéri voltát. De a magyar most egy volt a függetlenség visszavívásának erős vágyában s két fényes diadalban mutatta meg a világnak, hogy az ország függetlensége csak addig van veszedelemben, míg fiai nem értenek

egyed. Béla dicsőségesen igazolta a hadvezéri talentumához fűzött reményeket. Kétszer tör be a német császár rengeteg haderővel (1051 és 1052) s mind a két ízben csúfosan megverve takarodik ki hazánk földjéről. Első ízben Fehérvárnak tartott a császár, vívta is a várat, de félbe kellett hagynia. A kezdetben csendes visszavonulás eszeveszett futássá fajult: leggyorsabban futott maga a császár. Felégette maga mögött a hidakat, hogy megmentse életét, de a maga mentésével feláldozta a seregét. A futó seregnek nem maradtak hidak s kedvük szerint kaszabolhatták le a magyar vitézek. Másodízben Pozsonyt kezdte ostromolni a császár, de sikertelenül. Az élelmiszereket szállító német hajók fenekét egy Zotmund nevű bűvár éjnek idején kifúrta, a hajók elsüllyedtek, a németek élelem nélkül maradtak, éheztek, sanyarogtak s a gögös császár most a pápa segedelmével próbál kimenekülni szégyenletes helyzetéből. Épen látogatóban volt a pápa Henriknél s kiközösítéssel fenyegeti meg Endrét, ha nem köt békét Henrikkel. Békét, még pedig Henrik kedve, érdeke szerint valót! Ám Endre nem ijedt meg a pápa fenyegetésétől s a német császárnak megszégyenülten kellett hazatakarodni.

Harcok a koronáért.

Most már hosszú időre békében maradhatott Magyarország, a német császár újabb próbálkozásától nem kellett tartania. De mintha átok ült volna a magyaron: mikor a külső ellenségekkel dicsőségesen leszámolt, megszállja a király lelkét a gyanakodás ördöge. Időközben Isten két fiúval s egy leánygyermekkel áldotta meg Endrét. Salamon volt az egyik fiú, Dávid a másik, Adelhaid a leány. Ki csodálja, ha Endre lelkében megbánta, hogy halála esetére Bélának ígerte a koronát. Béla természetesen találta, hogy Endre a véreből való vért szeretné örökében tudni. Egy szava sem volt az

ellen, hogy az ötéves Salamont megkoronázta s IV. Henrik német császár Judit nevű leányával el is jegyeztette. A legenda szerint Endre próbára is tette Bélát: koronát és kardot tett le a szoba közepére s szólt neki: válasszon, melyik kell a kettő közül? Kard-e vagy korona? Béla, kit egy hű embere előre figyelmeztetett, hogy ne válassza a koronát, mert ez esetben életével lakol, a kardot választotta. Egy bizonyos, hogy semmi hiteles adat nem maradt fenn arról, mintha Béla királyságra vágyakozott volna. De hiába, az udvarbeliek súgtak-búgtak, telebeszélték Endre fejét, a gyanakodás ördöge fészket vert lelkében, s Béla, híveinek tanácsára, lengyel földre menekült. Vitte, természetesen, három szép fiát is: Gézát, Lászlót és Lambertet. Szívében keserőséggel hagyta el hazáját. Fájt a méltatlan gyanú. Hogy még az élete sincs biztosságban azon a földön, abban az országban, melynek függetlenségét az ő kardja szerezte vissza! Az egykor példaszerű cselekedetekben nyilatkozott testvéri szeretetnek vége. Lengyel haddal jön vissza s a magyarság zöme lelkesülten tódul zászlaja alá. Megrendült a bizalom Endrében, ki a német császárral barátkozott. Német és cseh haderő segíti Endrét, de hiába segíti: Béla mellett a magyar nemzet ereje harcol, övé a diadal. Maga Endre is elesik, saját lovasai tapossák agyon, felesége, fia hazamenekül a német császár udvarába. Történt pedig ez az 1060-ik esztendőben s abban az esztendőben Bélát (1060—1063) Székesfejérvárt meg is koronázták.

Azzal kezdette az uralkodást Béla király, hogy 1061-ben népgyűlést hívott Fehérvárra. Az első népgyűlés ez hazánk történetében. Minden faluból két-két ember jelenhetett meg e gyűlésen. Összehívta pedig Béla e gyűlést azért, hogy meghallgassa a panaszokat, a kívánságokat s királyi hatalmával orvosolja a sérelmeket. Hanem a népgyűlés szinte balul ütött ki. Az összeverődött tömeg minden baját, nyomorúságát a papi tized fizetésében látta, az volt tehát legfőbb kívánsága,

hogy a király állítsa vissza a pogány világot. Nemcsak kívánta, de követelte a felbujtatott tömeg s a király kénytelen volt szétverni a maga hívta gyűlést. A pogány hit utolsó fellobbanása volt ez. Itt-ott háborgott ugyan a nép, de a háborgás hamar lecsendesült s bizvást mondhatjuk, hogy Béla alatt végleges, teljes diadalát vívta ki a kereszt. Hogy később jöttek a hazába pogány kúnok és bessenyők, ez már nem gyengítette a kereszt diadalát. Ami pogány hitű nép nagyobb rajokban ideköltözött, mind kereszténnyé lett, másként nem volt itt maradása.

Magyarország keresztény ország. Királyában, Bélában megvan minden kellék, hogy országát erőssé, népét boldoggá tegye. És munkálkodik is országának, népének javára lelkes igyekezettel. Jó ezüsből vert pénzzel könnyíti a forgalmat, az adás-vevést s hogy a tudatlan népet meg ne károsíthassák az élelmes kufárok, megszabja az árúcikkek árait. S hogy a nép ne kerülhesse Isten házát, a vásár napját vasárnapról szombatra teszi át. De munkájában megzavarja a soha el nem alvó német törekvés: Magyarországnak a német császárságba való bekebelezése. Most már megvan erre az elfogadható ürügy: Salamonnak, a megkoronázott királynak trónjára való visszahelyezése. Béla az ország javáért kész a trónról lemondani, de a német udvar nem hisz a becsületes ajánlatnak, hatalmas sereg tör be az országba s míg a magyar hadak vívják az élet-halálharcot az ország függetlenségeért, Béla királyt nagy szerencsétlenség éri: leszakad alatta a trónszék. Félhalottan viteti magát a táborba, hogy jelenléte újabb erőt öntsön a magyar szivekbe, de mielőtt a döntő ütközetre került vala sor, nemes lelkét 1063 szeptember 11-én kilehelte. Halála megnyitotta az utat Salamon előtt: harc nélkül vonult be Székesfehérvárra. Géza herceg, Béla legidősebb fia megnyugodott abban, hogy Salamon legyen a király, ő csupán apjának hercegi örökségét követelte. Evégből hozott

segítségét Lengyelországból. Nem került sor csatára : Salamon átengedte a hercegi részt Gézának és testvéreinek. Úgy tetszett, hogy ismét helyreáll a béke, a nyugalom hazánkban, de az idegen befolyásoktól féltő magyar lelkek nyugtalansága nem szűnt meg. Idegenek vették körül Salamont s bár az ország függetlenségét nem áldozta fel, lépten-nyomon mutatkozott az idegen befolyás. A magyarok szíve a három testvérért hevült s így nem volt nehéz az idegen tanácsadóknak Salamon lelkében az átkos féltékenykedést, irigykedést fölkelteni. Sorban szerzik a testvérek : Géza, László és Lambert a harci babért. Megállítják délen hódító útjában a görög császárt ; kiverik nyugaton a betörő cseheket ; megvédik a horvát királyt lázadó alattvalói ellen ; visszaverik 1068-ban az Erdélybe betört kúnokat. A Szamos völgyében, a később Cserhalomnak nevezett téren fényes diadalt arattak a kúnokon. Ebben a csatában tünt ki a daliás, hatalmas termetű László herceg, kinek neve, vitézsége egyszerre országos hírvé lett. Szájról-szájra megy vitézi tettének a híre : mint szabadította meg egy püspöknek a leányát, kit egy kún vitéz nyergébe kapott s elvágatott vele. Híres Szög paripáján üzőbe veszi a leányrablót s páros viadalban megöli.

Ebben a csatában Salamon is részt vett, magyar hős módjára harcolt, de a vitézsége, daliássága László hercegé mellett elhomályosult s ennek tudata lángra lobbantotta szívében a lappangó irigykedést. Majd a görög császáron arat fényes diadalt a magyar sereg, kitűzik a magyar zászlót Nándorfehérvár ormán (1071) s ez a diadal is mérget cseppent Salamon szívébe, mivelhogy Géza volt a győztes had vezére s ő is kötötte meg a békét Nándorfehérvár parancsnokával. Most már nyíltan tört ki a viszálykodás Salamon és Géza közt. Különösen Vid bácsi ispán folyton bujtogatta a királyt a hercegek ellen s végre is a harc elkerülhetetlen lett. Cinkota közelében, a mogyoródi hegynél történt meg az ütközet.

Salamon maga vezette seregét, vitézül is harcolt, de Géza és László egyesült hadereje teljesen leverte Salamon seregét. Az ármányos Vid is elesett e csatában, Salamon pedig Németországba menekült.

Az 1074-ik esztendő március 14-én volt a mogyoródi ütközet s Gézát, mivelhogy Salamon itthagya az országot, még ez esztendőben megkoronázták (1074—1077) Székesfehérvárt. Megkoronázták a görög császár küldötte koronával, mivelhogy Szent István koronája a német császár kezében volt. (Később a két koronát összeforrasztották s e kettő teszi a mai szentkoronát.) Ám alighogy megkoronázták Gézát, Salamon visszajött. Vele tartott a sógora is, IV. Henrik német császár. A krónikások följegyezték, hogy volt a Salamon seregében egy Bátor Opus nevű vitéz, kinek erejét, vitézségét a német császár nem győzte csodálni. Azt kérdezte Salamontól a császár: — Van-e sok ily vitéze Magyarországnak? — Van, — mondá Salamon — sőt vannak különbek is. — Bizony, ha vannak — mondá a császár — sohasem is nyered vissza a királyságot.

A császár jövendölése teljesült. Nem kezdett harcot a magyar sereggel, Vácnál megfordult, hazament s a szegény Salamon most a hatalmas VII. Gergely pápához fordult segedelemért. A pápa, ki egész erejével azon munkált, hogy a pápaságot felszabadítsa a német császár gyámkodása alól, elutasította Salamont, az ő ellenségének sógorát, de viszont Géza királyságát is csak azzal a feltétellel volt hajlandó elismerni, ha a szentszéknek hűbérese lesz. Hogy Magyarország a szentszéknek hűbérese legyen? Erre a kívánságra Géza nem is felelt. De a pápa sem bolygatta a dolgot, sőt csakhamar ő szorult a magyar király segítségére a német császár ellenében. És Géza még most is hajlandó volt átengedni a királyságot Salamonnak, jóllehet egyfelől a pápa volt a szövetségese, másfelől második felesége, egy görög

hercegnő révén, a görög császárral is békességes viszonyban élt. Ám hívei hallani sem akartak erről s Salamonnak, ki Pozsony várában húzta meg magát, túrníe kell, hogy a hirtelen, férfikora virágában (1076) meghalt Géza örökébe László herceg lépjen. László herceg (1077—1095), kire ájtatos csodálattal tekintett a magyar nép. Kinek nevéhez tetteinek nyomán valóságos legendakör fűződik. Aki »Magyarország édes oltalma. Szent királyok közt drágalátos gyöngy. Csillagok közt fényes csillag.«

Neki szenteljük a következő fejezetet.

X

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

SZENT LÁSZLÓ.

Akár a történet könyvét, akár a legendákat, mondákat olvassuk : Szent László személyében nagy hős és egy nagy király képe rajzolódik elénk. Dicsőséges neve s emléke megmaradott a nevérol nevezett számtalan magyar község nevében ; megmaradott a régi templomok bomladozó vakolata alól elötünedező falfestményekben, melyek László vitézi tetteit hirdetik nekünk. Míg a népszerű Mátyás király tetteiről tréfás, elmés mesék és mondák maradtak fenn, Lászlóról csodaszerű dolgokat hirdetnek a mondák és regék. Az ő hősi alakjához nem illik a tréfás mese. Az erdő rengetegéből kiemelkedő hatalmas szálfá ő, mely megállítja s csodálatra készíti a vándort. Istennek különös kegyeltje László : hatalmas testében hatalmas lélek lakozik. Szentéletű hajnok ő, a keresztény lovagok példaképe, kinek kedvéért csodákat művel a keresztények Istene. Midőn egyizben a kúnok elöl megfutamodni kénytelen, fohászára kettéhasad a tordai hegy s üldözői nem érhetik utól. Máskor meg a szaladó kúnok által elszórt arany és ezüst az ő imádságára kővé változik s a gyalázatos halált így kerüli el a pénzsóvár sereg. Majd végtelen pusztá-

ságon bolyong seregével, nem találnak sem ételt, sem italt; éhségtől, szomjúságtól százával hullnak el a vitézek. De László az egek urához fordul segedelemért s íme, vadállatok serege húzódik át a pusztaságon, üdítő források fakadnak. A vitézek lenyilazzák a vadakat: nem kell éhen halniok. Isznak a források vizéből: nem kell szomjan pusztulniok.

László törvényéből kitetszik, hogy bár a kereszténység már mély gyökereit vert a nemzet lelkében, még itt-ott, különösen a pásztoemberek áldoztak a pogány isteneknek. »Ki a pogány szokás szerint kerteknél vagy fák, források kövek mellett áldozik, bűnét ökörrrel váltsa meg.« Így szól László törvényének egy pontja. A büntetés csekélysége mutatja, hogy a pogány vallás az új hitre többé már nem veszedelmes. Már a legenda komoly megtántorodásról regél nekünk. Gyönyörű legenda ez, a legszebb mindazok közt, melyek Lászlóról fennmaradtak.

A kúnokon győzedelmeskedő magyarok napokig vígadjanak a holttestek közt, de egyszerre csak vége szakad a vígdozásnak: a holttestek rettentő szaga megrontotta a levegőt s mindenféle fertelmes, ragadós betegségek pusztították a vitézek seregét. Terjed a vész, siralom völgye lesz a magyarok földje. És zúgni-búgni kezdett a nép: lássátok, büntet a magyarok istene, mert igaz hitünket elhagyóok. Nem használ a király imádkozása.

És összeverődtek minden rendű emberek, mentek a király sátorába. A szent király akkor is imádkozott. Mondá a szószóló: »Hiába imádkozol, felséges király, úgy sem hallgatja meg imádságodat a magyarok istene. Térjünk vissza mind a pogány hitre, meglásd, megszűnik a pestis.«

A szent király megbotránkozással nézett a hitetlenekre, arca elborult, szeméből megeredt a könny s mondá nekik: eredjetez haza békességgel, ti megtévelyedettek. Ne háborgassatok imádkozásomban. Én hiszek az egy Istenben, Min-

denható Atyában. Meg-meglátogat, próbára tesz, de nem hagy el, letörli könnyeinket.

A hitetlenek megzavarodva indultak kifelé, de e pillanatban, mintha földbe gyökeredzett volna a lábuk, állottak, mint megannyi bálvány. Vakító világosság támadt a sátorban és hallották a mennyei szózatot: Ne csüggedj, László. Isten meghallgatta sűrű imádságaidat s leküldött engem tehozád az angyalok seregéből, hogy megmondjam neked, mitévő légy. Öltsd fel királyi ruhádat, tedd fejedre koronádat, s kimenvén a táborból, lödd el a nyiladat a virágos réten. És menj a nyíl után: a hol leesik, találsz egy füvet, mely meggyógyítja a te népedet.

Ezt mondván az angyal, felszállott az égbe. Akkor föl-kelt László, magára ölté királyi ruháját, fejére tevé a koronát, kezébe vevé a nyilát s a sátorból kilépett. Utána a hitetlenek, csöndesen, levett kalappal. És felnézett a szent király még egyszer az égre, aztán ellötte nyilát. És ment az ellőtt nyíl irányában, a nép meg nyomában. — Ihol a nyilvessző! — kiáltott László. — Nézzetek ide! S fölvette a nyilvesszőt, mely egy széleslevelű növényben akadt meg, keresztülhasítván azt. — Olyan, mint a kereszt! — kiálták a népek s térdre borultak.

És találtak ehhez a fűhöz hasonlatost még sokat, sokat a népek s ennek csodaereje meggyógyítja őket . . .

László, kinek alakját csodás fénnel övezi a legenda, a történet tanúsága szerint is egyike legnagyobb királyainknak. Mikor ő trónra lépett, valóban nagy erős szükség volt egy bölcs elméjű, fenkölt lelkű s erős kezű királyra. Az országot az örökös harcok szörnyen megviselték. A személy- és vagyonbiztonság megrendült: eléggé bizonyítják ezt László szigorú törvényei. Nehéz feladat nézett Lászlóra, s hogy e feladatot sikerrel oldja meg: mindenek előtt Salamonnal kellett leszámolnia. Salamonnal, ki a trónhoz való jogáról most sem mon-

dott le s német segítséggel a harcot újra fölvevé. Nem sikerül a kísérlet, lemond a koronáról, de nem tud sorsában megnyugodni, bár László rangjához illően látja el. Végre is László 1083-ban elzáratja Salamont Visegrád várában. De még abban az esztendőben, augusztus 20-án, István király szentté avattatása napján, szabadon bocsátja. Még most sem tud lecsöndesülni Salamon nyugtalankodó lelke: elmegy a pogány besenyők közé s azokkal tör be Magyarországra. László szétveri a pogány hadat, Salamon a besenyők földjére menekül. A monda szerint remeteként élt ezután s valahol Pola vidékén halt meg. A valóság ez: a besenyőkkel többször betört görög földre s egy ilyen betörés alkalmával esett el.

Salamon halála után nagyobb erővel foghat a király az ország javát célzó munkába, bár közben még le kell számolni a Moldvából minduntalan betörő kúnokkal is. Az ő idejében Erdélynek Kolozsváron túl eső része nagyjára lakatlan volt s a kúnok jóformán ellentállás nélkül törhettek be a keleti határon. Nagy valószínűség szerint ez időben települtek meg mai földjükön a székelyek, kiket a régi krónikások s a mondai hagyományok a húnok ivadékaiknak mondanak, akikről azonban a legújabb történetírás bebizonyította, hogy a nyolcadik nemzetségnek, a kozárkabarnak az ivadékaik. Már a honfoglalás idején háborúban előőrsi, békében határőri szolgálatokat teljesítettek s e foglalkozásról kapták a nevüket is, amennyiben a »székely« határőrizőt jelent. Tehát: László telepítette volna a mai székelyek őseit a keleti határra, annak védelmére. Egy bizonyos, hogy László leverte a betörő kúnokat s az ország szívében, a színmagyarság közé telepítette le, ugyanakkor benépesíté Erdély lakatlan részeit, gyepükkel s megfelelő őrizettel látta el a keleti határszélét.

Nemcsak kelet felé, de az északnyugoti részen is pontosan megállapítja az ország határát s ereje, hatalma növe-

kedtével még terjeszkedik is: elfoglalja s országához csatolja Horvátországot is a Kapella-hegységig. Tudnunk kell, hogy László nővére, Ilona, felesége volt Zoloméreknek, a horvát királynak, s mert ennek halála után rosszul bántak az özvegy királynéval az ország nagyjai, László nagy sereggel lépte át a horvát határt s véres harcok után leverte a királyné ellenégeit. A horvátok meghódoltak neki, elismerték királyuknak s később, Kálmán király alatt, meghódoltak a dalmát városok és szigetek is s ezzel Magyarország határa eljutott az adriai tengerig. Minthogy az özvegy királynénak nem volt fia, László a horvát terület kormányzását Álmos hercegre, Géza egyik fiára bízta. A magyar királyság az európai nagyhatalmak sorába emelkedett s Lászlót, midőn IV. Henrik császár a pápával harcba keveredik, a német fejedelmek meghívják uralkodójuknak, de ő a magyar koronán kívül nem vágyakozik más koronára, az ő lelke, szíve a magyar népé: ennek javára, üdvére szenteli egész erejét.

László törvényei.

Mindenekfölött helyre kellett állítania a trónért való versengések, a meg-megújult pogány lázadások következtében megbomlott társadalmi rendet. A rabszolgák felhasználták az állandó zavarok kedvező alkalmát, elhagyták gazdáikat s szerteszét csatangoltak az országban, a közbiztosság nagy veszedelmére. Közönségessé lett a rablás, lopás, gyilkosság, erőszakoskodás. A király küldöttjei sorba járták a lopásról híres falukat, tizenként felosztják a népet s minden tizediknek tűz- vagy vízpróbát kell kiállani a kilenc helyett s ha nem állotta ki a próbát, mind a tíznek bűnhődnie kell. Súlyos büntetést mér azokra, kik a szökevény rabszolgákat maguknál tartják, eltitkolják. A tolvaj férjes asszony orrát s vagyonát veszti, hogy többet férjhez ne mehessen s amellet rab-

szolga sorsba jut. Tíz dénár értékű vagyonnak az ellopása a szabad ember minden vagyonába és felszemébe kerül. A tyúk a legkisebb érték, mit László törvénye a lopás büntetésének mértékéül szab. A tolvaj szabad embert felakasztják, a szolgának orrát vágják le, vagyis a szabad embernek súlyosabb a büntetése. Mert illő, hogy a szabad ember féltékenyebben őrizze a becsületét.

Különös nagy gondja van a vallásosságra, az erkölcsi élet tisztaságára. Míg a többi keresztény országokban a papi nőtlenség törvény volt, ő a már házas papokat meghagyja ugyan a házas életben, de már a másodszeri házasságot nem tűri. Kereszténytől és nem kereszténytől szigorúan megköveteli az ünnepnapok megtartását.

A királyi hatalom nagysága, korlátlansága mellett tanuskodnak László törvényei. Urak és papok, parasztok és szolgák, mind közvetve, vagy közvetetlen a király törvénye alatt állanak; a nép élete, vagyona a király kezében van. A nemzet szabad tagjai, papok és urak, közvetetlen állanak királyi hatalom alatt; a királyi várak birtokain lakó várjobbágyok és várnépek szintén királyi hatalom alatt, de már közvetve a várispánok útján. A szolgák s más, személyes szabadságot nem élvező népek, kik az urak és papok birtokain laktak, földesúri hatóság alatt állanak ugyan, de pénz- és tizedügyekben ők is, uraik is, a közvetett királyi hatalom alá vannak rendelve.

Az ősi törzsszerkezet felbomlása után mindazzal a földdel, mely nem a nemzetségeké, egyedül a király rendelkezett. A várak területén kívül és a nagyterjedelmű földekből osztogatott István király s osztogattak utódjai a püspökségeknek, apátságoknak s mindazoknak, kik a királyhoz való hűségben kitűntek. Így támadt a *királyi jog* s egyesek, hogy jobban biztosíthassák tulajdonjogukat, még az öröklött, az ősi birtokra is királyi adományt szereztek. László idejében

már mind határozottabban kiformalódott a nagy- és kisbirtok. A nomád élet mind szűkebb területre szorult, a sátrakat állandó lakások váltják fel s a honfoglaláskor itt talált községek mellett újabb községek támadnak. Már I. Béla király a községek elöljáróit hívta a fejevári országos gyűlésre, László idejében meg sorra járták a király küldöttei a községeket, hadd lássák, hol vannak tolvajok. De nemcsak a király küldöttei járnak községről-községre, föl-fölkerekedik a király is udvarával. Itt a saját birtokát tekinti meg, ott igazságot tesz s a merre jár, őt és nagyszámú kíséretét a *föld népe* látja el élelemmel. Nyilván ily módon jutott a király jó nagy részéhez a tizednek, mi a nem szabadok földjének terméséből megillette. A várakhoz tartozó birtokok jövedelmét felémésztette a katonaság, a király és az urak birtokán lakó népek termésének tizedét, illetőleg kilencedét (mert az igazi tized a papságé volt) a királyi udvar. Csak később lett ez a királyi tized a földesuraké.

E kötelezettségek teljesítéséből már rendesebb gazdasági életet kell föltételeznünk. Rendesebb gazdasági életet, mellyel okvetetlen együtt járt a községi élet fejlődése is. A még hadi jellegű, az ország védelmét szolgáló várszerkezetekben megvan a mai vármegye csirája. Már István idejében 45—50 várszerkezet, illetőleg vármegye van az országban s ezeknek száma jelentékenyen szaporodik László idejében. Ezeknek a váraknak az ispánjai nemcsak a várak birtokain élő népek fölött gyakorolnak hatalmat, de pénz- és tizedügyekben a földesúri birtokokra is kiterjed hatalmuk, szabadokra és nem szabadokra egyaránt.

A gazdasági s ipari élet sem áll már a kezdet legkezdetén. Nem valószínűtlen, hogy László törvénye a gazdaság érdekeire is gondolt, midőn szigorú büntetéssel sújtja azokat, kik lovat és ökröt az országból kivisznek. A vagyoni jó részét az állatok tették. Ökör, ló, tehén, juh és sertés.

Lóra volt a legnagyobb szükség ; a nagyobb birtokosok jószágain lovas jobbágyok is voltak, kik csak lóval szolgálták a földesurat. A ló után következett a szarvasmarha. Fontos gazdasági tényező a juh, meg a sertés. A juhnyájak pásztorai külön rendet alkotnak, külön bíráik vannak, sőt a kanászok is, kik itt-ott külön községben is laktak. Így Veszprémmegyében Szentgál községe eredetileg kanászok községe volt. Nem ismeretlen a baromfitenyésztés : tyúkból, libából tizedet ad a nép. És úzik a méhtenyésztést is ; mézből, viaszból szintén tizedet adnak. A honfoglalás idején még durva, faragatlan fatönkkel döröszölik fel a földet : ez volt az eke. Majd a gerendélybe fakampót illesztenek. László idejében már vaskampó hasítja a földet. A kasza és a sarló már megvolt a mai formájában. Volt fa- és vasvilla s volt csép is. Volt száraz-, vízi- és kézimalom. Már Szent Gellért püspök megemlíti, hogy utaztában megszállván egy háznál, hallotta, hogy a kezimalmot hajtó rabszolgaleány dalol, tehát nem lehet rossz a sorsa. Gellért e feljegyzése nemcsak mint az akkori gazdasági élet egyik adata érdekes, de még érdekesebb azért, mert ez az első feljegyzés, az első megemlékezés a magyar népdalról. Nyilvánvaló, hogy a magyar népnek akkor is voltak dalai, de, fájdalom, nem volt, aki azokat megbecsülje s följegyezvén, örökül hagyja nekünk ! A kereszténység dalnak, mesének nem kedvezett, az akkori papság meg éppen ellensége volt a néplélek minden olyan megnyilatkozásának, mely az új hit terjedését nehezítheté.

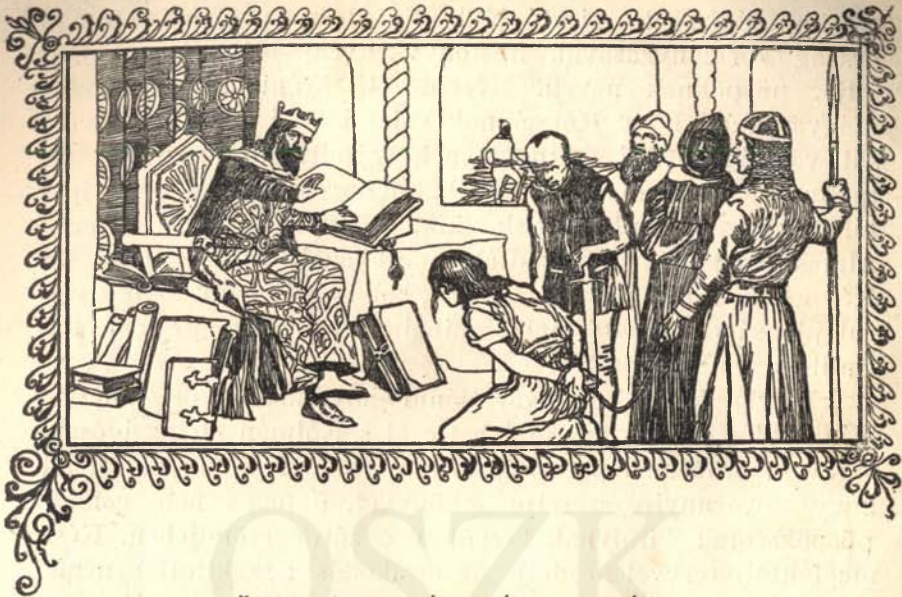
Ime, nagy vonásokban dicsőséges Szent László király országának képe. Nagy, hatalmas és boldog volt az ő uralkodása alatt hazánk. Nemcsak saját népe, az idegen is tisztelettel hajolt meg kiváló nagy erényei előtt. A keresztény vitézség, lovagiasság példaképe volt nemcsak hazájában, de hazája határain messze túl is. Midőn Európaszerte megmozdul a keresztény világ, hogy a Szentföldet elvegye a hitetlen

mohamedánoktól, a közbizalom Lászlót szemeli ki az európai hadak vezérévé. László vállalkozik a nagy feladatra, de ím, leszáll hozzá a halál angyala : a nagy király megtér Istenéhez.

Az 1095-ik esztendő július 24-ike az a nap, melyen gyászba borult az ország. Ettől a naptól kezdve »három esztendeig az országban szép öltözet, táncjárás, semmi vigasságtétel sem láttaték, sem hallaték.«

Igy gyászolta, így siratta a magyar nemzet az ő nagy királyát. Nagyváradon, az általa alapított székesegyházban temették el. Búcsújáró helyé avatódott ezáltal ez a templom. Csaknem száz év mulva, 1192-ben III. Béla király kivette sírjából, ezüstkoporsóba fektette és ékes síremlékbe helyezte el a drága hamvakat. A hálás nemzet szentjévé avatta, kegyelettel zarándokolt sírjához s peres ügyekben a szent király sírja felett tettek esküt a pörlekedő felek. Majd később lovas szobor hirdeté dicsőséges emlékezetét. És a nép lelkében apáról fiúra szállt a hit, hogy valahányszor ellenség tör a magyarra, akár csak a hún monda Csaba vitéze, fölkel sírjából s rettenetes kardjával szétveri a magyar nemzet ellenségeit . . .

KÖNYVES KÁLMÁN KIRÁLY.

Az isteni gondviselés különös kegyelmében részelteté a magyar nemzetet: a honfoglalást követő első száz esztendőnek során három nagy királya volt: Szent István, Szent László és Könyves Kálmán. Nyomról-nyomra követhetjük, miként nő az ország hatalma, tekintélye kifelé és zsugorodnak hiú reménykedésekké a német császárság beolvasztó törekvései. A legendás hős, »a csillagok közt fényességes csillag« után a »könyves« Kálmán következik s a bölcs, a maga korában ritka műveltségű király, kit püspöknek szánt elődje, oly emléket hagy maga után, mely őt legnagyobb királyaink közé avatja.

Úgy látszik, Szent László Kálmánban a királyságra természetet nem ismerte fel. Miután ő magának nem volt fiúgyermek, testvérének, Gézának két fia közül Álmost, a fia-

talabbikat szemelte ki utódjául. Míg Álmost megbízta Horvátország kormányzásával, a könyvedvelő Kálmánt zárdába adja, püspöknek nevele. Később élt krónikások ezt azzal magyarázták, hogy Kálmánnak valami testi gyengesége volt, sőt valóságos testi szörnyetegnek rajzolták: púposnak, sántánának, kancsalnak, selypnek, dadogónak. De nem igen hihetünk a krónikásoknak, kik, könnyen meglehet, ezzel Álmos utódainak hízelkedtek, mert azok az idegenek, kik Kálmán udvarában megfordultak, sok szépet írtak az ő kiváló tulajdonságairól, de testi hibáiról egyetlenegy sem tett említést.

László halála oly váratlanul következett be, hogy a trónöröklés dolgát nem intézhette el s Kálmán élt az idősebb jogával: örökébe lépett László királynak. Nyilvánvaló ebből, hogy bármennyire szerette a könyvet, ő maga nem gondolt püspökségre: királynak készült ő a zárda csöndjében. Kész, megfontolt tervvel kezdte az uralkodást: szakított a német szövetséggel, nyiltan a pápa hívének vallotta magát s ezt házasságával is megpecsételte. Roger sziciliai hercegnek, a pápa legerősebb szövetségésének leányát vette feleségül. Kihívta ezzel maga ellen a német császár haragját, de az országra nem volt veszedelmes következése a haragnak, jóllehet Álmos herceg újra, meg újra szerencsét próbált a királyságért a német császár segedelmével. Több ízben megszégyenítette Kálmán a trónkövetelő Álmost, ez mindannyiszor megalázkodott és Kálmán mindannyiszor megbocsátott; békét kötött a német császárral is, de azért a pápával kötött szövetségben megmaradott. Majd rokonságba lépett a görög császárral: fiához, Jánoshoz feleségül adta Szent László egyik leányát, Ilonát. Visszahódította 1097-ben Horvátországot, mely időközben, valószínűen Álmos herceg hibájából, kikerült a magyar uralom alól; később elfoglalta a tenger melléki városokat s ezzel Magyarország határát közvetlen az adriai-

tengerig terjeszté. Mindebben a pápa készséggel támogatta az ő hű szövetségesét, a katolikus vallás buzgó terjesztőjét, de viszont Kálmánnak is kellett áldozatot hoznia : ha nem is mondott le a magyar király püspök-kinevező jogáról, elismerte a pápa megerősítő jogát s ő is törvénybe foglalta a papi nőülés tilalmát, mire elődje, László király tudvalevően nem volt rábirható. Nem gyöngeségnek, hanem az ország akkori súlyos helyzetével való bölcs számolásnak a jele ez. Nem szabad felednünk, hogy már uralkodása kezdetén nagy veszedelem fenyegette az országot. Akkor, 1096-ban, indult útnak az első nagy keresztes hadjárat a Szentföldre. Ennek a rengeteg hadnak útja Magyarországon vezetett keresztül. Ám az első had túlnyomó része mindenféle csöcseléknép volt, megkezdte a rablást már Németországban s folytatta a magyar határon. Közönséges rablóhad volt az, amely betört hazánkba s Kálmán első dicsőséges tette, hogy ezt a pusztító hadat visszaverte. De amint a Szentföldre komoly szándékkal igyekvő sereg ért a határra, személyesen ment elébe s támogatta készséggel az országon való átkelésben. Most már gondoljuk végig Álmossal és pártfogójával, a német császárral való újabb, meg újabb hadakozásait, a küzdelmet, mit a német császárság újra fellobbant hódító törekvése ellen folytatott : megértjük a pápával való benső szövetséget s a pápai hatalomnak, befolyásnak tett engedményeket. Ám tekintsünk csak végig hadicselekedetein, melyeknek eredménye egyfelől a német császár hódító politikájának visszaverése, másfelől az ország területének megnagyobbítása és tekintsünk végig alkotásain, melyekről törvényei tesznek tanuságot : a szörnyetegnek rajzolt Kálmán személyében mindenképen egy nagy király képe áll előttünk.

A felvilágosodottság e mai korában, midőn a nép alsó rétegeiben is mind kevesbedik az írni és olvasni nem tudók száma, megmosolyogjuk az együgyű lelkeket, kik hisznek a

boszorkányokban, lidércekben, de nem meglepő-e, ha csaknem ezer esztendővel ezelőtt azzal üzen hadat egy király a boszorkányoknak, hogy egyszerűen nem ismeri el létezésüket. Még László király is üldözi a boszorkányokat, de íme, jön a nagyműveltségű, a felvilágosodott elméjű Kálmán s törvénybe iktatja, hogy »a boszorkányok ellen pedig, akik nincsenek, semminemű kereset ne legyen«. A királyi hatalom az ő idejében addig nem állott magasságra emelkedik a köznek sérelme nélkül, egyeseknek pedig sohasem igazságtalan, sohasem jogtalan sérelmével. Első a királyaink közt, ki kezét igazán a nép szívére teszi, látja a nép terheit s amennyire a viszonyok engedik, kevesbíti a terheket. »István törvénye — mondja Kálmán — a hitetlenek lerombolója volt, ez (az ő törvénye) az igazságra nézve helyes társalkodás előmozdítója. Amaz a népet a hitnek páncéljába öltöztette, ez a fölösleg való *földi kevélységeket az igazság övével* övedzette.« És ő csakugyan »az igazság övével övedzette a földi kevélységeket«, amennyiben visszavette mindazokat a birtokokat a mind erősebben elhatalmasodó uraktól, melyeket nem Szent István adományozott. S míg a Szent István adományozta birtok mindenféle örököst illetett, a többi királyok adományozta birtokban való örökösödés jogát szűkebb korlátok közé szorította. Apáról fiúra szállott a birtok, s ha fiú nem volt, az apa testvéreire, majd ezeknek a fiaira, de ha sem fia, sem testvére nem volt az elhúnytak, az adományos birtok visszaszállott a királyra. Védelmébe veszi a népet a hatalmaskodó urak ellenében s egyenesen elrendeli, hogy a földjükről »kivetett« földművesek, kiknek máshol nincs, azokra visszamenjenek.

Már nemcsak az ingóságnak, a földnek is becse van s aki a más földjét igazságtalanul bitorolja, ugyanannyit veszít a saját földjéből s ráadásul még tíz pénzt is fizet. Az adományos birtokkal kötelességek járnak. Az ispánok-

nak a jószágok jövedelme szerint páncélos vagy könnyű fegyverzetű lovast kell kiállítaniok. Szabályozta az adófizetést is. Az ő idejében van szó először a *füstpénzről*, az első rendes adóról, mely nyolc dénárban volt megállapítva s mely a mai értékben körülbelül egy korona 44 fillérnek felel meg. Méltányosan igyekeznek megosztani az adózás terhét a nép különböző osztályai között. A vendég és idegen népek, kik a várnépek földjén telepednek le, vagy fele vagyonuk értékéhez képest viselik a katonáskodás terhét, vagy nyolc dénárt fizetnek, de a törzsökös szabad emberek (a várjobbágyok) nem fizetik a nyolc dénárt; fizetik azonban az urak földjén lakó szabadosok, másként hetes szolgák, kik hetenként föl váltva dolgoztak a földesúr birtokán. Ám ezeket is felmentette az adó felerésze alól, ha a királynak, midőn határukon utazott, lóval, szekérrel szolgáltak. Ez a szolgálat is adó volt; abba számította Kálmán király. A mások földjén dolgozó szabad vendégek, idegen népek csak a szabadságukért fizettek adót, de sem munkára, sem a munka megváltására nem lehetett őket kényszeríteni. Csupán a várakhoz tartozó szolganépek kötelesek fizetni a szabadságukért is, a munka megváltásáért is.

Kegyetlen szigorúság jellemzi László törvényeit, szelíd-ség, kiméletesség Kálmánét. Lopásnak, gyilkosságnak s mindenféle bűnös cselekedetnek enyhébb a büntetése. Most már a gyilkosság a legnagyobb bűn s nem a lopás. A tolvajság miatt nem jár halálbüntetés s nem tyúk a legkisebb érték, ahol a büntetés kezdődik, hanem négy lábú állat, annak az ára vagy húsz dénárt érő ruha. Megszorítja az istenítéletet s nem kell az egész falunak istenítéletet állania, ha a faluban egy embert tolvajsággal vádolnak s nem szabad többé akárhol istenítéletet tartani, csupán a püspöki székhelyeken és a nagyobb prépostságoknál. A hamis esküvőnek tüzes vassal keresztet sütnék a homlokára, hogy többé sehol el ne fogad-

ják a tanuságát. Papok jelenlétében történik az istenitélet s emberölésben, gyilkosságban a püspök mond ítéletet s nem világi tisztviselő. A püspöki gyűlések elé járulnak a pörös-ködő emberek. A püspök vagy érsek pecsétjével megidézheti a bűnös embert, világi bíró nem. A király után az egyház a legnagyobb hatalom. Ám ezt a nagy hatalmat nem egy jöttment papságnak adja Kálmán: válogatott, kipróbált emberek Istennek szolgálói. Idegen papot ajánló levél nélkül nem lehet befogadni s a rosszhírűt kiutasítják az országból. Szigorú fegyelem van a papi rendben, tilos a világi, cifra ruhának viselette, a korcsmábajárás, az uzsoráskodás s aki bűnét meg nem tudja váltani, még szolgaságba is sülyesztik. Kálmán nem engedi meg, hogy a magyar földön születet rabszolgát idegen földre eladják, amivel nemcsak gazdasági és nemzeti érdeket is szolgál, de egyben emberies dolgot művelt; ám viszont annyira félti a papság erkölceit az alsóbb osztálytól, hogy szolgarendű ember csak úgy lehet pappá, ha ura megengedi. Természetesen, nagyon kevés szolgarendű ember emelkedhetett fel a papi rendbe, mert maga a gazdasági érdek is az ellenkezőjét követelte ennek.

Amily szigorú volt a fegyelem az egyház kebelében, oly nagy volt annak a hatalma kifelé. Nagy hatalom és nagy vagyon az egyház kezén. Míg a világi uraktól visszaszeri Kálmán a nem Szent István adományozta birtokot, a papságtól nem. Nem csoda, ha a hatalmaskodó urak nem szertették Kálmánt s ha nagy pártja volt a trónkövetelő Álmosnak. De bármennyire zokon vették az urak Kálmántól, hogy »a fölösleg való földi kevelységeket az igazság övével övedzette«, Kálmán bölcsessége, férfiasága diadalmaskodott belső és külső ellenein egyaránt: alatta az ország erősebb, hatalmasabb volt, mint valaha, a nép jóléte szemlátomást gyarapodott, amire nézvést elég tanunak szólítanunk a korabeli cseh krónikást, aki azt írja: »A magyar nemzet erős, gazdag,

fegyverben kitűnő s szembe mer szállani a világ bármelyik királyával.«

És ennek a bölcs, nagyeszű, nagylelkű, igazságos királynak szomorúságokkal teljes volt az élete. Karddal kell kivívnia királyi jogát, karddal kell megvédenie testvére ellen. Felesége korán halt meg, két fia, István és László közül, kik ikertestvérek voltak, korán meghalt László is. Újra házasodott, feleségül vette Eufémia rutén hercegnőt, de ez a házassága nagyon boldogtalan volt. Kénytelen volt elkergetni feleségét — erkölcstelen élete miatt s a fiút, Boris herceget, ki idegen földön született, nem ismerte el fiának. Testét-lelkét megtörte a sok csapás s emésztette az aggodalom, hogy amint behúnyja a szemét, Álmos herceg megfosztja a tróntól az ő kiskorú fiát. Ebbeli nagy aggodalmában nemcsak hogy elfogatta Álmost és kilencéves fiát, Bélát, de ki is tolatta a szemét mind a kettőnek. A vérből való vérért, saját fiáért követteté el kevéssel halála előtt — mely 1116. február 3-án következett be — a szörnyű tettet: ebben van mentsége a nagy királynak, kinek nagyságát még e szomorú emlék sem tudja elhomályosítani.

Nemzetünk történetének további folyamán meglátjuk s mind jobban megerősödünk abbeli hitünkben, hogy mindent egybevetve, Kálmán nemcsak egyike volt legnagyobb királyainknak, de tán a legnagyobb is valamennyi között... Az a Kálmán, kit a botor krónikások kancsalnak, púposnak, selypnek, dadogónak tartottak!

A KIRÁLYI HATALOM GYENGÜLÉSE.

Korlátlan hatalommal uralkodott Könyves Kálmán király, de nem volt zsarnok. Az ő kezében a korlátlan királyi hatalom áldás volt az országra. Ám, amint ő behúnyta szemét, megkezdődik a királyi hatalom gyengülése. A trónöröklés rendezetlensége örökös forrása a viszálykodásnak, a testvérharcnak s mert a trónért versengők rá vannak utalva a hatalmasabb urak támogatására, szemlátomást nő a főurak hatalma, befolyása s ugyanakkor gyengül a királyi hatalom.

Kiskorú, alig tizenöt éves ifjú volt II. István (1114—1137), Kálmán fia, mikor apja örökébe lépett. Ha férfikorban kerül fejére a szent korona, talán méltó utóda lesz apjának. De apa nélkül, anya nélkül, jó tanácsadók nélkül korán belemerült az élvezetekbe s ezt megsínylette ő maga is, az ország is. Hízlekedők vették körül a tapasztalatlan ifjút s elhitték vele, hogy

»oly bölc, mint Salamon; oly erős, mint Sámson; oly bátor, mint Dávid«. Pedig nem volt — jegyzi meg a krónikás. A kúnokkal cimborált, azokkal tivornyázott, a magyarokat nem kedvelte. Akár volt rá szükség, akár nem, háborúba keveredett. Nem csoda, ha elhültek tőle a magyarok s ha nagy pártja volt a megvakított Álmos hercegnek, ki a görög császár udvarába menekült, míg fiát, a vak Béla herceget a pécsváradi monostorban rejtegették. Hogy Kálmán halála után mekkorát esett a királyi hatalom, igen jellemző példa erre a galíciai eset. Ide vitte seregét a fiatal király s már ostromolni is kezdte Ladomér városát, de egyszerre csak a vezérei összesúgtak s megtagadták az engedelmességet. A Pázmán-nemzet-ségből való Kozma egyenesen megmondta a királynak: Mit művelsz, uram? Ha számos vitézed halála árán elfoglalod a várat, kit teszel oda hercegnek? Közülünk senki sem akarja itt hagyni az országot a hercegség miatt. Mi jobbágyok nem ostromoljuk a várat. Ha akarod, ostromold magad, mi hazamegyünk és más királyt választunk!« Így beszéltek a magyar királlyal az ő »jobbágyai«, az urak. Erre még eddig eset nem volt a magyar nemzet történetében. Az ostromot félbe kellett hagyni.

Természetes, hogy a királyi hatalom e hirtelen való legyengülését siettek felhasználni a szomszédok. A német császár békén hagyja ugyan hazánkat, mert egyebütt van elfoglalva, de betörnek az osztrákok, a csehek. Délen Velence elfoglalta a dalmát városokat s bár Záránál a magyarok megverték a velenceieket, a végső eredmény mégis ez: Velence kezében maradtak a dalmát városok.

Mind ennél sokkal nagyobb veszedelem fenyegette az országot Görögország felől. János görög császár felesége Szent László leánya, Piroska volt. Kálmán király e házasság által az ország érdekét vélte szolgálni, de csakhamar kitűnt, hogy ez a házasság nagy veszedelmek forrása lett. A szép Piroska

császárné szívesen fogadta udvarába a megvakított Álmost, apjának kedveltjét, a császárnak pedig igen jó ürügy volt Álmos trónkövetelése arra, hogy Magyarország dolgába beleavatkozzék s alkalmas pillanatban elfoglalja az országot — magának. Jól látta II. István e veszedelmet s tehetsége szerint védekezett is ellene. Növelte, erősítette nemzetét bessenyők és kúnok betelepítésével. Szervezte a hadierőt. Kereste a szövetséget mindenütt a görög császárság ellenségeivel. Feleségül vette Róbert normann herceg leányát, mivelhogy a normannok örökös hadilábon állottak a görögökkel. Szövetséget kötött az akkor a Balkánon lakó rácokkal. Ekként megerősítve a maga hadierejét, tört be 1127-ben a görög birodalomba s több várat el is foglalt. De a következő évben a görög császár mindent visszafoglalt, sőt Zimonyt is megszállotta. Aztán ismét a magyar fegyvereknek kedvezett a szerencse és a — sorş. A görög császárnak egyebütt akadt dolga, közben meghalt a trónkövetelő Álmos is. De az utolsó háborúból nagybetegen tért haza István. A beteg ember lelkére nagy gond nehezedett. Nem volt gyermeke. Ki lesz az utóda?

Vak Béla és fiai.

E nagy tépelődésében tudta meg, hogy él a vak Béla herceg. A halálát érző király lelke megkönnyebbül, siet jóvátenni a hibát, amit apja ő érette követett el! Betegségét enyhíti, bánatát örömmre váltja a gondolat, hogy az Árpádok vére nem halt ki! Udvarába hozatja a zárdában rejtegetett vak herceget, örökösének nyilvánítja s meg is házasítja. Uros rác főzsupán leányát, Ilonát véteti feleségül, azzal a bölcs előreszámítással, hogy a rácokban hatalmas szövetségest kap majd utóda a görög császárság ellen. E házasság után csakhamar (1131) meghal István, a vak

Béla lép örökébe (1131—1141), de asszonykézbe kerül a hatalom. Férfilélek lakozott ebben az asszonyban. Az ő vállaira nehezül a kormányzás minden gondja, terhe s íme, a gyöngé asszonyi vállak nem roskadnak össze alatta. Nem nevelték királynak Bélát, elég volt, hogy életben tartották s nagy szerencse volt ez, máskülönben az Árpádok nemzetsége kihal ő vele. De Isten öt fiúval és egy leánygyermekkel áldotta meg e frigyét s újra szebb napok virradhatnak a hazára, ha elő nem bukkan a homályból Boris herceg, Kálmán király törvénytelen fia. A görög császárságnak épen elég jó ürügy a trónkövetelő herceg, hogy régi tervét megvalósítani próbálja. És ott vannak azok a főurak is, kiknek részük volt Béla megvakíttatásában s kik most reszketnek a bosszútól. De a nemzet zöme felháborodással utasította vissza a trónkövetelő Borist, lelkesen szállottak hadba, hogy kikergessék az országból a görög pénzen s lengyel és rutén segítséggel betört fattyút. Ott voltak a király seregében az összeesküvő főurak is, de a nagy felháborodás láttára abban maradtak, hogy majd harc közben pártolnak Boris mellé. Ám Ilona királyné tudott az összeesküvésről s az ungmegyei Aradon lemészároltatta az összeesküvőket. Hatvannyolc előkelő magyar úr lakolt életével az árulásért, a kevés, ki életben maradt, Abaujban Boris seregéhez menekült, innen nagy vereség után (1132.) Borissal együtt lengyel földre.

Igy menekült meg az ország Boris hercegtől, így állott helyre ismét a rend az országban, ha rövid időre is. Ebben nagy érdeme volt a rác Bélnek, a királyné atyjafiának, aki kardjával, eszével nagy szolgálatot tett hazánknak e zavaros időkben.

A vak Béla azzal a megnyugtató tudattal halhatott meg (1141-ben), hogy országának területe még növekedett is Boszniában tett foglalásokkal s biztosította a német császár

barátságát azzal, hogy Zsófia leányát a császár egyetlen fiával, Henrik herceggel jegyezte el.

Négy fia közül (Géza, László, István és Álmos) a tizenegy éves Géza (1141—1161) lépett örökébe. Anyja és nagybátyja, Bél bán állottak a kiskorú király mellett, ők nevelték nagy gondal, szeretettel. De egy szép remény csakhamar füstbe megy. A német császár, aki a fiát eljegyezte Zsófia hercegnővel s a gyermekleányt akkori szokás szerint udvarába vitte volt, időközben mást gondolt, mivelhogy ez a házasság már nem szolgálta a német császárság érdekeit. Oly mostohán bántak a magyar hercegnővel, mint egy szolgálóval. A hercegnő apácakolostorba menekült egy szál ruhában s apáca maradt haláláig, mivelhogy — mint maga írta — »az elveszett helyett új királyságot s új hazát talált«. Okozta pedig a német császár változását Boris herceg, ki még mindig nem mondott le a reményről, hogy fejére kerül a magyar korona. A trónkövetelő fattyú most a német császárhoz fordult s kapott is ettől, meg Henrik osztrák őrgróftól segítséget. Ezzel a segítséggel Pozsonyt el is foglalta. Ám Géza csakhamar kiverte az országból Borist s ráadásul hadat üzent Henriknek, átkelt a Lajtán hatalmas seregével (székelyek, bessenyők és kúnok tették a sereg javát) s úgy megverte az osztrák, meg a bajor hadat, hogy a német írók évek multán is szégyenkezve emlegették a nagy kudarcot.

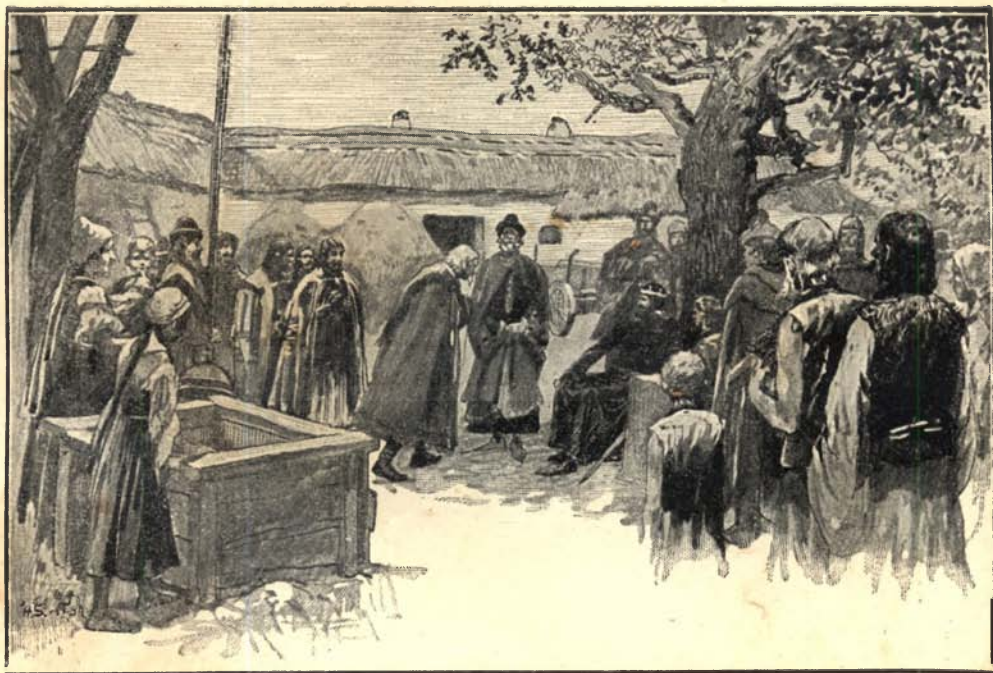
Egyidőre aztán szünetelt a háborúskodás: német, majd francia keresztes hadak vonultak át az országon s a keresztes háborúk miatt sem a német, sem a görög császár nem zaklatta hazánkat. Pihent mind a két részen a törekvés: Magyarország meghódítása. Pihent, szunnyadott, de nem aludott el.

Szent László unokája.

* Csaknem egyidőben Gézával lépett trónra Mánuel görög császár, Szent László leányának, Piroskának a fia. Még külsejében is hasonlított nagyatyjához, dicsőséges Szent László királyhoz. Hatalmas termetű, daliás hős, nagyeszű, nagyratörő, szertelen becsvágyó ember. Királynak és hadvezérnek termett, épen mint Szent László király. Ez a Mánuel, mihelyt a keresztes háború nem kötötte le erejét, leverte a rácokat, a magyarok szövetségését; aztán szövetkezett a németek új császárával, 'a rőt szakállú I. Frigyessele. Arra szövetkeztek, hogy közös erővel meghódítják Magyarországot s megosztóznak rajta. Mánuel hadában volt Bois, a trónkövetelő is, ki a francia keresztes hadakkal titokban sompolygott át magyar földön a görög földre. A magyarok fölfedezték ugyan kilétét, követelték is kiadatását, de a lovagias francia király megtagadta ezt s azzal nyugtatta meg a magyar királyt, hogy magával viszi a keresztes háborúba. Ám Boris Görögországban maradt s Mánuel védőszárnyai alatt újra betört az országba. A magyarok újra kiverték a trónkövetelőt s békére kényszerítették Mánuele, kit a német császár cserbenhagyott, mivelhogy császár ő felségének a német apró fejedelmek nem segítettek. De hiába a magyar fegyverek győzelme, hiába a megújított béke, nyivánvaló volt, hogy Mánuel csak újabb kedvező alkalomra vár s a görög császárok régi tervét: Magyarország elfoglalását újra megpróbálja. És íme, csakhamar megvolt a kedvező alkalom. A király és testvére, István herceg közt viszály tör ki s a herceg Mánuelhez menekül a híveivel. Kedves vendég volt a menekülő magyar herceg Mánuel udvarában. Hogyne lett volna, mikor közben meghalt Boris, van hát helyette más trónkövetelő, akinek nem lobbanthatják a szemére, hogy fattyú.

Most már Géza nem várta meg, hogy Mánuel betörjön magyar földre, ő maga tört be 1155 tavaszán görög földre s Mánuel seregét, melyben ott volt István herceg is egy kis magyar csappattal, megverte hatalmasan. Újra békét kötöttek, még pedig ötesztendőre. Ez a béke pedig arra volt jó, hogy Mánuel összeszedje az erejét s erősebbre kösse a szövetséget a német császárral, de — országunk szerencséjére — a két hódító már eleve nem tudott megegyezni a prédán, az ellenünk szövethetők háborúja elmaradt, sőt megesett, hogy a német császár a magyar király segedelmére szorult. Annak a királynak a segedelmére, kinek országán már osztozkodott Mánuellel! Időközben a magyar királynak egy másik testvére, László herceg is Mánuelhez pártolt, az ő udvarába menekült, mindazonáltal a hódító szándék pihent s Gézának többé nem kellett összemérni fegyverét veszedelmes ellenségével.

Az 1162-ik esztendőben halt meg a derék király, ki nemcsak hogy megvédte az országot két hatalmas ellenséggel szemben, de közben egész lélekkel munkált országa javán. Német munkásokat telepített meg a Szepességben s Erdélyben; a Mátra vidékén törzsökösítette meg a kún palócokat. De mintha átok ült volna a nemzetben, a trónért való viszálykodások nem akartak elpihenni. A görög udvarban két magyar herceg leste II. Géza halálát, ki férfikora virágában halt meg s kinek négy fia közt (István, Béla, Árpád és Géza) egy sem volt nagykorú. A legidősebb is, ki III. István (1161—1172) néven lépett örökébe, 15 éves volt. És a trónöröklés dolga még mindig rendezetlen. Mánuel császár kapva kap az alkalmon, hogy az udvarában lakó két idősebb herceg valamelyikének követelje a magyar trónt, most már azzal a szándékkal, hogy ha ő maga nem lehet Magyarország királya, legalább a magyar király az ő hűbéresévé aljasuljon.

KIHALLGATÁS A TÖLGYFA ALATT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÉP A TATÁRJÁRÁSBÓL.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Két király egyidőben.

Nehéz idők következnek ismét a magyarra. A trónkövetelő hercegek mögött most már az országnak egy tekintélyes része áll: a Délvidék, melynek népe elszakadt a római katolikus hittől s a görög katolikus hithez szegődött, mint-hogy ennek papjai a hívektől nem kértek tizedet. Mánuel nagy sereggel tör be az országba, vele a két magyar herceg s amerre haladnak, hozzájuk szegődik a görög hitre tért népek nagy tömege. A főpapok közül is többen Mánuelhez szegődnek. De az esztergomi érsek, Bánffy Lukács, ez a hatalmas, erős jellemű ember, szilárdan kitart III. István mellett. Megkoronázza a gyermekkirályt, s bár ez Ausztriába menekül, nem bírható rá, hogy Mánuel kedveltjét, László herceget megkoronázza. De László mégis elfoglalja a trónt 1162-ben s bátyjának, Istvánnak odaadja az ország harmadrészét. Ebben a nagy kavardásban, összevisszaságban tűnik ki csak igazán Lukács érsek jellemének hajthatatlansága. Egész ember volt ez az érsek. Ősi szokás ellenére Mikó kalocsai érsek megkoronázta László herceget. Lukács erre egyházi büntetéssel sújtotta Mikót. Az új király erre azzal válaszolt, hogy Lukácsot elfogatta. De Lukács a pápa közbenjárására kiszabadul s azzal ünnepli meg a szabadulását, hogy elmegy a királyi kápolnába s az épen miséző királyt egyházi átok alá vetette. Újra fogságra vetik a megtörhetetlen jellemű érseket, de László hirtelen meghal (1163) s az érsek előtt ismét megnyílik a börtön ajtaja.

Most már István herceg kerül sorra, de őneki is meg kell elégednie a kalocsai érsek koronázásával: Lukács érsek ennek sem teszi a fejére a magyar szent koronát, melyet ő III. István fejére tett. Egyszerre két királya van az országnak, mindakettő István: III. és IV. István. Amaz hazajön Ausztriá-

ból, megveri IV. Istvánt, el is fogják a csatatéren, kitiltják az országból. Természetesen IV. István Mánuelhez menekül, s a kisebb-nagyobb háborúknak egész sora lett következése a szelíd büntetésnek: az országból való kitiltásnak. III. István az ország megcsonkításával kénytelen békét vásárolni. Öccsét, Bélát átengedte a görög udvarba s vele a horvát-dalmát hercegséget s még ezen a súlyos áron sem áll helyre az ország békessége, jöllehet IV. István váratlanul meghal Zimony várában 1165-ben.

Meghalt tehát IV. István s megesett a példátlan eset, hogy IV. István után III. István néven uralkodik Magyarország királya. Jóformán haláláig, amely 1172-ben következett be, háborúval feküdt, háborúra kelt: nem engedett pihenést, békességet, munkálkodást az országnak Mánuel császár. Csoda-e, ha az örökös háborúk a trónért egyfelől, az ország épségeért másfelől erősen kikezdték a királyi hatalmat. Mindazok, kik a trónért versengettek, úgyszólván üzték egymást a főurak és főpapok kedvének keresésében. A nagy adományok fogyasztották a királyi vagyont, növelték a főurak erejét, hatalmát. Az egyház hatalma alá került a király, midőn a főpapok kinevezésének jogát teljesen a pápára ruházta át III. István s legerősebb híve, Lukács érsek volt az, ki egyházi átokkal sujtotta s fel sem is oldotta az alól, míg az egyházi törvények szigorú megtartására nem kötelezte magát.

Váratlan volt III. István halála. Őneki nem volt fia. De volt még két herceg Árpád véreből: II. Géza fiai, Béla és Géza. A görög udvarban nevelkedett Béla, itthon a magyar udvarban Géza. Ha valaki nemzetünk történetéből csupán az eddig eltelt idők eseményeit ismerné, önkéntelen arra gondolna az első pillanatban: két herceg van életben? Tehát ismét megindul a versengés a trónért! Valóban, az alig múlt tapasztalatai után magától érthető ez a következtetés. Anélkül,

hogy ismernők a következőket, bátran folytathatnók : Géza, az itthon nevelkedett Géza lép III. István örökébe, de Béla ott él Mánuel udvarában s így nyilvánvaló, hogy hazajön Béla is a magyar koronáért.

III. Béla uralkodása.

Mikor Mánuel az udvarába vette Bélát, nem volt fiúgyermek. Eljegyezte a leányával, neki szánta a görög trónt s nagy öröme telt kiszemelt utódjában : eszes, bátor, vitéz, daliás ifjú volt a fiatal herceg, hasonlatos őhozzá. De Bélából nem lett görög császár. Isten fiúgyermekkel áldotta meg Mánuel s nemcsak hogy a görög császári koronától esett el Béla, de a jegyesség is felbomlott Mánuel leányával. Ám azért Mánuel nem vette le a kezét Béláról : összeházasította egy francia hercegnővel, feleségének rokonával s amint meghalt III. István, vitte haza Bélát nagy hadsereg élén. Két pártra szakadt az ország : a római katolikusok Géza herceg mellé, a görög katolikusok Béla mellé állottak. Béla visszatért a római katolikus hitre, megnyerte a pápa barátságát, s mert Lukács érsek őt sem akarta megkoronázni, a pápa engedelmével a kalocsai érsek tette fejére a koronát 1173-ban. Öccsét, ki német segítséggel próbált Magyarország királya lenni, két ízben is fogságra vetette s hogy az örökös trónviszálynak véget vessen, Imrét, legidősebb fiát már 1182-ben megkoronáztatta. Imre fejére már Lukács érsek tette a koronát : végre megpuhult e derék főpap is, miután meggyőződött arról, hogy Béla igaz római katolikus. De nemcsak igaz római katolikus volt III. Béla, de mindenképen királynak termett ember is. Nagy műveltségével, igaz magyarságával, melyet nem rontott meg az idegen levegő, országa, népe javára való lelkes munkásságával meghódította a nemzet

szeretetét. Amint a hatalmas Mánuel császár meghalt (1180), visszafoglalta Dalmáciát s a tengerparti városokat, melyeknek népe szívesen üdvözölte a magyar uralmat; Rácországot önállósághoz segítette; majd északra fordult s elfoglalta a szomszéd Halics fejedelemséget, melynek kormányzatát kisebbik fiára, Endre hercegre bízta. Ezt a foglalást nem tarthatta meg sokáig, mivelhogy nem volt fölöslege a magyar népnek, mit odatelepítsen, ott hagyta hát Halicsot 1189-ben. Ebben az esztendőben százezer főnyi haddal vonult át a német császár Magyarországon a Szentföldre s ez magában elég gondot adott a királynak. Ekkor bocsátotta szabadon fogoly öccsét, Gézát, ki a keresztes hadhoz szegődött s aki valószínűleg görög földön halt meg. Béla maga is szeretett volna résztvenni a keresztes hadjáratban, de ebben megakadályozta részint az ország dolga, részint betegeskedése, ám halálos ágyán fogadalmat tétetett kisebbik fiával, Endrével, hogy nagyobb hadat vezet a Szentföldre, mit később Endre teljesített is. Az ő halála (1196) méltán ejtette gyászba Magyarországot. Huszonhárom évi uralkodása az ország fejlődésének, erősödésének, a nép anyagi gyarapodásának áldott ideje volt. Az erkölcsi tőkében megfogyatkozott királyi hatalmat »a hatalmas természetű, szép ábrázatú« Béla állítja helyre. Fölelevenedni látjuk alatta a »régii jó idöket«, mikor még a király a néppel, a legszegényebbel is szóba áll; midön még a közrendü ember is a királyhoz megy panaszával. Megyérölmegyére utazik a király s útközben meghallgatja a nép ügyesbajos dolgait, panaszait. Rendesen megtartja Fehérvárt, Szent István napja körül, a királyi törvényszéket. Körötte ülnek a főurak s azokkal együtt tesz igazságot. De már *írásban* is be kell adni a panaszt s e célra megalapítja a magyar kancelláriát. Mellette még a nádor ítélkezik peres ügyekben, miután egymaga nem tehet mindenben igazságot. De aki igaztalannak találja a király embereinek ítéletét, fellebbezhet a királyhoz.

IMRE KIRÁLY ÉS ENDRE HERCEG.

Országos Széchényi Könyvtár

Igazi magyar népies vonás, amit följegyeznek róla, hogy t. i. saját kezével mérte meg azt a nagy köblöt, mellyel a bakonybéli apátság népe a gabonát adta. S nem kevésbé magyar és patriárkális vonás, midőn utaztában egy tölgyfa alatt ült kíséretével, Széna ispán udvarában s úgy hallgatja meg Kuba urat, kít Farkas nádorispán hozott eléje.

A király jövedelme.

A királyi hatalom régi fényében való tündökléséről tanuskodik a jövedelmeiről fennmaradt kimutatás is. A pénz veréséből van a legnagyobb jövedelem : 60 ezer márka, melyből — melleleg megjegyezzük — az esztergomi érsek tizedet kap. Vámból, révből, híd- és vásárpénzből, ami mind egyedül a királyé, 30 ezer márka. A sóból 16 ezer márka. Az erdélyi vendégnépektől 15 ezer ; a 72 ispántól az ő jövedelmük harmada : 25 ezer. Ezenkívül a 72 ispán mindenike köteles évenként egyszer ellátni a királyt és kíséretét, ha arra jár, s mielőtt a király fölkel az asztaltól, ad neki 100—200 márkát. Ez is kitesz 10 ezer márkát. Ugyanannyit kap Szlavónia hercegeétől. Összesen tehát 166 ezer márka a király évi jövedelme, vagyis körülbelül 8 millió korona a mai értékben. »Ehhez járulnak még — a kimutatás szerint — a királynénak és a hercegeknek járó nagy ajándékok ezüstben, posztóban, selyemben, lovakban. Meg a harmincad. Azonfelül a föld népe teljesen ellátja a királyt élelemmel.«

Tehát nem a fentebb elősorolt népbeli jövedelem szolgál az udvartartásra, a királyi ménesnek és az udvari népnek élelemmel való ellátására, hanem az a természetbeli adó, mit a nép fizet : vagy úgy, hogy egyenesen az udvarhoz szállítja a terményeket, vagy úgy, hogy az átutazó királynak és kíséretének szolgáltatja be tartozását s aztán beszámítják

köteles adójába. Ha később, a 13. század derekán, mikor ezt a királyi jogot korlátozzák, egy királyi ebédre átlag 12 ökröt, 1000 kenyeret és 4 hordó bort számítottak; képzelhető, mily rengeteg nagy lehetett az udvartartás, mily nagy lehetett a nép terhe.

De mutat ez egyebet is: a gazdasági élet nagy fellendülését. És nem szabad felednünk, hogy nemcsak a király élhetett az ellátás jogával. A nádor, a vajda, a bán, a főbb tisztek, a várispánok és kisebb tisztviselők, az udvari ispánok, várnagyok, századosok, a dézsmaszedők, a pénzbeváltók: mind a nép nyakán éltek, ha hivatalos ügyekben jártak. De bármily nagy terheket viselt a nép, mindig tűrhetőbb volt a nép helyzete azokban az időkben, mikor egy kézben, egy igazságos király kezében volt a főhatalom s nem osztozkodtak abban részint királyi hercegek, részint az udvarhoz, időnként udvarokhoz közelebb álló emberek. A királyok és királyi hercegek adományozása nemcsak a királyi család birtokának fogyását jelentette, ez adományozások következtében a király egyesek támogatására mindjobban rászorult. Az adományokkal *jogok* is jártak. Valóságos és képzelt jogok. A király mellett kiskirályok támadtak s a nép mindjobban eltávolodott a királytól.

Imre király és Endre herceg.

III. Béla is adományozott, de keveset. Ám az ő halála után közönségessé válik az adományozás. Hiába tétette idősebb fia fejére a koronát, halála után kiűt a versengés két fia között s mind a kettő adományokkal szerzi a híveket. S a trónért versengő Endre hercegnek több a híve, mint Imre királynak (1196—1205), mert Endre könnyelmű, pazar természet: őtöle tehát többet remélnék és kapnak is a főurak. Mikor a testvérek közt háborúra kerül a dolog, a királynak oly kicsiny

a serege, hogy nem ütközhetik meg Endre herceg seregével. De végre is a király — király! Imre egy szál pálcával a kezében, minden kíséret nélkül sétál át Endre táborába s büszkén kiáltja: meglátom, ki meri fölemelni kezét királyára! Endrét karon ragadja s a pártütő testvér követi megalázkodva királyi bátyját. És megszégyenülnek Endre hívei s térdre borulva kérnek bocsánatot a királytól. Így mondják ezt el a régi krónikások. Ám a valóság mégis csak az, hogy Imre uralkodása a testvérével való örökös viszálykodásban, a mindjobban elhatalmasodó egyházi és világi főurakkal való nehéz küzdelemben telik el. Endre, bár e célra tömérdek kincset hagyott rá az apja, nem indult el a Szentföldre, hanem a főurakra pazarolta a pénzt s ha nem is tudta megszerezni a koronát pénzen szerzett híveinek segedelmével, mély sebeket ütött a királyi tekintélyen. Egész vármegyék kerültek egyes urak kezére, mivelhogy a király kénytelen volt maga is mányokkal s mindenféle kedvezésekkel szerezni híveket. A királyi hatalom e gyengülésének következése Dalmácia fővárosának, Zárának elvesztése is, melyet Velence keresztetes vitézek segítségével könnyűszerrel foglalt el. És hogy a Mánuel halála után legyengült görög császárság hatalma alól felszabadult Szerbia és Bulgárország nem került magyar többség alá, szintén a királyi hatalom és hadierő gyengülésének tulajdonítható. A nagy országos károk egész sora támad a könnyelmű Endre féktelen becsvágya nyomán s a szegény földnépének különös nagy oka volt siratni a királyi hatalom hanyatlását: nagy urak közvetlen hatalma alá került s panasza már nem jutott el a királyhoz, mint még III. Béla idejében.

Imre király és Endre herceg körülbelül egyidőben házasodtak meg, 1200 táján. A király házasságát Isten fiúgyermekkel áldotta meg s hogy végét vesse a viszálykodásnak, meg akarta koronáztatni a csecsemő László herceget. De Endre

pártot ütött újra s ekkor történt volna az a nevezetes jelenet, mikor a király egy szál pálcával ment át Endre táborába. Tény az, hogy Imre 1203-ban Endrét elfogatta, de az a következő évben megszökött s Imre azután, 1204-ben koronáztatta meg fiát. Még egy hónap sem telt el a koronázás után, az alig huszonötéves király meghalt 1204 szeptember havában. Testét-lelkét megviselte a szüntelen való küzdelem. Egy ízben, vadászat közben, lebukott a lováról, súlyosan megsérült s ez is siettette halálát. Az özvegy királyné a kis fiúval Bécsbe menekült. Vitte a szent koronát is. De alig egy félév múlva (1205-ben) meghalt a csecsemő király, aki III. László néven volt Magyarország királya... Végre célhoz jutott a türelmetlen trónkövetelő. Kibékült az özvegy királynéval, visszakapta a koronát, fejére tették a hatalom annyira sóvárgott jelét. (1205—1235.) Fejére tették a koronát, de nem ő viselte, hanem a felesége, az átkos emlékű meráni Gertrud. Az alapjaiban megrendült királyi hatalom összedől. Szomorú, gyászos idő következik : II. Endre királyságának gyászos ideje.

Országos Széchényi Könyvtár

Aranybulla

Béldátlan volt II. Endre könnyelműsége, példátlan az ő oktalan adakozó kedve. Amit dicstelenül kezdett mint királyi herceg, még dicstelenebbül folytatta mint király. Most már ész nélkül ajándékozta a királyi jószágokat. Annyira ész nélkül, hogy ugyanegy jószágot egyszerre két-három úrnak is elajándékozott. S mert voltaképen a királyné kezében volt a gyepelő, többnyire idegen uraknak ajándékozták azokat. Mint a szomorú emlékü Péter korában, most is idegenek lepték el a király udvarát, a magyar urakat mellőzték, megalázták, vérig sértették s bár közülök is többen kaptak adománybirtokot, a java idegeneknek jutott. A magyar urak szívében rettentő gyűlölet tombolt az élődi idegenek s különösképen a királyné iránt. Az adományos birtoknak nincs igazi becse, mert nem lehet tudni, hogy holnap nem másnak ajándékozza-e a király. A föld népét kénye-kedve szerint sanyargathatja a földesúr s nincs kihez forduljon szomorú sorsában. A királyné három testvérét telepítette be az országba s nem átallotta Berthold nevű öccsét kalocsai érsekké kineveztetni, jóllehet ez a léhalelkű, tivornyázó ifjú még olvasni sem

tudott. Magamagának és testvéreinek rengeteg jószágokat adományoztatott, halomra gyűjtötte a kincseket, míg a nép elhagyottan sanyargott.

A királynét megölik, a király a Szentföldre megy.

Nem csoda, ha forrongott a magyarok lelke s ennek a példátlan állapotnak a magyar természettel meg nem egyező összeesküvés lett a következése. Míg a király újra, meg újra Halicsban járt, hogy trónra segítse a kiskorú Daniló herceget, itthon fenekestül felfordult a rend s midőn 1213-ban ismételen Halics felé indult, a határról szólitotta vissza felesége halála. Nem szép halállal halt meg a királyné. Az 1213. év szeptember 23-án a pilisi erdőben mulatott testvérel, Bertholddal és kedves földijeivel s amikor sátrába pihenni tért, meglepték és megölték az összeesküvők: Péter ispán, Simon, Bánknak, a nádornak veje s egy szintén Simon nevű úr. A kiséretből is többeket lekaszaboltak az összeesküvők, de Bertholdnak sikerült elmenekülnie. A király hazasiét a szörnyű hírre, de az összeesküvők közül csak Péter ispánon áll bosszút. Ezt karóba huzatta, a többinek hajaszála sem görbült meg. Oly mértéktelen nagy volt a gyűlölet a királyné s az élősdi idegenek iránt, hogy a királynak nincs bátorsága a gyilkosságot példásan megtorolni. Nem is gyászolta sokáig a feleségét. Két év mulva másodszor is megházasodott: Jolánta francia hercegnőt vette feleségül.

Apjának halálos ágya mellett fogadta meg, hogy hadat visz a Szentföldre, ám az e célra nyert pénzt elprédálta s csak évek múltán, a pápa ismételt sürgetésére indul 1217-ben a Szentföldre tizenötezer főnyi, többnyire lovas vitézzel. Magának az ügynek nem nagy hasznára vált, bár az ő serege volt a többi nemzetek seregei közt a legkiválóbb. Annál

több kárt okozott ezzel is az országnak. Üres volt a kincstár s úgy szerzett pénzt a keresztes hadjáratra, ahogy tehette. Még Gizellának, az első magyar királynénak a koronáját is elvitte. Velencének tengerpénzt fizetett a magyar hadat szállító hajókért s ez nem volt elég: a szállítás fejében lemondott Záráról Velence javára.

Távollétében János esztergomi érsek lett volna a király helyettesítője, de mire a király hazakerült, a magyar urak az érseket az országból kikergették s önkényesen foglalták el a királyi jószágokat, amelyeket még az adakozó kedvű király el nem ajándékozott. Három fia volt az első házasságból: Béla, Kálmán és Endre. Béának a keresztes hadjáratból mátkát hozott, a niceai görög császár leányát, Máriát. Második fiát, Kálmánt, már régebben eljegyezte volt László lengyel herceg leányával, Belonával. Hatéves volt a völegény, hároméves a menyasszony. Hozományul Halicsot adta nekik. Mikor a Szentföldről hazatért, azzal a hírrel fogadták, hogy a gyermekpárt a felkelők elfogták. Ki kellett váltania a fogságból a gyermekeket, ami nehezére eshetett, mert fenéig üres volt a kincstár s a keresztes hadjárat miatt is súlyos adósságokba keveredett.

Pénz kellett a föld fenekéből is. A királyi jószágok az egyházi és világi főuraknak jövedelmeztek. Ez a forrás tehát bedugult. Megpróbált visszaszedni az elajándékozott jószágokból, de ebben a kísérletben több volt a kár, mint a haszon. Részint a fej nélkül való, könnyelmű össze-vissza adományozások, részint a visszakövetelések következtében szere-száma nincs a birtokpereknek. S ha vissza is kerül egyik-másik birtok, megint csak más kezére kerül, mert a gyöngé király kénytelen folytatni az adakozást. S bár folyton kevesebb a jövedelem, az udvartartás fényesebb, pazarabb, mint valaha. Oly eszközökhöz kénytelen nyulni a király, melyek ország-szerte elégedetlenséget szülnek. Ha eddig a föld népe élelem-

mel látta el a királyt, ennek megvolt a jogi alapja: a király a maga birtokának terméséből vette az őt illető részt. De most a király nem törődik azzal, hogy elajándékozott földes-
ken utazik át: megköveteli, hogy őt és udvarát ellássák éle-
lemmel. A nép tehát fizet a királynak is, a földesúrnak is.

De a kincstár még mindig üres s a király úgy segít magán, hogy folyton rosszabb és rosszabb pénzeket veret s a pénzbeváltással minduntalan zaklatják a népet a pénz-
beváltók. Ott veszi a kölcsönt, ahol találja, gyakran erőszak-
kal, királyhoz nem illő módon s a megfogyatkozott királyi
javak jövedelmét kölcsönök fejében leköti az izmaelitáknak
és zsidóknak. Ők hajtják be az adót, szedik a vámot, a rév-
pénzt, ők a sójövédelen bérleli s a királynak adott kölcsö-
nöket s azoknak uzsorakamatatait voltaképen a népen hajt-
ják be.

Mi szülte az aranybullát?

Nemcsak a föld népének helyzete siralmas, de az a
középosztályé is, azé az osztályé, mely akkor *királyi szolgálak*
néven szerepelt s melyből később a *középnemesség* alakult ki.

Voltaképen ennek az osztálynak túrhetetlen helyzete,
nyugtalanodása szülte az *aranybullát*, a nemesség e *szabad-
ságlevelét*, melyet a rajta függő aranypecsétről neveztek
aranybullának. Az 1222-iki esztendőben készült az aranybulla,
még pedig két példányban. Megtudjuk belőle, hogy a király
szolgálak, vagyis a középnemesség jogain is súlyos sérelmek
estek. Hogy a király már a »szabad« emberektől is szedte
az adót, a füstpénzt. Hogy a »hatalmasak«, a főurak önkénye-
sen ítélték nemes emberek dolgában. Hogy szabad embereket
tönkretettek egyes főurak kedvéért. Hogy a király és kísérete
nemcsak a föld népét tünteti ki látogatásával, hanem a nemes-
séget is. Sőt a nagyobb urak is követték a király példáját

s amerre jártak csatlósakkal, cselédekkel, a nép megemlegette vendégjárásukat. Nemcsak jóllaktak, de prédáltak is. Ugyanígy cselekedtek a királyi cselédek is, a »lovászok, pecérek és solymárok«. A várispánok, a király képviselői önkényesen elvették a nép földjét, zsarolták, fosztogatták. Megnyirbálták a nép legelőkelőbb rendjének, a várjobbágyoknak is a szabadságát, kiket az aranybulla visszahelyez Szent Istvántól nyert szabadságukba. Elrendeli, hogy a nép újra természetben fizethesse a papságnak a dézsmát s ne pénzben. Kiveszi a pénzváltást, a sóárulást, az adószedést a zsidók és izmaeliták kezéből s a nemesekre bízza azt. A nép terhein is könnyíteni akar tehát az aranybulla, bár valójában ez a nemesség szabadséglevele, mely utolsó pontjával, a híres *ellentállási* záradékkal szabadságot ad a nemességnek, hogy a király és utódai törvényszegésének ellentmondhasson és ellentállhasson.

Ezt a törvényt megnyugvással lehetne fogadni, ha csakugyan végre is hajtanák. De nem hajtják végre. A király idősebbik fia, Béla, erélyesen hozzálát ugyan a könnyelműen elajándékozott s önkényesen elfoglalt birtokok visszaszerzéséhez, de ezzel csak ellenségei számát szaporítja a főurak körében, s ha visszaszerez is valamit, az apja folytatja a könnyelmű ajándékozást, folytatja a pazar életet s a törvény tilalma ellenére ismét csak a zsidókat és izmaelitákat használja fel pénzszerzésre. A nép helyzetén tehát a törvény nem javított. Sem a nép, sem a köznemesség helyzetén. A főpapság, melynek amúgy is kezében volt a hatalom, kapva kap a neki kedvező alkalmon, hogy hatalmát még erősebben megtámogassa. Maga a pápa, IX. Gergely, felháborással írja az esztergomi érseknek, hogy »szerecsenek és zsidók uralkodnak a keresztényeken, és sok keresztény, leroskadván az elviselhetetlen teher alatt s látván, hogy a szerecsenek jólétnek és nagyobb szabadságnak örvendenek, hoz-

zájuk szegődnek és *felveszik* hitüket«. Még az is felháborítja a pápát, amit Könyves Kálmán törvénye *nemzeti* érdekből szigorúan elrendelt, hogy t. i. az izmaeliták (a pápa szerint szerezsenek) csak keresztény nővel léphetnek házasságra. »A szerezsenek — háborog a pápa — keresztény rabszolgákat vásárolnak s nem engedik, hogy gyermekeiket megkereszteljék. A szegény keresztény a sok teher és adó miatt eladja gyermekeit a szerezseneknek. Így lesz a szabadból szolga, a keresztényből szerezsen. Összevásárolják a megtérőben levő kúnokat (ezeknek a megtérítésén Béla, az ifjabb király buzgólkodott) és azokat vagy hitükre szorítják, vagy eltérítik a kereszteléstől.«

A király s az ország kiátkozása.

A gyöngye Endre nem mer szembeállni a vagyonos, a hatalmas főpapsággal s kénytelen újra szerkeszteni az aranybullát, még pedig a papságra igen kedvezően. Valóságos elégtételt ad a felháborodott pápának. A papi rendet s általában az egyházi ügyeket teljesen kiveszi a világi bíróság alól. Az első bullának az izmaelitákra és zsidókra vonatkozó pontjait újra megerősíti. De minden eltörpül ama nagy hatalom mellett, amit az egyház kezébe ad, midőn az aranybulla utolsó pontját akként módosítja, hogy ha a király nem tartja meg a törvényeket, az esztergomi érseknek jogában áll »előzetes törvényes megintés után a királyt és utódait a *kiátkozás* bilincseivel megkötözni«.

Ez a kiátkozás be is következett csakhamar. Már a következő esztendőben, 1232-ben, az esztergomi érsek egyházi átok alá vetette nemcsak a királyt, de az országot is, jóllehet ez utóbbira nem adott neki jogot a törvény. Egyházi átok alá került a király tanácsosa, Dénes nádorispán, mivelhogy

sok papi embert kifosztott, János pozsonyi prépostot felfofoztatta és — szerecseneket tartott a jószágain. Ugyanígy Sámuel kamarai ispán is, akit eretnekséggel gyanusítottak. Nyilvánvaló volt, hogy nem a nemzeti szabadságon, nem a népen elkövetett sérelmek tüzelték az érseket a megtorlásra: az egyház nagy hatalmának éreztetése volt a főcél. És bezárultak a templomok ajtai, elnémultak a harangok, megszentetlen földbe temették a halottakat, nem áldotta meg a házassulókat a pap — megrendítő büntetés ez oly népre, mely lelkében vallásos; mely sanyarú sorsában egyedül Isten házában talált enyhületet. Ez a szörnyű helyzet nem tarthatott sokáig. A király kezdetben méltatlankodik, kesereg, de csakhamar teljesen megtörik s 1232-ben kelt oklevelével teljesen kiszolgáltatja az egyháznak a királyi hatalmat. Egyedül csak az egyház érdekeivel törődik ez az oklevél. A megtévelyedett, elvakult főpapság előtt nem lebegnek magasabb nemzeti célok, nem gondol a jövővel, nem a bekövetkező nagy megpróbáltatásokkal: porig alázza a királyt, megtöri a királyi hatalmat. Az izmaelitákban látja a papság a legnagyobb veszedelmet, de hogy ezeket beolvassza a kereszténységbe, szóval folytassa Kálmán király nemzeti politikáját, arra nem is gondol. Az Endrétől kicsikart oklevél alig egyéb, mint »egy gondosan megszerkesztett adósságlevél«, mely azt sorolja fel, hogy mivel tartozik a király az egyháznak.

Nagy hatalom és vagyon került a főpapság kezébe, ám annál siralmasabb volt az alsóbb papság helyzete. A püspökök és esperesek az alsóbb papság dézsmáját is megdezsmálták s amiatt úgy megfogyatkozott a papok száma, hogy most már a szolgarendből valókat is felvették a papi rendbe. Csak a főpapság elégedett, egyébként országos az elégedetlenség. Elégedetlen a főnemesség is, mert senki sem tudhatja, mit mondhat igazán magáénak. Előre nyugtalanította az az idő, midőn Béla lép trónra, ki már apja életében több rend-

ben megmutatta, hogy nem követi apja példáját a könnyelmű adakozásban s visszaállítani igyekszik a királyi hatalom régi fényét és erejét.

Az egyháznak szóló adólevelet aláírta a király is, alá Béla is, az ifjabb király, de a végrehajtás már nem ment oly könnyen. Honnan vegye az ország védelmére szükséges haderőt a király, ha üres a kincstára s az egyház teljesen kivonja magát az adózás alól? A késedelmezés miatt újra egyházi átok alá vetik Endrét, de végre is a pápa feloldja 1235-ben, ugyanabban az esztendőben, melyben lányát, Erzsébetet szentté avatta. Még első házasságából született Endrének Erzsébet nevű leánya, kit már négyéves korában eljegyzett Hermann thüringiai herceg fiával. A kis hercegnőt mindjárt Thüringiába vitték, de húszéves korában már özvegyiségre is jutott s ettől kezdve életét a szegények gyámolításának szentelé. Neve és emléke maiglan áldott magyarországi Szent Erzsébetnek.

II. Endre utolsó cselekedete.

Már javakorbeli ember volt Endre, midőn harmadszor is megházasodott. Beatrix estei grófnőt vette feleségül 1234-ben. Következő esztendőben férjhez adta második lányát, Jolántát Jakab arragoniai királyhoz s ugyanezen esztendőben mintha érezte volna közeledő halálát, minden erejét összeszedve indul hadba Frigyes osztrák herceg ellen, aki ismételen betört az országba, hogy II. Frigyes német császárnak megszerezze a magyar koronát. A magyar urak közt is többen akadtak, kik a hazaáruló terv szolgálatába szegődtek. De íme, a »könnyelmű, a pazar, az okatlanul nagylelkű« király összeszedi minden erejét s nemcsak hogy kiverte az országból az osztrák herceget, de Bécsig dúlták hadai az

IV. BÉLA BEFOGADJA A KUNOKAT.

A TATÁRJÁRÁS.

Rendkívül nehéz feladat várt IV. Béla királyra : az elhatalmasodott főurak megfékezése. Ő már apja életében nem nézhette a rettenetes gazdálkodást, az állami javak elpredálását s mint »ifjabb király« vissza is szerzett néhány birtokot. Az országnak jó, a maga személyére nézvést háladatlan, népszerűtlen munka volt ez : minden visszasedett birtokkal szaporodott ellenségeinek száma. Vissza akarta állítani a korlátlan királyi hatalmat s hogy megtörje az urak gögjét, még azt sem engedte meg, hogy az ő jelenlétében leüljenek. Csupán a főpapokkal tett kivételt, azok leülhettek az ő jelenlétében, de köztük is akadt több ellensége, mivelhogy egyik-másik főpaptól szintén vett vissza birtokot. Őszinte híve volt a pápának, segítette is a német császár ellenében, de viszont fel is oldatta magát az 1232-ben kelt hirhedett »adósságlevél«

súlyosabb pontjainak teljesítése alól. Elvégre is lehetetlen állapot volt az, hogy a főpapság teljesen félreálljon a közterhek viselése mellől s ugyanakkor még meg is akadályozza az ország pénzügyi helyzetének javítását. Ezt a pápa be is látta s megengedte a királynak, hogy zsidónak és szerezsennek is bérbe adhassa a közjövedelmeket, ha nem akad rá keresztény vállalkozó. És íme, a király pár év alatt rendezte az ország siralmas pénzügyi állapotát. Már-már kezdett visszaszállani a királyi hatalom régi ereje, fénye; kezdett újra meggyökeresedni a rend az országban s mutatkoztak az általános gyarapodás, jólét jelei. Isten megáldotta IV. Bélát egy fiú- és hat leánygyermekkel s ő házasságok útján szerez jó szomszédokat az országnak: Kunigunda nevű leányát már ötéves korában eljegyezte Boleszló lengyel herceggel, két leányt pedig két rutén herceggel jegyzett el.

Minden jel arra mutatott, hogy új élet kezdődik ebben az országban; új élet, mely feledteti a közelmúlt szenvedéseit. De a végzet könyvében másként volt megírva. Szörnyű megpróbáltatás várt a nemzetre. Szörnyű megpróbáltatás, nagy nemzeti szerencsétlenség. Ha gyöngé királya van ekkor a magyarnak, ma talán nem magyar emberek írják meg a nemzet történetét, hanem idegenek s ez a történet megszakadna a tatárjárással: élt egy nemzet négyszáz esztendőt ezen a földön, akkor jött a mongol-tatár áradat s elseperte. Úgy elseperte, hogy nyoma sem maradt...

Utazás az őshazába.

Új áradat indult Ázsia belsejéből, a húnok szörnyű áradatához hasonló. Mongolok és tatárok s egyéb ázsiai népek ijesztő nagy serege mozdult meg, melynek egy ember a földi istene: Dsingisz kán. Mint egykoron Attila, úgy törli hatalma

alá a különböző népeket ; hadai végig pusztítják Ázsia nagy részét, közeledésük hírére leírhatatlan rémület szállja meg mindenfelé a lelkeket : ellentállás nélkül törnek át Európába.

A rettenetes csapás nem érte váratlanul Magyarországot. Már a XIII. század elején megindult a vészes áradat. Az áradat indítója, Dsingisz kán már nem is élt, amikor IV. Béla trónra lépett. De Dsingisz kán 1227-ben történt halála nem állítja meg útjában a hömpölygő áradatot. Még II. Endre idejében négy szerzetest küldöttek Ázsiába, hogy keressék fel az őshazát, hívják *haza* az ott maradt testvéreket s egyben nézzenek körül, mi igaz a rémítő népvándorlás híréből. A szerzetesek közül csak egy, Ottó szerzetes tért vissza. Ottó szerzetes megtalálta a magyarok testvéreit Nagymagyarországban s megerősítette a közeledő veszedelem híret is. Most már IV. Béla küldött újra négy szerzetest az őshazába, de ezek közül is csak egy, Julián jutott el odáig. Kettőt visszatérített a tatároktól való rémület, egy meghalt útközben. Gellért volt a hőselkű szerzetes neve. Mire Julián az őshazába ért, a magyar testvérek már harcoltak ott a tatárokkal s utóbb bizonyára elvegyültek köztük. A derék Julián sietett vissza s 1236 vagy 1237 karácsony ünnepén ért haza a szörnyű hírrel : jön a tatár ! Akkor már be is tört Batu kán a mai Oroszország területére. A Deneper és Don vize közt megállítják a kúnok egy pillanatra, de nem bírnak a tenger-néppel s királyuk, Kuten, egyenest Magyarországnak tart : itt keres és kér menedéket maga és népe számára. Béla szívesen fogadja a menekülő népet. Személyesen megy elébük s a nagy Alföldre vezeti a vad, nomád népet, ott telepíti le. Nem ment könnyűszerrel ez a telepítés. A 40.000 főnyi nép átvezetése az országon tömérdek bajjal járt. Mint afféle nomád nép, rengeteg állattal jött a kún s amerre áthúzódtak, sok kárt tettek a vetésekben. Bosszúságot okoz az átvonulásuk, bosszúságot a letelepedésük, mert a törvényt nem ismerő,

tulajdonjogot nem tisztelő nép mások földjén legelteti a nyáját, lopnak, rabolnak, erőszakoskodnak s a családi tűzhely sincs tőlük biztosságban. Szüntelen panaszkodnak rájuk a királynál, az urak is, a parasztok is s zokon veszik, hogy a király pártjukat fogja. Ám lassanként mégis csak elhelyeződtek volna a kúnok s vége szakad a békétlenkedésnek is, amennyiben a király különböző vármegyékben szállásolta el őket, Kuten királynak meg éppen Pesten adott szállást — ha közbe nem jön a nagy nemzeti veszedelem: a tatárjárás. De közeledtek a tatárok, rettentő rémület szállotta meg a lelkeket s a rémület mellett még az az oktan gyanu is, hogy a kúnok voltaképen a tatárok kémei. Előre jöttek, hogy kikémleljék az országot s ha betörnek a tatárok, hozzájuk szegődnek.

Jön a tatár !

És jött, csakugyan jött a tatár. Hirdették jövetelüket a menekülők: a rutén hercegek. A király 1241 február havában Budára hívta az egyházi és világi főurakat s magát Kuten is tanácskozásra, de ekkor már oly nyíltan vádolták a kúnokat a tatárokkal való titkos egyetértéssel, oly fenyegető módon viselkedett a nép, hogy Kuten ki sem mert mozdulni pesti szállásáról s a királynak őrséget kellett rendelni melléje. A tanácskozások közben érkezett meg Dénes nádor, akit a király a vereckei szoroshoz rendelt volt, azzal az izgalmas hírral, hogy Batu kán serege betört, az ő csapatját tönkreverte s ő maga alig tudott megmenekülni néhányadmagával. Ugyanakkor tört be az országba a borgói és töröcsvári szoroson másik két tatár sereg. A vereckei szorosnál 1241 március 12-én tette tönkre Batu kán serege Dénes nádor hadát s már március 15-én a tatár sereg előcsapatai Pest határán voltak.

Égő faluk jelezték érkezésüket. Hamuvá égett Vác városa is s a váci püspök, Ugrin érsek, megütközvéen egy tatár csapattal, harmad-negyedmagával menekült Pestre. És most a főurak, ahelyett, hogy a kúnok vitézségét felhasználnák a tatár csorda ellen, felbőszítik a népet ellenük, s amint a tatárok feltűnnek Pest határán, megrohanják Kuten házát, őt és embereit felkoncolják. Amidőn ez történt, a kúnok már útban voltak Buda felé. A király parancsára jöttek, növelni a magyar hadat. De útközben meghallották, hogy királyuk minő véget ért, vad haraggal fordulnak vissza s most már csakugyan szövetségesei lesznek a tatároknak, ők is égetnek, rabolnak, gyilkolják, ölik a magyar népet s úgy vonulnak ki Bulgáriába!

Közben csak lassan gyülekezik a magyar sereg Budára, jóllehet a király idejében körülhordatta a véres kardot. A főurak, ahelyett, hogy a haza védelmére gondoltak volna, örültek, hogy a kevély király most majd megalázkodik. A köznemesek is, a parasztok is azt kiabálták: Védje meg magát a király az ő kedves kúnjaival! Mintha csupán a királyról lett volna szó s nem az országról is és nem az országról elsősorban! Szegény király fűhöz-fához fordult segítségért. Feleségét Ausztriába küldte s segítséget kért Harcos Frigyes-től. Ez nem adott. Segítséget kért a pápától. Ez sem adott.

Ütközet a Sajó mellett.

Nincs segítség sem égen, sem földön. Magán, elhagyottan áll az ország s ha legalább a magyar volna egy. Ha tudnák feledni a személyi sérelmeket s minden magyar egyesülne a haza védelmére! Nagynehezen sikerült mégis összeszedni a királynak 50—60.000 főnyi hadat, mely a mohi pusztán, a Sajó egyik partján ütött táborát. A Sajó másik partján táborozott Batu kán 100.000 főnyi táborával. A magyar

tábor szekérvárral vette körül magát s mikor ezt Batu kán meglátta, ezzel bízatta táborát: »Ne féljeteK, nem menekülhetnek. Be vannak zárva, mint birkák az akolban!« A király öccse, Kálmán és Ugrin érsek a vezérek. Tekintélyes számú a magyar sereg is, s ha fegyelmezett, ha vannak alkalmas vezérei, ha a főurak részben nem szoktak vala el a hadakozástól, részben meg igaz lélekkel sereglenek a király köré: a magyarok javára dőlhet el a harc. Az első összeütközés csakugyan a magyar fegyvernek szerez dicsőséget, de leszállt az éj s a magyar urak nagy áldomást csaptak és — mely álomba merültek. Csupán a jó Ugrin érsek és Kálmán herceg örködtek. Ők nem hunyták le a szemüket. Ők tudták, hogy a tatár sereg az első kudarcra nem szalad ki az országból. És csakugyan az alvó sereg édes hajnali álmát a Sajón átkelt tatárok eget-földet megrengető harci riadója zavarta meg. Még ha mindjárt kardjához is kap az álmából fölvert sereg, félig már elvesztette a csatát; de a fiatal uraknak csak az álmot verte ki szemükből a csataordítás, kényelmes szokásaikban nem zavarta meg: nagygondosan mosakodtak, fésülködtek, szépen, módosan felöltözködtek. Mire lóra ültek, azt a három csapatot, mely Ugrin érsek, Kálmán királyi herceg és Montreali Jakab, a templomos vitézek mesterének vezérsége alatt szembeszállott a tatár sereggel, elsodorta a tatárok rettentő áradata.

Az 1241-ik esztendő április havának 11-ike volt a szörnyű nap, melyen a magyar sereg teljesen megsemmisült. A tatárok körülfogták a szekértábort s beteljesedett Batu kán mondása: nem menekülhettek. Be voltak zárva, mint a birkák az akolban. Isten különös kegyelme s néhány magyar vitéz csodálatos hősiessége mentette meg a király életét, ki a Bükk-hegység felé menekült maroknyi csapatával. A tatárok mindenütt nyomában a menekülő királynak, sorban hullanak el oldala mellől a legjobb vitézek. Most már csak egy a cél:

megmenteni a magyar király életét. A haláltmegvető elszántság csodát művel s a nagy nemzeti katasztrófából megmarad egy drága kincs: a király élete. A király élete s vele a reménység: feltámad még Magyarország!

Mert az ország egy nagy temetővé vált. Egyházi és világi főuraknak, köznemeseknek, közrendűeknek holtteste borítja a csatatért s most szabadon söpörhet végig az országon a tatár sereg. Az erdélyi részeket elborítja Kadán serege, az ország északkeleti részeit Batu kán serege, egy harmadik sereg a Felvidéket. Még csak a Dunántúl nem látott tatárt: a Duna befagyására vár a rettentő sereg, hogy siralom völgyévé pusztítsa azt is. Szörnyű küzdelmek közt ér a király az osztrák határig: ott fogadja Harcos Frigyes osztrák herceg. A »derék rokon« menedéket ad a királynak, de bandita módra bánik vele. Ami készpénze volt, mind elvette tőle régi adósságok címén s ráadásul Sopron és Moson megyét, meg a locsmáncsi uradalmat. A kifosztott király Zágrádba menekül, onnan fordul segítségért a pápához, Frigyes német császárhoz. De a pápának kisebb gondja is nagyobb annál, hogy az elpusztult ország királyát segítse. Kétségbeesésében hűbérül ajánlja fel Frigyes császárnak az országot Béla a segedelem fejében s a jó császár a hűbérséget el is fogadja, de segedelmet nem ad. Nemcsak hogy elfogadja a hűbérséget, de számon is tartja később is, jóllehet egy szál katonával sem segíti!

Közben befagy a Duna s a tatár sereg áradata most már ellepi túl a Dunát is. Egyik-másik vár ellentáll, de a végeredmény rettentő pusztulás e területen is. És nyomul tovább a tatár sereg, keresi, hajszolja a királyt. Már készülődnek is Trau vár ostromára, hol a király s hívei meghuzódtak, mikor híre jön, hogy meghalt Ogotár kán, a nagy Dsingisz utóda s e hírre megfordul a tatár sereg, kitakarodik az országból, elhagyja e földet, mely véges-végig egy nagy temető.

Rogierius esperes a tatárjárásról.

A tatárjárásnál csak egy nagyobb csapás érte a nemzetet ezeréves életében: a mohácsi vész. Az országot úgyszólván ellentállás nélkül söpörte végig a tatár áradat. A nép fejevesztetten menekül az erdők rengetegébe, a mocsarak ingoványai közé. De az éhség szörnyű kinjai ki-kicsalják a népet, hátha talál valami harapnivalót a füstölgő romok között. És ott áll a tatár lesben mindenütt s megöli az éhségtől elkényszeredettet. Majd ők maguk csalják elő a népet rejtekhelyeikből. Ki szánt, ki vet, ki arat, ki tartja el élelemmel őket, ha elpusztítják a földműves népet? Az irástudó papokat rákényszerítik, hogy levelet írjanak a király nevében a néphez. Fölbiztatják e levelekben, hogy csak jöjjenek elő bátran, nemsokára visszatér a király is s kiűzi a tatárt. És sokan lépre mennek. Szántanak, vetnek, aratnak, szüretelnek — a tatárnak.

Rogierius nagyváradi esperes, ki végigszenvedte a tatárjárást, ma is megindító hangon sírja el a szerencsétlen magyar nép ezidőbeli állapotát. »Aratás ideje volt — írja Rogierius — behordták a gabonát, a szénát és a szalmát a csűrbe. Ott állott mellettük a kún és a tatár s mulatott azon, hogy az apa leánya, a férj felesége, a legény szép húga árán váltja meg életét. Aratásra, szüretre felhasználták a népet, de azt már nem akarták, hogy annak elfogyasztásában is része legyen.«

Látta Rogierius egyszer azt is, hogy nagyszámú tatár és kún rengeteg nyáját hajtott s temérdek megrakott szekér ment velük. Megtudta, hogy legyilkolták több falu népét s csak a házakat hagyták meg, miből Rogierius azt következteti, hogy télre is ott akarnak maradni. Úgy is történt. A tatárok Magyarországon teleltek, itt érte őket a tavasz

s csak a nyár kezdetén takarodtak ki. Az ország nagy részében sem 1241 őszén, sem 1242 tavaszán nem vetették be a földeket s midőn végre kitakarodtak az országból a tatárok, a nép akkor is csak nagy félelmek közt vánszorgott elő, bátortalanul fogta meg az ekeszarvát: hátha megint csak a tatárnak szánt?

Leírhatatlan inség, nyomorúság emészté mindazokat, kiket a tatár meg nem ölt vagy fogolyként ki nem hurcolt az országból. Magát Rogerius esperest is Moldováig hurcolták, ott szökött meg nagynehezen. Ha nem sikerül a szökése, a többi fogoly sorsára jut, akiknek a tatárok, amint az országból kiértek, marhák belét, fejét és lábait adták, miből azt következtették, hogy nemsokára lemészárolják őket, miután nem tudják ellátni élelemmel. Másodmagával, a szolgájával szökött meg Rogerius s egy vízmosásban feküdt két teljes napig, ágakkal, levelekkel fedve be magát. Hallozták a tatárok rettenetes hangját, amint az erdőben bujkáló foglyokra kiabáltak. Két napi fekvés után az éhség felköltötte, kígyó módjára kúsztak s így találkoztak egy szökevénnel. »A halálos félelem és az éhség kettős kínzása zaklatott — írja Rogerius, — úgy hogy alig láttunk. Nem bírtuk már lenyelni az erdei növények nedvét, sem a fűvön rágódni, mint a barom!« Az erdő szélére jutván, felmásztak egy fára s onnét nézték a tatárok által elpusztított földet. A puszta, lakatlan földön a tornyok voltak útmutatók. Az utakat és ösvényeket fű és bokor lepte el. »Boldog voltam, ha a parasztok kertjében paréjt, vörös- vagy fokhagymát találtam, a másik kettő mályvával és bürökkel töltötte a hasát.« Nyolc nap múlva értek Gyulafehérvárra, hol nem lehetett egyebet látni, csak a megöltek koponyáit és csontjait, a templomok és paloták lerombolt falát. Innét Fratafalvára mentek, egy erdő mellett fekvő faluba. Az erdőben, magas sziklahegy tetején tartózkodott a menekült nép. Ezek lisztből és összezúzott cserehéjből süített

fekete kenyérrel kínálták, melyet ő édesebbnek talált minden süteménynél. Teljes egy hónapig maradtak itt, folyton kémlelvén, hogy elment-e a tatár.

A tatár csakugyan elment, de abban az esztendőben az ország jó nagy részében nem volt aratás. S hogy az inség rettenetesebb legyen, ami kevés termett, azt a sáskák pusztították el. Még a tatárnál is nagyobb pusztítást tett a népben az éhinség. Kezdetben fagyökéren rágódott a nép, az éhség szörnyű kínjában megette a földet is s elkövetkezett a legborzasztóbb: az emberevés is! Az anyák megölték gyermekeiket s húsát megették! Árulták az emberhúst! Egy ember, mint később megvallotta, nyolc szerzetest és hatvan gyermeket vágott le. S még ez sem elég. A vadállatoktól sem volt biztonságban az elcsigázott, legyengült emberek élete. A farkasok bementek a házakba s a bölcsőkből kiragadták a csecsemőt. Egy esztendőn át emberhús volt a táplálékuk, szabadon falhatták a holttesteket, senki el nem riasztotta: nem félték a fegyveres embertől sem.

A második honalapítás.

Ezzel a végső inségre jutott, ezzel az elerőtlenedett néppel kellett IV. Bélának újra megalapítani Magyarországot! Itt-ott egy-egy város, falu kikerülte a pusztulást, de ezek is megsínylették, mert az árvíz hajtotta nép ösztönszerűleg oda menekül, hol még talál egy talpalatnyi száraz földet. Az Alföld egy nagy pusztaság: vadak tanyáznak s élősködnek a hulladékokon, a holtak csontjain. Tizenöt napi járó földön — írja egy krónikás — nem lehetett élő embert találni. »Krisztus ideje óta nem volt ily csapás és nyomorúság egy országon sem, mint akkor Magyarországon!« — jajdul fel a krónikás. Valóban, az ország »siralom völgye« lett. Nem csoda, ha mind e mai napig kitörülhetetlen nyomot hagytak a nép

lelkében a tatárjárás viszontagságai. A magyar nép ezeréves történetében egyetlen esemény sincs, mely oly bőséges anyagot szolgáltatott volna a népnek monda- és meseköltésre, mint a tatárjárás, mely azután is, hogy elmúlt, évekig félelemben tartotta a lelkét, mint a nehéz, rossz álom, hátha ismétlődik.

Ezt az országot csakugyan újra kellett alapítani. Ezt az országot fel kellett támasztani. Erre a nagyszerű feladatra vállalkozott IV. Béla, midőn néhány hívével visszatért a haza szent földjére. És ezt a nagy feladatot végre is hajtotta ő, áldassék érette neve és emléke.

A király visszatértére előszállingóznak az emberek az erdők rengetegéből, a nádasok, mocsarak ingoványaiból és megkezdődik a nagyszerű munka: a második honalapítás. Király és nagyúr, köznemes és paraszt: egyek a nyomorúságban, egy célt szolgál most valamennyi. A király szakított régi politikájával: most már nem visszavesz, de ajándékoz földeket. Volt miből: temérdek birtok maradt gazdátlanul. Várak építésére buzdítja a tehetősebbeket s ezek építik is a várakat serényen. Épülnek a falvak, a városok. Van elegendő hely a kunok letelepítésére is. Letelepítik őket mai földjükre, a Kunság földjére. Jönnek nagy számmal az idegenek, kik nagyjára a városokban telepednek le s ezeket különös kedvezésekben részesíti a király. Nyilvánvaló volt, hogy a főurak kezébe ismét nagy hatalom kerül a királyi hatalom rovására s az ország kárára, de az ország felett ott feketélt az újabb tatárjárás veszedelme s ott ólálkodott Harcos Frigyes osztrák herceg, nemkülönben Frigyes német császár hódító törekvése: íme, a nagy nemzeti katasztrófa után a halálos veszedelmek egész sora fenyegette a magyar nemzetet, mely a tatárjárás okozta bódultságból jóformán magához sem tért. Be kellett népesíteni az országot várakkal s ez nem történhetett másként, mint nagy kedvezések, birtok-

adományozások árán. S ha ezzel eljövendő nagy veszedelmek magvát hintette is el a király, akkor, abban a válságos pillanatban bölcs cselekedet volt. Egész Európa azt hitte, hogy vége Magyarországnak. Megsemmisült Árpád nemzete. De ím a meghaltnak vélt nemzet kiveri az országból Harcos Frigyeset, visszafoglalja az elfoglalt megyéket s nem elégszik meg ezzel: saját földjén, a Lajta mellett veri tönkre a betörő herceg seregét. Maga Harcos Frigyes is elesett. Saját lovasai taposták agyon. Történt pedig ez alig öt évvel a tatárjárás után, 1246-ban!

És Frigyes császár! A derék, a jó császár, bár egy szál katonával sem segítette a magyart a tatár ellen, követeli, hogy Magyarország hűbérese legyen, mivelhogy Béla erre megesküdött. Való igaz, csakhogy Béla feltételesen esküdött meg s a pápa fel is oldotta a királyt esküje alól. Közben jöttek a vész hírek folytonosan, hogy jön a tatár, újra betör. És a király, mint első alkalommal, mindenfelé fordul segedelemért, a pápához is, a francia királyhoz is, de bármerre fordult, mindenütt jó szóval fizették ki. Teljesen a maga erejére hagyták az elerőtlenedett országot. Kárörömmel nézték pusztulását, nem gondolva meg, hogy ha a tatár áradat végigsöpör Magyarországon, vészes útjában nem áll meg itt!

De a király nem csüggedett. Fájt szívének a részvétlenség, de folytatta a nagy munkát csüggedetlenül. A várak egész sora épült, különösen az Aldunán, Bulgária és Kúnország felé, hol a tatárok újabb betörésétől leginkább lehetett tartani. A kúnokat nemcsak letelepítette, de a személyéhez való hűséget meg is erősítette azzal, hogy István fiát a kún király leányával, Erzsébettel házassította össze. Az ország zsidó lakosságának a vendégnépekével egyenlő jogot adott. Erdély lakatlan területeire oláhok költöztek a Balkán déli tartományaiából. És különös nagy gondja van Bélának a városokra. Ezeket népesíti, erősíti, sőt új város is alakul: *Buda*,

mely ő neki köszöni lételetét. S mert látja a főurak elhatalmasodásában rejlő veszedelmet, nagy figyelemmel fordul a középosztály felé: sok alsóbb rendűt emel fel a királyi szolgák, vagyis a köznemesek sorába s a királyi várak területén, ott, ahol elegendő számú nemesség lakott, megteremtődött a *nemesi vármegye*, mely maga választotta a tisztviselőit. De a várak s birtokok nagy része most már a főurak kezén van s ezeken a területeken a földesúr a legfőbb hatalmasság. Csakhamar tapasztalnia kell a királynak, hogy a hatalom az egyházi és világi főurak kezébe került. Egy-egy hatalmas főúr egész vidék népét sanyargatja s a király kezében nincs akkora hatalom, hogy a garázdálkodókat megzabolázza. Növeli az áldatlan helyzetet még a meghasonlás is, mely a király és fia, István közt kitört. Apa és fia egymás ellen viselnek háborút s mint rendesen: az urak két táborra oszlanak. Kiki ahhoz szegődik, akitől többet remél.

Apának és fiának nyílt viszálykodását megelőzte egy nevezetes körülmény, mely nehéz gondot adott a királynak. Harcos Frigyes halálával kihalt a Babenbergeknemzetsége s az örökségre I. Ottokár cseh király akart kezét tenni. Magyarországnak életérdeke volt, hogy ez a terv megghiúsuljon. Méltán tartott attól a király, hogy a cseh király amúgy is nagy hatalma veszedelmessé növekedik a foglalással. A beavatkozásra volt elegendő ok, mert az osztrák főurak minduntalan betörték hazánkba. Mikor I. Ottokár halálával fia, II. Ottokár lépett a trónra, kitört a háború a magyar és a cseh király közt, de csakhamar békét is kötöttek s Ottokár Stíria déli részét IV. Bélának engedte át. A király a fiatal István hercegre bízta Stíria kormányzását, de a nyugtalankodás nem szűnt meg, Ottokár folyton bujtogatta a stíriai urakat a magyar uralom ellen. A bujtogatásnak az lett az eredménye, hogy Stíria meghódolt a cseh királynak. Most már elkerülhetetlen volt a háború, mely azonban a magyar

sereg súlyos vereségével végződött. Már-már azon forgatta a fejét Ottokár, hogy nemcsak Stiriát, de egész Magyarországot kezére kapja. Ezt a veszedelmet házassággal hátrította el az országról IV. Béla király. Volt egy Margit nevű 18 éves leánya, ezt szánta Ottokár feleségül. Ám Margitot a tatárjárástól való szerencsés megszabadulás emlékére apácának nevelték s a király a mai Margitszigeten (akkor Nyulak szigetének hívták) kolostort is épített: itt tölté szép ifjúságát a szép királykisasszony csöndes ájtatosságban. Ezt a leányt kérte feleségül Ottokár, ám Margit nem szegte meg fogadalmát: megmaradt egész életére Isten szolgálatában. Így aztán a király egyik unokája, Kunigunda, a macsói bán leánya lett Ottokár felesége s merthogy egyéb gondja is volt, Ottokár egyelőre elaltatta Magyarország elfoglalásáról szőtt merész ábrándjait.

Fiú az apja ellen.

Az ország nyugalalmát, épségét fenyegető minden veszedelem aludni látszott s már-már úgy tetszett, hogy IV. Béla nyugodtan fejezheti be dicsőséges életét. Már huszonöt éve uralkodott Béla s ez a huszonötévi uralkodás testet-lelket sorvasztó, nehéz gondokkal vala teljes. Ha valaki, ő igazán megérdemelte a csendes, nehezebb gondoktól ment életet, s megérdemelte a sokat szenvedett nemzet is, hogy békés munkásságban pihenje ki a megmérhetetlen küzdelmek fáradalmait. De íme, saját fia támad fel a jó öreg király ellen! Nem elégszik meg azzal, hogy atyja teljesen rábízta Erdélyt (kisebb fiának, Bélának a Dráván túli részeket adta át), külön fejedelemséget követelt magának: országot az országban. Az öreg király, hogy elkerüje a harcot, huszonkilenc vármegyét ad át a fiának, azonkívül a kúnok s jászok földjét. Valóságos királyi hatalmat nyer a türelmetlen fiú s az ország

a szó igaz értelmében két részre darabolódik. Mindez nem elég Istvánnak, újabb meg újabb területekre vágyik, háborút folytat apja ellen, miközben a cseh király nyugodtan terjeszkedik a szomszédos osztrák területen, egész az Adriáig. Szeretelen becsvágya, a hatalomban való telhetetlensége még arra is elragadta Istvánt, hogy atyja ellenére szövetséget kötött Anjou (olv. Anzsú) Károlyval, a francia király testvérével, ki akkoriban lett Nápoly-Szicília királya. Ezt a szövetséget kettős házassággal erősítette meg: leányát, Máriát eljegyezte Anjou Károly hasonló nevű fiával s ugyanennek leányát Erzsébetet László nevű fiával jegyezte el, aki akkor még csecsemő volt.

Apának és fiúnak ez átkos viszálykodása roppant mértékben megingatta a királyi hatalmat és tekintélyt s sokkal erősebben, mint valaha lépett előtérbe a főnemesség hatalma. A köznemesség is nemcsak számban, de hatalomban is növekedett: kitűnik ez az 1267-ben kelt kiváltságlevélből, melyet a királyon kívül két fia, István és Béla is aláírtak. Az aranybulla megújítása ez a királyi kiváltságlevél, mely már három rendet ismer el: a főpapi, főnemesi és a köznemesi rendet. Mind a három rend egyformán részesül az *adónemfizetés* kiváltságában, sőt a kiváltságosak munkásaitól sem követelhet adót a király. A nemes ember nem köteles külső országba háborúba követni a királyt, hacsak önként zsoldjába nem lépett. A király az udvarával nem szállhat be többé sem a nemesekhez, sem azok népéhez. Nemes embert csak bírói eljárás útján lehet fogságra vetni. Évenként törvényt napot tart a király Fejérvárt s azon minden vármegye 2—3 nemesel képviselteti magát. Ha a nemes ember örökös nélkül hal meg, addig nem szabad eladományozni a birtokot, míg a király az elhunytnak összes atyafiságát meg nem hallgatta s ekkor csak a »bárok« (a főnemesek) jelenlétében dönthet a birtok sorsa felett. Végezetül a kiváltságlevél feljogosítja az

esztergomi érseket, hogy egyházi fenyítéssel büntethesse a királyt, ha a nemesség kiváltságait megsérti.

A királyi tekintély valóságos megalázásáról tanuskodik e kiváltságlevél. Arról tanuskodik az apa és fia közt kötött béke is. Csak látszatra egy az ország, valójában ketté szakadt s a békekötés után is mind a két király azon igyekszik, hogy mennél több hívet szerezzen magának. Az okatlan versengés újabb meg újabb adományozásokra kényszeríti őket s a főurak nemcsak nagy uradalmakat, egész vármegyéket kapnak, de az adományos birtokkal örökös méltóságokat is. S míg a Szent István-féle alkotmány szerint a birtok nagysága nem tesz különbséget nemes és nemes ember között jogok és kiváltságok dolgában, az örökös címek és méltóságok adományozásával a főurak rendje teljesen kiválik a köznemesek rendjéből. A »báró« és »comes« (gróf) címek mellett sokan kapnak báni, vajdai, sőt nádori címeket is, anélkül, hogy a címeknek megfelelő tiszteket viseltek volna. Az igazságszolgáltatás a főurak kezébe kerül s mert ők rendelkeznek a haderő nagy részével, büntetlenül nyomhatják el a nemzet szabad tagjait, a náluknál gyengébbeket, megátolják a törvények, a reájuk kedvezőtlen ítéletek végrehajtását. Erőszakkal veszik el a köznemesek birtokait, vagy kényszerítik a birtok eladására s ugyanakkor a birtoktól megfosztott köznemest letaszítják a várjobbágyok vagy várnépek sorába, hogy így szolgálkává tehessek. Az eredetileg királyi, illetőleg várispáni hatóságot *úri hatósággá* változtatják, aminthogy némelyek valósággal is kaptak kiváltságlevelet, melynek értelmében a birtokaikon lakó, személyükben szabad emberek fölött, milyenek a szabad parasztok és vendégnépek, törvénykezési joguk van. Törvénykezési joguk, melybe sem a várispánnak, sem a nádornak nincs beleszólása.

Midőn IV. Béla meghal s utána fia, V. István (1270—1272) lép örökébe, már szertelen nagy a főnemesség hatalma. Való-

ságos *birtokarisztokrácia* fejlődött ki, mely nyakára ült nemcsak a parasztnak, de a köznemesnek is.

Igazi megváltás volt az öreg Béla királyra a jótevő halál. Kedves fia, Béla meghalt 1269-ben s István fiában annyira nem bízott, hogy, érezvén halálát, nejét és özvegy leányát, Anna hercegnőt a cseh király oltalmába ajánlotta. Megtört szívvel, keseredett lélekkel halt meg Margitszigeten 1270 május 3-án, leányának, a később szentté avatott Margitnak karjai között.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

AZ ÁRPÁD-HÁZ KIHALÁSA.

Mindössze két esztendeig viselte a magyar szent koronát István, ki e néven ötödik királyaink sorában. Tanulságokban gazdag volt e két esztendő: mindazért, mit apja s országa ellen vétett, keservesen meglakolt. A türelmetlenül várt korona fejére került, de érezte, hogy csak névszerint király: a főurak kezén az igazi hatalom. Ama főurak kezén, kiket ő maga tüzelt a jó, öreg király ellen. Most már szerette volna meggyöngíteni ezt a magára és az országra egyaránt káros hatalmat, de nem volt meg a hozzá való ereje. Pedig kívülről nagy veszedelem fenyegette az országot II. Ottokár, a hatalmas cseh király személyében. A főurak közül néhányan, köztük Németujvári Henrik bán, a leghatalmasabb, meghódoltak a cseh királynak, váraikat átadták neki. Ez a hazaárulás báto-

rította fel a cseh királyt, hogy régi tervét, Magyarország nyugati részének elfoglalását megvalósítani próbálja. Betört az országba, sorba foglalta el a várakat, — kit fegyverrel, kit árulással — s a merre elvonultak a cseh hadak, égő városok és faluk, lerombolt templomok és házak hirdették a szörnyű pusztulást. A vad ellenség a gyermekeket sem kimélte. Azokat is lemészárolták. S ebben a gyalázatosságban főszerepet játszanak a nyugatmagyarországi főurak, kik azonban többnyire *idegen* eredetűek valának. A magyar király seregének zömét a kúnok tették. Ezekkel kerekedik fel a király a betörők ellen, de vele tart több magyar főúr is, kik közt különösen a Csák-testvérek, Péter és Máté váltak ki. A Rábca és Moson között ütközött meg a magyar sereg a betörők és árulók hadával s nemcsak hogy alaposan megverték, de Bécsig kergették s a büszke Ottokárt békére kényszerítették. Lemondott hódításairól, visszaadta a várakat Ottokár, s a magyar király az árulóknak — megkegyelmezett. Csupán Németujvári Henrik bán nem kért kegyelmet, ő Ottokár szárnyai alá menekült.

Nyilvánvaló volt, hogy a cseh király e kudarc miatt még nem mond le nagyzó ábrándjairól. Olyan eszökhöz folyamodott, melyre aligha gondolt a magyar király. Merthogy főképen a kúnoknak köszönheté István a diadalt, Ottokár Európászerte meggyanúsította a magyar királyt, hogy különösen kedvez a kúnoknak, holott azok vad pogányok s ravaszu elhintette a hitvány rágalmat, hogy Magyarország visszaesett a pogányságba. Közben folyton bujtogatta a főurakat István ellen s midőn a király a Dráván túl járt, hová magával vitte László nevű tíz éves fiát is, hallatlan dolog történt: a királyfit Pektáry Joakim szlavon bán elrabolta. A kaproncai várba vitték a királyfit s a király hiába ostromolta a várat, nem tudta bevenni. Kénytelen hazamenni, hogy nagyobb haddal jöjjön a gyermekrablók ellen. De alig ér haza, ágyba

fekteti a nagy lelki felindulás s meghal 1272 augusztusban azzal a szörnyű tudattal, hogy koronájának örököse rablók kezén van !

Az özvegy királyné, a kún Erzsébet ragadja kezébe a kormány gyeplőjét s mindenekelőtt kiszabadítja kis fiát, kit apja halála után egy hónappal meg is koronáztak (1272—1290) Fehérvárott. Gyermeke a király, még csak most lesz igazán »szabad a vásár« az országban ! Olyan nagy a zűrzavar, az össze-visszaság, hogy erről számot adni szinte lehetetlen. Ma a király mellett, holnap ellene van ez a főúr, meg az a főúr. Egy pillanatig sem lehet biztosságban a király híveinek hűsége felől. A hatalmasabbak hol szövetekeznek egymással a király ellen, hol egymásra törnek, nem tudván megosztani a hatalomban, meg a — zsákmányban. Irtózatos egy idő ez.

A gyermekrabló Joakimnak egy hajaszála sem görbült meg : gyöngé volt erre az özvegy királyné. A gőgös Németsújvári Henrik bán, mit gondolt, mit nem, fölcsap a kis László király hívének, de ebben nincs köszönet. Szövetekezik Joakimmal és Egyed pozsonyi ispánnal : ez a három ember uralkodik s nem a király. De természetesen, nem sokáig tart a barátság, melynek semmi nemesebb tartalma nem volt. Mennél több vagyont harácsolni össze : ez volt a célja a jó uraknak. Folyton marakodnak, egyszer Joakimot dobja ki a nyeregből Henrik és Egyed, másszor Joakim és Henrik — Egyedet ! És most a két jóbarát, Henrik és Joakim arra szövetekezett, hogy László helyett öccsét, a még csak nyolc éves Endrét ültetik trónra. Ha ez sikerül, még szabadabban garázdálkodhatnak. Egyszerűen elrabolták a kicsi királyfit. Az özvegy királyné hadat küldött a rablók után, maga a kis László király is ment a haddal, jóllehet még csak tizenkét éves volt. A rablók hadát leverték. Henrik bán is elesett, de nem pusztult ki a magja, — gyalázatos garázdál-

kodásait folytatták a fiai. És életben maradt a hírhedett Joakim, ki megint csak visszakerült a királyi udvarba s folytatja tovább az — uralkodást.

Kún László szekere.

Képzeltető, hogy a kis király minő nevelésben részesült. Pedig bátor, eszes, vallásos, uralkodásra, hadra termett fiú volt, de megrontotta a levegő, melyben élt. Mint serdülő ifjú korához nem illő, tetet-lelket rontó élvezetekbe merült. Még gyermekkorában összeházasították Erzsébettel, a nápolyi királykisasszonnyal, ott nőtt fel a magyar udvarban a gyermekleányka, de ez a frigy boldogtalan, áldatlan volt, nem tudta megvédeni Lászlót a királyhoz nem illő élettől. Alig lépett a trónra, nevezetes fordulat állott be a nyugati szomszédságban is. A német korona Habsburgi Rudolf gróf fejére került s mert Ottokár cseh király még most sem mondott le hódító ábrándjairól, László szövetkezett Rudolffal s hogy e szövetség még erősebb legyen, a kis Endre herceget eljegyezték Rudolf leányával. Viszont a nápolyi király, László apósa a csehekkal való szövetséget pártolta s egyszerre két párt támadt az országban, voltaképen a főurak körében : ki-ki az érdekei szerint a Rudolffal vagy az Ottokárral való szövetkezést támogatta. Lángbaborult a Dunántúl, kegyetlenül pusztították, rabolták egymás jószágát a hatalmas főurak. Valóságos rablóhadjárat volt ez, mely legrettenetesebben a szegény föld népét viselte meg. Az igavonó állatokból annyira kifogyott a nép, hogy maga húzta kétkerekű taligáját. »A kétkerekű taligát — írja a krónikás — László király szekérének nevezte a nép, mivel a folytonos rablás miatt nem volt igavonó marhája és a taliga elé fogott emberek pótolták a barmokat.« Bármerre nézünk, mindenütt felfordult a rend. Míg

a Dunántúlt a pártoskodó főurak pusztítják, Erdélyrészben a szászok lázonganak az egyházi tized miatt s felgyújtják Gyulafehérvárt. Délen, a tenger mellékén a Zrinyiek őse, Brebiri Pál támadt fel a király ellen. Az ország északkeleti részében is lázadás ütött ki. A hírhedett Joakim bán meghalt, de élt és garázdálkodott tovább Németujvári Iván, ki László helyett Endre herceget akarta trónra ültetni. De Endre időközben meghalt s a hatalmas ember most a másik Endrét: II. Endre királynak olasz földön nevelkedett unokáját próbálta a királyi székbe ültetni. Hogy ebbeli tervét végrehajthassa, elpártolt Habsburgi Rudolftól s ismét a cseh király mellé szegődött.

A morvamezei háború.

Kún László király e kétségbeejtő állapotok közt derekasan megállotta a helyét. Találóa mondja róla Marczali Henrik nagynevű történetírónk, hogy csak »véletlenül király, valójában korhely«, de az is igaz, hogy minden korhelysége mellett is ereiben az Árpádok vére folyt s egy-egy erős neki-buzdulással a nagyokra emlékeztető cselekedetekkel enyhítette királyhoz nem illő életmódját, a kúnok körében folytatott vad tivornyázásait. A hatalmas Ottokár menthetetlenül leveri Habsburgi Rudolfot, ha Kún László király 20 ezer vitézzel nem siet segédelmére. Magyar fegyvernek köszönhető a morvamezei nevezetes diadal (1278 augusztus 26), melyben Habsburgi Rudolfnak csak kétezer katonája volt Ottokár 30 ezer főnyi hadserege ellen. A magyarok vitézségéről csodálattal írnak az akkori német krónikások s a morvamezei ütközet, mely a csehek teljes vereségével végződött s melyben maga Ottokár is elesett, megvetette alapját a Habsburg-ház uralmának az ausztriai tartományokban.

És ismét helyreállott Magyarország területi épsége is. Az ország megszabadult attól a nagy veszedelemtől, mellyel Ottokár hódító törekvései fenyegették, de hajh! nem szabadult meg belső ellenségeitől, kik a morvamezei dicsőséges diadal után tovább folytatták a féktelenkedést: raboltak, égettek, gyilkoltak s egyben újra izgatni kezdték a pápát a király ellen, aki a feleségét elhanyagolja s csak a kún hölgyek közt érzi jól magát; aki fölvette a kúnok viseletét, nemcsak ő, de vele a magyarok is nagy számmal. Elhitették a pápával, hogy a kúnok még mindig pogány módra élnek, példájukat követik a magyarok is, tehát nagy veszedelem fenyegeti a magyar katolikus egyházat. A pápa csakugyan küldött is az országba egy rendkívüli követet Fülöp palermói püspök személyében. Nem azért küldte csupán, hogy a pogányokat megtérítse s a királyt a feleségéhez visszatérítse, de azért is, — s legfőképen azért — hogy behajtassa a magyar katolikus egyháznál az általános nagy szegénység miatt rég nem fizetett pápai adókat. A maga nemében a tatárjárásra emlékeztető rémület szállotta meg a lelkeket a pápai követ jöttének hírére. Nagy és fényes kísérettel jött országunkba a követ, hogy »rendet csináljon«, de ami rend volt, még azt is felforgatta, a papságot kegyetlenül megsarcolta s mert háta mögött állott a hatalmas Német-ujvári Iván, királyi hatalommal intézkedett az ország mindenféle dolgában. Habár a külföldön is meglehetősen elterjedt az ősmagyarra emlékeztető kún viselet, a jó Fülöp, mikor látta, hogy a magyarság nagy tömege borotvált fején pogány módra üstököt visel, azt hitte, hogy a magyarság vissza-sülyedett a pogányságba. A királynak meg kellett esküdnie, hogy visszatér a keresztény viselethez, aztán gyűlést hirdetett (1279) Téténybe, melyre megjelentek a kúnok is, ottan határozatokat hoztak, azokat a kúnok képviselői el is fogadták, nevezetesen: a kúnok ott maradnak, ahová IV. Béla telepítette: a Duna-Tisza közt, a Körös mellett, a Körös-Maros és

a Maros és Temes közt ; házat építenek és keresztény módra élnek, de *ruházatukat, hajviseletüket megtarthatják*. Nemesek mind s a nemesek jogait élvezik, a nemesekre háruló kötelességek fejében. E határozatokat a türelmetlen, okvetetlenkedő pápai követ mindjárt azon melegeben végre is akarta hajtani. Nem adott időt a csöndes átalakulásra s ezzel temérdek veszedelmet zúdított az országra. Egyházi átok alá vetette a királyt, ki elkeseredésében elfogatta kúnjaival a követet. Erre meg azzal válaszoltak a féktelenkedő főurak, hogy ők meg a királyt fogták el. A kúnok fegyvert fogtak a király mellett, mire a király is, a követ is kiszabadult a fogságból s megbékültek egy pillanatra. De a követ, bár fogságában jól bántak vele a kúnok, tovább szítja a gyűlöletet a kúnok ellen, a kúnok haragja lázadásban tör ki s ezt a lázadást maga a félrevezetett király veri le Hódmezővásárhely mellett 1282-ben. A megvert kúnok nagy része kitarodott az országból s csak kevesen tértek vissza a király hívására, aki maga sietett utánuk, midőn észrevette, hogy ő a pápai követ oktalan eszköze volt. Most még szabadabban garázdálkodnak a főurak s hatalmukat megtörni a király kevésbé képes, mint valaha.

S e nagy fölfordulásban újra átsüvölt az országban a rettenetes hír : jön a tatár ! És jött is a tatár, Halics felől 1285-ben betört az országba. A nép eszeveszetten szalad az új áradat elől. A király segítségre szólítja a keresztény világot és sehonnét semmi segítség. Oláh zsoldosok jöttek a Balkánról, ezek csatlakoznak a magyar sereghez. A természet is segítségére jön a magyarnak. Fergetes esős idők, árvizek megakasztják útjában a tatárokat, több helyen megverik s kiűzik az országból. Most már nem ők vittek magukkal magyar foglyokat, de közülök esnek sokan fogságba. Ezeket a király befogadja a maga seregébe. Az oláh zsoldosokat letelepíti Máramarosban.

Rudolf halála, László halála.

Az ország tehát nem szenvedte át ezúttal a tatárjárás iszonyatosságait, de a régi bajok megmaradtak, a régi sebek újra kibomlottak, a Németujváriak és társaik nem változtak. A nagy tatárjárás után az ország védelmére épült várak valószínűsége rablófészekké lettek, s ha száz keze van a királynak, akkor sem lesz vala képes megfékezni a hazaárulók féktelenkedéseit. És nem elégedtek meg ezek az urak az ország romlásával, szövetkeztek Habsburgi Rudolf fiával, Albert herceggel, ki a hazaárulók segédelmével el is foglalta az ország nyugati részét. Így hálálta meg, hogy Kún László a morvamezei ütközetben Habsburgi Rudolfot győzelemre segítette s e győzelemmel megszilárdította a Habsburgok hatalmát! Most már nyilvánvaló volt, hogy Habsburgi Albert a magyar koronára áhítzik. Lászlónak nem volt gyermeke. Az Árpád-házból csupán egy férfi élt, II. Endre unokája, de őt az Árpád-házbeli királyok nem ismerték el a trón törvényes örökösének. László nővérének, a nápolyi király feleségének volt egy fia, Martell Károly s a pápa, hogy általa hűbéresévé tegye Magyarországot, Martell Károlyt szemelte ki Magyarországot királyává. Érdekében keresztes háborút is hirdetett. Volt tehát két királyjelölt: Endre és Martell Károly. Sőt harmadik is, mert Habsburgi Albert is settenkedett a magyar korona körül. Megindult a pártoskodás s lángba borult az ország. A főurak egy része behozta Endre herceget, de őt elfogták s Habsburgi Albert herceghez került fogságba. A király csak a köznemességre támaszkodhatik meg a kúnokra. Hívására jönnek is a nemesek, a kúnok, összegyűlnek a körösszegi táborban, de Kopasz Jakab, Lorántnak, a lázadó erdélyi vajdának testvére, három kún vitézt fölbérel, s ezek, névszerint: Árboc, Törtel és Kemencse, éjnek idején belopóznak a király sátrába s megölik. Történt pedig ez 1290 július 10-én éjjel.

A NÉMETUJVÁRI BÁRÓK FOGLYUL EJTIK III. ENDRÉT.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Az utolsó Árpád.

Mindössze 28 éves volt Kún László, midőn ily szomorú véget ért. A gyalázatos gyilkosság mélyen megdöbentette a jobb érzésű emberek lelkét, de az eredménytől megdöbentek azok az urak is, akik eddig nem ismertek a magukénál egyéb érdeket. A gondolat, hogy idegen uralkodó teszi fejére a magyar koronát, egyszerre megváltoztatta ez emberek gondolkozását. Ha nem is élt királyhoz illő életet László, mégis csak magyar volt s nehéz, válságos helyzetekben magyar királyhoz méltóan viselkedett. Hallani sem akartak hát sem Martell Károlyról, sem Habsburgi Albertről s egyházi és világi főurak, köznemesek egy értelemmel kívánták, hogy az Árpád véreből való vér: Endre foglalja el Kún László örökét. És hazahozták II. Endre unokáját, III. Endrét, estei István fiát, kinek anyja Morosini Tomasina volt, egy előkelő velencei család csodaszép leánya. Áruhában szökött meg Endre Habsburgi Albert várából s nagy volt az öröm, midőn átlépte az ország határát. Szebb jövő reménye szállotta meg a szíveket. Maguk az urak is, mintha megelégték volna a nyers erő uralmát. A hatalmasnál mindig van hatalmasabb, senki sem érezte magát biztonságban s nem tudhatá, hogy ami az övé ma, nem lesz-e a másé, nálánál hatalmasabbé holnap. A nép, a sokat sanyargatott nép is mintha föllelkenének. Látja a királyt, amint utazik országában, törvényt lát, igazságot tesz, s midőn hadat üzen Albert hercegnek, készséggel indul hadba minden fegyverfogható. Mert alig egy éve uralkodott még III. Endre (1290—1301), fegyverrel kellett visszaszereznie Albert hercegtől az elfoglalt magyar vármegyéket. Vissza is szerzi, de a kötött békének az volt az egyik föltétele, hogy Endre leromboltatja a Németujváriak várait, honnét ezek az urak többször beütöttek Ausztriába is.

»Németujvári Iván és nemzetsége oly gazdag és hatalmas

volt, hogy senki sem lehetett volna király, ha ők nem szolgálják.« Ezt írja róluk a krónikás, midőn Endrét megkoronázzák. Mikor aztán Endre le akarja romboltatni a hatalmas nemzetség várait, a gőgös Iván fegyvert ragad koronás királya ellen, összeszedi népeit túl a Dunán, kiüt a lázadás, sőt arról volt szó, hogy bejő az országba a trónkövetelő Martell Károly is. Ez nem történt meg ugyan s Endre le is verte a lázadást, a pártütő Iván is meghódolt, de csak azért, hogy kelepcebe csalja a királyt: midőn hazatérőben volt, elfogták, fogságba vetették! Három hónapig volt a magyar király Németujvári Iván foglya s midőn szabadon bocsátották, nem merte megbüntetni a vakmerőt. Nem merte megbüntetni, mert nem volt meg a hozzá való ereje. Igaz, hogy a Németujváriak hatalmas ellenfélre találtak a Csák nemzetségben, mely gyűlölte az idegen eredetű Németujvári nemzetséget, de a két család harcát az ország sínylette meg, s nevezetesen Csák Máté, aki III. Endre idejében a leghatalmasabb főúr volt, valóságos rabló módjára pusztított, gyilkolt s amerre elvonult rabló hadaival, az a vidék a siralom völgye lett.

Megsemmisült tehát a nemzetnek egy szebb jövőbe vetett reménye. Ismét a kiskirályok uralkodtak s nem a király. És közben folyton ott lebegett az ország felett az idegen uralom veszedelme. A trónkövetelő Martell Károly, aki magát már Magyarország királyának címezteté, meghalt (1295) ugyan, de kiskorú fia, Róbert Károly, aki később csakugyan királya is lett Magyarországnak, jogot formált a magyar koronához. Tetézte a bajt, hogy III. Endre neje, Fennena királyné, a kujáviai herceg leánya, kit mindjárt trónralépte után vett feleségül, szintén 1295-ben meghalt. E boldog házasságból csak egy leánygyermek született s eszerint Endre halála esetén a magyar trónnak nem volt Árpád vérbeli férfi-örököse. Másodszor is megházasodott hát III. Endre s Albert herceg leányát, Ágnest vette feleségül. Ezzel a házassággal

Endre a Habsburg-család barátságát akarta megszerezni, de számítása mindenképen balul ütött ki. A hercegnőt apácának nevelték, az maradt asszony korában is. Nem felesége, de testvére volt a királynak. A sors könyvében úgy volt megírva, hogy az Árpádok dicső nemzetsége kihaljjon. Fenekestől felfordult a rend az országban, a főurak körében alig van megbízható embere az utolsó Árpádnak. A nemesség s a nép mellett csupán a papság az, mely hű marad a királyhoz. Most már a főpapok is látják, hogy a királyi hatalom gyengülése nagy veszedelem az egyházra is. Midőn VIII. Bonifác megkezdi a harcot III. Endre ellen Róbert Károly érdekében, a főpapság Gergely érsek, a pápa emberének kivételével a király pártjára áll s nyíltan állást foglal a pápával szemben. Közös nemzeti és egyházi érdek volt a királyi hatalom megerősítése, a nagy urak féktelenkedése ellen való védekezés. Mert nem szabad felednünk, hogy a tatárjárás pusztításait erősen megsínylette az egyház is s a tatárjárást követő zűrzavaros időkben a papság épügy kénytelen tűrni a főurak erőszakoskodásait, mint a köznemesség és a nép. Oly nagy és általános volt az elkeseredés Gergely érsek s a pártütő főurak ellen, hogy a pesti országgyűlés (1298) kizárta őket, mint a külső és belső bajok okozóit. De az országgyűlés határozhatott akármit, az elbizakodott főurak nem törődtek ilyesmivel. Csak Máté, az ország nádora volt a legnagyobb rabló s a király parancsait egyszerűen kinevette. S a »nemes« példát követték a többi hatalmasok.

Letörik az „aranyág“.

Csoda-e, ha ez a rettenetes élet megtörte az utolsó Árpádot, ereje kimerült, teste-lelke kívánta a jótevő halált. És »letört a Szent István első magyar király nemzetségéből

és véréből nőtt fának utolsó aranyága« — zokog föl a krónikás — az 1301-ik esztendő január 14-én éjjel meghalt az utolsó Árpád Budán! Csak egy leány maradt utána: Erzsébet s ez mint apáca halt meg Svájcban, a lössi zárdában, 1338-ban...

Az »aranyág« letört. A honfoglaló Árpád nemzetsége kihalt. Az országban nagy a bánat, szomorúság. Most tán azok is feltámasztanak, akik elvakultan, az ország érdekével nem törődve, lelketlenül, botorul harcoltak ellene. Késő bánat, késő megbánás: az aranyág letört. Annak a fának az ága, mely az egész világ csodájára nőtt, növekedett az ég felé s rettenetes viharok ellen védte meg nemcsak Magyarországot, de Európát is.

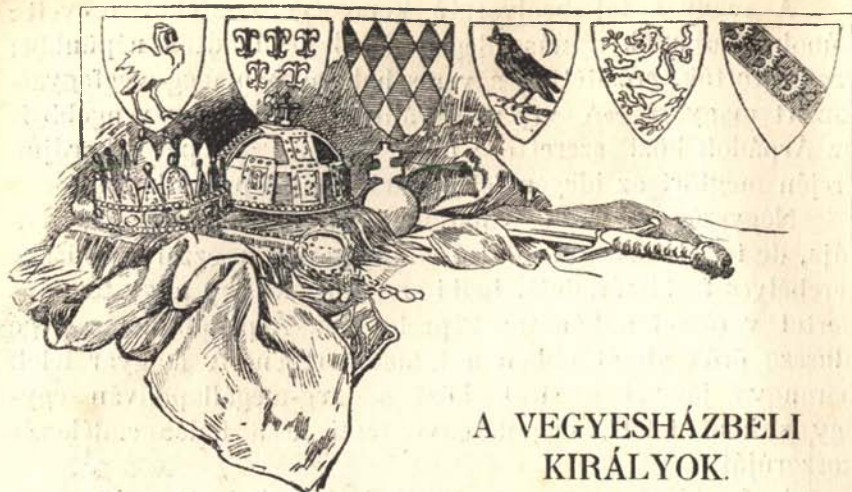
A népek rémülettel vegyes gyűlölete fogadta a honfoglaló magyart s ez a gyűlölet a lelkekben sohasem aludt el teljesen. Kereszténnyé lesz a pogány magyar, de a gyanu, a bizalmatlanság mindig ott ólálkodik körülötte. Egymást váltják fel nagy, hatalmas királyok: Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, nő az ország hatalma, tekintélye, de a magyarnak alig van ideje a békés munkára, folyton veszedelem fenyegeti az ország függetlenségét, területi épségét. Német császárok, görög császárok külön és együtt lesve-lesik a pillanatot, midőn rátehetik kezüket Árpád országára. Alig múlik el esztendő háború nélkül s Árpád nemzetsége nemcsak hogy megtartja a honfoglaló Árpád földjét, de messzire kiterjeszti határait. Mikor a tatárjárás végigseper az országon, bár egész Európát fenyegeti az áradat, egymaga küzd a magyar, senki nem segíti. Kárörömmel nézik az ország pusztulását s ujjongva hirdetik a prédára leselkedők: meghalt a magyar! De a magyar nem halt meg. IV. Béla újra megalapítja az országot s csakhamar megmutatja a világnak, hogy él a magyar s kiveri az országból a prédára jött rossz szomszédokat.

A magyar faj beolvasztó képessége csodákat művelt : kúnok, besenyők s más idegen népek beolvadtak népünkbe, szaporították, erősítették a véres háborúkban meg-megfogyatkozott magyart. »A vér nem válik vízzé« s a leggyengébb is az Árpádok közt szerette a fáját, szerette a népét s kardjuk erején megtört az idegen fejedelmek hódító próbálkozása.

Négyszáz esztendő viharainak állott ellen az Árpádok fája, de ím, letört »az utolsó aranyág is« s ezzel a büszke terebélyes fa kiszáradott. Lelki szemünk elé egy nagy temető-kertet varázsol a bánatos képzelet : az Árpádok nemzetsége alussza örök álmát ebben a temetőkertben. A magyar lélek borongva jár-kei a sírok közt s meg-megállapodván egy-egy sírhant felett, megilletődve teszi le a hálás emlékezés koszorúját.

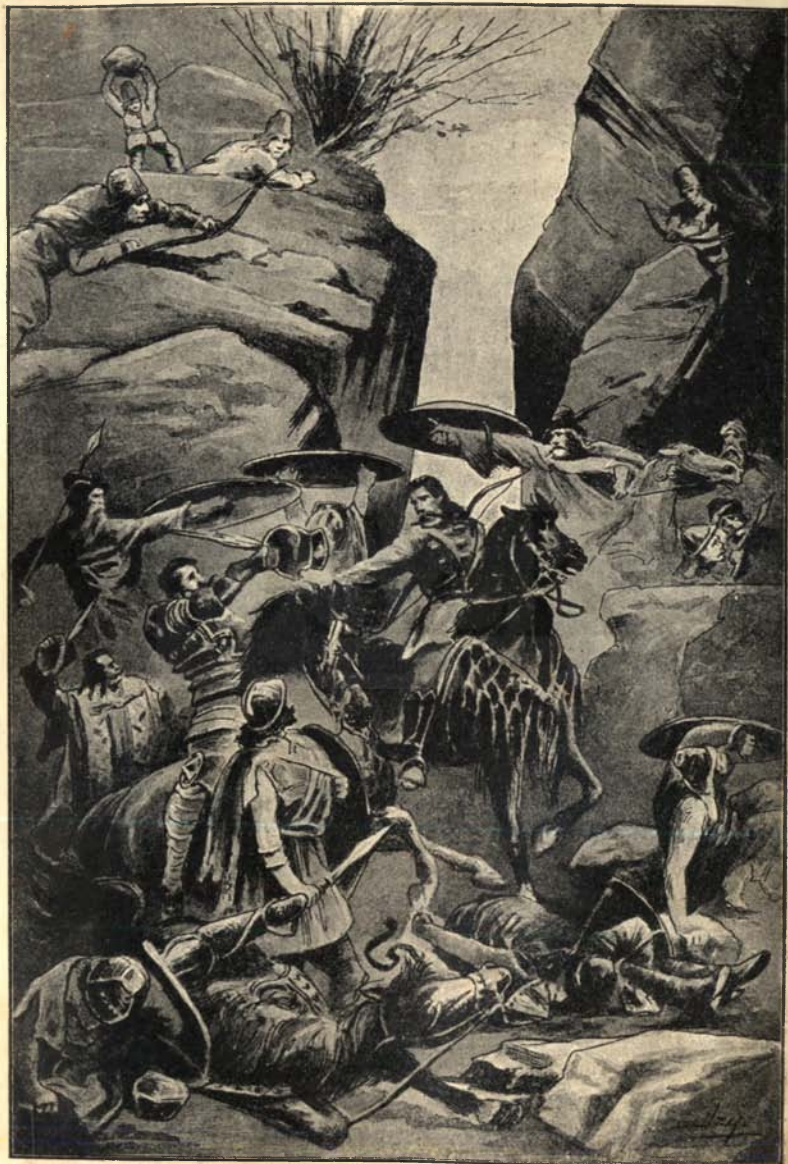
A fa kiszáradott, de tövéből kisarjadzott a nemzeti öntudat büszke fája. Hisszük erős hittel : ez a fa nem szárad ki soha.

A VEGYESHÁZBELI KIRÁLYOK.

Midőn III. Endrével kihalt az Árpád-ház férfiága, a nemzet zömének figyelme Vencel cseh és lengyel király felé fordult, ki unokája volt IV. Bélának. Árpád-ivadék volt leányágon az akkor még gyermek Anjou Károly is, ki még Endre életében magyar földre lépett, de a nemzet hallani sem akart róla, mivelhogy a pápa támogatta. Hiába hozták Esztergomba Károlyt, hol az érsek meg is koronázta (de nem a szent koronával), a nemzet Károlyt nem ismerte el királyának. Az érsek kivételével egyházi és világi főurak, köznemesek és parasztok egyek voltak most egy gondolatban: nem áldozzák fel az ország függetlenségét. Már pedig a pápa hűbéresi viszonyra akarta alázni Magyarországot. E veszedelem elhárítására fordultak Vencelhez s kínálták meg a magyar szent koronával. De Vencel nem fogadta el a koronát. Nem vállalkozott a magyar királyságra, mivelhogy *nem tudott magyarul!* Maga helyett a fiát ajánlotta, aki csak tizenkétéves fiú volt ugyan, de *magyarul jól tudott.* A magyar urak behozták a kis Vencelt, Fehérvárt megkoronázták (1301 augusztus 27-én), de

SZÉCHY DEZSÓ ÖNFELÁLDOZÁSA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

pütkösi királyság volt a gyermek-ifjú királysága. A pápa követe példátlanul izgatott Károly mellett és Vencel ellen, s három év múlva a kis király atyja személyesen jött Budára, hogy hazavigye a fiát. Többé nem is jött vissza Vencel. A következő esztendőben, 1305-ben lemondott s a koronát átadta Ottó bajor hercegnek, ki szintén unokája volt IV. Bélának. Álruhában jött be Ottó, mivelhogy a Habsburgok nem jó szemmel nézték az ő királyságát. A szent koronát egy fatokban, lova nyergéhez erősítve hozta s a magyar határon vette észre, hogy valahol az úton elveszett a korona. Nosza, utána! És megtalálták a koronát az úton, a sárban. De csak-hogy megvolt.

Ám Ottónak már nem volt oly nagy és lelkes pártja, mint volt Vencelnek. Mire ő magyar földre lépett, a pápai követ sok hatalmas főurat megnyert Anjou Károlynak. Csak azért tették fejére a szent koronát, hogy elrabolják tőle. Rábeszélték, hogy vegye feleségül a hatalmas erdélyi vajda, László leányát. Gyanútlanul ment Dévára, vitte a koronát is. Farkasverembe jutott: a vajda elvette a koronát, a királyt fogságra vetette s évekig fogságban is tartotta. Mikor a szegény király kiszabadult a fogságból, meg sem állapodott magyar földön, Lengyelországon keresztül hazament (1309) s többet vissza sem jött.

Voltaképen tehát nem volt királya az országnak a lefolyt kilenc év alatt. A főurak voltak a királyok. Egyik-másik kezén egy-egy országrész volt. Trencsényi Csák Máté egymaga bírta az északnyugati földet egész Visegrádig. Ez a kiskirály pénzt veretett, hadsereget tartott s még háborút is viselt a cseh királlyal. Túl a Dunán a Németujvári grófok voltak a kiskirályok s ezek meg az osztrák sereggel hadakoztak — a maguk szakállára. A tenger mellékét a Frangepánok, Horvátországot és Dalmáciát a brebiri grófok, a Zrinyiek ősei bírták; Erdélyben Apor László volt a »király«, az ország észak-

keleti részén pedig Amadé nádor és fiai garázdálkodtak. Ime, egy sereg nagy úr, akinek mind volt országa, csak a királynak nem. A jó hazafiak méltán aggódhattak az ország jövődjén: szétdarabolódik, elzüllik ez az ország, ha idejében erős kezű ember nem ül a trónra.

Róbert Károly lett a magyarok királya.

Róbert Károly, aki időközben érett ifjúvá serdült, ékeskedett mindama jeles tulajdonságokkal, melyekre a király személyében az országnak ez időben nagy szüksége volt. Állandóan az országban tartózkodott 1300 óta, egyéniségének kiválóságával számos hívet szerzett magának, de a nemzet idegenkedett tőle, mivelhogy a pápa akarta ráerőszakolni. Növelte ezt az idegenkedést a pápai követ, Gentilis bíbornok, kit a pápa korlátlan hatalommal küldött az országba. Gentilis nevezte ki a püspököket, szörnyen megadóztatta a papságot. Nagy és fényes udvart tartott s hogy ennek költségeit fedezhesse, valósággal zsarolta a szegény papokat. Feneketlen gyűlölet s félelem fogadta ezt az embert mindenütt. Sorba kiátkozta mindazokat, kik Károly mellé nem szegődtek. Végre is az erőszakos ember célhoz ért: 1308 november 27-én összegyűltek Pesten a főurak és nemesek királyválasztó gyűlésre. A gyűlésen Gentilis bíbornok elnökölt. Ő nyitotta meg a gyűlést. De elszólta magát. Azt mondta, hogy a pápának joga van rendelkezni a magyar koronával. A gyűlés zajos felháborodása szakította félbe a beszédet. »Ne adjon nekünk királyt a pápa! Ősi szokás szerint magunk választjuk a királyt!« kiabálták az összegyűltek. A bíbornok beadta a derekát. Kénytelen volt elismerni a nemzet királyválasztó jogát. És meg is választották Róbert Károlyt a gyűlésen, »mint az első szent királyok hamisítatlan törzséből sarjadó fejedelmet«.

Meg is koronázták kétszer is egymásután. De nem a szent koronával. Ez a László vajda kezében volt. Hosszas alkudozások után adta ki a vajda a koronát s végre 1310 augusztus 20-án a szent korona is fejére került a királynak. (1310—1342.)

Ismét volt hát királya Magyarországnak, királya, kinek fején a szent korona ragyogott. És megszabadult hamarosan Gentilis bíbornoktól is, ki valóságos réme volt. Megszabadult Gentilistől, de nem szabadult meg a kiskirályoktól. Az ország sorsa is, a király sorsa is most attól függött, hogy le tudja-e verni a király a kiskirályokat. Ügyszólván sorba kell venni a Csák Mátékat, hogy egyenként megtörje szörnyű hatalmukat. Ha ez neki nem sikerül, az ország prédája lesz a főuraknak, a királyi tekintéllyel együtt végkép elzülődik az ország, földönfutóvá lesz a nép. Róbert Károly a köznemességre és a népre vetette a szemét: ebben látta azt az erőt, melynek segedelmével, ha ügyesen kihasználja, megdöntheti a nagy urak féktelen hatalmát.

Régi és új főnemesek.

Mit tett a király? *Új főnemességet* teremtett a vagyonosabb, megbízhatóbb köznemesi osztályból. Ezeknek a segítségével veri le az Amadékat, kiknek seregével a rozgonyi síkon ütközik meg. Ezeknek a segítségével veri le Kopasz nádor lázadását, akinek az önkényesen elfoglalt királyi javak visszavevése fáj erősen. Megtöri, megpuhítja a Német-ujváriakat is *tíz esztendei* küzdelem után s midőn a havasalföldi hadjáratról visszatérőben az áruló oláhok kelepcebe ejtik őt és seregét s a sziklafalak mögé bujt oláhok kövel és nyállal pusztítják a védtelen vitézeket: egy új főnemes. Szécsi Dezső menti meg a király életét, ruhát cserélvén vele. A magyar vitézségnek és hűségnek nem egy megható pél-

dáját tapasztalja a király s nincs oka megbánni, hogy a köznemességet s a népet különös kegyelmében részesíti. Azokban a főnemésekben, kik nyíltan dacoltak vele, nem lehetett bizodalma, még ha megtértek is. Ilyen »megtért« volt a híres Zách Felicián is, ez a büszke, gőgös úr, ki egy hajszállal sem volt különb a Csákok, Németujváriak és társaiknál. Csak látszólag lett a király híve s midőn a király kegyébe fogadja és szabad bejárása van az udvarba, ép olyan önkényesen foglalja el mások javait, mint annak előtte. A király megsokallotta Felicián úr garázdálkodásait s Felicián szörnyű cselekedetre aljasodik: ebéd idején betör az épen asztalnál ülő királyi családhoz, egyenesen a királynak ront s kettészeli koponyáját, ha a királyné hirtelen férje kezére nem teszi a kezét. A királynénak négy ujját vágta le Felicián kardja s a dühöngő ember azt hitte, hogy végzett a királlyal is. A kis királyfik, Lajos és Endre életét a nevelők mentették meg s az eszeveszetten vagdalkozó Feliciánt Cselényi János szúrta le tőrrel.

Kegyetlenül megtorolta a király a merényletet. Felicián testét darabokra vágták, fejét Budán, kezét, lábát más-más városokban szegezték ki elrettentő példának. És szörnyű ítéletet hajtottak végre a merénylet nemzetségén is. Egyetlen fiát s szolgáját, kik a merénylet alatt az udvaron várakoztak, ló farkához kötve hurcolták halálra. Klárát, a merénylet szép leányát kivonszolták a palotából, orrát, ajkát megcsonkították, úgy hogy a foga kilátszott, úgy kötik lóra s viszik végig sok város utcáján s félholtan is mind ezt kell kiáltania: »Igy lakoljon mindenkor, ki hűtlen a királyához!« Volt Feliciánnak egy férjes leánya is. Ezt lefejezték. És kivégezték vagy számkivetették nemzetségének többi tagját is.

Nem csoda, ha a nép képzelődésére erős hatással volt a kegyetlen ítélet s mese sarjadzott a szörnyű esetből. E szerint a mese szerint Zách Klárát a királyné testvére, Kázmér

lengyel herceg meggyalázta s ez a meggyalázás adta az apa kezébe a kardot. Ám újabban a történetírók bebizonyították, hogy Zách Klára esete egy szépen szőtt mese: a királyné testvére nem gyalázta meg Klárát.

A visegrádi várban 1330 április 17-én történt Zách Felicián merénylete, tehát akkor már húsz éve volt Róbert Károly Magyarország királya. Felesége, Erzsébet, Ulászló lengyel király leánya, a harmadik felesége volt. Első és második felesége ifjan halt meg, egyik után sem maradt gyermek. Harmadik házassága mindenképen boldog volt. Öt fiúgyermekkel ajándékozta meg Erzsébet Róbert Károlyt s a merénylet idején kettő élt: a négyéves Lajos s a hároméves Endre. (Két gyermek korán meghalt s az ötödik: István a merénylet után két évvel született.) A régi főnemesség hatalma már ekkor nem volt oly félelmetes. Mikor Zách Feliciánon és nemzetségén a kegyetlen ítéletet végrehajtották, már az új főnemesség állott a király oldalán. Az országos törvényszék az ítéletet a király iránt való szeretettel s hálával is indokolja, elismervén, hogy Károly király volt az, aki »a nyomoruságba döntött, uratlan hazát a zsarnokok hatalmából kiragadta, szabadságában megtartotta«.

Nemesség és jobbágyság.

Róbert Károly nagy adományokkal és kiváltságokkal ajándékozta meg az új főnemességet, de ennek fejében köteleességeket is rótt rájuk. Egyházi és világi főuraknak a maguk költségén szervezett és fenntartott *bandériumokkal* kellett megjelenni a király seregében. Emellett nagy gondja volt a középnemesség erősítésére, számbeli növelésére. Már az utolsó Árpádok a főnemesség káros hatalmát akként igyekeztek gyengíteni, hogy a várjobbágyokat felemelték a neme-

sek rendjébe. Róbert Károly folytatta a várjobbágyok nemesítését s egyben arra törekedett, hogy a köznemességet mennél függetlenebbé tegye. E célból megcsinálta az *ösiséget*, vagyis megkötötte a nemesi birtokot, ami annyit jelentett, hogy a nemes ember a birtokát sem el nem adhatta, sem idegenre nem hagyhatta. Apáról fiúra szállt a birtok, ha fiú nincs, a testvérekre s ha az sincs, az atyafiságra, szóval a birtok a nemesség kezén marad. Később a birtok e megkötöttsége nagy gazdasági bajok okozója lett, de abban az időben életkérdés volt ez a köznemességre. Csak így maradhatott meg a birtok a nemesség kezén ; csak így lehetett biztosságban, hogy egyik-másik főnemes nem veszi el a birtokát, ha más-ként nem, úgy, hogy eladásra kényszeríti, amire abban az időben számtalan példa volt.

Míg a vezérek idejében a *nemzettől* kapta minden ember a birtokát, később, Szent Istvántól az Árpád-ház kihalásáig, magától a *királytól*, — az *ösiségi* törvény megalkotásával király és nemzet, vagyis e kettőt egybefoglaló *korona* lett a gyökere minden birtoknak : kis- és nagybirtok ebből a gyökérből eredett s kis- és nagybirtokú nemes jogilag egyenlő tagja lett ismét a koronának. A koronára szállott vissza a birtok, kis- és nagybirtokú nemessé egyaránt, ha az illetők vérbeli örökösök nélkül haltak el. Ez azonban egyebet is jelentett. Azt nevezetesen, hogy a jobbágy, ki a földjét nem közvetlen a koronától, hanem a földesúrtól kapta, nem volt tagja a szent koronának, s nem a koronának, hanem annak a földesúrnak lett *közvetlen alattvalója*, akitől mívelésre földet kapott. Róbert Károly idejében már egy névben foglalódik össze az összes nem szabad emberek tömege : a *jobbágy* névben. A név, melyet addig az előkelők viseltek, a népre ruházódik. Nincs többé különbség várjobbágy, várnép, szabad paraszt, udvarnok, rabszolga közt : mind *úri hatóság* alá kerülnek, jobbágyok mind, a földesurak jobba-

gyai. Vannak egyházi és világi főurak, vannak köznemesek, városi polgárok és vannak — jobbágyok. Ez utóbbi nevezet alatt elfér mind a köznép.

Ami azelőtt egyesek kiválsága volt, most az egész nemeség joga lett: a földesúr maga bíraskodott a birtokán lakó jobbágy felett. Ezzel szemben Róbert Károly megadta a jobbágnak a *szabad költözködés* jogát. Ha a jobbágnak túrhetatlenné vált a helyzete a földesuránál, más földesúr birtokára költözött, ahol jobb sorsot remélt. Maguk a földesurak is elősegítették ezt a költözködést. A Csák Máté garázdálkodása következtében erősen megfogyatkozott a munkáskéz (sokan még az országot is elhagyták) s ha nem akarták, hogy a föld parlagon heverjen, egymástól kellett elcsalogatni a földművelőnépet. Voltak földesurak, akik kihirdették, hogy a *szabad embereket* szívesen látják birtokukon s megvédelmezik, mint saját jobbágyukat. A munkáskéz hiányára vall a föld értékének ezidőbeli nagy csökkenése. Nevezetesen Róbert Károly idejében egy *ekényi földnek*, mely körülbelül 156 holdnak felelt meg (egy hold hosszában 72, szélességében 12, tehát összesen 840 négyszögöl volt), 3 márka volt az ára, vagyis a mai pénzben 126 korona.

Károly király, hogy a föld értékét emelje s általában a gazdasági viszonyokat javítsa, megpróbálta benépesíteni a néptelenebb vidékeket. Az Alföldön a kúnok már elhelyezkedtek volt, meggyökeresedtek, itt nem volt szükség telepítésre. Annál nagyobb az ország északi részében s Erdélyben. Ezek az idegen földről jött telepítvényesek, németek, szászok, rutének stb. teljesen új községeket alapítottak. Szerződtek az illető földesúrral s mert rendszerint nem kész művelhető földet kaptak, hanem erdőségeket kellett kiírtani, azután építeni lakóházat s művelhetővé tenni a földet, kezdetben nem fizettek hasznobért a földesúrnak. Minden család 40—40 holdat kapott művelésre, a vezetőjük és bírójuk pedig, kinek

soltész volt a neve, kétannyit és örök időkre tehermentesen. A *soltész* el is adhatta a földet, de a többi telepítvényes nem. A fiú örökölhette ugyan apja földjét, de a tulajdonjog a földesúré maradt.

A jobbágyság szabad költözködése, a telepítések erélyes támogatása mellett nagy érdeme Róbert Károlynak, hogy a népet súlyos nagy teher alól szabadította meg a *pénzverés* rendezésével. Ő előtte csaknem évről-évre változott a pénz s a beváltásnál lehető alacsonyan számították a régít s lehető magasan az újat. A pénzbeváltásból származott úgynevezett *kamarai nyereség* egyik fő jövedelmi forrása volt addig királyainknak s rettentő adó a népen. Károly lemondott erről a jövedelmi forrásról, megszüntette a kamarai nyereséget s helyette adót vetett ki, még pedig portánként 18 dénárt, vagyis egy nyolcad márkát, mai értékben 5 koronát. Ezt a 18 dénárt minden kapu után, melyen egy szénás szekér befért, fizetni kellett, akár egy, akár több család lakott a portán, hacsak az e célra kiküldött bizottság eskü alatt nem erősíté, hogy az illető képtelen a fizetésre. Ennek az adónak a fizetése alól kivette a törvény a király, a királyné, az egyházak cselédeit, a földesurak fegyveres szolgálait, az egyházakat, városokat és várakat.

Nagyot lendített Károly király a *bányászat* ügyén is. Akinek a földjén valami nemes ércet találtak, nem vette el attól a területet, meghagyta a kezén s a jövedelem egyharmada a birtokost illette meg. Ő alatta szünt meg a tűz- és vízpróbával való igazságszolgáltatás (?) is. A tüzes vassal s forró vízzel való oktalán próbát esküvel helyettesítette, de nemcsak a pereskedő feleknek, hanem a tanuknak is le kellett tenni az esküt. De megmaradt a *perdöntő* párbaj. A hazaárulással, felségsértéssel vádolt egyének egy szál ingben, egy szál karddal voltak kénytelenek megverekedni a királynak jól föl páncélozott és fegyverzett vitézével! De bajvívással

intézték el a nemes urak egymással a becsületbeli ügyeket is. Külön udvari bíróság ítélkezett, ez a bíróság rendelte el a bajvívást s amelyik fél arra meg nem jelent, elvesztette a becsületét.

Fényes udvart tartott Visegrádon Károly király s minden valamire való nemes ifjú arra törekedett, hogy bejusson a király udvarába, résztvehessen a lovagi játékokon, melyeknek híre volt messze földön s melyekre nagy számmal sereglettek idegen országok lovagjai is. Az ifjú nemesnek az volt legfőbb becsvágya, hogy lovaggá üssék. Akit karddal lovaggá ütöttek, többé meg nem tűrhetett maga és családja becsületén, tisztességén semmi foltot. Midőn karddal lovaggá ütötték, ez volt az utolsó ütés, mit ő megtorlatlanul elviselt. A lovagok sorába való emelés nemesebbé tette a nemest: tisztultak, szelídültek az erkölcsök, finomodott a beszéd, az egymással való érintkezés. Idegen uralkodók, hercegek, lovagok szívesen időztek a király fényes udvarában, vettek részt a lovagi tornajátékokban. Új fényben ragyogott a magyar király udvara s a magyar urak büszkéek voltak királyukra, kiben Árpád vére csörgedezett s ki nemcsak a magyar király hatalmának szerzett tiszteletet, de országát is felemelte, abban rendet teremtett s a népet, a sokat szenvedett népet a boldogulás útjára vezette.

Negyvenkét esztendeig viselte fején Róbert Károly a szent koronát. Ez idő alatt nemcsak megtörte a Csák Máték elviselhetetlen hatalmát, de nagy és hatalmas Magyarország alapját vetette meg. Nem fegyverrel. Hiszen külső hadakozásaiban nem kísérte szerencse a fegyverét. Nagy sereggel indult 1330-ban Bazarád Mihály havasalföldi oláh vajda ellen s a pártütő vajda már meg is hódolt újra, de hazatérőben kelepcébe csalta a királyt. A vajda kalauzai a rengeteg erdőben egy völgykatlanba vezették a magyar sereget s a sziklás hegyekről, a szakadékok mögül kő- és nyíl-

záporkal tették tönkre Károly hadának színét-javát. Ekkor történt, hogy Szécsi Dezső ruhát cserélt a királlyal: saját élete árán váltotta meg a királyét. De ha a hadakozásban nem volt szerencsés, annál több szerencsével végezte családjá és országa dolgát. Sógorával, Kázmér lengyel királlyal szerződött, hogy ennek halála után idősebb fiára, Lajosra szálljon a lengyel korona. Második fiának, Endrének a nápolyi trónt szerezte meg házasság útján.

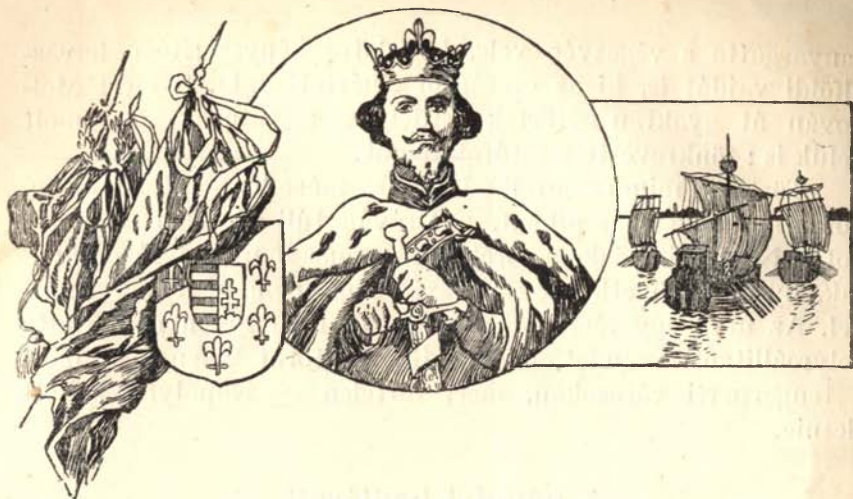
Valóban, nyugodt lélekkel szállhatott koporsajába. Negyvenkétéves uralkodása egy szebb kor hajnala volt hazánk történetében s méltán gyászolta a nemzet, midőn nemes lelkét kilehelte. Az 1342-ik esztendő július 16-án halt meg Károly király Visegrádon. Székesfehérvárt temették el, az Árpádok sírboltjában.

Megérdemelte, hogy az Árpádok mellé temessék.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NAGY LAJOS.

Három fia maradt a dicső emlékezetű Róbert Károlynak s Lajos, a legidősebb tizenhatéves volt, midőn fejére tették a szent koronát. (1342—1382.) Daliás termetű, szép arcú, művelt lelkű, bátor szívű volt az ifjú király s azok az urak, kik azt hitték, hogy ismét »szabad a vásár«, keservesen csalódtak. Férfi volt ez a növendék ifjú, igazi király, akit a királyi hatalom nem szédített el, de nem is tűrte a csorbát azon. Apja példájára fényes udvart tartott, szere-száma nem volt a lovagi játékoknak, melyekben ő maga is résztvett, s ha hadba kellett szállani s (pedig sokszor kellett!), mindenütt ott látjuk a királyt, még pedig a had élén s vitézeivel versenyre kelve osztja kardjával a halált.

Alighogy trónra lépett, felemelték fejüket itt is, ott is az elbizakodott főurak, de csakhamar megjuhászodtak: emberükre találtak az ifjú királyban. Személyesen ment Erdélybe, hogy megleckéztesse Szécsi Endre püspököt, ki a népet erősen

sanyargatta s végezvén vele, hódolatra kényszeríté a havasalföldi vajdát is, ki az országtól elpártolt vala. S mert Moldován át gyakran betörték Erdélybe a tatárok, leszámolt velük is : tönkrevverte a tatárok hadát.

Történt mindez uralkodásának második esztendejében. Jóformán meg sem pihent, a Dráván túli részeken termett, hol a Németujváriak, a Brebiriek s más főurak garázdálkodtak, nyíltan szövetkezve az ország régi ellenségével: Velencével. Az urak egy része meg is hódolt, de teljesen nem tudta helyreállítani a rendet, nem tudta megtörni Velence uralmát a tengerparti városokon, mert hirtelen — Nápolyba kellett sietnie.

A nápolyi hadjárat.

Ott, Nápolyban volt az öccse, Endre, kit összeházasítottak a nápolyi király leányával, Johannával, de ezen a házasságon nem volt áldás. Johanna nem szerette Endrét s hallani sem akart arról, hogy férjét megkoronázzák. Ő maga akart a király lenni s Endrének a lenézett férj szárnalmas szerepe jutott. Az udvarban nem volt Endrének egyetlen barátja, számba sem vették. Tolakodó jövevénynek nézték a gyenge, bátortalan ifjút s aszerint bántak el vele. Nem mondhatnám, hogy Magyarországnak érdeke lett volna vért ontani a nápolyi koronáért, de viszont az is igaz, hogy Lajos király nem nézhette tétlenül öccsének megaláztatását. A magyar király testvére volt az, akit méltatlanul megaláztak s ezt sem a király, sem a nemzet nem hagyhatta megtorlatlanul. Erzsébet, az anyakirályné már 1343-ban járt Nápolyban s haza is akarta hozni a fiát, de az álnok szívű Johanna megnyugtatta a fia életéért aggódó anyát. Megnyugtatta a pápa is. De mindez kétszínű játék volt. Maga Lajos király mai értékben egy pár millió koronát áldozott arra, hogy ne csak Johannát, de Endrét

is koronázza meg a pápa, de végül is kijátszották. Johanna még abba sem nyugodott bele, hogy az ura címzetes király legyen s hogy ezt megakadályozza, gyalázatos módon megfojttatta Endrét Aversa várában, hová a szegény ifjút vadászat ürügyével csalták. Történt pedig ez 1345 szeptember 19-én éjjel.

Ezzel aztán csordultig telt a pohár. A pápa Lajos király követelésére megindította ugyan a vizsgálatot, de sohasem tudódott ki, hogy ki volt a gyilkos. Ellenben Johanna ártatlansága »napnál fényesebben« kiderült s a vidám özvegy hamarosan férjhez ment Tarentói Lajos herceghez. Lajos királyt kettős cél vitte most Nápolyba: megtorolni öccse gyalázatos halálát s követelni maga vagy másik öccse, István részére Nápolyt, mivelhogy ez a még Johanna apjával kötött szerződés értelmében megillette őt. Nagy haderővel érkezett 1347 telén olasz földre; ahol átvonult, mindenütt szívesen fogadták és a zsoldos csapatok nagy tömegei szegődtek a magyar sereghez. Hatalmasan megverte a tarentói herceg, az új férj seregét, törvényt ült azok felett, kiknek valami része volt Endre meggyilkolásában s többek közt lefejeztette Durazzói Károly herceget. Johanna s férje francia földre menekült a megtorlás elől. S bár a pápa hallani sem akart arról, hogy Lajost megkoronázza, nyilván kivívja jogát, ha közbe nem csap a pestis, »a fekete halál«, mely akkor végigsöpört egész Európán s mely Lajost is hazatérésre kényszeríté. Hagyott ugyan ott magyar hadat, sőt másodizben is visszatért Nápolyba nagy sereggel, de csak addig tartott a magyar uralom Nápolyban, míg ő ott tartózkodott: mihelyt eljött, újra Johanna hívei kerekedtek felül. Végre is lemondott Nápolyról s a magyar hadak 1352-ben hazajöttek onnan. A hosszas huza-vonának, háborúskodásnak az lett a vége, hogy a Lajos által kivégeztetett Durazzói Károly herceg hasonnevű fia lett nápolyi király. Ez az ifjú Lajos király udvarában nevelkedett, az ő hadai segedelmével szerezte meg a nápolyi trónt. Johannát

elfogatta s egyben megesküdött Lajos királynak, hogy leányait (mert Lajosnak nem volt fiúgyermek) sohasem háborítja meg Magyar- és Lengyelország birtokában. Nemsokára meglátjuk, mint tartotta meg esküjét.

Három tenger mossa Magyarországot határát.

Huszonhét éves volt Lajos király, midőn megházasodott. Szíve tanácsát követte a házasságban. Felesége, a gyönyörű szép Erzsébet, a bosnyák király leánya, a magyar udvarban nevelkedett, itt szerették meg egymást igaz szerelemmel. A szép frigyét Isten három leánygyermekkel áldotta meg s bár nehéz gond ült Lajos lelkén, hogy nem volt fiúgyermek, felesége iránt érzett gyöngéd szerelme meg nem változott. Megható példáját adta ennek a király, midőn Erzsébet önként akart zárdába vonulni, hogy férje újra megházasodhassék. El is mentek Zárába, ott egy szép klostrot építettek, de mikor arra került volna a sor, hogy a királyné belépjen a zárdába s fölvegye a fátyolt, »a királyon erőt vett szerelme« s visszatért nejével Budára!

Három leánya volt s ezek közül Katalin, kit Durazzói Károlynak szánt volt, meghalt, mielőtt a frigy létesülhet vala. Mária nevű leányának, a lengyel Hedvignek a magyar koronát szánta. Egy nagy és hatalmas birodalom képe lebegett a király szeme előtt, s midőn Kázmér lengyel király halála után (1370) Lengyelországnak is királya lett, három tenger mosta a magyarbirodalom határát: a Keleti-, Adriai- és a Fekete-tenger. De sok magyar vér folyt, míglen három tengerig terjeszkedett ki az ország határa. Még Kázmér király életében hadakozott a lengyelek legnagyobb ellenségeivel, a litvánokkal s leverte azokat. Haddal segítette a »bölcs« II. Albert osztrák herceget. Mindössze 400 íjászt küldött ugyan a herceg

segedelmére, de maguk a németek elismerték, hogy az a 400 magyar vitéz döntötte el a harcot, melyet 5000 osztrák éveken át hiába vívott a svájciakkal. Bizony kár volt az itt folyt magyar vérért, mert Albert fia, Rudolf rávetette a szemét Magyarországra s ármánykodásával összevesztette Lajos királyt IV. Károly császárral és cseh királlyal. Szerencsére, kisült az ármánykodás, a régi jó barátság újra megerősödött s meg is pecsételődött azzal, hogy a császár fiával, a gyermek Zsigmonddal eljegyezték (1372) Máriát, Lajos egyik leányát.

Ám ezt megelőzően még nagy leszámolója volt Lajosnak: Velencével kellett leszámolnia. Ezt a leszámolást félbeszakította volt a nápolyi hadjárat, de Lajos csak alkalmas időre várt, hogy a büszke Velencét megalázza. Ahány ellensége volt Velencének, azzal mind szövetkezett, így indult hadba 1356-ban. A tengerparti városok készséggel hódoltak meg neki, örültek, hogy megszabadulnak Velence zsarnoksága alól. Csatát csatára nyert Lajos s a velencei köztársaság megalázkodva mondott le 1358-ban Dalmáciáról. Legyőzván Velencét, egy nagyszerű feladat várt Lajosra: meggyökereztetni a Balkán-félszigeten a magyar uralmat. Ha ez sikerül neki, nagy, századokra kiható veszedelemtől menti meg az országot: a törökök gyászos emléké puszttításaitól. Mert a török ebben az időben jelent meg Európában. Kis-Ázsiából özönlött át a török s I. Murad szultán vezetése alatt kezdte meg hódító útját. Egyedül a magyar erő küzdhetett volna meg a rokonfaj őseréjével, föltéve természetesen, hogy a Balkán-félsziget népeit egy közös feladatra, a törökök visszaverésére egyesíteni tudja magyar vezetés alatt. Lajos király buzgó katolikus létére a Balkán összes népeit az egyedül üdvözítő katolikus hitre akarta téríteni s ezzel a térítő munkával akarátlanul is a török terjeszkedés útját egyengeté. A Balkán népei a görög hitet vallották s a túlbuzgó térítés egyre jobban elidegenítette a népeket a magyar ura-

lomtól. Aki áttért is a római katolikus hitre, csak névszerint volt katolikus, lelkében nem az. Havasalföld, Moldva már uralkodása kezdetén hűbéresei voltak Lajosnak. Azzá lett Szerbia, Bulgária, Bosznia is. A Fekete-tengertől az Adriáig a hűbéres országok egész sora volt, melyeknek azonban hűségében bízni nem lehetett: maga Lajos király tette kétségesse a hűséget, a megbízhatóságot a katolikus vallás erőszakos terjesztésével. Sokkal inkább vonzódtak a Balkán népei a törökhöz, mint a magyarhoz, mert a török nem törődött mások vallásával, aminthogy később is, mikor ráült Magyarországra, nem törődött azzal, hogy a magyar nép miféle vallást követ, csak fizesse az adót.

De nemcsak hogy a Balkán népeit nem lehetett egyesíteni, Európa katolikus népei sem tudtak kezét fogni a török terjeszkedés ellen. A pápa ugyan keresztes hadjáratot hirdetett ellenük, gyűjtöttek is e célra tengerpénzt, csak hogy ezt egyéb célra költötték el. Egyelőre tehát szó sem lehetett arról, hogy a magyar király nagyobb haderőt állítson ki s meg kellett elégednie néhány kisebb csatában nyert diadallal. Az a reménye, hogy a lengyel korona megnyerésével hadi-ereje nagyot növekszik s visszaverheti a mind előbbre nyomuló törököt, nem teljesült. Midőn Kázmér lengyel király halála után 1370-ben Krakóban fejére tették a lengyel koronát, nagy volt Lajos öröme, mert valóban ez időtájt egyetlen európai uralkodónak sem volt oly nagy és hatalmas birodalma, mint neki. Ám nem volt tiszta az öröme. Lengyelország népe a keleti vallás híve volt s bizalmatlanul fogadta a katolikus hitű magyar királyt. Kedvetlenül hagyta ott Lengyelországot, maga helyett anyját, az özvegy Erzsébet királynét küldötte oda. De bár az özvegy királyné nővére volt a néhai lengyel királynak s különben is okos, kedves öregasszony, ő sem volt képes a lengyelek bizalmatlanságát eloszlatni. A hiába való munka elkedvetlenítette Erzsébetet is s ő is, mint

a fia, otthagyta az országot. Szóval: Lajosé volt Lengyelország, de kevés örömet s temérdek bosszúságot szerzett ez az örökség s igazi hasznát sem ő, sem az ország nem látta. De a világ előtt nagy volt a tekintélye a magyar királynak s midőn Velence újra mozgolódní kezdett, nemcsak hogy Dalmáciáról való örökös lemondásra kényszerítette Velencét, de 7000 magyar arany évi adó fizetésére is kötelezte.

Ez volt utolsó nagy cselekedete Lajos királynak, ki sokszorosan megérdemelte a »nagy« jelzőt neve elé. Teljes negyven esztendeig volt ő Magyarország királya s ez a negyven esztendő egyik legfényesebb kora a magyar történelemnek. Nem csupán azért nagy ő, hogy a magyar birodalom területét fegyverrel és okos számítással három tenger széléig terjesztette ki, hanem nagy volt azért is, mert szeretettel gondozta országának, népének érdekeit s nagy királyi hatalmát népe javára használta ki. Mint később egyik halhatatlan utóda, az igazságos Mátyás, ő is gyakran megfordult álruhában a nép között, meghallgatta a nép panaszát s tehetsége szerint orvosolta. Törvényben védte meg a középnemesség birtokát az elzüllődéstől. Az 1351-iki országgyűlés alkotta e törvényt, mely voltaképen az aranybulla megerősítése, egy pont kivételével. Az aranybulla e pontja korlátlan hatalmat adott a nemesembernek, kedve szerint hagyhatta birtokát bárkire. Lajos törvénye eltörülte ezt a pontot: a nemesember birtoka, ha fiúörökös nélkül halt meg, a rokonokra szállott, idegen kézre nem kerülhetett. Ugyancsak törvénnyel kötelezte a jobbágyságot, hogy terményéből kilencedrészt fizessen a földesúrnak. Ez a kilenced voltaképen tized volt. A termény egy tizede a papot, a másik tizede a földesurat illette. A nemességen nagy teher volt a honvédelem s hogy ebbeli kötelességét teljesíthesse, volt szükség a jobbágy által fizetendő tizedre. Nagy teher volt ez a népen és kezdetben a nemesség sem szívesen élt e jogával. Kitűnik ez abból, hogy a törvény

súlyos büntetéssel kényszeríti a földesurat a tized pontos behajtására. Az pedig ennek a magyarázata, hogy a földesúrnak nem állhatott érdekében a földművesnép megterhelése. Nem voltak bővében a munkáskéznek s ha a jobbágy a nagy terhek súlya alatt elnyomorodik, ki szántja-veti a földesúr földjét? Ugyanez a törvény megadta a jobbágynek a szabad költözködés jogát. Elrendeli, hogy egyik földesúr a másik jobbágyát nem hurcolhatja el erőszakkal a maga földjére; hogy a költözködni akaró jobbágyot régebbi vétkéért visszatartani nem szabad csak az esetben, ha ép akkoriban követett el valami kihágást, gyilkosságot, gyujtogatást vagy egyéb »iszonyatosságot«. Ám a földesuraknak volt rá gondjuk, hogy a költözködést megnehezítsék: ezt kívánta saját érdekük.

Hogy a jobbágy mit fizessen a tizeden felül a földesúrnak, ezt a törvény nem állapította meg. Régi szokásjogon alapultak e tartozások s ha nagyjában meg is egyeztek, ahány úrbéri szerződés, annyiféle volt. Maga Lajos király is kötött ilyen urbéri szerződést a németujvári vendégnépekkel, akik a szerződés értelmében minden telek után fizetnek évenként tíz dénárt, husvét ünnepére 12 tojást és két dénárt, pünkösdi ünnepére 2 sajtot (négy dénár érőt) s ugyancsak két dénárt. Minden telek után két ember köteles szénagyűjtés idején egy boglya szénát naponként összerakni, saját szekérével s lovával a várhoz szállítani. Tavasszal, nyáron és ősszel, a rendes időben, minden telek után egy ember szánt és vet egy-egy napot, két arató arat s a gabonát kötelese a várhoz szállítani saját szekeren. Ezenkívül hegyvámot fizetnek minden szőlő után, mégpedig, a régi szokás szerint, két hiteles mértékű csöbör bort, továbbá egy negyed köből zabot s a szokásos négy dénárt. Egyben a szerződés meghagyja a várnagynak, hogy igazságosan járjon el a jobbágyokkal szemben s ne sanyargassa őket.

Tehát törvényben és szerződésben védelmébe vette a jobbágyot s nagy terhét enyhítette azzal, hogy a teher mellé jogot is adott neki. És nemes szándék vezérelte abban is, hogy a földesúrra ruházta a bíraskodást a jobbágy dolgában. Később sok földesúr visszaélt ezzel a hatalommal, de akkoriban célirányosnak mutatkozott ez : ki védje meg az igaztalanul megtámadott jobbágyot, ha nem a földesura ?

Nagy Lajos király sűrű hadakozásai temérdek pénzt emésztettek föl, de ő teljes erejével a mezőgazdaság, ipar és a kereskedelem virágzásán munkált s az ő uralkodása idejében minden téren nagyot haladott az ország. Haladott, fejlődött anyagi és szellemi javakban egyaránt. Nemcsak ő látott és tanult sokat olaszországi hadakozásaiban, de sokat láttak s tanultak a magyar vitézek is, s hazajöve, hasznosították itthon az idegen földön tanultakat. Az ország nevezetesebb városait mindenképen támogatta előbbrehaladásukban ; a közlekedést, a külső országokkal való kereskedést megkönnyítette jó utakkal és — jó pénzekkel. Ő előtte idegen országokba volt kénytelen menni a tanulni vágyó ifjúság : főiskolát alapított Pécsen, hol évenként ezernyi magyar ifjú gyűlt össze az ország minden részéből. Visegrádról Budára költözött át az udvar, palotát épített itt, melyet Attila várának neveztek. Ezzel Buda az ország székvárosává, az ország központjává lett. És sorba emelkedtek a nagyobb városokban a szebbnél-szebb középületek, templomok, magánházak ; fejlődött a műipar, különösen az ötvösség ; voltak már festők, szobrászok s két e korbéli magyar szobrász : Márton és Miklós mester műve volt Szent László híres lovas szobra, mely több száz esztendeig állott fenn Nagyváradon.

A magyar nép igaz lélekkel szerette Nagy Lajos királyt : szerette benne a nép atyját s csodálta benne a bátor szívű hőst, ki résztvett jóformán minden hadakozásban s ki nem a hadsereg mögé húzódva biztatta vitézeit : előre ! — hanem

csatasorba állott s úgy kiáltotta: utánam! Vitézi és nagy lélekre valló tetteinek egész sorát jegyezte fel a krónika.

Canossa nápolyi vár ostrománál történt (1351-ben), hogy Lajos vitézeivel vetekedve mászta meg a vár falát, hogy elsőnek jusson fel. Ám egyszerre csak egy kő esett a kezére s oly súlyosan megsebesítette, hogy el kellett engednie a létra fokát: hanyatthomlok zuhant le a vár árkába. Az ostromolt vár parancsnoka, mikor látta, hogy maga a király a szerencsétlenül járt vitéz, megtiltotta katonáinak, hogy bántsák. És megszólította a királyt:

— Csodálom, hogy felséged az első sorban harcol. Ajánlom, távozzék el innét.

Felelt a király:

— Köszönöm a jóakaratomat, de nem távozhatom. Nekem vitézeim élén kell hadakoznom!

Ugyancsak az olasz földön történt, hogy egyik katonának megparancsolta a király: keressen gázlót a megáradt Silaro folyón. A katona habozott, de mégis csak beleugratott. Az ár egyszeribe elsodorta a katonát s már fuldokolt, mikor a király utána ugratott s kihúzta a forgatagból a félholt katonát.

Ime egy király, aki egy vitézért is kockára teszi életét! Aversa ostrománál is ő járt elől s a vár védői valóságos nyílzáport zúdítottak rá. Egy nyíl bele is furódott a bal lábába. Alig tudták kivenni. Azt hitték, belehal a szörnyű nagy fájdalomba. Vele volt az Isten, nem halt bele. Megmaradt drága élete Magyarországnak.

A litván-lengyel háborúban a fejére kapott súlyos sebet. Itt is egy vár ostroma közben.

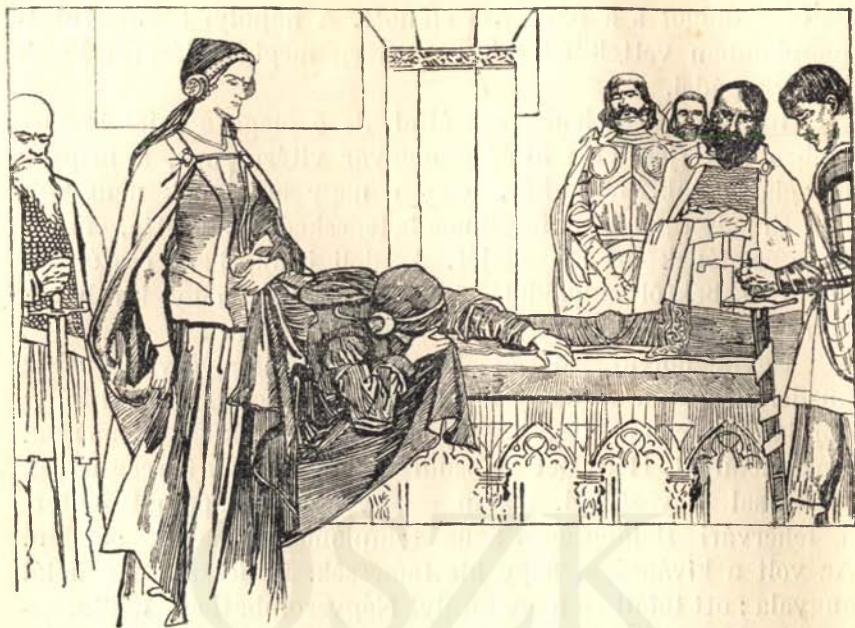
Nem rajta mult, hogy nem volt párbaja Tarentói Lajos herceggel, Johanna második urával. A herceg hívta páros viaskodásra a királyt s Lajos el is fogadta a kihívást. Csak azt kötötte ki, hogy semleges területen, az angol király jelenlétében mérjék össze kardjukot. Ám a hős herceg meggon-

dolta a dolgot s a párbajtól elállott. A nápolyi Szent Antal-templomban vettek fel írást a herceg meghátrálásáról Lajos király segédei.

Ime, nemcsak hadserege által, de ő maga a saját személyében is terjesztette híret a magyar vitézségnek, a magyar lovagiasságnak. Mily kár, hogy e nagy embernek nem volt fia! Ennek a gondja s folytonos betegeskedés bántotta, emésztette életének utolsó idejét. A deli ifjúkorban csatákban kapott sebektől sinylődött öreg korában a nagy király — hány koronás főről lehet ezt még feljegyezni?

Egyik lányát, Máriát Zsigmonddal eljegyezvén, nehéz küzdelmek után a lengyeleket rábirta, hogy Máriát királynőjüknek s leendő férjét, Zsigmondot királyuknak elismerjék. Másik leányát, Hedviget Habsburg Lipót osztrák herceg fiával, Vilmoossal jegyezte el. Aztán — gyönyörű kápolnát épített a fehérvári Boldogságos Szűz templomának egyik oldalán. Az volt a kívánsága, hogy ide temessék. És leszállott a halál angyala: ott találta a nagy királyt Nagyszombatban. 1382 szeptember 10-én éjjel hunyta örök álomra szemét. A ház, melyben meghalt, ma is megvan. A kápolnának, ahová temették, nyoma sincs . . .

ERZSÉBET ÉS MÁRIA.

Gyöngé asszonyi kézre maradt az ország Nagy Lajos halála után. Az özvegy királyné maga akart kormányozni mind a két országban : Magyar- és Lengyelországban is. Megmásította férje akaratát s a gyöngé Máriát koronáztatta meg Magyarország királynőjévé is. A lengyelek hallani sem akartak arról, hogy Magyarországból kormányozzák őket. Elfogadták királyokul Zsigmondot, Mária vőlegényét, de csak azzal a feltétellel, ha Máriával együtt Lengyelországban laknak s a magyar trónról lemondanak. Hosszas huza-vona után engedett csak az özvegy királyné s végre is Hedvig lett lengyel királynő. Ezzel a nagy király tervei füstbe mentek. Ő ugyanis arra számított, hogy ha Mária lesz Lengyelország királynője,

leendő férjének, Zsigmondnak a birtoka, Brandenburg Lengyelországba kebeleződik; a magyar királynőnek szánt Hedvig házassága útján meg arra számított, hogy ezzel Vilmos osztrák herceg birtokai magyar fenhatóság alá kerülnek. E bölcsen kigondolt tervet hiúsította meg az özvegy királyné nagyra-vágyása, sőt egyéb következése is lett ennek: a lengyelek nem engedték meg, hogy Hedvig Vilmos herceg felesége legyen. Szíve ellenére a pogány Jagello Ulászló litván herceggel házásították össze a bájos, feltűnő szépségű Hedviget. Ezzel a házassággal Lengyelország végképen elszakadt Magyarországtól, elszakadt Halics és Lodomér is. Sőt, amint később meglátjuk, egyéb bajok is származtak ebből.

A bajok, a zavarok egész sorát szülte az özvegy királyné oktalan politikája. Mikor Mária helyett Hedviget kényszerült átengedni Lengyelországnak, kiadta az utat Zsigmondnak s helyette egy francia Anjou-herceggel jegyezte el Máriát, hogy ezen az úton a nápolyi koronát megszerezze. Az a korona pedig akkor a kis Durrazzói Károlyé volt, azé, akit trónra maga Nagy Lajos király segített.

„Kis“ Károly.

A kicsiny termetéért Kis Károlynak nevezett királynak, jöllehet megesküdütt volt Nagy Lajosnak, hogy sohasem háborgatja birtokukban a leányait, kapóra jött az özvegy királyné oktalan terve s viszonzásul ő meg a magyar koronára vetette a szemét. Könnyű volt pártot szereznie az országban. Amint Nagy Lajos lehunyta szemét s ideoda kapkodó asszonykézre került az ország, egyszerre megmozdultak a zavarosban halászni szerető főurak, nevezetesen a Horváthyak, a Laczkfyak, a Hédervári Kontok és mások. Többnyire oly emberek, kik Nagy Lajos idejében let-

tek nagy és hatalmas urakká. A drávántúli részeken uralkodtak e kis királyok s midőn kellőképen előkészítették a forradalmat, behívták Kis Károlyt s ez 1385-ben meg is jelent a hívásra, jóllehet a felesége mindent elkövetett, hogy szándékáról letérítse. Egyenesen Budára jött Kis Károly a híveivel s az özvegy királyné oly szívesen fogadta, mintha csak rokoni látogatóba jött volna. De közben felbontotta leányának a francia herceggel való eljegyzését, újra eljegyezte Zsigmonddal s küldötte egyben Csehországba — segítségért. Kis Károlyt ugyan egyelőre csak kormányzónak kiáltották ki Budán, de csakhamar lemondásra bírta Máriát s megkoronázta magát Székesfehérvárt 1385 december 31-én. Ott volt az özvegy királyné is, ott Mária is a koronázáson. Ott aludta örök álmát a maga építette kápolnában Nagy Lajos király s Erzsébet és Mária zokogva borultak a nagy király koporsájára. Az urakra mély hatást tett az asszonyok keserves sírása s mikor a koronázásnál elhangzott a szokásos kérdés: akarjátok-e királyul Károly urat? — néma csönd volt a válasz...

Megkoronázták Kis Károlyt, de csak néhány hétig viselhette a magyar szent koronát. Az özvegy királyné bámulatos ügyességgel szötte-fonta a hálót. Csupa méz volt a királyhoz s alattomban, észrevétlen szervezte a pártját. A budai palotában, egy földél alatt lakott a király, az özvegy királyné s Mária. Színleg a legnagyobb egyetértés, a legszivesebb barátság köztük. A királynak sejtelve sem volt arról, hogy merénylet készül élete ellen. Pedig már ki is volt szemelve a gyilkos, a nagyerejű Forgács Balázs személyében, sőt Garay Miklós, a királyné hú embere, megrakta a várat saját embereivel. Mikor a terv elkészült, az özvegy királyné áthivatta a királyt azzal az ürüggyel, hogy fontos levele érkezett. Gyanútlanul ment át a király Erzsébet lakosztályába. Nagy társaság fogadta ott: hölgyek és urak. Az udvarias Károly javában nevetett a hölgyekkel, mikor Forgács Balázs hirtelen

előrántotta mentéje alól csákányát s fejbe vágta a királyt. Az ütéstől elszédült, de nem esett el Károly: kardot rántott, szörnyű viadalra kél támadó és támadott, miközben az özvegy királyné felindultan biztatja Forgácsot: Vágd, fiam, vágd, Forgács! Tiéd leszen Gimes és Gács! Hát ő vágta is. Betörte a király koponyáját s szegénynek kifolyt a félszeme. Nem halt meg ugyan azonnal, de sebektől borítva vitték Visegrádra, hol kiszenvedett 1386 február végén. Február 7-én volt a merénylet s ugyanakkor Garay Miklós kiverte a várból a király zsoldosait.

Megölik az özvegy királynét.

Az özvegy királyné kezére került hát ismét a hatalom s szertelen elbizakodottságában csekély kísérettel indult a drávántúli részekre, hogy ott a forradalmat elfojtsa. Azt hitte: elég, ha megmutatja magát, a lázongó Horváthyak és társaik megalázkodva borulnak térdre előtte. Híveinek egy kis társasága, hölgyek és urak kísérték ez útjában Erzsébetet és Máriát — meg a szükséges cselédség. Épen Garay Miklós várának, Garának tartott az úri társaság, hintón a hölgyek, lóháton az urak, fegyveres kíséret nélkül, midőn egyszerre csak meglepte Horváthy János, még pedig jó nagy sereggel. Az urak kétségbeesetten védték a királynét, de természetesen, nem bírtak a nagy erővel, sorban hullottak el a királyné védelmében. A nagyerejű Forgács Balázsnak levágták a fejét, Erzsébetet és Máriát bilincsre verték s úgy vitték Novigrád várába, a főúri hölgyeket, köztük Forgácsnét, durván bántalmazták s vitték Nápolyba, hadd álljon bosszut rajtuk az özvegy nápolyi királyné. Halálos veszedelemben forgott a két királyné élete is s bármily nagy volt a felháborodás az országban, ha nem akarták, hogy a lázadók megöljék Erzsébetet és

Máriát, csínján kellett bánni velük. Az országgyűlés megkegyelmezett hát a lázadóknak, ha a két királynét szabadon eresztik, ám ezek visszautasították az ajánlatot s most még nagyobb erővel folytatták a forradalmat. Nem volt más mód: haddal kellett törni a lázadókra. Maga Zsigmond vezette a hadat, de alig indult el, a lázadók az özvegy királynét leánya szeme láttára megölték. Ha Zsigmond meg nem áll útjában, bizonyára így bánnak el Máriával is. Velencét kérték fel közvetítőnek s közben Zsigmondot (1387 márc. 31) megkoronázták királynak. Első dolga volt természetesen, hogy kiszabadítsa a fogságból Máriát. Nagynehezen, de sikerült talpra állítani a lázadás leverésére szükséges haderőt. Garay Miklós vezette a hadat, leverte a lázadókat s végre is június 4-én szabadon bocsátották Máriát. A király maga hozta haza hitvesét Budavárába. Most tehát ismét férfi kezébe került a királyi pálca. Mert Mária nem vett részt az uralkodás gondjaiban. A különben is gyöngye nő szörnyen megviselte a fogság. Vadászattal, olvasással, utazgatással töltötte idejét. Nyolc esztendeig volt a felesége Zsigmondnak, de vajmi kevés időt töltöttek együtt: az ország sokféle dolga gyakran szólította el hazulról a királyt. A nyolcadik esztendőben halva találták a királynőt a budai hegyek közt. Kilovagolt egymagában a hegyek közé, paripája megbokrosodott, levetette s szörnyet halt a szegény asszony, ki ekkor épen áldott állapotban volt...

ZSIGMOND FÉLSZÁZ ESZTENDŐS URALKODÁSA.

Zsigmond személyében (1387—1437) új uralkodócsalád került a magyar trónra : a Luxemburg-család. Második fia volt ő IV. Károly német császár és királynak. Gyermeekifjú éveit a magyar, majd a lengyel udvarban töltötte mint Mária jegyese és Lengyelország jövődöbeli királya. Vidám kedélyű, eleven eszű, kedves, megnyerő viselkedésű, nagyműveltségű ifjú volt s a lengyel urakkal hamar megkedveltette magát. Mikor azonban Magyarországra visszajött, az özvegy királyné megváltozott politikája következtében, itt tartózkodással fogadták, mivelhogy közelebbről nem ismerték. A bizalmatlanságot a komolyabb magyar urak szemében könnyelmű híre is növelte. Tizenkilenc éves volt, mikor megkoronázták s nem valami kecsegtető körülmények közt kezdette meg az uralkodást. Alig hozta haza feleségét Budára, a Délvidéken újra kitört a forradalom. Másodizben is leverte a lázadókat, közülök többen fogságba kerültek, vagy Boszniába menekültek. Megkegyelmezett a foglyoknak, szabadon bocsátotta, de ezek

amint kiszabadultak a fogságból, újra szítani kezdték a lázadás tüzét, szövetségre léptek a bosnyák bánnal, majd meg László nápolyi királyt, a szomorú véget ért Kis Károly fiát hívták meg királynak. Nemcsak a délvidéki lázadó urak pártolták Nápolyi Lászlót, de támogatta a pápa is, sőt hogy annál bizonyosabban célt érjenek: össze akarták házasítani Lászlót Bajazid török szultán leányával. Tehát mikor az volt a legfőbb érdek, hogy az egész kereszténység szembeszálljon a törökkel, keresztények próbálnak szövetkezni a kereszténység veszedelmes ellenségével — a magyar király ellen! De a terv balul ütött ki. A fegyver visszafelé sült el. Mikor kitudódott László házassági terve, általános lett a felháborodás. Még a bosnyák bán is Zsigmond királyhoz szegődött.

A harminckét nemes.

Hosszas küzdelem után sikerült levérni a lázadó urakat, kik közül sokan elestek a különböző csatákban. A hős Héderváry Kont, a legmakacsabb lázadók egyike, a Szerémség rengetegekben bujdosott, itt lepte meg alvás közben Laczkfy György, (kit a krónikás Vajdafynak nevez, mert atyja András erdélyi vajda volt) s rábeszélte őket, hogy jöjjenek Budára: bizony számíthatnak a király kegyelmére. Kont csakugyan harmincketted magával követte Laczkfyt, de mikor Buda közelébe értek, ott elszedték tőlük a fegyverüket s bilincsre verve vitték a király elé. A büszke magyarok azonban összebeszéltek, hogy sem szóval, sem térdhajlással nem hódolnak Zsigmondnak. A király szörnyű haragra gerjed e tiszteletlenségen s a Szent György-téren mind a harminckettőt lefejezték. »Kont — írja a krónikás — akkor is szembe nézett a hóhérrel, úgy fogadta a halálos csapást. Midőn kardhordója, Csóka, keservesen sírt ura halálán, a király meg akarta vigasztalni azzal, hogy ő, ki

többet adhat mint a halott, fogadja majd a szolgálatába. De Csóka azt válaszolta: »Én neked, cseh disznó, sohasem szolgállok!« Őt is halálra vitték.

Igy a krónikás. Így is történhetett. Költőink a krónikások nyomán a harminckét nemest nemzeti hősöknek és vértanuknak, Zsigmond királyt pedig zsarnoknak tették meg, de a valóság az, hogy ezek az urak hősök voltak bár, nem a nemzeti ügyért szenvedtek vértanú halált. Lázadók voltak, kik az ország igaz érdekei ellen harcoltak, közben rettentően pusztítottak, raboltak, gyilkoltak, különösen ott, hol a nép nem akart hozzájuk szegődni. Évek során tartó lázadásukkal meggyengítették a magyar uralmat a Délvidéken s egyengették a török hódító utját: ím, ezt köszönhetjük a »szabad, halálra kész« uraknak. Szabadok voltak, halálra is készek voltak, hősök is voltak, hisz a legtöbbször magyar vér csergedezett, de az országnak sok kárt tettek s a róluk írt dicsőítő költeményeket nem érdemelték meg. Ám a király egy nagy hibát követett el ez alkalommal: anélkül, hogy törvényt ült volna felettük, végeztette ki őket pillanatnyi haragjában.

Az első nagy háború a törökkel.

De forduljunk el e szomorú képtől: nézzük a nagy veszedelmet, mely a török hódítás képében fenyegeti az országot. Ez a veszedelem nem volt ismeretlen Zsigmond előtt s épen a délvidéki lázadás volt az, mely folyton akadályozta abban, hogy megfelelő haderővel induljon a törökre. Az pedig folyton nyomult előre s 1392-ben már a magyar határig jutott. És Zsigmond hiába kísérlette meg a keresztény hatalmasságok szövetkezését, ebbeli törekvése meghiúsult. Bármerre fordul, mindenütt ellenségre talál. Ellensége Nápolyi László. Ellensége Ulászló lengyel király, ki Moldovában és

a Havasalföldön izgatott a magyar uralom ellen. Ellenségei a Habsburgok, kik néhány elégedetlen magyar urral szövethetkezve, állandóan szítják a pártütést. Bent az országban állandó a zűrzavar s a királynak jóformán semmi jövedelme. Maga is alig él, nemhogy erős, megbízható haderőt teremtsen. Ott szerzi a pénzt, ahol találja, s mert fiatalkorának egyik fő jellemvonása a könnyelműség, meggondolatlanul zálogosít el mindent, amivel csak rendelkezhetik. Elzálogosította nemcsak családi vagyonát (ami különben vajmi keveset érő volt), de el a harmincadhivatalokat is, sőt az országnak is egyes részeit. Egypárszor megütközött a törökkel, de döntő ütközetre nem került a sor. Félbe kellett szakítania a hadakozást felesége halála miatt, de meg azért is, mert Hedvig lengyel királyné, nővére halála után, jogot formált a magyar koronára. Hedvig szándéka nem sikerült ugyan, de a török felhasználta a kedvező alkalmat, elfoglalta a Havasalföldet s betört az országba is. Erre már a keresztény hatalmasságok is megmozdultak: most már nyilvánvaló volt, hogy Magyarország segítése nem csupán Magyarország érdeke. A pápa keresztes háborút hirdetett. Magában az országban hatalmas magyar sereg verődött össze s jött a segítség mindenfelől: Velence, Anglia, Vencel német és cseh király (Zsigmond testvére), a Habsburgok, a görög császár, Fülöp burgundi herceg, mindezek pénzzel és haddal támogatták a magyar királyt. Kilencvenezer főre becsülték a szövetséges hadat, 140 ezerre a törököt: ez a két rengeteg haderő ütközött össze bolgár területen, Nagy-Nikápoly közelében, 1396 szeptember havában. Zsigmond király maga vezette a szövetséges hadat, mely azonban nemcsak számban, de fegyelem dolgában sem mérkőzhetett a török sereggel. A mindenfelől összeverődött seregben szörnyű nagy volt a fegyelmetlenség, míg a török seregnek éppen a szigorú fegyelem volt legfőbb erőssége. Nagy volt a lelkeség, az elszántság, sőt az elbizakodottság is a

szövetséges hadakban. — Még ha az ég boltja ledölné, azt is fenntartanák lándzsáikkal! — dicsekedtek a francia vitézek. Való igaz, hogy válogatott vitézekből állott a francia sereg. A magyarságnak is a színe-java jelent meg az élet-halálharcra. Szörnyű egy harc volt ez, a legjobb vitézek ezreinek holtteste borítá a csatatért s a harc vége: a törökök fényes győzedelme. Maga a király egy dunai hajón menekült Konstantinápolyba. Egy esztendei bolyongás után került haza. Már-már azt hitték, hogy elpusztult valahol. Már jelentkezett is Nápolyi László királynak, jelentkezett Hedvig is, mikor egyszerre csak megérkezett Zsigmond s a trónkövetelők visszahúzódtak egyelőre.

Szerencsére, a török nem aknázhatta ki a nikápolyi diadalt, meg kellett elégednie kisebb betörésekkel, mert Timur kán vad mongoljaival valósággal elborította Kisásziát s a szó teljes értelmében halálos csapást mért ott a török uralomra. Most lett volna itt a kedvező alkalom, hogy kiverjék a törököt, ám erre nem volt Zsigmondnak sem ereje, sem szerencséje. A pápa nemhogy segítette volna a török ellen, de nyíltan támogatta Nápolyi Lászlót a magyar korona megszerzésében. Valósággal felizgatta a magyar papságot Zsigmond ellen s megparancsolta a főpapságnak, hogy fosszák meg Zsigmondot a koronától. Ám a nemesség nagy tömege hű maradt koronás királyához s a főpapságnak cselhez kellett folyamodnia.

A királyt fogságra vetik.

A király épen házasságra készült (1401) s leghívebb emberét, Stibor vajdát küldötte mátkájáért, Margit briegi hercegnőért. Itt volt a kedvező alkalom, hogy a királyt elfogják s lemondásra kényszerítsék. Gyűlést hirdettek Óbudára

a főpapok s erre a gyűlésre nagy fegyveres erővel jelentek meg. A mitsem sejtő királyt meglepték a palotában s felszólították, hogy mondjon le. A király — királyhoz illően viselkedett e válságos pillanatban: elfogták ugyan s fogságra vetették Visegrádon, de a koronáról nem mondott le. Hiába nyilvánította a főpapság trónvesztettnek, hiába kiáltotta ki Nápolyi Lászlót királynak, a nemzet visszautasította a pápa emberét. De rajta kívül akadt még trónkövetelő, még pedig szép számmal. Elsőnek jelentkezett Ulászló. És jelentkezett Vilmos osztrák herceg. Sőt Jodok morva őrgróf is, a király atyafia. Szóval volt pályázó elég a magyar koronára. De már erre a nemzet eszmélni kezdett. Hisz van neki koronás királya — mit akarnak? Fegyvert fogott a nemzet, az őrgróf urat kiverték az országból s bizonyára Nápolyi Lászlót is kiverik, de ő sohasem mutatta magát, csak messziről követelte a koronát.

A koronás király tizennyolc hónapi fogság után szabad lett s fogadta a megtért bűnösök hódolatát. A Margit hercegnővel tervezett házasság abbamaradt. A király Cilley Ulrik Borbála nevű 9 éves leánykáját jegyezte el. Eljegyezte Cilley iránt való hálából. Cilley Ulrik, mint a neve is mutatja, idegen ember. Stíriából jött Magyarországra s nagy szolgálatokat tett Zsigmondnak már a nikápolyi csatában s később is a király iránt való hűségének számos jelét adta. Sok hű embere volt ezenkívül még Zsigmondnak a főurak seregében, nevezetesen Stibor vajda, a Garayak, a Forgáchok, Maróthyak, vele volt a köznemesség zöme, ám a rend és béke mégsem állhatott helyre az országban, mert Bonifác pápa tovább izgatott Nápolyi László érdekében. A főpapság nagy része most Nagyváradon, Szent László sírjánál szőtt összeesküvést Zsigmond ellen, újra trónvesztettnek nyilvánították, a népet az alsó papság útján bujtogatták, de vajmi csekély sikerrel. A nép nem mozdult meg s a

főpapok forradalmát hamarosan leverték a király hívei. De a pápa még mindig makacsul ragaszkodott Nápolyi Lászlóhoz s íme, László csakugyan elszánta magát a nagy lépésre: magyar földre lépett! El is jött egész Záráig. De már a székesfehérvári koronázásra nem merészkedett eljönni. Hívei keservesen tapasztalták, hogy »csizmadiát« fogtak benne s nem királyt. Megkoronázták ugyan Zárában, de nem a szent koronával s László úr végre is bölcslet gondolt és visszavitorlázott Nápolyba. A hívei még szerencsét próbáltak Vilmos osztrák herceggel is, de ez sem volt Lászlónál különb férfiú. Végre is a pártütők nagy része — megvezekelt. Zsigmond pedig, mint rendesen, a megtérőknek megbocsátott.

Ekkor már (1404) húsz esztendő óta volt Zsigmond Magyarország királya. Húsz esztendei izgalmas küzdelem után mondhatta el: a pártütésnek, a forradalmaknak vége. Temérdek kárt okoztak az országnak ezek a forradalmak, de volt egy hasznuk: komoly férfivá edzették a királyt, s ha rettentő küzdelmek árán tarthatta meg a koronát, meg is becsülte, sőt mindig többre becsülte a német császári koronánál is, mely később szintén fejére került.

Húsz esztendei állandó belső zavar tette lehetetlenné, hogy Zsigmond megakadályozza a török előrenyomulását. És ennek a belső zavarnak főokozója Bonifác pápa volt, ki Nápolyi László érdekében nem szünt meg izgatni. Méltán keseredett el Zsigmond és az ország is a pápa ellen s az 1404-iki országgyűlés egyakarattal fosztotta meg a pápát a magyar ügyekbe való avatkozás s nevezetesen a papi állások betöltésének jogától. Ezt a jogot a törvény visszaruházta a királyra. Mihelyt Zsigmond némiképp megerősödött a királyi székben, őszinte akarattal munkált a rend helyreállításán. A köznemesség, a polgárság és jobbágyság: ez a három osztály az, melyben az ország igazi erejét látja, e három osztály megerősítésével próbálja ellensúlyozni a főuraknak a királyi

tekintélyt és az ország érdekeit veszélyeztető túlságos nagy hatalmát. E törekvései mellett bizonyítanak az 1405-iki törvények, melyek a városi polgárok és jobbágyok jogviszonyait szabályozzák. A városi polgárok a városbírák által hozott ítéleteket megfellebbezhetik a tárnokmesterhez s a város mint város a nemesi rendbe emelkedik, vagyis joga van egy képviselője által résztvenni a törvényhozásban. Ha a panaszos jobbágy nem talál igazságot a földesúrnál, mehet a megyei ispánhoz s ettől fellebbezhet a királyhoz. A köznemesség nagy szerepet kezd játszani a megyei közgyűléseken. Az országgyűlés elé kerülő ügyeket a megyei gyűléseken vitatják meg előbb s az itt hozott határozatok szolgálnak utasításul az országgyűlésre küldött követeknek. Már az 1405-iki törvényt is előbb a megyei gyűléseken tárgyalták. Nemcsak a megyei, de a városi gyűléseken is. A vármegye élén álló főispánt a király nevezi ki ugyan, de a megye ügyeit voltaképen a nemesség által választott tisztviselők intézik: az alispán, a szolgabírák és esküdtek.

A belső rend helyreállításával itt lett volna az alkalom, hogy Zsigmond kihasználja a törökök pillanatnyi gyengülését, de akire leginkább számíthatott a törökök kiűzésében: Velencével került ellenségeskedésbe. Amint Nápolyi László kitakarodott Magyarországból s nem lehetett attól tartani, hogy a nápolyi és a magyar korona egy fejre kerüljön, Velence egyszeribe Nápolyi Lászlóhoz pártolt. László százezer aranyért eladta Velencének a dalmát városokat, Velence meg e vásár alapján megtagadta a Nagy Lajos korában kikötött hétezer arany fizetését. A háború ezzel elkerülhetetlenné vált Magyarország és a velencei köztársaság közt. Két magyar had indult Velence ellen: az egyik Dalmáciába, a másik a velencei szárazföldre. Emitt diadal kísérte a magyar fegyvereket, amott vereség. A háború sikeres folytatására nem volt pénz. Annyira nem volt, hogy Zsigmond a 24 szepesi város

közül tizenháromat elzálogosított Ulászló lengyel királynak nyolcvannyolcezer forintért. De még így is kénytelen volt békét kötni (1413) Velencével, későbbi jobb időkre tartogatván a megtorlást.

A tizenhárom szepesi város elzálogosítását megelőzően történt, hogy családi birtokát, a brandenburgi örgrófságot is elzálogosította százezer forintért Hohenzollern Frigyes grófnak, a mai német császári család ősének. Jutalom volt ez az elzálogosítás: Hohenzollern gróf volt az, ki Zsigmondot a német koronához segítette. Az 1411-ik esztendőben ugyanis megkoronázták Zsigmondot német királynak (testvére, Vencel megelégedett a címmel) s mert a német király egyben római császár is volt, Zsigmond király most már császár is, Európa legelső, legtekintélyesebb uralkodója.

A huszita forradalom.

A tekintély megvolt, de nem volt meg a hozzávaló erő s a német császárság szaporította Zsigmond gondjait, de nem a hadseregét, holott a török időközben kiheverte a mongoldúlást s fenyegetően közeledett az idő, amikor újra megkezdődik az élet-halálharc. Amikor Zsigmond császárrá lett, általános volt a felfordulás az egész katolikus világban. Egyszerre *három pápa* volt, még pedig XII. Gergely Rómában, XIII. Benedek Avignonban és XIII. János Pisában. Zsigmondra, mint a katolikus világ első uralkodójára nézett a nehéz feladat, hogy rendet teremtsen ez áldatlan állapotban. A nagy egyházi szakadás szülte azt az új felekezetet is, melynek a cseh Husz János volt a megalapítója s mely nemcsak a katolikus egyháznak, hanem a régi társadalmi rendnek is hadat üzent. A szabadság és egyenlőség igéit hirdette az új felekezet egyházi lobogó alatt, sőt hirdette a vagyonközösséget is,

s természetesen, az elnyomott néposztlályok tömegeiben futótűzként terjedtek a szebb jövővel kecsegtető jelszavak. Hatesztendőt (1413—19) töltött külső országokban Zsigmond, hogy elejét vegye az egyház-szakadásnak. Sorba járta a pápákat, hogy lemondásra bírja őket egyenként, aztán új pápát válasszanak s újra egyesítvén a katolikus világot, teljes erővel léphessen fel a kereszténység a török ellen és egyben elfojtsa a huszita-mozgalmat is. Rettentő nagy küzdelmek után sikerült a pápák lemondása s a konstanzi zsinaton 1465-ben új pápát választottak V. Márton személyében. Ismét egy volt a katolikus egyház, ám időközben nemcsak hogy nem csendesült a Husz János indította mozgalom, de mind veszedelmesebb arányúvá lett. Husz János tanításai termékeny talajra találtak. Mert Husz nemcsak azt hirdette, hogy a szentírás a hit egyedüli kútfeje, hanem azt is, hogy: »az egyháznak nincs szüksége világi javakra, el kell tehát venni azokat«. Zsigmond maga is elismerte, hogy az egyház rászorul némi újításokra s ép ezért Husz Jánost meghívta a konstanzi zsinatra: döntsön a zsinat az újítások dolgában. Husz meg is jelent a zsinaton s bár Zsigmond védőlevéllel látta el, a zsinat tömlöcbe vetette az elveihez makacsul ragaszkodó »eretneket«. Közben Zsigmond francia földre utazott s mire visszatért a zsinatra, Huszt máglyára ítélték s a kegyetlen ítéletet végre is hajtották rajta 1416 május 16-án.

Amint Husz János halálának híre elterjedett, kitört a forradalom Csehországban. A félszemű Ziska János állott a forradalom élére s kitűnően szervezte seregét, mely szörnyű pusztítással söpört végig Csehországon. Lerombolták s felgyújtották a templomokat, zárdákat, raboltak, gyilkoltak kegyetlenül. A rettentő hadjáratban nemcsak a legalsó néposztály vett részt, de hozzácsatlakoztak mind a szegényebb sorsú, elégedetlen emberek, sőt voltak köztük főurak s gazdag polgárok is nagy számmal. Szabadság, egyenlőség! Ember és

ember közt nincs különbség! E jelszavak megmozdították a lelkeket s Európa minden részéből sereglettek a harcosok a husziták táborába. S bár a módosabb polgárok és előkelőbb nemesek főként csak az egyházi életben követeltek újítást, nevezetesen, hogy az úrvacsora-osztásnál ne csak kenyeret, hanem bort is szolgáltatassanak a híveknek, egyébként megelégedtek a törvény előtti egyenlőséggel s nem követték az alsóbbrendű huszitákat túlzó követeléseikben: a közös ellenséggel szemben mégis összetartottak és egymásután verték le az ellenük vezetett hadakat. Zsigmondot nem ismerték el Csehország királyának, mivelhogy őt okolták Husz János kivégeztetéseért s mikor Csehországból kiverték az ellenséget, betörték Magyarországra is. A félszemű Ziska másik félszemét is elvesztette ugyan egy csatában, de a vezériséget átvette egy Prokop nevű volt szerzetes: az ő vezetése alatt rontott Magyarországra 1428-ban a huszita sereg, mely rabolva, gyújtogatva pusztított végig a Vág völgyén. Bár általános kereszties háborút hirdettek ellenük, fegyverrel nem tudtak győzedelmeskedni rajtuk, mert maga a magyar nép is a Felvidéken seregestől csatlakozott hozzájuk. Végre is egyezkedni kellett a huszitákkal s 1436-ban megkötötték a bazeli zsinaton az egyességet, mely teljesítette legfőbb követelésüket, nevezetesen, hogy ne csak kenyeret, hanem bort is szolgáltatassanak nekik az úrvacsora-osztásnál.

A husziták ellen való küzdelem csaknem teljesen felémésztette Zsigmond hadierjét s bár folyton szemmel tartotta a török mozgolódást, döntő háborúba nem kezdhetett. A velencei köztársaság is kihasználta a huszita-mozgalmat: amint 1418-ban lejárt a fegyverszünet, hadat üzent Zsigmond ellen, csaknem egész Dalmáciát elvette tőle, sőt barátkozott a törökkel is, a helyett, hogy a kereszténység közös ellensége ellen fordult volna. A török pedig, amint kiheverte a kisázsiai mongoldúlást, újra kezdette a terjeszkedést Magyar-

ország felé. A magyar Duna partján Galambóc várát egy rác ember árulása török kézre juttatta, ami beláthatatlan nagy veszedelmet jelentett. Galambóc várában és környékén nagy szárazföldi és vízi török haderő tanyázott (csak naszád volt kétszáz) s ez a haderő folyton becsapott a magyar földre. Zsigmond, hogy e fenyegető veszedelmet elhárítsa, Galambóccal átellenben várát építtetett: Szent László várát. Innen próbálta visszahódítani Galambóc várát 1428-ban. Ő maga személyesen részt vett az ütközetben. Itt ebben az ütközetben vívta ki magának a halhatatlan nevet egy magyar asszony: Rozgonyi Cicelle, kinek nevét és emlékét nemcsak történetíróink, de költőink is megörökítik. A hős asszony, ki Rozgonyi István temesi gróf felesége és Szentgyörgyi Péter gróf leánya volt, maga vezetett hadat egy gályán Galambóc ellen, segítve királyát és férje urát. A gályáról lövette a galambóci várát, mely már-már magyar kézre jut, ám az őrség segítségére óriási török had érkezik s Zsigmond fegyverszünetet köt a szultánnal. De a szultán nem tartotta meg a fegyverszünetet s mialatt a magyar sereg a szerb partról a magyar partra húzódott át, orozva rajtaütött a török s a király is alig tudott megmenekülni. Súlyos veszteség érte ezzel a magyar sereget, nemkülönben az országot is. Szerbia és Bosznia nagyrésze török kézre jutott, nemkülönben Havasalföldön is még erősebben megvetette a lábát a török. S bár 1431-ben Zsigmond békét kötött a szultánnal, a fegyvercsörgezés nem némult el: a törökök minduntalan betörték az országba. Itt volt a török veszedelem s már csak rövid idő kérdése volt, hogy megkezdődjék az igazi élet-halálharc a két rokonnemzet: a magyar és a török közt!

Ez a nagy veszedelem indítja Zsigmondot a hadsereg újonnan való szervezésére. Hiába volt ő német császár, cseh király — Magyarország a maga erejére volt utalva. De a főnemeseink immel-ámmal állították elő bandériumaikat, a sze-

gényebb nemesek meg fegyver hiányában bottal jelentek meg a megyei zászló alá. Ily körülmények között született az 1435-iki törvény a pozsonyi országgyűlésen, mely törvény a honvédelmet újra szabályozta. E törvény szerint a fő- és köznemesek, akiknek jobbágyuk van, általános fölkelés esetén minden 33 jobbágy után egy jól fölfegyverzett lovas tartoznak előállítani; azok a nemesek pedig, kiknek nincs 33 jobbágyuk, együttesen állítanak egy lovas katonát minden 33 jobbágy után. Ez volt az úgynevezett *telekkatonaság*, amennyiben a jobbágytelkeket vették alapul az összeállításnál. Ugyanez az országgyűlés újra rendezte a földesúr és a jobbágy viszonyát is s bírsággal sújtja azokat a földesurakat, kik a más jobbágyát a szabad költözködésben megakadályozzák.

Az erdélyi parasztlázadás.

Midőn Zsigmond újra szervezte a haderőt, akkor már véget értek volt ugyan a huszita-betörések, de a máglyahalált szenvedett Husz János híveinek tanításai nemcsak az egyház egységét, de a társadalmi rendet is felbomlással fenyegető módon terjedtek el Magyarországon is. A magyar jobbágnak, mely mint katona harcolt a husziták ellen, itthon és Csehországban is már e háboruk alatt alkalma nyílt megismerkedni az egyenlőséget hirdető jelszavakkal. Ez időtájt a prágai egyetemen magyar ifjak is tanultak s ezek az ifjak, haza kerülvén, mind megannyi terjesztőivé lettek a nép között az új tanoknak. A Felvidéken már magával a huszitákkal való sűrű érintkezés eléggé segítségére volt a vallásújító és egyenlőséget hirdető tanoknak; de terjedt a huszitaság az ország déli és délkeleti részén is, hol különben is az óhitű lakosság már tagadta az egyház egységét. És jöttek

Csehországból nagyszámmal hittérítők, kik latinul, magyarul, németül és csehül magyarázták az új vallás előnyeit s különösen a Felvidéken és Erdélyben egész falvak fogadták el az új hitet a papjukkal együtt. Valamint a népet, a papokat is, kik az új hit híveivé lettek, elsősorban az elnyomatás, a helyzetükkel való elégedetlenség vitte az egyháztól való elszakadásra s az új hit hirdetésére, melynek hazánkban is mind több és több követője lett.

Nemcsak az egyház, a király is, a nemesség is megijedt az új hittől, az eretnekség terjedésétől. Királynak, egyházi és világi főuraknak, birtokos nemeseknek közös érdekük, hogy a nép szabadságra való törekvését csirájában elfojtsák. A ferencrendi szerzetesek már addig is buzgón dolgoztak az óhitűek megtérítésén, most meg, hogy a huszita tanok valószínű szakadással fenyegették az egyházat, felbomlással a társadalmi rendet, egész erővel léptek fel a magyar husziták ellen. Az eretnekek térítésében különösen Marchia Jakabnak, a boszniai és magyarországi ferencrendiek főnökének volt nagy híre, ki nemcsak térítő, de inkvizitor is volt egy személyben. Ez a Marchia a király felhatalmazásával s a püspökök támogatásával, kik még a bandériumaikat is rendelkezésére adták, a Szerémségben kezdte meg térítői és inkvizitori működését, hol még a főpapok közt is voltak az új hitnek hívei. Marchia Jakab sok embert megtérített szónoklatának hatalmával, de még többet fegyveres erővel. Sokan haltak meg az új hitért máglyán s Marchia, elrettentő példa okáért, még a halottakat is kiásatta sírjukból, már t. i. azokat, kik husziták voltak s csontjaikat megégette. Így járt megyéről-megyére Marchia Jakab a főpapok hívására, de néhol maga a papság kergette ki a kegyetlen embert. A népnek az a része, mely ragaszkodott az új hithez, Moldovába menekült a kegyetlen üldözések elől, de bár az új hitet sikerült kiirtani, az otthon maradt nép lelkéből már nem lehe-

tett kitörülni a szebb jövővel kecsegtető elveket : a nagy terhek alatt roskadozó, a földesúr által elnyomott nép öntudatra ébredett. Ugyanabban az évben, melyben tetőpontra hágott az új hit üldözése, 1437-ben kitört Erdélyben a parasztlázadás. Nem az új hitért fogott fegyvert a nép, de kétségtelen, hogy az új hit tanításai nagy befolyással voltak a lázadás kitörésére. Ezek a tanítások felnyitották a nép szemét, emberi voltának tudatára ébredett s az egyszerű paraszt lelkében visszhangra talált ez a kérdés : miért nincs egyenlőség az emberek közt, mikor Isten egyenlőnek teremtett minden embert.

Való igaz, hogy Zsigmond sok jó törvényt hozott a nép védelmére, de ezek a törvények papíron maradtak. Hiszen az 1405-iki törvény biztosította a jobbágyok szabad költözködését, de lám 1435-ben meg kell újítani a törvényt, vagyis harminc év alatt nem hajtották végre. Amit végrehajtottak, az mind csak a nép terhét szaporította. A kilencedet, a tizedet bizony nem engedték el, a 30 dénárra emelt adót sem s ehhez járult még a telekkatonaság nagy terhe is.

Az erdélyi parasztlázadás 1437-ben tört ki, de már régebb készülődött, forrongott a nép. Azonfelül, hogy a földesurak önkényesen megakadályozták a szabad költözködésben, volt még egy jóval nagyobb sérelmük az erdélyi jobbágyoknak. Nevezetesen : Lépes György erdélyi püspök pénzben követelte a tizedet, terményben nem fogadta el, jöllehet a törvény is terménybeli tizedet állapított meg. Sőt, hogy csordultig teljen a pohár, három évig szándékosan nem hajtotta be a tizedet s egyszerre követelte azt, még pedig a réginél nagyobb értékű új pénzben. Nemcsak a jobbágyok, de a szegényebb rendű nemesek is megtagadták a fizetést. A püspök erre egyházi átokkal felelt, de a nép így sem fizetett. Az Erdélyben kitört lázadás átcsapott a Nyírségre és a Szamosközre is. Eleinte kisebb csapatokban pusztították a nemesi kúriákat, égettek,

raboltak, a nemesi családokat legyilkolták, de mind nagyobb és nagyobb sereggé verődtek s Alparét borsodalmegyei falu határában, Bábolna hegyén ütöttek tábort. Itt történt meg az első ütközet, miután a lázadók által felajánlott egyezkedést Csáki László erdélyi vajda nemcsak visszautasította, de a hozzá küldött követeket le is nyakasztatta. A vajda a nemesség, két székely ispán, a székely csapatok élén támadta meg a lázadók seregét s habár egyik fél sem győzött, a nemességnek jóval nagyobb lehetett a vesztesége, mert most a vajda szólította fel a lázadók vezéreit az alkudozásra. Az egyesség meg is történt a kolozsmonostori konvent előtt 1437 július 6-án. Kitűnik az egyességlevélből, hogy a tized, az egyházi átok és a szabad költözködés önkényes megakadályozása voltak a lázadás legfőbb okozói. A nemesség kötelezte magát a sérelmek orvoslására, aláírta a szerződést, de nyilván a hátsó gondolattal, hogy nem tartja meg. Már szeptember 16-ikára gyűlést hívott össze a nemesség Kápolnára s erre a gyűlésre meghívta a székelyeket és a szászokat is. Ezen a gyűlésen a nemesség, a székelység és a szász nép egyesült — a jobbágyság ellen. Az itt kötött szerződés, mely a parasztlázadás hatása alatt született s mely később Erdély külön alkotmányának alapjául szolgált, újabb lázadásnak lett okozója. Amint a jobbágyok hírül vették e »három nemzet unióját«, nyomban kitört a lázadás, annak tüze átcsapott az erdélyi határra, fellázadtak a nyírségi és szamosközi parasztok is.

A nemesség Csáki vajda vezetése alatt leverte a lázadókat, de nem volt teljes a parasztok leverése, mert a nemesség újabb egyességet kötött velük Apátiban 1437 október 6-án. Ez a szerződés felhatalmazza a földesurat, hogy jobbágyát erőszakkal is visszaköltöztethesse s a jobbágyoknak annyi jogot ad csupán, hogy ügyét más faluban, más földesúrnál fellebbezhesse meg. A mindkét fél által aláírt szerződést

követek útján elküldötték a királynak megtekintés végett s azzal a kéréssel, hogy a király végkép szabályozza a földesurak és jobbágyok viszonyát. A követek el is indultak, de a szerződést már nem adhatták át a királynak: félszáz éves uralkodás után meghalt Zsigmond király 1437 december 9-én a morvaországi Znaimban. Idegen földön halt meg, de az volt végső akarata, hogy Nagyváradon temessék el, a Szent László templomában. Abban a városban, ahol már 1390 óta állott Szent László lovas szobra, Márton és György mesterek alkotása.

Mikor holttestét Szent László templomában örök nyugalomra helyezték, már rég megváltozott a nemzet véleménye arról a királyról, kit kezdetben nagy bizalmatlansággal fogadtak s kinek húsz esztendei keserves munkába került a belső rend helyreállítása. Isten nem áldotta meg fiúgyermekkel. Egyetlen leánygyermek született a Cilley Borbálával való házasságból: Erzsébet, kit már 1422-ben összeházasított Habsburg Albert osztrák herceggel. Magyarország erejének emelése volt a főcél a házasság megkötésében s nevezetesen arra számított, hogy a török ellen való védekezésben kitűnő utóda lesz Albert, a vitéz katona. Ám erre a nagy feladatra egy más férfiút jelölt ki a sors: Hunyady Jánost, a köznevest, ki Zsigmond uralkodásának utolsó idejében tűnik fel a névtelenség homályából. Zsigmond volt az, ki észrevette a nagy feladatra hivatott ifjút. Ott látjuk az udvarában, ott látjuk a kíséretében, midőn 1433-ban bevonul Rómába, hogy sok huza-vona után fejére tétesse a római császári koronát. De akkor még ismeretlen volt az országban e név, mely csakhamar messzeföldön ismerőssé, ünnepeltté lett.

HUNYADI JÁNOS.

Mikor az első Habsburg, Albert, Magyarország trónjára lépett, már tizenöt éve volt a férje Erzsébetnek, Zsigmond leányának. Minden nehézség nélkül lépett Zsigmond örökébe az osztrák herceg. Kötelezte magát, hogy állandóan Magyarországon lakik, idegennek sem hivatalt, sem jószágot nem adományoz s midőn 1438-ban német királlyá is választatta magát, ez is csak a magyar országgyűlés beleegyezésével történhetett meg. Hadra termett, vitéz katona volt Albert. Már Zsigmond idejében kitüntette magát a husziták elleni küzdelemben, s most, hogy magyar királlyá lett, új, sokkal nehezebb feladat várt rá: a mind előbbre nyomuló törökök visszaverése. Alig hogy trónra lépett, a török 1438-ban betört Erdélybe s vagy 70 ezer foglyot hurcolt magával; mialatt

Albert Csehországban járt, hogy biztosítsa magának a cseh koronát. A következő évben a török Szendrő várát vette be s megmozdult Albert is, de vajmi csekély haderővel. Ám ütközetre sor nem kerülhetett: a magyar táborban ragályos betegség ütött ki, ő maga is súlyos betegen tért vissza s útközben, Neszmélyen meghalt 1439 október 27-én.

Alig két évig volt tehát az első Habsburg Magyarország királya. S ahogy meghalt, fenekestől felfordult a rend az országban. Két leány maradt utána, fiú nem. Halálakor a felesége áldott állapotban volt s a haldokló király abban a reményben, hogy a harmadik gyermek fiú lesz, annak a részére hagyta Magyarországot, Csehországot és Ausztriát. De a magyar urak nem akarták király nélkül hagyni az országot s az akkor tizenöt éves Ulászló lengyel herceget kínálták meg a koronával, még pedig olyformán, hogy vegye feleségül a 31 éves özvegy királynét. Sem az özvegynek, sem az ifjú hercegnek nem volt ínyére ez a házasság, de azért mindakettő elfogadta az ajánlatot. Ám míg a magyar urak Ulászlóval egyezkedtek, az özvegy királynének fia született s most már hallani sem akart a természetellenes házasságról. Egyik leányának a dajkájával, Kottauner Ilonával ellopatta a Visegrádon őrzött koronát s a tizenkét hetes csecsemőt Székesfehérvárt megkoronáztatta 1440 pünkösdi ünnepén. De bejött Ulászló is a magyar urakkal, Szent István sírjából vettek egy másik koronát s azzal őt is megkoronázták.

Egy helyett két királya volt tehát szegény Magyarországnak: serdülő ifjú az egyik, csecsemő a másik. Az ország két részre szakadt, ki az egyiket, ki a másikat ismerte el királynak. És kiűtött a polgárháború az országban, mikor a nemzetnek egy szívvel-lélekkel egyesülni kellett volna a török ellen. Abban az időben III. Frigyes császár volt a Habsburg-család feje, kapzsi, nagyralátó ember s az özvegy királyné ennél az embernél helyezte el a magyar koronát, hogy Ulászló

fejére ne kerülhessen s nála zálogosította el ékszereit is, hogy zsoldosokat gyűjtsön Ulászló ellen. És gyűltek is a cseh zsoldosok, ellepték az ország felső vidékeit: kő kövön nem maradt, ahol ez a zsebrák had elvonult. Ismét előtérbe léptek a hatalmaskodó főurak, kedvük szerint halásztak a zavarosban, országszerte garázdálkodtak »a kiskirályok.« Közben (1443) meghalt az özvegy királyné, de hívei tovább folytatták a harcot Ulászló ellen, sőt Széchy Dénes, az esztergomi primás elkövette azt a végzetes ballépést, hogy III. Frigyes császárhoz, a kis László király gyámjához fordult segítségért. Ez épen elég volt a nagyralátó császárnak, hogy gyámfia nevében magának követelje a hatalmat. Országgyűlést hívott össze Pozsonyba s Ulászlónak megüzente, hogy az országból takarodjék ki.

A magyar urak csak most kezdték látni, hogy mily nagy veszedelem fenyegeti az országot Frigyes császár gyámkodásában. S már-már nyakára ül az országnak Frigyes, ha nemcsak Magyarországot, de Ausztriát is nem fenyegeti a török hódítás veszedelme. Ulászló nem takarodott ki az országból, hanem fegyverszünetet kötött Frigyessel s neki látott a török ellen való készülődésnek. Maga a római pápa is megmozdult a kereszténységet fenyegető veszedelem láttára s elküldötte Julián bibornokot Magyarországra, hogy Ulászlót a török ellen való küzdelemre biztassa.

Hunyadi János eredete, föllépése.

Valóban, itt volt az ideje, hogy a kereszténység megmozduljon. Az ország déli részén, míg bent az országban dült a testvérharc, egy köznemes ember egymaga vívta az -halálharcot a törökkel. Ez a köznemes Hunyadi János volt, eredetére oláh, lelkében-szívében igaz magyar, a legszebb vitézi erények-

kel ékeskedő férfiú. Már Zsigmond király udvarában találko-
zunk vele. Atyja, Vojk, udvari ember, jómódú birtokos volt,
anyja Mozsina Erzsébet — oláh nemes leány. Mesebeszéd,
hogy a nagy Hunyady János Zsigmond király természetes fia
volt. Házasságok útján elmagyarosodott, katolikussá lett oláh
család sarjadéka a törökverő Hunyadi János s nemhogy
szégyellenünk kellene oláh eredetét, de büszkén kell gondol-
nunk a magyar faj, a magyar szellem hódító, olvasztó ere-
jére, mely ezeréves történetünk folyamán oly sok jeles idegen
származású embert tett szívvel-lélekkel magyarrá. A magyar
szellem elvitázhatatlan dicsősége ez s botorság volna tőlünk
Hunyadi János magyar eredetét bizonyíthatnunk. Hunyadi
János atyja már mint magyar köznemes szerepelt, leányait
magyar nemesek vették feleségül s mint magyar nemes kapta
adományul a hunyadi uradalmat és Vajdahunyd várát Zsig-
mond királytól.

Mint egyszerű köznemes lép tehát az oláh eredetű
Hunyadi János a történelem színpadára s midőn a főnemes-
ség a legválságosabb időben húzódzik a török ellen való
hadviseléstől, Albert királynak ebben az egyszerű köznemes-
ben van a legnagyobb bizodalma. A vitéz és nagy vezéri
talentummal megáldott Hunyadit a legnehezebb feladattal:
a szörényi bánság védelmével bizza meg. Ulászlónak is benne
van a legnagyobb bizodalma: megbízza Nándorfehérvár, majd
Erdély védelmével. Szörényi bán, Nándorfehérvár főkapitánya,
Erdély vajdája egyszerre az addig alig ismert köznemes, ki
különben akkor már előkelő magyar családba házasodott
volt: feleségül vette horogszegi Szilágyi László Erzsébet nevű
leányát.

Nándorfehérvárnál aratta első nagyobb győzedelmét a
törökön. Kitört a várból s Szendrőig üzte az ostromló hadat.
Nándorfehérvárról egyenest Erdélybe siet s Maros-Szent-
Imrénél megütközik Mesid bég roppant hadával 1442-ben.

Ekkor már rettegett híre volt a török hadseregben s Mesid bég a legjobb vitézeit válogatta össze, hogy Hunyadi közre fogják s megöljék. De a tervet megneszelte Kemény Simon, ruhát, fegyvert cserélt Hunyadival s a székelyek élén halál-mégvető hősiességgel vágta a török sereg legsűrűbb sorai közé. Határtalan a török diadal-öröme, mert imé, elesett csakugyan a vezér! A törökverő Hunyadi! De örömük kevés ideig tart. Most csap az elbizakodott sereg a halottnak vélt vezér s vad futásban szalad a török. Maga Mesid bég is elesett fiával együtt s a roppant török seregből csak kevesen menekülhetének meg. A maroknyi sereg fényes diadalt arat s a magyar foglyok ezreit menti meg!

Hunyadi kihasználta a győzelmet, bevonult Havasföldre, az elpártolt oláh és moldvai vajdákat visszakényszerítette a magyar uralom alá. A következő évben, 1443-ban Szerbiába vezette hadát a nagy vezér, onnét Bulgáriába, bevette Nis várát, megszállotta Szófiát, átkelt a Balkánon s a merre járt, mindenütt dicsőség kísérte a magyar fegyvereket. A dicsőséges hadjáratnak a tél vetett véget. Visszajött Budára s 1444 tavaszán az országgyűlés nagyobb pénzsegélyt szavazott meg a hadjárat folytatására. Hunyadi nevéből, dicsőségétől visszhangzott az ország, ő benne volt a nemzetnek s az egész keresztény világnak legnagyobb bizodalma. Elérkezettnek hitték az időt, amikor végkép kiverik a törököt Európából. Nagy volt a bizodalom a keresztény világban s nagy a csüggettség a törökben. Murad szultán a sok szégyenletes kudarc után maga ajánlott békét. Visszakínálta Szerbiát az összes várakkal a magyar király hűbéresének, Brankovics Györgynek; elismerte a magyar korona fennhatóságát Havasalföldön; váltság nélkül akarta visszaadni az összes magyar foglyokat, míg ő maga roppant váltságot ígért egy előkelő török fogolyért. Mindezt tíz esztendei béke fejében ígérte a szultán. A magyar nemzet hajlandó volt a békére, de a pápa követe, Julián bíbor-

A NÁNDORFEHÉRVÁRI CSATA 1456-BAN.

OSZK

Országos Könyvtár

nok, folyton a háború folytatására tüzelte a királyt. És csakugyan a király hívására fegyverre kelt a nemzet, holott az idegen segítségben nem nagyon lehetett bizakodni. Szegeden ütött tábornok a magyar hadsereg s itt újra megjelentek a szultán követői a már tett ajánlatokkal. Ulászló elfogadta az ajánlatot s magát a béke megtartására esküvel kötelezte. Ám amikor éppen oszlófélben volt a magyar tábor, jött a hír, hogy a pápa elindított egy hajóhadat a török ellen s most már Julián bíbornok, aki maga is hozzájárult a békéhez, hevesen ösztökélte a királyt, hogy szegje meg a pogánynak tett esküjét. S mert Ulászló előzetesen megesküdött volt arra is, hogy amint a keresztények szövetsége hadba indul, teljes erejével megkezdi a harcot a török ellen, a bíbornok szerint a keresztényeknek tett eskü volt a királyra kötelező, — a pogányoknak tett eskü alól majd feloldja a pápa!

És a királyt rábirták az esküszegésre. A szultánnak tett eskü megszegésére. A magyarok többsége is a hadjárat folytatása mellett kardoskodott. Az öreg Murád szultán, mint aki jól végezte dolgát, már vissza is vonult Kis-Ázsiába — pihenni; az uralkodás gondját fiára, Mohamedre ruházta; imé, itt a kedvező alkalom kiverni a törököt Európából!

A várnai csata.

A számítás szörnyű balul ütött ki. Ulászló jelentéktelen haderővel kelt át a Dunán, Orsovánál. Mindössze 4000 lengyel volt az idegen segítség. Ugyanennyi katonát adott az oláh vajda. Brankovics, a szerb vajda, ki a békét közvetítette, felháborodott az esküszegésen s visszapártolt a törökhöz. Az öreg Murád szultán pihenni tért ugyan Kis-Ázsiába, de amint az esküszegés hírére hallotta, a pihenő oroszán fölkelt fektéből s 40 ezer vitézzel indult vissza Európába. A keresztény

szövetségesek hajóhadának kellett volna elzárni az öreg szultán útját, de az a hajóhad meg sem mert moccanni s a török sereg keresztényektől bérelt hajókon vitorlázott át a szárazföldre, hogy az esküszegést megtorolja. Eközben a magyar sereg Hunyadi vezetése alatt Várnáig nyomult. Itt már várta a rettentő nagy török sereg: ötször akkora, mint a magyar. Visszavonulásról szó sem lehetett. Élet vagy halál: meg kellett küzdeni a félelmetesen nagy török haderővel. Gyászos emlékű nap a várnai csata napja: 1443 november 10-ike. Már-már diadal mosolyog a magyar fegyverekre. Hunyadi vezeti a jobbszárnyat s meg is futamítja a törököt. De a diadalból részt kíván a király is, nekironn a török derékhadnak nagy oktalannul. A szultán sátra elé tűzi, ott lobogtatja a ketté tépelt békelevelet s úgy buzdítja, biztatja vitézeit, kik rettentő dühvel vetik magukat a magyar sereg ama szárnyára, melyet az esküszegő király vezet. Irtózatot kerekedik a király személye körül. A kétségbeesett viadalban elbukik a király lova, egy janicsár vitéz levágja a király fejét, lándzsára tűzik s úgy mutogatják a véres fejet. Rémület szállja meg a magyar hadat a véres fej láttára, Isten verését látja mindenki a szörnyű végben s eszeveszetten bomlik szét a sereg. A legjobb vitézek holtteste borítják a csatatért. Elesett Julián bíbornok is, az esküszegésre késztető.

A megmaradt sereg király nélkül és vezér nélkül került haza. Nem akarták hinni, hogy a csatában elesett a király. Hát Hunyadival mi lett? Elesett-e, életben maradt-e? A magyar nemzet nagy szerencséjére, Hunyadi nem esett el, de bolyongása közben fogságba esett. Az oláh vajda vetette fogságra, ki ismét a törökhöz pártolt, de bántani nem merte s végre is szabadon eresztette. Ám a király hazajövetelét hiába várta a nemzet. Mikor 1445-ben Székesfehérvárt országgyűlést tartottak, még sokan bizakodtak abban, hogy él a király. Egyelőre tehát hét főkapitányt választottak az ország kor-

mányzására, vegyesen az Ulászló és az V. László híveiből. Hét főkapitányt, akik közt a becsületes, tiszta kezű Hunyadi János mellett ott volt Giskra, a cseh zsoldosok vezére, a felvidéki nép e réme is!

Kormányzónak választják Hunyadit.

A nyers erőszak lett az úr az országban, nem volt aki megzabolázza a féktelenkedő nagy urakat, fenekestől felfordult a rend az országban s igazi szerencséje volt az országnak, hogy a török nem használta ki a várnai diadalt. E fejtelenségnek akart véget vetni az 1445-iki országgyűlés azzal, hogy a gyermek Lászlót megválasztotta királynak, feltételesen: ha ugyanis Ulászló május 30-ikáig vissza nem tér s Frigyes császár kiadja a gyermek-királyt és a — koronát. Frigyes császárnak pedig eszeágában sem volt, hogy a magyar országgyűlés kérését teljesítse. Sem a gyermek-királyt, sem a koronát nem adta ki a kezéből. Új országgyűlést hívtak egybe 1446-ban s ezen az országgyűlésen már nagyszámban jelent meg a középnemesség is. Ez az országgyűlés határozta el, hogy a király kiskorúsága idejére kormányzót választ s mindjárt meg is választotta Hunyadi János személyében. Melléje választottak egy tizenkét tagú országtanácsot s ennek a tanácsnak fele köznemesekből állott.

Nyilvánvaló, hogy az egész köznemesség egy emberként állott Hunyadi mögött, csak így volt lehetséges, hogy a királyi hatalommal felruházott kormányzói állást azzal a férfiúval töltsék be, ki, ha legnagyobb embere is volt ez idő szerint az országnak, még tíz év előtt egyszerű köznemes volt. Féltekenyen, irigyen nézték a főurak az egyszerű köznemes fényes pályáját, a kezére bízott nagy hatalmat, de meg kellett elégedniök az alattomos áskálódással, nyíltan nem igen

mertek fellépni ellene. A féltékeny urak titokban Frigyes császár kezére dolgoztak s csak évek múltán sikerült rákényszeríteni a császárt, hogy a gyermek-királyt és a koronát kiadja, ám az ország egyrészét akkor is magának tartotta. Giskra, Cilley s más főurak szabadon garázdálkodtak, Hunyadi sem volt képes megfékezni őket s mikor a törökkel újra felveszi a küzdelmet: csekély had követi a Rigómezőre 1448-ban. A rigómezei ütközet balul ütött ki, az oláhok harc közben a törökhöz pártolnak, maga Hunyadi is csodálatos módon menti meg életét. A nagy hős életben marad, de Brankovics György despota, kinél menedéket talál, fogságba veti s roppant nagy váltságdíjért adja ki.

A Cilley- és Giskra-féle urakon kívül az egész nemzet örült Hunyadi megszabadulásán. Egyedül benne remélt, benne bízott a nemzet: tőle várta a török hódítás visszaverését. Ugyanabban az évben (1453), melyben a gyermekifjú V. Lászlót megkoronázták, vette be II. Mohamed szultán Konstantinápolyt s vetett végett a görög császárságnak. Világtörténeti jelentőségű esemény volt ez: Konstantinápoly elfoglalásával megvetette lábát Európában a török s most már csakugyan nagy oka volt a nyugtalankodásra, a félelemre a keresztény világnak. Ha valaha, most volt szükség oly kipróbált becsületességű, vitéz s bölcs hadvezérre, minő Hunyadi János vala. De a kicsi király, a németnek nevelt, léha V. László nem tudta megbecsülni a magyar embert. Mikor a magyar urak Bécsbe mentek érte, nagy hangon hirdette s fogadta, hogy »magyar vagyok s Magyarországon fogok lakni«, de magyaroknak nem volt magyar s mihelyt bajba került az ország, elinált Bécsbe.

A nándorfehérvári diadal.

A szultán elfoglalván Konstantinápolyt, nem pihent, hanem folytatta a hódítás munkáját. Brankovics despota magyar földre menekült a török elől, a szultán meg egyenest Nándorfehérvárnak indult. Hunyadi ekkor már nem volt Magyarország kormányzója. A király elhidegült tőle: volt rá gondja a nagybátyjának, az ármányos Cilleynek, hogy elhidegítse. A nagy ember lemondott a kormányzóságról s kifizették egy címmel: a beszercei grófsággal. De mikor egész Európát rémület töltötte el a török közeledtére, ismét csak Hunyadi felé fordult a közfigyelem s az 1454-iki országgyűlés őt bízta meg a fővezérséggel, elrendelvén az általános fölkelést. Ez az országgyűlés fej- és jószágvesztéssel fenyegette meg azokat, kik szükség esetén hadba nem állanak, ám a főurak, köztük elsősorban Cilley és Garay, nem a töröktől féltek, hanem Hunyadi hatalmától. Alattomos fondorkodásokkal, cselszövésekkel igyekeztek félrelökni korának legnagyobb hősét s Cilley az általa léhán nevelt kiskorú királlyal könnyen tudta elhitetni, hogy Hunyadi a maga fejére akarja tenni a koronát. Egyízben szinte törbe ejtik, kész a terv, hogy eltegyék láb alól, eltegyék a legválságosabb időkben. És ekkor mutatta az igazi honszerelme legragyogóbb példáját az egykori oláh kenéz ivadéka. Az ármánykodásokra azzal felelt, hogy a török fenyegető közeledésére elfeledte a méltatlan bántalmakat. Mikor Cilley a kis királlyal Bécsbe szalad s a főnemesség, követvén a király példáját, összedugott kézzel várja a törököt: Hunyadi kibékül legnagyobb ellenségeivel, László fiát eljegyzi Garay Máriával, Mátyás fiát Cilley Erzsébettel s ő egymaga tízezer zsoldost ajánl fel a hon védelmére. Mind hiába! Az ő kibékülése őszinte volt, az ő honszerelme igaz volt, önzetlen volt, annál kevésbé voltak őszinték az ellenségei.

A tiszta valóság ez : midőn II. Mohamed 1456 július első napjaiban 150 ezrenyi sereggel, 300 ágyúval Nándorfehérvár alá érkezett s ostrom alá fogta a várat, alig néhány főúr áll ki Hunyadi mellett. Az igazi segítség az a lelkes sereg, melyet Kapisztrán János, a lánglelkű, ékes szavú ferencrendi barát toborzott össze parasztokból, diákokból és barátokból, kik többnyire vasvillákkal, botokkal, szekercékkel, kaszákkal voltak fölfegyverkezve. Tanulatlan, fegyelmetlen sereggel, melyet közben tanítania kell, aratja utolsó és legfényesebb győzelmét Hunyadi a törökön. Utolsó győzelmét, mert a táborban kiütött ragályos betegségnek áldozatául esett : Kapisztrán János karjai közt lehelte ki lelkét, megáldván elébb fiait s utolsó szavaival is lelkesítvén a halálos ágya köré sereglett urakat a török ellen való hadakozásra.

A magyar nép diadala volt a nándorfehérvári diadal. Idegen segítség jóformán semmi. A gazdagabb főurak nemcsak hogy részt nem vettek e harcban, de még akadályozták is Hunyadit a készülődésben. A kisenemesség és jobbagyság : ez volt a törökhöz képest maroknyi sereg zöme, ez a had követte Hunyadit határtalan lelkesedéssel, tette tönkre a 200 naszádból álló török hajóhadat. A vár védői csodás hősiességgel verték vissza a törököt s mikor egy török vitéz már feljutott a vár fokára, egy Dugovics Titusz nevű hős, másként nem tudván lelökni a törököt, átölelte s vele együtt zuhant a mélységbe. A hősi tetten föllelkesült sereg csodát művel. Vad összevisszaságban szalad a török, a magyar mindenütt nyomában, maga a szultán is megsebesül s az éjszaka sötétjében menti meg életét.

Nemcsak az országban, az egész keresztény világban végtelen nagy volt az öröm. Megszólaltak a harangok mindenütt, hirdetvén a nagy diadal örömét. Segíteni nem segített, de ünnepelni ünnepelt a keresztény világ, sőt a pápa még fejedelmi koronát is akart küldeni a törökverő hősnek.

HUNYADY LÁSZLÓ BÚCSUJA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

De elkésett vele : a törökverő Hunyadi csakhamar a nándorfehérvári diadal után, 1456 augusztus 11-én, Zimonyban jobblétre szenderült. Innen vitték holttestét a gyulafehérvári családi sírboltba.

Hunyadi János fiai.

Meghalt Hunyadi s csakhamar követte hűséges társa, az ékesszavú Kapisztrán is s nem volt, aki a fényes nándorfehérvári diadalt kihasználja, a török meggyengült erejét végkép megsemmisítse. A király visszajött Bécsből, hogy a veszedelem elmúlt, akart is kezdeni valamit, toborzott is sereget, melynek fővezérévé Cilley Ulrikot tette meg! Ennek az álnok embernek pedig kisebb gondja is nagyobb volt, hogy komoly háborút kezdjen a törökkel : a Hunyadi-ház hatalmát akarta megsemmisíteni s ezzel együtt a család vagyonát elrabolni. Hunyadi László kezén volt Nándorfehérvár s elsőbbit is ezt akarta megszerezni. Felszólította Lászlót, hogy miután atyja, mint kormányzó, nem számolt el a közjavadalmakkal, adjon számot ő azokról s ha netalán hiány mutatkoznék, térítse meg. Ez az aljas kísérlet azonban balul ütött ki Cilleyre, mert a király még sem mert kikötni a Hunyadi-családdal. Levelet adott Hunyadi Lászlónak, melyben elismerte, hogy a kormányzó hűségesen kezelte a jövedelmeket. Viszont László esküvel fogadta, hogy kiadja a végvárakat. Színleg kibékült Cilley is s újra megállapodtak abban, hogy Hunyadi Mátyás feleségül veszi a vén ármánykodó leányát : Erzsébetet. E »békekötés« után indult a király, hogy meglátogassa Nándorfehérvárát. Vele ment természetesen Cilley is. Hunyadi László és nagybátyja, Szilágyi Mihály, őszinte hódolattal fogadták a királyt, tisztelettel Cilleyt. Másnap reggel Cilley és Hunyadi László az egyik teremben tanácskoztak s tanácskozás közben

oly szenvedelmes haragra lobbant Cilley, hogy kardot rántott Hunyadi Lászlóra. Kardot rántott az ifjú vitéz is, a zajra emberei berohantak s Cilleyt holtra vagdalták. Természetesen, sem a királyt, sem a kíséretét nem bántották László emberei, de a király szívében gyökeret vert a félelem. Megerősödött benne a hosszú időn át táplált gyanú, hogy a Hunyadi-család az ő életére tör. Színelég megbocsátott ugyan Hunyadi Lászlónak, sőt ki is nevezte az ország főkapitányává. Aztán elment Temesvárra, ott Hunyadi özvegyét is megnyugtatta, hogy Cilley halálát nem torolja meg. Meg is esküdött erre a templomban. Ám amint Budára ért s biztosságban érezte magát, kész volt a terve : ártalmatlanná tenni a két Hunyadi-fiút. Következő év (1457) tavaszán Budára hívta mind a kettőt. És azok jöttek bátran, gyanútlanul, hisz a király megesküdött, hogy nem bántja őket. Fölment a két ifjú a palotába (március 14-én volt ez) s a király, amint színe előtt megjelentek, katonák kezére adta, fogságba vetette a törökverő nagy Hunyadi János fiait !

Szörnyű izgalom szállotta meg a magyarok lelkét az elfogatás hírére Pesten és Budán. A harangokat félreverték, Pestről rohantak át a Hunyadi névért rajongó vitézek, hogy kiszabadítsák a fiúkat. De már akkor megszállotta Budát Giskra a cseh zsoldosokkal, ezek visszaverték a magyar vitézeket, a király meg nagy hirtelen valami bíróságot állított össze s ez a bíróság halálra ítélte mind a két Hunyadit. Gyalázatos vádakkal illették őket. Hogy a király életére törnek ; hogy el akarják foglalni a trónt. Március 14-én érkezett Budára a két ifjú s 16-án már végre is hajtották Hunyadi Lászlón a halálos ítéletet : a Szent György-téren hóhér pallosa szelte le a daliás ifjú szép fejét ! Ezt a gyalázatosságot még nagyobb tetézte a király. Március 21-én nyílt levelet adott ki, melyben bepiszkolta a nagy Hunyadi János emlékét is, felsorolván »a haza és trón ellen elkövetett bűneit !«

Alkonyatkor — úgyszólván titokban — hajtották végre Hunyadi János fiának lefejezését, mert nem ok nélkül tartottak attól, hogy a nép, mely rajongással szerette Hunyadi Jánost s e szeretetét átruházta fiára is, a törvénytelen, igaztalan ítélet végrehajtását megakadályozza. Ám a budai nép, mely egész nap kint a szőlőhegyek közt hullatta véres verejtékét, csak este, mikor fáradtan tért haza a munkából, tudta meg, hogy mi történt. Futótűzként terjedt el a megdöböntő hír, hirtelen megelevenedtek az utcák, a nép nagyobb és nagyobb tömegekbe verődött, a felháborodás hangja kitört az egyszerű szőlőmunkások szívéből s valóságos zendülés támadt: *az első utcai zendülés*, melyről tudomásunk van. A katonaság szétverte a zendülő parasztokat, de ezzel nem fojtották el a mértéktelen felháborodást, mely országszerte hatalmába ejtette a jobbjézésű emberek szívét. Ezt a felháborodást még fokozta a király rágalmaszásokkal teljes nyílt levele. Nem, nem, az a király, aki ezt a gyalázatosságot elkövette, nem maradhat sokáig a becsületes, nyílt jellemű magyar nemzet királya! S csakugyan, mikor országgyűlést hirdet, hogy megbeszéljék a török ellen való védekezést, alig néhányan mennek a gyűlésre. Forrongott az egész ország, különösen a köznemesség és parasztság. Szilágyi Mihály zászlaja alá nagy tömegekben verődtek össze az elégedetlenek, a Hunyadi-család meggyalázása miatt forrongó hazafiak. Szilágyi Mihály csaknem egész Erdélyt elfoglalta, özvegy Hunyadiné zsoldosai már-már elfoglalják Budát, a Felvidéken is kitört a lázadás a király ellen. És a gyáva V. László, mint a nándorfehérvári csata elől, most is Bécsbe menekül. De magával viszi Hunyadi Mátyást is. Bécsből Prágába megy, ott akarja megtartani a lakodalmát egy francia hercegnővel, de erre nem kerül a sor: hirtelen megbetegedett s pár nap mulva (1457 november 23-án) meg is halt. Állítólag megmérgezték. Valószínű, hogy Frigyes császár mérgeztette meg.

Megszabadult az ország ettől a szerencsétlen királytól, kinek uralkodása valóságos csapás volt az országra. És felszabadult a nemzet: követhette szíve vágását, választhatott királyt, kedve szerint valót. Az idegennel jól laktak, torkig volt velük a nemzet. Ime, végre magyar királyt akar a nemzet s ezt meg is találta a nagy Hunyadi János fiában: Mátyásban. A szívét követte a nemzet s áldás fakadt elhatározása nyomán. Új, nagyszerű korszak következik a magyar nemzet történetében: a nagy, a bölcs, az igazságos Hunyadi Mátyás királysága!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MÁTYÁS KIRÁLY.

Podjebrádnak, Csehország kormányzójának volt a foglya a tizenhét éves Hunyadi Mátyás, amikor a magyar nemzet királyul választotta őt. Nemcsak idegenek, de magyar főurak is tartottak számot a magyar koronára, ám a nemzet akaratára oly hatalmas erővel nyilatkozott meg, hogy a trónkeresők mind a háttérbe húzódtak. A gyászos emlékű V. Lászlónak két leánytestvére volt, az egyik Vilmos szász hercegnek, a másik Kázmér lengyel királynak a felesége : mind a kettőnek volt némi pártja, de a nemzet zöme többé hallani sem akart idegenről. Szemet vetett a koronára Garay László, a nádor, Ujlaky Miklós, az erdélyi vajda is, de a Hunyadi-család népszerűségével egyiknek a hatalma sem mérkőzhetett. A korona ott volt Frigyes császár kezében, de nem volt mersze, hogy fejére tegye : a nagy Hunyadi János fiának, Mátyásnak nevéből visszhangzott az ország, ő mellette dobbant meg minden igaz magyar szív.

Az öreg Szilágyi László tizenötezer főnyi haddal jelent meg Rákoson, 1458 január havában, a királyválasztó ország-

gyűlésre. És megjelentek nagy hadi kíséreteikkel a Hunyadi-ház oszlopos hívei: Kanizsai László, Rozgonyi Sebestyén, Szentmihályi Pongrác. Míg a nagy urak Budán tanácskoztak, hogy kit válasszanak királynak, a Duna jegén mintegy negyvenezer fegyveres várta az eredményt, s a Duna partján, a városban óriási néptömeg hömpölygött, éltetvén Mátyást, Magyarország királyát, még mielőtt a választás megtörtént volna. S ím egyszerre kihirdetik az eredményt: Mátyás lett Magyarország királya. Egetverő éljenzés hullámszik át a befagyott Dunán, a parton állók tömegén tovább hullámszik a lelkes éljen, a fiatalság dalolva hirdeti:

Mátyást mostan választotta
Mind az ország királtságára,
Mert az Isten adta nekünk
Mennyrországból oltalmunkra.

Az 1458-ik év január 24-én választották Mátyást királynak (1458—1490.) s a következő hónapban, február 15-én vonult be az alig 18 éves ifjú Budára. Előbb azonban eljegyezte magát Podjebrád leányával: így nyerte vissza szabadságát. Akkor még gyöngé, alacsonytermetű gyermek volt, orra feltűnő nagy, de nyílt, bátor tekintetű s föllépése méltóságos, királyi vala. Később testben is kifejlett, megerősödött, s gyönyörűséggel pihent meg a magyarok szeme a daliás királyon, aki atyjára sokban emlékeztetett.

Az ifjú király első cselekedete.

Míg a törökverő Hunyadi János írni és olvasni is csak férfikorában tanult meg, fiainak nevelését ama kor legkiválóbb tudósaira bízta, s az éleselméjű Mátyás abban a korban ritka műveltséggel lépett a trónra. Ritka műveltséggel erős

akarat, önállóság párosult s mindjárt a kezdet kezdetén megmutatta, hogy nincs szüksége gyámkodásra: a maga esze s szíve szerint akarja és tudja is kormányozni az országot. A királyválasztó országgyűlés, fiatalságára való tekintettel, nagybátyját, Szilágyi Mihályt, öt évre kormányzóul választotta, de ugyanez az országgyűlés mindjárt oly nehéz feltételeket fogadtatott el Szilágyi Mihállyal, melyeket a fiatal király épenséggel nem volt hajlandó tudomásul venni. Azt határozta ez az országgyűlés, hogy a király saját zsoldosai-val védje az országot, a főurakat és köznemeseket csak a legnagyobb szükség esetén szólíthatja hadba s a nemesek jobbágyaitól ne szedhessen adót. Csehország felől a husziták pusztították az országot, délről a törökök, kik már be is csaptak a temesi bánságba. Már most hogy védje meg az országot a király, honnan, miből szerezzen zsoldosokat? Alkalmatlan volt neki az öreg Szilágyi gyámkodása is, akire neheztelt azért is, mert azokat a terhes feltételeket elfogadta. Érezte az erejét, képességét, maga akart uralkodni s mind sűrűbben mellőzte nagybátyját a fontosabb elhatározásokban. A békétlenkedő, zsémbes öreget némiképp azzal engesztelte meg, hogy besztercei gróffá nevezte ki s egyben leküldötte a délvidékre, hogy szemmel tartsa a törököt. Ám Szilágyi nem sokáig maradt a délvidéken, a király tudta és engedelmével nélkül Besztercére ment s ott kegyetlen boszút állott a szászokon, akik, mikor Hunyadi László halála után Mátyás részére el akarta foglalni a várost, csúfosan visszaverték. Felgyújtotta Besztercét, kegyetlenül kínoztatta a polgárokat. Ez a cselekedete szörnyű haragra lobbantotta a királyt. Olyat tett Mátyás, amit senki sem várt tőle: nagybátyját a világi várba záratta, ott is tartotta egy esztendeig. E cselekedetének rendkívül nagy volt a hatása. A főurak megdöbben-tek a fiatal király szigorán, mely még a vérbelije iránt sem ismer kíméletet, ha az nem engedelmeskedik a királynak.

De föllélegzett a szegény, elnyomott nép, melynek az adóját nem engedte el ugyan, de megmutatta első cselekedetével, hogy *igazságos*; hogy nem ismer osztálykülönbséget: egyenlő mértékkel mér úrnak és parasztnak!

Egyrészt az ország védelme a törökök és husziták ellen, másrészt Mátyásnak világhatalomra való törekvése nagy áldozatot követelt a nemességtől is, a jobbágyságtól is, s ha mégis Mátyás emlékét szeretettel őrzi szívében a magyar nép mind e mai napig: ennek magyarázatát egyedül az ő erős igazságszeretetében, osztálykülönbséget nem ismerő pártatlanságában kell keresnünk. A nép ösztönszerűen húzódott Mátyáshoz, kiről tudta, hogy nemzetsége alsóbb osztályból eredett s természetes védőt keresett és talált is benne a nagy urak ellenében, akik valóban görbe szemmel nézték a volt köznemes fiát Magyarország trónján. Sok mese és adoma forog ma is a nép száján Mátyásról, olyan is temérdek, melyekről bizonyos, hogy eredetileg nem Mátyás volt azoknak a hőse, de az csakugyan nem mende-monda, hogy sokszor megfordult a nép közt, szóba állott a paraszttal, meghallgatta panaszát s alkalomadtán ott a helyszínén szolgáltatott igazságot. Az ilyen eseteknek hamar híre ment, szájról-szájra jártak s Mátyás már életében legendás alakká lett a nép lelkében.

Mátyás megalapítja a fekete sereget.

Uralkodásának már első esztendejében országgyűlést hívott Szegedre, hogy rendezze a honvédelem dolgát, újjászervezze a hadsereget. Azt határozták ezen a gyűlésen, hogy a királyi hadakat a királyi jövedelem mértéke szerint szaporítják, ezekhez csatolják a királyi jószágok telekkatonaságát is, még pedig minden 20 telek után 1 katonát. Ugyancsak az

egyházi és világi főurak is minden 20 telek után 1 katonát állítanak, a bandériumokon kívül. A jobbágytalan nemesek tizen küldenek egy katonát, de csak a telekkatonaság köteles az ország határán túl követni a királyt, a nemesség nem. De ez még csak a kezdet kezdete volt: a hirtelen összetoborzott, gyakorlatlan telekkatonaságnak nem sok hasznát vehette a király s csakhamar megvetette alapját a később oly híressé vált *fekete seregnek*, s mert az 1458-iki törvény nem terjedt ki Erdélyre, ott is szervezte a haderőt: a nemeseket, székelyeket, szászokat és jobbágyokat jószág- és fejvesztés terhe alatt kötelezvéen a haza védelmére. Az idővel negyvenezer főre szaporodott fekete sereg, melynek cseh katonaság volt a magja, székelyek, az ijászai, alföldi magyarok a huszárai, mindjobban háttérbe szorította a nemességet, mint haderőt. Lassanként adóval váltatta meg Mátyás a nemesség hadi szolgálatát, mert jobban bízott a parasztságban, amely kitar-
tóbbr, a hadviselés terheit, az időjárás sanyaruságait jobban bírja, mint a kényelemhez szokott nemesség.

A királyválasztó országgyűlésen hozott határozatok nyilvánvalóan amellet tanúskodnak, hogy az urak pünkösdi királyságot szántak Mátyásnak. És nemcsak hogy meg akarták kötni a kezét a haza védelmében, hanem már uralkodása első esztendejében pártot ütöttek ellene s 1459-ben Frigyes császárt minden országgyűlés tartása nélkül kikiáltották Magyarország királyának. Frigyes fel is vette Magyarország királya címét, mire Mátyás hadüzenettel felelt. A magyar had el is indult, mire a pártütők meghódoltak Mátyásnak. És Mátyás megbocsátott nekik, hogy egész erejével a felvidéken garázdálkodó zsebrákokra vethesse magát. Fegyverének kedvezett a hadi szerencse s két év alatt megtisztította a felvidéket. A zsebrákok vezérének, Giskrának megkegyelmezett, leküldötte a délvidékre a török ellen. Ugyanígy tett nagybátyjával is, a nyugtalanvérű Szilágyi Mihállyal, ki

nem termett országkormányzásra, de annál inkább hadakozásra. Az öreg vitéz több csatában verte meg a törököt, mígnem foglyul esett s levágott fejét Konstantinápoly kapuja fölött tüzette ki a szultán.

Visszaszerzi a magyar koronát.

Már négy éve volt Mátyás Magyarország választott királya, de a korona még mindig Frigyes császár kezén volt. Nemcsak a korona, de az országnak is jó nagy területe. Mátyás abban a reményben, hogy ezzel is növekedik ereje, 1461-ben feleségül vette Podjebrádnak, akkor már cseh királynak a leányát, ám csalódott apósában: kétszínűen viselkedett Podjebrád, hol Frigyes császárral, hol vele tartott. De végre is meg kellett indítani a háborút Frigyes ellen. Ez a háború csakhamar békére vált: Frigyes császár kiadta a koronát, de 80.000 forint váltságdíjért. A császár jának fogadta Mátyást, esküvel kötelezte magát, hogy segíti a török ellen. De viszont Mátyásnak köteleznie kellett magát, hogy Sopron kivételével, a mi terület eddig Frigyes kezén volt, továbbra is otthagyja s ha fiutód nélkül halna meg, a császár vagy fiai öröklék a magyar trónt. Súlyos feltételei voltak a békének, de hát végre is visszakerült a szent korona. De Mátyásnak még arra sem volt ideje, hogy megkoronáztassa magát: indulnia kellett a török ellen. Személyesen vezette a magyar hadakat (1463), kiverte a törököt a Szerémségből s a Temesközből, aztán Szerbiából, onnét Boszniába nyomult, visszavette a bevehetetlennek vélt Jajcát s fényes győzelmi babérokkal megrakottan tért vissza 1464 telén Budára. Mire visszatért, felesége Podjebrád Katalin már nem élt. Meghalt a fiatal királyné s vele csecsemő gyermeke. A 24 éves király özvegy volt már, mikor Székesfehérvárt 1464 március 29-én megkoronázták.

MÁTYÁS KIRÁLY.

(A bécsi műtörténelmi muzeum ambrasi gyűjteményében. 139. sz.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Most, hogy fején volt a szent korona, újra egész lélekkel fogott a török ellen való küzdelem folytatásába. Joggal számított a keresztény világ segítségére, de a keresztény világ ismét csak szép szavakkal, kecsgetető biztatásokkal segített s ha kapott is némi pénzsegédelmet, voltaképen magára maradt. Mátyás megunta az örökös hitegetést s békét kötött a szultánnal, ki a békére szívesen hajlott. Mert ha maga erejére volt is utalva a magyar király, a török szultán meglátta benne az erős, veszedelmes ellenfelet s ő küldött Budára 1469-ben békekövetséget. És ha voltak is ezután apróbb betörések, jóideig nyugodtan élhetett az ország a töröktől. Erre a békére nemcsak az ország belső rendjének helyreállítása végett volt nagy szükség: Mátyásnak a töröknél sokkal veszedelmesebb ellenségei voltak a keresztény szomszédok, elsősorban Frigyes császár, aztán volt apósa, a cseh király, a lengyel király, a moldvai vajda. Mindannyian állandóan bujtogették koronás királyuk ellen a magyar főurakat, akik, miután a népet, a köznemességet nem tudták megmozdítani Mátyás ellen, idegen uralkodókkal szövetségbe kötötték gyalázatos üzelmeiket.

És csakugyan 1467-ben Erdélyben kiüt a lázadás, de Mátyás nagyhirtelen ott terem s ím a pártütők »gyáva vadak módjára futottak szét, mihelyt az orozlánt megláták«. Az összes vezérek térdenállva kértek kegyelmet és a király nagylelkűen megbocsát a lázadóknak. De meg sem pihent, sietett Moldovába, hogy a vajdát, az erdélyi lázadás igazi lelkét megfenyítse. A megszeppent vajdának is megkegyelmez a király, de amint kikönyörögte a kegyelmet, éjnek idején orozva meglepte a magyar tábornokot. Az álmából fölvert magyar had visszaverte ugyan az alattomos támadást, de maga a király is súlyos sebeket kapott s évekig szenvedett a nehezen gyógyuló sebek miatt. Ám a vajda mégis csak meghódolt Mátyásnak, aki most meg a cseh király ellen for-

dult, hogy leszámoljon vele is. Mert nemcsak hogy megújultak a betörések az országba Csehország felől, de a cseh király szövetségelt is Frigyes császárral, egyenesen azzal a céllal, hogy Mátyástól elragadják a magyar koronát. Mátyás erre azzal válaszolt, hogy ő meg a cseh korona megszerzését tűzte ki céljául.

Frigyes császár ármánykodásai.

Maga a pápa is Mátyást látszott támogatni, mivelhogy elégedetlen volt a csehországi állapotokkal, hol az eretnokség erősen elhatalmasodott. Frigyes császár, aki kezdetben nagy barátságban volt a cseh királlyal, időközben hajba kapott vele. Kitért a háború a két jóbarát közt s Frigyes magához Mátyáshoz fordult segedelemért. Nagyon meg lehetett szorulva a császár, mert rendkívül nagy ígéreteket tett Mátyásnak. Nevezetesen: lemond a magyar királyi címről, visszaadja mind a kezén lévő magyar területet, Mátyást megválasztatja német királynak, sőt a császárságról is lemond s fiának, a gyermek Miksának Mátyást teszi meg gyámjává. Mindezekről a nagy ígéretekről írást is adott, de ez épenséggel nem akadályozta meg a silánylelkű császárt, hogy alattomban Mátyás ellen dolgozzék. Már rá is birta volt a pápát, hogy ne Mátyást, de Kázmér lengyel királyt bízta meg a cseh királynak a tróntól való megfosztásával, de a lengyelek nem engedték királyuknak, hogy elfoglalja az idegen trónt s végre is a pápa kénytelen volt Mátyásra ruházni e feladat végrehajtását. És Mátyás meg is üzente a hadat 1468-ban a cseh királynak. Ausztriából kiverte a cseheket, onnét hadaival bevonult Morvaországba.

A fondorlatok valóságos szövevénye fonódott Mátyás körül. Frigyes csak arra várt, hogy Mátyás kiverje Ausztriából a cseheket, most meg mindet elkövetett, nehogy a cseh korona

Mátyás fejére kerüljön. Maga a pápa is csak eszköznek nézte Mátyást s mikor a cseh katolikusok Mátyást 1469-ben cseh királlyá választották, a pápa többé nem is rejtegette addig titkolt célját : arra kellett Mátyás s a magyar haderő, hogy Frigyes császárnak megszerezze Csehországot. Maga a cseh király, semhogy Mátyásé legyen Csehország, bár voltak fiai, a lengyel király fiát, Ulászló herceget választatta meg trónja örököséül. Egyszerre hárman szövetkeztek Mátyás ellen : Frigyes császár, György cseh és Kázmér lengyel király s hogy annál sikeresebb legyen a szövetkezésük, az országban is számos hívet szereztek maguknak a főurak közt, akiknek élén maga Vitéz János esztergomi érsek állott, Mátyás egykori nevelője. A pártütés hírére Mátyás haza sietett, a primásnak megkegyelmezett, nemkülönben a többi pártütőnek is s a lengyel király, ki haddal tört be az országba, hogy fiának megszerezze a pártütőktől ígért koronát, kénytelen volt visszafordulni, mivelhogy az országban alig szegődött hozzá valaki. Közben meghalt György cseh király (1471) s a csehek a lengyel király fiát, Jagello Ulászlót választották királynak, aki folytatta a harcot Mátyás ellen, mígnem azzal vetettek véget a háborúnak, hogy megosztzkodtak a cseh királyságon. Ulászlóé lett az anyaország, Mátyásé a melléktartományok. De a béke nem tartott sokáig. Frigyes bujtogatására Ulászló újra felvette a harcot, 60—70.000 főnyi haddal betört a cseh melléktartományokba s ostromolni kezdette Boroszlót, mely hű maradt Mátyáshoz. Mindössze 10.000 főnyi serege volt Mátyásnak, de Mátyás anélkül, hogy nagyobb ütközetre került volna a sor, kiverte a fegyvert az ellenséges had kezéből : nagy ügyességgel elszedvén előle a részére szállított élelmiszereket. Ulászló és atyja Kázmér személyesen jelentek meg Mátyás előtt, hogy békét kérjenek.

És megkötötték újra a békét : Ulászlóé maradt Csehország, Mátyásé a melléktartományok. Mátyás szívesen haj-

lott a békére, mert míg a csehekkal hadakozott, újra megmozdult a török, a Száva mellett hatalmas várat épített: Szabács várát, annak védelme alatt több ízben betört az országba, sőt Nagyváradot fel is égette. Ugyanakkor egy másik török had Moldovába tört be, hol azonban Magyar Balázs erdélyi vajda hatalmasan megverte a számban ötször nagyobb török haderőt 1475-ben, télvíz idején. Míg Magyar Balázs Moldovában szerzett dicsőséget a magyar fegyvernek, Mátyás egyenesen Szabácsnak indult, maga vezette az ostromló hadat s diadal kísérte az ő fegyverét is: 1476-ban bevette Szabács várát.

Tovább akarta folytatni a háborút a török ellen, ám az ármányos Frigyes császár újra megakadályozta e tervében. Újra megkezdte a bujtogatást az országban s magát a hercegprímást, a sziléziai származású Beckensloer Jánost, az időközben elhunyt Vitéz János utódát szerezte meg cinkostársának. Azzal ámította a prímást, hogy megválasztatja pápának s a nagyralátó ember, míg a király Szabácsot ostromolta, kiszökött az országból, még pedig nem üres kézzel: temérdek pénzt vitt magával. Most már csordultig telt a pohár. Mátyás félbeszakította a törökkel való hadakozást és sietett vissza, hogy Frigyes császár alattomosságait példásan megtorolja. De mielőtt a megtorlás munkájához fogott, búcsút mondva a tizenhárom évig tartott özvegyi életnek: feleségül vette a nápolyi király leányát, Beatrix hercegnőt, ezt a nagyeszű, szép leányt. Amennyire örült az ország Mátyás házasságának, annyira bántotta, nyugtalanította Frigyes császárt. Ha Isten gyermekkel áldja meg a házasságot: semmissé lesz az alku, mely szerint Frigyes vagy fiai öröklék a magyar trónt, ha Mátyás utódok nélkül halna meg. Mindenáron megfosztani Mátyást a magyar tróntól: ez a törekvés dolgozott hitvány lelkében s ő, ki annak idején könyörögve kért segédelmet Mátyástól az »eretnek« cseh király

ellen, most nyilvánosan elismerte Ulászlót Csehország királyának, sőt fel is bízta, hogy hadat indítson Magyarország ellen. Ulászló be is tört az országba, de Mátyás kevésbe vette ezt a betörést: neki Frigyessel volt nagy számadása. Egyenesen Frigyes ellen indult, sorban foglalta el az osztrák várakat és városokat, eljutott Bécsig, azt ostromolni kezdte. A megszorult császár könyörgésre fogta a dolgot, lemondott a magyar királyi címről (most már másodízben), elismerte Mátyást Csehország királyának s százezer arany hadikárpót-lás fizetésére kötelezte magát. Majd békére kényszerítette Mátyás Ulászlót is, Kázmért is, amannak kezén hagyván Csehországot, viszont a melléktartományok Mátyás birtokában maradtak s egyben tovább viselte a cseh királyi címet is.

Olmützben 1479-ben kötötték meg a békét s Mátyás most ismét a török ellen fordulhatott, aminthogy a török ez évben újra betört az országba. Ebben a betörésben része volt Velen-cének is, mely arra számított, hogy míg Mátyás a törökkel hadakozik, szépen elfoglalja a magyar tengervidékét. Ezúttal Erdélybe ütött be a török, de csakhamar ki is takarodott. Báthory István erdélyi vajda egymaga ugyan nem volt képes a negyvenháromezer főnyi török had kiverésére, de Mátyás segítségül küldötte Kinizsi Pált, a volt molnárlegényt, most temesi főkapitányt, annak a kornak egyik legnagyobb vitézét. A török sereg már épen hazatérőben volt óriási zsákmánnyal, mikor Báthory és Kinizsi egyesült hadai Szászváros közelében, a Kenyérmezőn rajtaütött. A nagyerejű Kinizsi Pál két kezében két karddal vágta, szabdalta a törököt. Eszeveszetten szalad a török, elhányva az összeharácsolt prédát; még hírmondó is alig maradt a török seregből, halomban heverték a holttestek s a diadaltól mámoros Kinizsi, mikor vége volt a harcnak, szertelen kedvében foga közé kapott egy törököt és úgy járta a táncot... Fényes diadal volt a kenyérmezei diadal, a magyar vitézségnek dicsőséges napja,

1479 október 13-ika. Diadal után diadal követte a magyar fegyvereket. A következő évben Mátyás visszafoglalta Jajca várát Boszniában, több győzelmet aratott Szerbiában s mind idegen segítség nélkül. Nemcsak hogy nem segítették a keresztény hatalmasságok Mátyást e diadalokban és e diadalok kihasználásában, de valósággal ellene dolgoztak. Míg ő a törököt verte, Velence elfoglalta Veglia szigetét s a pápa Velencének adott igazat. Hiába figyelmeztette Mátyás a pápát, hogy a török nemsokára megtámadja Olaszországot is, hiába háborgott lelke a méltatlanságon, az oktalanságon, szavát, tanácsát figyelembe nem vették. A töröknek rá kellett lépni az olasz földre, hogy Mátyás szavát elhigyjék. És csakugyan az 1480-ik év tavaszán hatalmas török sereg tört be Dél-Olaszországba, elfoglalta Otranto városát s pusztított szerteszét. És most jön a java: egyenesen Mátyáshoz fordulnak segedelemért ugyanazok, akik nemcsak nem segítették az egész keresztény világot fenyegető törökség ellen, de sőt mindenképen gáncsot vetettek útjába. És Mátyás elküldött Magyar Balázs vezetése alatt — 700 huszárt s a 8000 főnyi török őrség (a főhad még azelőtt eltávozott) a magyarok jöttének hírére kitakarodott Otrantóból.

Mátyás elfoglalja Bécsét.

Mátyás csak 700 huszárt küldött Otrantóba, mert nem küldhetett többet. Ő ez időben már újra Frigyes császárral hadakozott. Frigyesel, aki százezer arany hadisarc fizetésére kötelezte volt magát, de csak azt várta, hogy Mátyás eltávozzék, megfeledezett a fizetésről. A magyar királyi címet, melyről kétízben mondott le, újra használni kezdte, a hadisarcból kifizetett 50 ezer aranyat, de a másik 50 ezernek a kifizetését nemcsak megtagadta, hanem még be is tört az

országba s még ez sem elég : Mátyást mint cseh királyt hűbéresének mondotta. Mátyás a Frigyes hűbérese ! Ám ez csak addig tartott, míg Mátyás a hadával megjelent. Azzal kezdte a megtorlást, hogy Regede nevű stíriai várat lefoglalta a hadisarc fejében. Erre aztán megindult az alkudozás. Közbelépett a pápa, folyt az egyezkedés, ami csak arra volt jó, hogy teljék az idő, hátha közben történik valami ? De Mátyás átlátott a szitán, teljes erővel megindította a háborút konok ellensége ellen, sorba foglalta el az osztrák várakat és városokat s végezetül magát Bécsset is : 1485 június 1-én bevonult a magyar király »Bécsnek büszke várába«, Szent István tornyán megjelent a diadalmas magyar zászló ! A magyar király a császári várban fogadta az osztrák urak hódolatát, magyar embert nevezett ki Ausztria kormányzójává : Zápolyai Istvánt s szintén magyar embert bécsi püspökké : Dóczy Orbánt.

Elérkezettnek látszott az idő, hogy a magyar király és a magyar nemzet e megátalkodott ellenségét végkép megtörje s e célból egy nemzetközi szövetség létesítésén munkált. Ám e munkájában nem volt szerencsés a nagy király : jóformán mindenütt akadályra talált, mivelhogy egy ország sem nézte jó szemmel a magyar király hatalmának szertelen növekedését. A pápa is csak akkor volt barátja, ha rászorult, egyébként Frigyest támogatta. Frigyest, ki a maga erejéből semmire sem tudott menni s ki valóságos babonás hittel számított arra, hogy a nálánál jóval fiatalabb Mátyást túléli s akkor majd fejére kerül a magyar korona ! És hiába alázta meg Frigyest a nagy király, ennek az embernek szüntelen való fondorkodása megakadályozta sok nagyszabású tervének végrehajtásában, s mikor Mohamed szultán halála után elkövetkezett a kedvező alkalom arra, hogy döntő csapást mérjen a szultánfiak trónviszálya miatt megoszlott törökre : békét volt kénytelen kötni, mivelhogy a töröknél is veszedelmesebb

ellensége, Frigyes és társai megakadályozták a kedvező alkalom kihasználásában. És Frigyes császár, ha nem is érte meg, hogy fejére kerüljön a magyar korona, csakugyan túlélte Mátyást.

Mátyás halála.

A nagy király 1485-ben elkezdett betegeskedni s 1490 április 6-án nagy kínok közt, hirtelen kiszenvedett. Sem első, sem második házasságából nem született trónjának örököse. Volt egy fia, ki egy szép boroszlói polgárleánnyal szövődött szerelmi frigynek volt a hajtása s kinek Korvin János nevet adott a király. Ezt a fiút szemelte ki utódjául. Királyfihoz illően nevelte, nagy uradalmakkal ajándékozta meg s megeskette az ország nagyjait, hogy halála után Korvin Jánost ismerik el királynak. De a királyné hallani sem akart Korvin János királyságáról. Örökös volt emiatt köztük az egyenetlenkedés. S amikor Mátyás hirtelen meghalt Bécsnek városában, sokan hitték, hogy méreggel vetettek véget életének.

Gyászfeketével bevont hajó hozta haza a Dunán a nagy király holttestét. Ötven hajó volt a gyászkíséret: feketébe vonva valamennyi. És ellepte a Duna két partját a nép s keserves sírás, hangos zokogás volt a halotti ének. Feltört a keseredett szívekből a fájdalmas kiáltás: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Székesfehérvárt, az általa e célra épített kápolnában temették el a nagy királyt, kinek nevét, emlékét megható szeretettel, kegyelettel őrzi szívében a magyar nép. Kit halála után csakhamar ezzel siratott népe: »Vetne bár esztendőnként háromszoros adót, örömet elszenvednők, csak visszahozhatnók sírjából!«

Tengerpénzt emésztett fel sűrű sok hadakozása a külső országokban, újabb meg újabb terhek nehezdednek a népre,

s íme, a nép visszasírja a nagy királyt. Az egész nemzet látta, érezte, hogy nem hiú, tűnő dicsőségért hozza a nagy áldozatokat, de az ország erejének nevelésén, a nemzet jólétének gyarapításán munkál valójában, midőn kifelé is emeli az ország tekintélyét, gyűjtögeti az erőforrásokat a haza védelmére — idegen földön is.

Ő szervezi az első állandó magyar hadsereget: a 40 ezer főből álló *feketesereg* ez. Egységes ez, jöllehet a magyaron kívül az idegen vitézek ezrei: csehek, németek és egyéb nemzetbeliek alkotják azt. Alföldi magyar fiúk e seregben a könnyű lovasok, a huszárok, cseh és német vitézek a vasas, nehéz lovasok s magyar és mindenféle fajtájú katonák a gyalogok, tüzérek. Ezzel a sereggel aratta legfényesebb diadalait, ez a sereg tette lehetővé, hogy a nagy urak segedelmére nem szorult, s mert Mátyás a születésnél az egyéni kiválóságot többre becsülte: lett légyen valaki bármily alacsony sorsbeli, személyes érdemei révén fölemelkedett a legelsőkhöz. Így emelkedett ki a porból Kinizsi Pál, a nagyvászsonyi molnárlegény, a köznemesek közül Zápolyai István, Magyar Balázs, Báthory István, Thurzó Tamás s még többen. Az alsó néposztályból emelkedik ki több főpap, nevezetesen Várady Péter kalocsai érsek, az árva jobbagyfiú, Bakócz Tamás esztergomi érsek, Dóczy Orbán, egy ízben bécsi püspök és még sokan. Nagy hadvezérek, főpapok, jeles tudósok, költők, művészek egész serege vette körül a nagy királyt, ki legnagyobb volt valamennyi között. Budavára volt az ország szíve: ennek szépítésére áldozott legtöbbet, kezdve a királyi palotán, mely állandó találkozó helye volt az ország és a külföld nagyjainak. Újra építette a királyi palotát, mely pompás, díszes volt külsejében és belsejében egyaránt. Olaszország híres építőmesterei; szobrászai, festői, műiparosai dolgoztak e palotán, melyről 1483-ban azt írta a pápai követ: »Olaszországban sincs fényesebb és nagyobb

palota a budainál. Bölcs Salamon udvara sem lehetett fényesebb.«

Mátyás király életemódjában maga volt az egyszerűség, de maga körül szerette a fényt, a pompát, különösen ha idegenek fordultak meg az udvarában. Volt is, amit megcsodáljanak. A palota belseje valóságos kincsház volt s csak az arany- és ezüstedény elszállítására nem lett volna elég ötven szekér. És a szobrok, festmények, mindenféle díszek, szőnyegek, selymek nagy sokasága! És a gazdag könyvtár, a királyi palota legértékesebb kincse, büszkesége! Két nagy teremben ékeskedett a 2—3000 darabból álló könyvtár, az időben tán a legnagyobb az egész világon. Kevés volt köztük a nyomtatott könyv, hisz akkoriban találták fel a könyvnyomás mesterségét. Pergamenre nyomott, nagy gondal festett képekben gazdag, bársonyba vagy bőrbe kötött kézírásos könyvekből állott a könyvtár nagy része, mely, fájdalom, a török uralom idején elkallódott s melyből csak kevés került vissza Konstantinápolyból az újabb időkben. Csupa latin könyvek, magyar egy sincs köztük. A nagy király idejében, 1473-ban jelent meg nálunk az első nyomtatott könyv: a magyar nemzet története, melyet Thuróczi János ítélmester állított össze a régi krónikákból. Ezt a könyvet Budán nyomták. Magyar és idegen tudósok munkálkodtak a királyi palotában, nevezetesen az olasz Galeotus Martius, aki a király jeles mondásait írta össze; Vitéz János érsek, a király egykori nevelője, Csezmiczei János pécsi püspök, írói nevén Janus Pannonius (Vitéz János öccse), aki temérdek verset írt latin nyelven, Mátyás nagy nevét, dicsőséges tetteit hirdetvén a világnak. De bár tudósok és költők latin nyelven írtak akkor, kétségtelen bizonyítékaink vannak arról, hogy a magyar nyelvnek és irodalomnak is voltak művelői. Ebéd alatt szívesen hallgatta a nagy király a hegedősök énekeit s ezek közül egy meg is maradt: a Szabács megvételéről

szóló ének. A templomokban tért hódított a magyar szó s Temesvári Pelbárt, korának legnagyobb szónoka többnyire magyar beszédet mondott s csak később fordította le azokat latinra. Ebből a korból maradt fenn a Miatyánk magyar fordítása s le voltak fordítva magyarra az egyházi énekek is. A magyar ifjak közül sokan jártak külföldi egyetemekre, de népes volt a pécsi főiskola is, s Mátyás egy második főiskolát is alapított Pozsonyban 1467-ben, sőt fel akarta állítani a harmadikat Budán, ám nagyszerű tervét nem valósíthatta meg egészen, csupán a papnevelő intézet létesült.

Nagy volt Mátyás király minden dolgában s az általa alkotott törvények egész tömege tanuskodik arról, hogy igaz király volt, népének édesatyja. Világhatalomra törő nagy terveiben, vállalkozásaiban is mindig egy nagy gondolat vezérelti: emelni országa erejét, népe jólétét s ez a gondolat vezérelti törvényalkotó munkáiban is. A hadierő szervezése és fenntartása nagy áldozatokat követelt a nemzettől, de viszont a kormányzat minden ágában bölcs és igazságos törvényekkel és újításokkal igyekezett enyhíteni a nagy terheket. A törvények nagy tömegéből különösen kiválik az 1486-iki, melynek bevezetésében önérzetesen adja tudtul a nemzetnek, hogy: »levervén összes ellenségeit«, minden időkben fennmaradó törvénnyel akarja megajándékozni nemzetét. Szabályozta e törvényben a főbb tisztviselők, a nádor, a tárnokmester s a többiek hatáskörét; eltörölte a megyei székhelyeket, »ahol hallatlan botrányok szoktak előfordulni«; minden esztendőben kétszer, Szent György és Szent Mihály napján rendes törvényszéket tart Budán s azon elsősorban a büntető ügyeket intézik el. Szolgabirákká csak derék és vagyonos embereket szabad választani, kik személyre és rangra való tekintet nélkül szolgáltatnak igazságot. Megvédi a jobbágyot földesura ellen: nagy bírsággal sujtja azt, aki a jobbágyot a szabad költözködésben megakadályozza. Kiterjed a figyelme az

ügyvédekre is : szabályozván a pörösködést. Lemásoltatja a törvényeket, szétküldi mindenfelé, hadd ismerjék. S az ő törvényei nem maradnak papiroson : végre is hajtja és hajtattja azokat.

Mátyás és a nép.

A nép rendületlenül hisz a király igazságosságában. Száj-ról-szájra járnak a nevezetes esetek, a király pártatlanságát, szigorúságát hirdetők. Még saját édesanyjával szemben is megmarad az igazság ösvényén. Mikor Besztercze városa, a királytól nyert kegyurasági jog alapján, papot jelölt a szentdemeteri plébániára, a püspök, Hunyadiné ajánlatára, az ő kancellárjának adta a plébániát. De a király nem engedte meg e törvényteleniséget s a püspöknek a város jelöltjét kellett beiktatnia.

Hát a korponai eset ! A király 1474-ben Sziléziából Budára utaztában egy napon megállapodott Korponán. Az ország leghatalmasabb urai voltak kíséretében : Országh Mihály nádor, Báthory István országbíró s az esztergomi, meg a váci püspök, ugyanazok, kikre épen panaszuk volt a korponai polgároknak. Az volt a panaszuk, hogy ezek az urak vámot szedettek tőlük a birtokaikon, holott ők is, mint a többi városok, már a régi királyoktól vámmentességi kiváltságot nyertek. A király még ott a helyszínén igazságot tett : írásos rendeletet adott ki a négy főúrnak, hogy a korponai polgároktól vámot szedni »ne merészeljenek«.

Az igazságos, pártatlan ítéletek híre eljutott a szalmakunyhós födelek alá s csakúgy termettek a nép lelkében a kedvesnél-kedvesebb történetek a királyról, ki gyakran jelent meg álruhában, rendszerint mint Mátyás deák a nép között, meghallgatta panaszukat mint deák s orvosolta mint király. Ha az állandó hadviselések rákényszerítik, hogy a népre nagy adót vessen, meg is becsüli a népet, melyre az ő idejében

igazán ráillett Petőfi versének e sora: »egyik kezében eke-szarva, másik kezében kard«. Ki nem ismeri a gömöri esetet, mikor a király az urakkal kimegy a szőlőbe, kiveszi a paraszt kezéből a kapát s parancsára vele együtt kapálnak az urak is? A király győzi a munkát, de az elkényesedett urakról csakúgy csurog a verejték s már-már kidőlnek, ha a király meg nem könyörül rajtuk. »Lássátok, — mondá — mily nagy nehéz munkával szerzi meg a nép, mit ti könnyelműen elprédáltok. Becsüljétek meg s bánjatok vele kimélettel!«

És a kolozsvári bíró esete! Amikor a király maga is beáll a parasztok közé s hordja a fát a bírónak. Még meg is ütlegeli a hajdú. De aztán példásan meg is bünteti a nép sanyargatóját.

Majd Benet úr, a szegény háromszéki nemes házához vetődik Mátyás deák képében. A szegény nemes megosztja vele egyszerű vacsoráját s poharazás közben áradozva beszél a dicső Mátyás királyról. Egyszer aztán fölmegy Budára, hadd látogassa meg Mátyás deákot s ím — a király előtt áll. Az volt az ő vendége. A király szeretettel fogadja Benet urat, asztalához ülteti s mert Benet ur, mikor Mátyás deák nála vacsorált, a lencsét »megtrágyázta« volt zsírral, a tréfát értő király behozatott egy tányér ezüstöt és egy tányér aranyat. Aztán hozatott egy tálat, abba beleöntötte az ezüstöt, rá az aranyat, mondván:

— No, Benet uram, én is megtrágyázom az ezüstöt arannyal, mint kigyelmed a lencsét zsírral. Az urak tódították a tréfát s az egyik ráakasztotta aranyos, gyémántos mentéjét: — Elbírja-e Bereczkig? — El én tovább is, mondotta Benet. Ahányan voltak, mind nyakába akasztották a mentéjüket. — De már ehhez a drága mentéhez illik a kard, mondotta a király s gyönyörű szép kardot adott Benet uramnak.

Minden történet, minden adoma a népnek kedvez s rendszerint az urak kudarcával és megszegyenülésével végző-

dik. S ez természetes, hisz a nép tanuja volt a küzdelemnek, melyet Mátyás a féktelenkedő, az ellene mindegyre összeküzdő, fellázadó urakkal folytatott s tanuja volt annak is, hogy a király nemcsak az ellene lázongó, hanem a szegény parasztokat sanyargató urakat is példás szigorral bünteti. Mihelyt a nép igazságot tapasztal, könnyebben viseli a terhet. S nem szabad felednünk, hogy Mátyás törvényei nemcsak újabb meg újabb adókról gondoskodtak, de ugyanakkor lehetőleg megvédték a nép érdekeit, előmozdították boldogulását. Már az 1464-iki törvényben szabályozta a tizedfizetést. A paraszt — e törvény szerint — megesküszik, a kiróvó kívánságára, hogy ennyi meg ennyi gabonája termett, ennyi meg ennyi akó bort szüretelt. Ha a tizedróvó nem hisz az eskünek, megszámlálhatja a csomókat s ha többet talál, a fölösleget elveheti; de viszont, ha a paraszt vallomása igaz volt, a kiróvó egy aranyat köteles fizetni a parasztnak a szükségtelen vizsgálatért s ha ezt nem akarná fizetni, a parasztnak joga van a lovát elvenni tőle.

A népmonda ezt már kikerekíti azzal, hogy a király személyesen is eljárt a mezőre, hadd lássa, nem zsarolják-e a népet. Ilyen alkalommal játszódhatott le az az érdekes történet, mely mai nap is mese formájában a nép száján forog.

Egyszer — mondja a mese — Mátyás király, mikor szerteszéjjel járt az országban, hadd lássa, milyen dolga van a szegény népnek, egy falu mellett kiment a mezőre s ott szóba állott egy öreg szántó-vető emberrel. Vele volt a kísérete is: hatalmas nagy urak. A király megismerte az öreg szántó-vetőt, aki neki hajdanában katonája volt. (Följegyezték Mátyásról, hogy névszerint ismerte a katonáit.)

— Tisztességgel, öreg! — köszönt a király.

— Köszönöm az asszonynak, — felelt az öreg.

— Hány pénzért dolgozik kend?

— Hatért, felséges királyom.

— S hányból él kend ?
— Kettőből.
— S négyet hová tesz kend ?
— Azt a sárba dobom.
— Hát aztán hány még a harminckettő ?
— A' bizony, felséges királyom, már csak tizenkettő.
— Hát a bakkecskéket meg tudná-e fejni ?
— Meg biz én, felséges királyom.
— No öreg, az Isten áldja meg. Hanem, hallja kend, addig senkinek meg ne magyarázza az én kérdéseimet, míg a képeket nem látja.

Ezzel tovább ment a király s mondotta az uraknak :

— Halljátok, urak, aki az én kérdéseimet megmagyarázza, annak egy uradalmat adok.

Bezzeg szerették volna az urak kitalálni, de hiába törték a fejüket, nem találták ki. Mit volt, mit nem tenni, lopva visszakullogtak az öreghez, körülfogták, kérték, magyarázza meg a király kéréseit.

— Jól van, — mondta az öreg — de elébb számoljanak a markomba tíz aranyat.

Mindjárt a markába nyomták a tíz aranyat.

— Nos, mikor a király azt mondta : »tisztelességgel, öreg«, miért válaszolta kend, hogy : »köszönöm az asszonynak«.

— Azért, mert az asszony mossa a ruhámat, a tiszta ruha pedig tisztesség.

— Ez igaz, — mondták az urak. — De hogy veti kend a pénzt sárba ?

— Hát úgy, hogy kettőből magam élek, négyet pedig a fiamra költök. Az pedig annyi, mintha sárba dobnám, mert sohasem látom.

— Hát az mi : »hány még a harminckettő« ?

— Megmondom, ha leolvasnak a tenyerembe tíz aranyat. Leolvasták.

— Ennek az a magyarázata, hogy fiatal koromban harminckét fogam volt, most csak tizenkettő.

— No lám, hogy ez nem jutott eszünkbe! Hát a bakkecskét hogy fejné meg?

— Azt is megmondom tiz aranyért.

Leolvasták azt is s mondja az öreg:

— Ugy fejem meg a bakkecskéket, ahogy most az urakat megfejtem.

Szégyenkeztek, bosszankodtak az urak s megfenyegették az öreget:

— No, megálljon kend, megmondjuk a királynak, hogy megmagyarázta a kérdéseit, pedig a képét még nem látta.

— Nem-e? Én nem láttam a király képét? De bizony láttam, itt van ni, s megmutatta az aranyon a király képét. Mert úgy tudják meg az urak, így értette a király is, hogy addig ne magyarázzam meg a szavait, míg pénzen nem látom a képét!

De most már az uraknak sem volt több szavuk. Nagy szégyenkezve a király után kullogtak.

Sok mindent bizonyít e mese. Nemcsak azt, hogy Mátyás érdeklődik a nép sorsa iránt, de azt is, hogy — mintha csak a nép közt élt volna — ismeri a nép esze- és szavajárását s szándékosan hozza az urakat oly helyzetbe, hadd lássák, hogy az egyszerű ember esze túljár az urakén s ráadásul a szegény ember iskolázatlan bölcsességét megfizetteti az urakkal.

S valóban, mintha egyik mese a másik folytatása volna, mindenütt a népnek s a királynak kölcsönös vonzódása, szeretete az a lélek, mely e mesékben lakozik. A nép bízik a király igazságosságában, a király a nép becsületességében. Egyik mese szerint Mátyás király »fele országába« fogad a burkus királlyal, hogy az ő juhásza semmi körülmények közt nem hazudik. A burkus király megtudja, hogy a juhász kezén van egy aranszőrű bárány is, meglátogatja a juhászt s tengerpénzt ígér neki a bárányért, de a juhász visszautasítja.

Aztán a leányát küldi hozzá s ez csakugyan rábírja a juhászt, hogy megnyúzza az aranyszőrű bárányt, a bőrét át is adta a királykisasszonynak, de nagy ára van ennek: a királykisasszony nem a palotában hál akkor éjjel, hanem a juhász kalibájában... A burkus király nagy diadallal mutatja Mátyásnak az aranyszőrű bárányt, de közben jó a juhász is, ki útközben mindent össze-vissza gondol, hogy mit hazudjon. Próbálja így is, úgy is gondolatban, de sehogy sem sül el a hazugság s végre is abban állapodik meg, hogy megmondja a tiszta valóságot.

— Hová lett az aranyszőrű bárány? — kérdi Mátyás.

— Eladtam egy fekete gyapjas bárányért, — felel a juhász.

— Hol az a fekete gyapjas bárány?

— Itt áll a felséged asztalánál, mutatott a juhász a király leányára.

Mátyás megnyeri a burkus király fele országát s mindjárt a juhásznak ajándékozza. A juhászé lett természetesen a burkus királykisasszony is...

De ki gőzözné elmondani mindazokat a jóízű, elmés történeteket, melyeket Mátyásról összeírtak a krónikások s költött róla a nép mesemondó lelke!

»Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« Ez a fájdalmas kiáltás tört ki milliók szívéből, amikor Mátyás, az igazságos, örök álomra hunyta le szemét. És ím, az első igazságtalanságot a véréből való vérenek kellett tapasztalnia: Korvin Jánosnak! Azok az urak ütnek pártot ellene, kik Mátyásnak esküvel fogadták, hogy halála után Korvin Jánost választják Magyarország királyává. A fényes, a dicsőséges idők után ismét szomorú, gyászos idők következnek. Idegen, gyámoltalan király ül Mátyás székébe s rövid időn szertezüllődnek Mátyás nagyszerű alkotásai. Ismét a kiskirályoknak áll a világ, a szegény nép meg csak kesereg: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

DOBZSE LÁSZLÓ KIRALYSÁGA.

A nagy király, az erős kezű, igazságos Mátyás után egy pulya, tehetetlen báb lesz Magyarország királya, aki gyámoltalanságában mindenre azt mondja : dobzse, dobzse (jó, jó . . .) s akit ezért elneveznek Dobzse Lászlónak. Hunyadi Mátyás után Dobzse László ! Ilyen ember kellett az akkori uraknak : gyáva, férfiatlan, tehetetlen, akivel kényük-kedvük szerint bánnak el. A nagy király fia, Korvin János csak a közép-nemességnek s a népnek kellett, de az ifjú, 18 éves herceg mögött nem állott egy Szilágyi Mihály, ki öccse dolgát a kezébe vegye. A tapasztalatlan ifjút hitegetik, bolondítják, végre is becsapják s elütik a királyságtól ugyanazok az urak, kik Mátyásnak esküvel fogadták, hogy fiát ültetik a királyi székbe ! Megkönnyebbülten lélekzettek föl a nagy urak, mikor meghalt az igazságos, a szigorú, pártatlan nagy király s tudni sem akartak a fiáról, aki atyjának nem egy jeles tulajdonságát öröklé. Maga az özvegy királyné legnagyobb ellensége az ifjú hercegnek. Görcsösen ragaszkodik a hatalomhoz s hogy

célját elérje, Ulászló cseh királyt szemelte ki férjéül, aki csakugyan számot tart a magyar koronára, de rajta kívül mások is vágyakoznak rá: az átkos emlékű Frigyes császár fia, Miksa, még pedig »örökös jogon« és Albert lengyel herceg. Mindakettő alkalmasabb lett volna királynak, ha már idegenbe mennek királyért, mint Ulászló, de a magyar uraknak olyan király kellett, akinek »üstökét a markukban tarthatják«. Zápolyai István, akit Mátyás király szegény köznemesből nagy méltóságra emelt s aki az időben leggazdagabb embere volt az országnak, két héttel Mátyás halála után felszólította a rendeket, hogy »helyezzék vissza az országot a régi szabadságába, szabadítsák meg a szorongatástól és *elnyomatástól*.«

Szinte fölösleges magyaráznunk, hogy mit értett Zápolyai az elnyomatás, a régi szabadság alatt. Nem az országra, nem a szegény népre gondolt, hanem a főurakra: ők voltak az »elnyomottak«, ők sírták vissza a »régisabadságot«, vagy igazi nevén nevezve: a királyi tekintélyt és törvényt nem ismerő korlátlan főúri hatalmat. Ezt a »régisabadságot« törte meg Mátyás vaskeze, ennek visszaállítására kellett eszköznek Dobzse László. Zápolyai István és Bakócz Tamás érsek, aki szintén Mátyás idejében emelkedett ki a legalacsonyabb sorsból. Ezek voltak a főurak vezetői, ezeknek ármánykodása, erőszakoskodása ütötte el Korvin Jánost a királyságtól. Különösen Bakócz Tamás vitt oly gyalázatos szerepet, mely emlékét örökre elhomályosítja. Ez a telhetetlen, szertelen hatalomra vágyó ember, aki meg nem engedett módon rengeteg vagyont harácsolts össze (övé volt az ország egy hatoda!) s aki még a pápai koronát is meg akarta szerezni, a tapasztalatlan Korvin Jánost folyton bízatta, hogy ő lesz a király, de közben rábírtá, hogy kössön egyességet az urakkal arra az esetre, ha mégsem őt választanák meg királynak! János herceg alá is írta az egyességet, mely szerint, ha királynak nem választanák, birtokában marad minden vagyona s a

kezén levő javakért kárpótlást fizetnek neki. De alig írta alá az egyességet, megbánta, hisz ez tulajdonképen lemondás volt a trónról. Semmisnek jelentette ki az egyességet, eltávozott Budáról zsoldosaival a Dráva vidékére, hogy ott majd szervezi a pártját. Késő volt már. A ballépést elkövette, meg kellett ezért lakolnia. Mátyásnak régi hű emberei: Kinizsi Pál, Magyar Balázs s mások siettek utána nagy sereggel, Tolnában utolérték, zoldosait szétverték s ő maga nagynehezen menekült meg a koronával. Most már semmi akadályja nem volt Ulászló megválasztatásának. Meg is választották s Dobzse László II. Ulászló néven (1490—1516) beleült Mátyás örökébe. Meg is koronázták, mivelhogy Korvin János visszaadta a koronát.

De nemcsak Korvin Jánost csapta be Bakócz Tamás, ugyanígy tett az özvegy királynéval is. Összeeskette ugyan Ulászlóval, de csak azzal a feltétellel, hogy »a házasság titokban marad«; a király meg az uraknak kijelentette az esküvő előtt, hogy megesküszik ugyan a királynéval, de feleségül nem veszi. Ily erkölcstelen alapon még nem koronáztak meg magyar királyt. De hát az uraknak ilyen király kellett: ennek az üstökét a markukban tarthatták. Király, aki nemcsak tehetetlen, de nem is ismeri országát, nem tud magyarul, de annyit már hallott az országról, hogy »a magyarországi konyha sokkal zsírosabb a csehországinál!« Király, akinek van hitese felesége, akivel nem él ugyan, de elválasztva sincs tőle s megesküszik egy másik asszonnyal abban a tudatban, hogy úgy sem veszi valósággal feleségül, mert nem is veheti. Szörnyű erkölcstelenség ez, pirulva olvassuk s csak az vigasztal, hogy nem magyar ember követte el.

Kezét-lábát megkötözték Dobzse Lászlónak az urak a királyválasztó országgyűlésen. A főnemesség a maga kezébe ragadja a hatalmat; maga számára foglalja le a koronázás jogát; a király csak a főpapok és országnagyok hozzájárulá-

sával verethet pénzt. Eltörlik az egyforintos adót, melyből Mátyás a hadsereget fenntartotta, amire csakhamar szertezüllik a híres feketesereg. Bécs városát, mely »nyögte Mátyás búshadát«, visszavette Miksa, miután Zápolyai Istvánt, Bécs kapitányát a királyválasztás, a »régi szabadság« visszaszerzése foglalta el. S ez nem volt elég, Miksa betört az országba s egész Pestig nyomult. Békét kellett kötni vele s ebben a békében Ausztria visszaszállott Miksa birtokába, jogot szerzett a magyar királyi cím viselésére s őt ismerte el utódjának Dobzse László, ha nem lenne fiúörököse. Albert lengyel herceg is követelte a magyar koronát s ezzel úgy egyeztek ki, hogy átengedték neki Eperjest és Kisszebent.

Az ország déli részén egyideig a feketesereg tartotta vissza a törököt, de mikor nem volt miből fizetni, a feketesereg szertezüllött, rabolt, pusztított mindenfelé, mígnem Kinizsi rendes katonasággal és alföldi vasvillás paraszttal semmisíti meg Mátyás híres seregét. S történik ez abban az időben, amikor nagyobb szükség volt fegyelmezett hadseregre, mint valaha. Az ország védelmére épített végvárak elpusztultak vagy egyes urak kezére kerültek, s a király nem tarthatott fenn rendes hadsereget, mert ő maga is szegény volt. Csakhamar keservesen kellett tapasztalnia, hogy a magyarországi konyha csak volt zsírosabb, mint a csehországi: oly nagy volt a penztelenség, a szegénység az udvarban, hogy már a mészáros sem akart húst hitelezni a királyi konyhára! Szegény Dobzse László úgy tett szert pénzre, ahogy lehetett. Mátyás híres könyvtárából sorban adogatta el az értékesebb könyveket s ami könyvet el nem adhatott, azokról az ezüstcsattokat adta el. Uralkodásának harmadik esztendejében keservesen panaszolta, hogy mióta magyar király, mindössze 40 ezer arany folyt be a kincstárba. Ám az urak mégis szemére lobbantották, hogy nem védi meg az országot. Ők maguk csak az esetben indulnak hadba bandériumaikkal, ha a király bandériumai nem

elégségesek, de az ország határain túl ekkor sem követik a királyt. Mikor aztán a király látta, hogy az urak csak követelnek tőle, de nem adnak, önkényesen vetett ki adót. Kivette, de behajtani nem tudta. A nemesség megtagadta a törvénytelen adót, több helyen agyonverték az adószedőket, sőt Erdélyben lázadás is ütött ki.

Amilyen szegény a király, olyan gazdagok a nagy urak. Zápolyainak egymagának 70 vára és városa volt, Ujlaky Lőrincnek csak a kardkötőjét 70 ezer aranyra becsülték s hajaszála sem görbült meg, mikor a királyt nyilvánosan ökörnek nevezte. Vezettek ugyan hadat ellene, hogy megfenyítsék, de maga a nádor, Zápolyai, elsimította a dolgot. Erdélyben a vajda, Báthory István volt a mindenható, valószínű réme a népnek: zsarolta, rabolta, gyötörte s a szabad székelyek közül sokan Moldovába és Havasalföldre bujdosnak, oláh vajdák jobbágysággá lettek, semhogy tovább túrják Báthory István kegyetlenkedéseit, kinek az volt a szavajárása: »jobb, ha egész Székelyföldön bűdös dögök hevernek, mint-hogy székelyek lakjanak rajta«. A székelyek már-már felzendültek s így a király kénytelen volt elcsapni a kiskirályt, aki, szerencsére, csakhamar meg is halt.

Ismétlődni látszott Róbert Károly uralkodásának első ideje, mikor minden főúr egy-egy kiskirály volt. A főhatalom a jobbágysorsból hercegprimássá és kancellárrá feltolakodott Bakócz Tamás és a köznemesből nádorrá lett Zápolyai István kezében, de sem a jobbágyságnak, sem a köznemességnek semmi haszna sincs a vérükből való vér szertelen hatalmában. Ezek csak magukra gondolnak, harácsolják össze a vagyont s követik példájukat a többi világi és egyházi főurak. Egyedül a tróntól elütött Korvin János az, aki becsületesen teljesíti hazafiúi kötelességét: ő az, aki Miksa hadait Zágrábból kiveri; ő az, aki hű marad a királyhoz, nemzethez s ő neki kell legtöbbet szenvednie: soha sincs nyugalma, foly-

ton zaklatja a vagyonára áhító Zápolyai és Bakócz, izgatják ellene a királyt és sorban szedik el tőle birtokait. Elperelte tőle Bakócz a Hunyadiak ősi birtokát, Vajdahunyadot is s amikor fegyverrel védi meg a jussát, a király elveszi tőle a horvát báni méltóságot, melyre a koronáért kárpótlásul emelte volt. De Bakóczal lehetett beszélni annak, akinek pénze volt s Korvin János úgy szerezte vissza a báni méltóságot, hogy rengeteg summát fizetett érte Bakócznak. Általában jó pénzért mindenre kapható volt Bakócz Tamás. Már külső országokban is vezett híre volt az udvarnak: köztudomásúvá lett, hogy Bakócz Tamás mindenre rábírja a királyt, ha neki jól megfizetik.

A köznemesség küzdelme a főnemességgel.

A köznemesség nem tűrheti tovább a rettenetes állapotokat, a főurak hatalmaskodását, a maga elnyomatását s az 1497-iki országgyűlésre fejenként jelenik meg a Rákos mezején. Tenger panasz zúg föl a nádor ellen, akit többek közt azzal vádolnak, hogy közpénzeket tulajdonított el. Azt kívánják a királytól, hogy a koronát vegye ki Zápolyai és Bakócz kezéből s bízza négy köznemes koronaőrre. Az egyházi férfiak világi hivatalt ne viseljenek, Bakócz a kancellári tisztről mondjon le. A király kénytelen engedni a forrongó nemességnek: Bakócz Tamástól elveszi a kancellári, meg a koronaőri tisztelet, ugyanezt a nádortól is. Bakócz azonnal visszavonult Egerbe, de a köznemesség ezzel sem elégedett meg. Követelte, hogy mondjon le az egri püspökségről is s fossa meg a király az ő kedves emberét a magánbirtokaitól is. De a király a nemesség e követelését nem teljesítette, sőt, amint az országgyűlés eloszlott, az esztergomi érsekséggel ajándékozta meg Bakóczot.

A köznemesség ugyan nem tudta megsemmisíteni a király kegyeltjét, de országgyűlésről országgyűlésre mind nagyobb befolyást biztosított magának az ország dolgainak intézésében s határozottan a főnemesség fölé kerekedett. Így az 1498-iki országgyűlésen kivívták, hogy a király a rákövetkező négy esztendőben országgyűlést tartson, azután pedig minden három esztendőben egyet s egy országgyűlés sem tarthat tizenöt napnál tovább. Mert azelőtt nem egyszer megtörtént, hogy a főurak valósággal kiéhezették a szegényebb rendű nemességet az országgyűlés elnyújtásával. Ugyanezen az országgyűlésen a törvényszék főpapi és főúri ülnökeinek számát hatról négyre szállították, a köznemeseket pedig tizennégyről tizenhatra emelték. Ezeknek a köznemes ülnökök ezentúl helyük volt a királyi tanácsban is. Megállapította ez a gyűlés a trónöröklést is, biztosítván a nemzetnek, amennyiben a királynak fiú örököse nem marad, a szabad királyválasztó jogát. Nevezetes ez az országgyűlés azért is, mert napirendre került Korvin János panaszos levele is, melyben megvádolta Bakóczot, hogy pénzen kellett újra megszereznie a horvát bánságot s mindenféle perrel akarják megfosztani birtokaitól. Pedig akkor már veje volt Frangepán Bernát grófnak s erős támasztéka volt a hatalmas Frangepán családban. A király küldött ki ugyan bíróságot Korvin panaszainak a megvizsgálására, de a vádlott uraknak volt arra gondjuk, hogy a bíróság sohase intézze el Korvin János ügyét. Ám a köznemesség, mely nemcsak erős szövetségest látott Korvin Jánosban, de esetleg jövődő királyt is. Bakócznak és a többi püspököknek nem tudta megbocsátani a kapzsiságot s a következő országgyűlésen éreztette is ezt az egész egyházi renddel. Törvénybe iktatták, hogy az egyházi férfiak koronaöri tisztet nem viselhetnek, sem maguk, sem egyházuk részére jószágot nem szerezhetnek s érvénytelennek mondták ki mindama szerződéseket, melyekben világi urak örökség nél-

kül való elhalálozásuk esetére egyházi férfiaknak kötötték le jószágaikat. Érvénytelennek, még az esetben is, ha a király ezeket már jóváhagyta volna. Másfelől azt is törvénybe iktatták, hogy világiak egyházi férfiak javait el ne vehessék.

Ez a törvény már a később oly nagy szerepet játszó Werbőczy István műve, azé a nagytudományú köznemesé, ki akkoriban még ítélőmester volt s e tisztében mint jegyző szerepelt az országgyűlésen. A köznemesség előtérbe lépését mutatja az a tény is, hogy Zápolyai István halála után a nádori széket ismét köznemessel töltik be, még pedig Geréb Péterrel, aki atyafiságban volt a Hunyadi-családdal. De az 1504-iki országgyűlésen ismét a főnemesség kerekedett felül s a korán elhunyt Geréb helyébe Perényi Imrét választották, holott a köznemesség Korvin Jánost akarta. Súlyos vádakkal illették a gyűlésen a köznemesek a királyt és a főurakat. A királynak szemére lobbantották, hogy a vármegyéket országgyűlési végzés nélkül szólítja fel adózásra. Megtámadják a főurakat, kik ezt a királynak tanácsolták, akiknek azonban gondjuk van arra, hogy a saját jobbágyaik ne fizessenek adót. Újra megállapítják tehát, hogy csak az országgyűlés szavazhat meg adót. Panaszkodtak a főpapokra is, hogy őket és jobbágyukat a tizedek behajtásával mindenféleképp zaklatják, jogtalanul terhelik s ha ellenszegülnek, kiközösítéssel fenyegetik. Nem tartják tiszteletben a nemesek plébánosválasztó jogát sem.

Mindenki panaszodik, csak a gyámoltalan király hallgat, pedig talán neki volna legtöbb oka a panaszra. Ő helyette egyik cseh titkára panaszodik, aki ezidőtájtban kelt levelében keservesen panaszolja a király szánalmas, nyomorúságos helyzetét. »Mi itt — írja a cseh titkár — az arany- és ezüsthalmok között szegénységben, ínségben élünk és élni fogunk továbbra is«.

Ekkor már a királynak Anna francia hercegnő volt a felesége. A pápa megsemmisítette első házasságát, melyet

Borbála brandenburgi örgróf kisasszonnyal kötött volt s megsemmisítette a Beatrix-szal való házasságát is. Idegen földön, Ischia szigetén, kegyelemkenyéren fejezte be dicstelen életét Mátyás özvegye 1508-ban. A királyi udvar szegénysége csak növekedett a király házasságával, mert a királyné nem törődött a nyomorúsággal, ő élt vígan, cicomázta magát s mikor a legnagyobb szükségben sínylődött az udvar, 3500 forintot (mai értékben 70.000 koronát) adott egy drágakövekkel borított kalapért. Azaz adott volna, ha lett volna. De nem volt pénz s a kalap árának fejében lekötötte az amúgy is szűkös királyi jövedelem egyrészét.

Nyomorúságban tengődik a királyi udvar, rettenetes a nép állapota s ugyanakkor Bakócz Tamás fejedelmi pompával vonult be Rómába, hogy megszerezze magának a pápaságot. Miksa császár volt az, aki Bakóczot a pápasággal hitegette s abban a reménykedésben, hogy Miksa császár pápaságra segíti, a nagyralátó érsek rávette Ulászlót, hogy 13 éves leányát. Annát feleségül adja az öreg Miksa császárhoz s kilencéves fiával, Lajossal meg Mária osztrák főhercegnőt vétesse feleségül. Ezzel a kettős házassággal valósággal kiszolgáltatta az országot Miksa császárnak, aki nemcsak hogy tovább viselte a magyar királyi címet, de bele is avatkozott az ország dolgaiba.

A telhetetlen, nagyralátó ember 1512-ben vonul be Rómába. Szemtanúk leírása szerint negyven, kincsekkel megterhelt öszvér nyitotta meg a szemkápráztató menetet, utána három lovas, török brokátból készült, gyöngyökkel gazdagon hímzett ruhában. A fővegük drágakövektől ragyogott s pazar díszítésű a török lovak szerszáma is. Hat lovas lándzsákra illesztett vörös-fehér színű zászlócskákat lobogtatott. Tíz lovas ötven lovat vezetett kötőféken. Ezeket kilencvenöt lovas követte, kiknek öltönyét a zsinórdíszítés szinte elborította; ezüsthüvelyű kardjuk széles ezüstövön függött; csizmajuk

ezüstszinórral kivarrva, ezüstsarkantyú rajta, a lovakon ezüstszerszám. A kíséret úri tagjai aranybrokáttal és drága prémmel szegélyezett, különböző színű selyemszövetekből készült magyar ruhát viseltek s nyakukban aranyláncot.

Igy vonult be a szent városba a jobbagyfi. Pápának ugyan nem választották meg Bakócz Tamást, de egy világra szóló nagy feladattal bízta meg X. Leó pápa: azzal, hogy a török ellen keresztes hadjáratot hirdessen, nemcsak Magyarországon, de Európa többi országaiban is. Ezzel a nagy feladattal jött vissza Magyarországra 1514-ben, mint a pápa teljes hatalmú követe.

A keresztes hadjáratból semmi sem lett, ellenben alkalmat szolgáltatott az egész országot felforgató *parasztlázadásra*.

Dózsa György lázadása.

Abban az időben, amikor a jobbagyfiból lett Bakócz Tamás fejedelmi pompával vonul be Rómába s amikor egyes főurak kezén rengeteg vagyon halmozódott össze, nyomorúságban tengődik a király és családja, nemkülönben az istenadta nép. Egyetlen joga volna a népnek: a szabad költözködés, melyet oly sok törvény biztosított s melyet sohasem vettek komolyan a nagyurak. És a nép tovább húzza az ígát, talán még sok száz esztendeig, szó nélkül, ha X. Leó pápa eszméje: a törökök ellen indítandó keresztes hadjárat az elfojtott szenvedelmek kitörésére alkalmat nem ad. Az urak nagy örömmel fogadták a tervet, melyet Bakócz Tamás a királyi tanácsban adott elő. A gondolat, hogy a papság bűnbocsánatot hirdető prédikációkkal a török ellen tüzeli a népet s ez majd megszabadítja a keresztény világot, elsősorban Magyarországot a török hódítás állandó veszedelmétől, megváltja a maga vérén: rendkívül tetszett. Az összes urak közt

csupán egy volt, Telegdi István, a kincstartó, aki más szemmel nézte s másként ítélte meg a keresztes hadjáratot. Úgy látszik, alaposan ismerte a népet. Láttá a nép tűrhetetlen helyzetét; tudta, hogy a nép szívében erős harag s gyűlölet forrong az urak ellen s csak egy szikra kell, hogy az elfojtott tűz kitörjön s lángba borítsa az egész országot. Ez a józan-eszű ember napnál világosabban feltárta az urak előtt a keresztes hadjárat következéseit. Figyelmeztette őket, hogy nem lesz tanácsos fegyvert adni a nép kezébe, mert könnyen megeshetik, hogy nem a török, hanem az urak ellen fordítja. De az urak mosolyogtak Telegdi aggodalmain. Sokkal türelmesebbnek, alázatosabbnak ismerték a népet, semhogy az föl merjen lázadni ura ellen. Lám, az erdélyi parasztok egyszer megpróbálták, de csúfos véget is ért a lázadásuk. Ezt a nép nem feledte el.

A királyi tanács tehát elhatározta a keresztes hadjáratot. Bakócz Tamás 1514 husvét vasárnapján kihirdette a pápai bullát Budán és kihirdettette az egész országban. De a nép eleinte lassan mozdult meg. Még nem tudta, hogy ki lesz a vezére. Arra, hogy valamelyik főúr vezesse a népet, gondolni sem lehetett. Ha azt akarták, hogy a nép nagyobb tömegekben mozduljon meg, olyan vezérről kellett gondoskodni, aki közel áll a néphez. És Bakócz Tamás megtalálta az erre alkalmas embert. Dózsa György, a székely köznemes volt ez, aki épen ezidőtájt ment fel Budára, hol a király a törökverésben kitűnt székely századost kétszeres zsolddal, aranylánccal, arannyal kivarrt bíbor ruhával, sarkantyúval és karddal ajándékozta meg, vagyis ezzel a lovagok rendjébe emelte.

A lovaggá avatott Dózsa György Háromszékmegyében, Dálnokon született 1470 táján. Apja, Dózsa Tamás, gyalogsági kapitány volt s ennek halála után Makfalvára került Dózsa György s vele az öccse, Gergely, kit székelyesen Gergőnek hívtak. Itt serdültek fel a Dózsa-fiúk. Iskolai és családi

nevelés nélkül serdült fel Dózsa György (állítólag írni sem tudott) s az akkori élet iskolája is bizony rossz iskola volt az ifjúságnak. A tulajdon szentségét vajmi kevesen tisztelték. Maguk a nagy urak adtak példát a rablásra, az útonállásra, kereskedőknek kifosztására, s akkorbéli levelek bizonyítják, hogy Dózsa György is részt vett holmi utonállásokban. Egy levélben épenséggel *egész Erdély nyilvánosságos rablójának* nevezik. Majd Nándorfehérvárnál tűnik fel »Erdély nyilvánosságos rablója«, még pedig mint százados. A szomszéd Szendrő várát a török tartotta megszállva s minduntalan összecsapott a két vár őrsége. Egy ilyen alkalommal tüntette ki magát Dózsa György. Már épen összecsapni készült a két sereg, amikor a törökök vezére, Ali, elérugtat s hetykén szólítja fel a magyarokat: minek ontsák egymás véré, inkább álljon ki vele valaki. A magyar seregből Dózsa György állott ki. Lándzsával rohantak egymásra, majd kardra kapnak s Dózsa egy erős csapással levágja Ali páncélos jobb karját és meg is öli.

Ez a párosviadal 1514 február 18-án történt s április havában már Budán van Dózsa György. A király »Erdély nyilvánosságos rablóját«, akit mindenféle rablásokkal gyanúsítottak s aki állítólag közvetlen a nándorfehérvári párosviadal után is megölt egy adószedőt és elrabolt tőle 3000 drb aranyat, fölemelte a lovagok rendjébe s április 24-én Bakócz megbízta őt a keresztes had vezetésével. A Szent Zsigmond-templomban Dózsa tíz társával állott az oltár előtt s Bakócz a mise után buzdító beszéd kíséretében adta át Dózsának a pápa által megáldott vöröskeresztes nagy fehér zászlót s egy szabóval Dózsának és társainak vörös keresztet varratott a mellére. Aztán kijöttek a templomból, az egybegyülekezett néphez tüzelő beszédet intéz Bakócz Tamás, Dózsa György pedig megvendégeli, ő maga is kihirdeti a pápai bullát, mely azzal kecsegteti a vállalkozókat, hogy, ha meghalnak a harcban, »kintől-bintől megódoztatnak«.

Egy hónappal az országos kihirdetés után negyvenezer ember verődött össze a Rákoson. Nem csupa parasztok, jöttek szép számmal köznemesek is, papok, tanítók, deákok, mesteremberek. Egész községek fegyverfogható népe kerekedett fel, papjával, bírójával együtt. A kisebb-nagyobb csapatok, mielőtt elindultak, tizedeseket, századosokat, zászlótartókat választottak, úgy mentek a Rákosra, ahol ellátták rendes fegyverzettel. Természetesen, az egybegyűlt sereg szervezése a Dózsa György feladata volt. Mindjárt kezdetben testvérét, Gergelyt tette meg alvezérnek, a többi főtisztséget pedig azután töltötte be, mikor a csapatok mindenfelől összegyűltek.

Negyvenezer ember, túlnyomó részben jobbágy és zsellér: ennyi volt már május közepén a pesti táborban és ehhez napról-napra jöttek kisebb-nagyobb csapatok az ország minden részéből. Képzeltető a birtokos nemesség ijedelve. Abban az időszakban, mikor a munkáskézre nagy szükség van, egész vidékekről fölkerekedik a jobbágy és zsellérember. Ki szánt, vet, kapál az urak földjén? A pesti táborba megérkezett parasztok már mindenféle panaszokkal jönnek Dózsa György-höz. A földesurak sok helyen erőszakkal visszatartják a jobbágyokat, nem engedik el a keresztes háborúba. Ahonnét meg eljöttek, az otthon maradt öregeket, asszonyokat és gyermekeket bántalmazták, ezzel kényszerítvén az eltávoztakat a visszatérésre. A parasztok panaszkodnak az urakra Dózsának, az urak meg a királynak, hogy a keresztes háború megfosztja őket a munkaerőtől. És csakugyan már május 14-én rendeletet kap Dózsa a királytól, hogy szüntesse be a további toborzást, az egybegyűlt sereggel induljon a török ellen.

Ez a rendelet olaj volt a tűzre. A papságnak s különösen Mészáros Lőrincnek, a ceglédi tüzes szavú papnak, népies nevén *nagybotú* Lőrincnek, ki egymaga kétezer embert vitt Dózsa táborába, nem volt nehéz felizgatni az egybegyűlt

paraszságot. Alkalmas anyag volt az izgatásra, hogy a birto-
kos nemesség nemcsak félrehúzódik a keresztes hadjáratról, de
ráadásul még vissza is akarja tartani a jobbágyságot. »Ők
szopták ennyi időtől fogva a mi vérünket és veritékünket
— így szónokolt Lőrinc pap — s immáron elbújnak, nem mer-
nek országunkért vívni a török ellen. Jertek, menjünk rá e béka
vérekre!» És egyszerre oly dolgokról hall a nép, mikre eddig
tán gondolni sem mert. A vezetők, többnyire falusi papok,
kik maguk is nagy szegénységben sínylődtek, oly jelszavakat
kezdenek hirdetni az elkeseredett népnek, melyek egy szebb
jövendő képét mutogatták. Oly jelszavakat, melyek minden
időben nagy hatással voltak a szegény földnépére: földosztás,
a közterhek egyforma viselése, no meg — szabad préda. Két-
ségtelen, hogy a paraszt csapatok, mielőtt a pesti táborba
érttek, raboltak, gyűjtogattak itt-ott s csak folytatás volt az
a rablás és gyűjtogatás, mit május 14-én, tehát a királyi ren-
delet napján, Buda és Pest külvárosaiban elkövettek. Másnap
már újabb rendelet ment a királytól Dózsához, — hogy hala-
déktalanul induljon a seregével. Am ekkor már a parasztság-
nak eszeágában sem volt a török ellen való hadakozás.
A papok és diákok izgató szónoklatai új világot nyitottak
meg az elnyomott parasztság ébredező lelke előtt. A vallás
védelmére gyűltek össze, s a földosztás, az urak hatalma alól
való megszabadulás lett a vezércsillag, mely további lépé-
seikben vezérelte. Semmi hatása sem volt a királyi parancs-
nak. A parasztság folytatta a prédálást Pesten, a nemes embe-
rek házát sorba rabolták, gyűjtogatták s több nemes embert
kegyetlen módon végeztek ki. Egy hét múlva már Bakócz
Tamás kénytelen betiltani a keresztes hadjáratot, kiátkozás-
sal fenyegeti meg azokat, kik haza nem térnek s országszerte
felszólítja a papokat: vonják vissza a pápai bullát.

Királyi parancs, Bakócz rendelete — mind elkésett.
Dózsa György kihirdette Bakócz rendeletét a Rákoson s két

keresztes zászlót szurativán a földbe, felszólította a népet, hogy aki vele akar maradni, álljon az egyik, aki meg haza akar menni, a másik zászló mellé. Már-már úgy látszott, hogy többségben vannak azok, kik haza akarnak menni, de — véletlenül történt-e vagy mesterségesen csinálták a vezetők — az egyik zászlóról Krisztus képe arccal földre esett. A képet visszakötötték a zászlóra, de másodszer is leesett. Visszakötötték harmadszor s harmadszor is leesett. Ebben a nép Isten intését látta s most már egy sem akadt, ki elhagyja Dózsa táborát: egy szívvel-lélekkel ott maradtak, vele kívántak élni, halni. A felizgatott tömeg már túl volt azon, hogy a keresztes háborúra gondoljon. S ha Dózsa György még akkor erre gondolt volna is, tisztában lehetett azzal, hogy megszegte a parancsot s abban a pillanatban, melyben a tilalom ellenére együtt tartotta a parasztságot, — elkövette a lázadást. Mert a parasztábor nem oszlott szét, csak megoszlott a vezérnek, Dózsának a rendelkezése szerint. Mint kész hadvezér csinálja meg a haditervet Dózsa György. Háromezer embert ott hagy a Rákoson, egy pesti polgár, Száleresi Ambrus vezetésével, megparancsolván, hogy portyázzanak Pest környékén s »rettegésben tartsák a nemeseket«. Egy nagyobb csapatot délre küld, a Bácskába, Mészáros Lőrincsel, egyet pedig Eger felé, egy Barabás nevű pappal az élén. A derék hadat kétfelé osztván, az egyiket maga vezeti, a másikat az öccse. Ez a két hadtest 30—40 ezer emberből állhatott s ezzel egyenest Czeglédnek tartott, útközben kirabolva a nemesi házakat. Czeglédről küldött kiáltványt a lázadás vezére az egész országhoz, különösen pedig Pest és Külső-Szolnok vármegyékhez. Ebben a kiáltványban egyenesen a keresztes hadjárat megakadályozásával vádolja a nemességet s tisztán emiatt »parancsolja« a városok és falvak lakosságának »számkivetés és örök büntetés terhe alatt« a czeglédi táborba való sietést, »hogy így a szent csapat és

BAKÓCZ ÁTADJA DÓZSÁNAK A PÁPA ÁLTAL MEGÁLDOTT ZÁSzlÓT.

OSZK

Országos Magyar Könyvtár

áldott gyülekezettel a nevezett hűtlen és gonosz nemeseknek erejét és kezét korlátolni, megfékezni és zabolázni lehessen. Ha úgy tesztek, jól van, — folytatja a kiáltvány — különben a fentírt büntetést vonjátok magatokra, sőt ezzel sem érjük be, hanem saját telketeken, kapufélfátokon függesztetünk és akasztatunk fel, nyársba vonatunk, vagyonotokat elpusztítjuk és zsákmányra hagyjuk, feleségeiteket és gyermekeiteket pedig megöletjük.«

E kiáltvány szerint, melyben Dózsa a keresztes had fejedelmének és főkapitányának nevezi magát, aki »csak a királynak s nem az uraknak alattvalója«, még mindig a keresztes háborúról beszél, mintha komoly szándéka volna a török ellen vezetni a népet. Ám kétségtelen, hogy sem ő, sem főbb emberei nem gondoltak már ekkor a keresztes hadjáratra. Ez már csak ürügy volt a nemesség ellen való harcra, a jobbági állapotból való felszabadulásra. Ország-szerte megmozdul a nép, a szó teljes értelmében kitört a parasztlázadás, lángba borult az ország. Itt is, ott is össze-csapnak a parasztcsapatok az életét és vagyonát védő nemességel, de néhol a nemességet is magával sodorja a lázadás: az egyik félelemből, a másik, ki épúgy érezte a nagyurak féktelenkedését, mint a jobbágyság, meggyőződésből csatlakozik a lázadókhöz.

Míg a kisebb-nagyobb csapatok az ország különböző vidékein pusztítottak s követtek el szörnyű kegyetlenségeket, melyek közt a karóba huzatás volt a legszokottabb, Dózsa a fősereggel, mely napról-napra növekedett, az Alföldre húzódott. Amerre elvonult ez a félelmetes hadsereg, tömegestől szegődött hozzá a parasztság, többek közt Mezőtúron 800 ember, majd a dévaványi parasztok papjukkal, Turkevei Ambrussal, ki titkára lett Dózsának. Ez a tudós férfiú, ki a krakói egyetemen végezte a teológiát, írta Dózsa nevében a néphez intézett kiáltványokat. Egy hétig tartott az út Czeg-

lédtől Békésgyuláig, június 2-ikától 8-ikáig s itt már 80 ezer főre számították az egybeverődött hadat. Békésgyuláról 2000 főnyi hadat előre küldött Dózsa egy Balogh István nevű tanító vezetésével, hogy alkalmas gázlót keressen a Maroson át. Ám a gázlót kereső hadat váratlan meglepetés érte: időközben a király elrendelte a nemesség felkelését s egy ilyen nemesi sereg Báthory István nádor és Csáky Miklós csanádi püspök vezetése alatt a Maros partján megtámadta a parasztokat, kik megveretve futottak Nagylakig. Már ezt megelőzőleg a Dózsa által Pestről más-más irányba küldött paraszthadaknak volt nagyobb csatája a nemességgel, nevezetesen a pásztói és gubacsi határban s mindkét ütközetben a nemesség győzött. Azokkal, kiket a csatában elfogtak, kegyetlenül bánt a nemesség, helyesebben: megfizette a kölcsönt. Többeket karóba huzattak, azután meg testüket felnegyelték.

Báthory István és Csáky Miklós Balogh István csapatjának a megfutamítása után tábort ütöttek Nagylakon, de Dózsa éjnek idején összeszedte a szétvert csapatot s hajnalban rajtaütött a nemesek hadán. Hajnaltól estig tartott az elkeseredett csata s már-már úgy tetszett, hogy a parasztok részén a győzelem, midőn Báthory közéjük ágyúztatott. A parasztsereg estefelé megfutamodott, de aztán váratlan megfordult s üldözőkké lettek az üldözöttek. A nemesség jobbjai, köztük Csáky püspök, a parasztok kezére kerültek, sőt a parasztok elfogták Telegdy kincstartót is s Báthory Istvánnak az volt a szerencséje, hogy csata közben lefordult a lováról egy vakszemére kapott ütés következtében s eszméletre térvén, a közeli nádásban bújt el: így kerülte ki a szörnyű véget. Mert szörnyű vég várt az elfogott főurakra és nemesekre. Csáky püspök testét előbb buzogánnyal összetörték s úgy húzták karóba, fejjel lefelé, főpapi díszben. Egy másik főembert, Ravazdy Pétert keresztre feszítettek, többeknek a hátából szíjat hasítottak vagy máglyán égették el.

Kegyetlenül bántak el Telegdy Istvánnal is, az egyetlen emberrel, aki a királyi tanácsban ellenezte volt a keresztes hadjáratot, előre látván annak szörnyű következéseit. Magas oszlophoz kötötték s durva bántalmazások közt puskával és nyíllal lövöldöztek rája, mígnem lelkét kilehelte.

Nemes a paraszttal, paraszt a nemessel egyforma kegyetlenséggel bánik el, ha kezére kerítheti: nem maradtak egymásnak adósok. Ne kívánja senki tőlem e kegyetlenségek részletezését. Testvér testvérral kegyetlenkedik, ahelyett, hogy kéz a kézben, szeretettel együtt dolgoznának az ország és maguk javán, együtt védenék az országot!

... A szörnyű dráma gyorsan közeledik a végső jelenethez. Temesvár előtt történt meg a döntő ütközet. Mert Dózsa a Csanád-Nagylak közt lefolyt csata után egyenesen Temesvárnak tartott, ostrom alá vette a várat. Ide menekült volt Báthory s ha Zápolyai János vajda idejében segítségére nem jön Erdélyből, Báthory kénytelen lesz feladni a várat, melynek őrsége már lóhussal élt. Július közepe táján érkezett Zápolyai János Temesvár vidékére s seregét csatarendbe állítva, dob- és trombitaszóval vonult az ulicsi mezőre. Dózsa 40 ezer főnyi serege rendetlenül táborozott, de ő is csakhamar csatarendbe állította seregét s úgy ő, mint nagybotú Lőrinc beszédet intéztek a néphez, mely, úgy látszik, megrettent a rendes hadsereg láttára. Öccsére bízta a jobb, nagybotú Lőrincre a balszárnyat, ő maga a középre állott. Zápolyai szintén a maga seregének a közepén állott, mögötte a székelek, a palotások és a végvidéki lovasok, oldalán Petrovics Péter. A balszárnyat Kismarjay Lukács, a jobbat Lindvai Bánffy Jakab vezette. Mindkét részről elkeseredetten indult a küzdelem és sokáig hol egyik, hol másik részre látszott esni a harci szerencse kockája. Ám végre is a nemesek középhada, melyet Zápolyai vezetett, hátrálásra kényszerítette a parasztok középhadát. Dózsa serege futásnak eredt s a vezér

hősiessége, bátorítása sem tudott többé lelket önteni a szaladó seregbe. Különösen mikor maga Dózsa is lefordult a lováról, szó sem lehetett arról, hogy a szaladó parasztokat újra csatarendbe szedjék. Nem futás közben fordult le lováról a parasztok vakmerő vezére. Még akkor is, mikor serege futásnak eredt, egy csapással két páncélos vitézt sujtott agyon s azután magával Petrovics Péterrel mérte össze fegyverét. Petrovics lándzsával döfött Dózsa felé s mert Dózsa testét hiányosan takarta a vért, Petrovics lándzsája véletlenül ép védtelen helyre furódott s Dózsa félholtan zuhant a földre. Megölhették volna, de nem ölték meg. Az volt a határozat, hogy, hacsak lehetséges, élve kerítik kézre.

A csata s ezzel a parasztlázadás sorsa eldőlt. A parasztok vezére a nemesség kezébe került, nemkülönben a vezér öccse, Gergely is. Csupán nagybotú Lőrincnek sikerült elmene-külni Bácsmegeye felé. Sok ezer paraszt vére áztatta a harcmezőt s a győztes sereg azokat sem kímélte, kik fegyverüket eldobták és kegyelemért könyörögtek. Dózsa Györgyöt megkötözve vitték Zápolyai elé, nemkülönben öccsét s a főbbeket. Följegyzik róla, hogy »bátor lélekkel s nyugodt arccal« állott a vajda előtt, nem kért kegyelmet a maga, csupán az öccse részére. A vajda válasza az volt, hogy valamennyit börtönbe vetette. Három napig ültek a börtönben s július 20-án hajtották végre az ítéletet Temesvárt. Dózsa Gergellyel végeztek legelőbb s ő vele csakugyan enyhén bántak el: lefejezték. Ám a Dózsa György kivégeztetését nagy előkészület előzte meg. A »paraszt király«-nak trónt emeltek. Egy durván kovácsolt, megtüzesített vasszék volt ez a trón: erre ültették az övig levetkőztetett Dózsa Györgyöt, a szék mögött oszlop: ehhez kötötték. Koronát is tettek a fejére. Ott helyben tüzesítették meg az ekevasból készített koronát s úgy tették csiptetővassal a fejére. S hogy a királyi pálca se hiányozzék: tüzes vaspálcát is nyomtak a kezébe. Így sütötték meg a

»parasztkirályt«, ki állítólag egy órával élte túl azt a pillanatot, melyben fejére tették a tüzes koronát. De nem volt elég, hogy a legszörnyűbb halálnak halálával kellett meghalnia, látnia kellett a megmérhetetlen kínokat szenvedő embernek, hogy mint uszítják rá a fogságban kiéheztetett híveit. Ez volt legkegyetlenebb része az ítéletnek: kegyelmet ígervén mindazoknak, kik Dózsa testéből falatoznak. Hegedű- és füttyszó mellett annak a kilenc embernek, kik élve kerültek ki a temesvári börtönből, körül kellett táncolni Dózsa testét s minden forduló után harapni egyet-egyét belőle. Aki nem vetemedett erre az aljasságra, menten levágták. Kilenc hívéből három-négy nem volt képes erre, a többi körül táncolta Dózsát s minden fordulónál harapott a testéből, köztük egy Lőrinc nevű kovács, ki Dózsa lovait szokta volt vasalni. Szinte hihetetlen, de az egykori krónikások egyértelemmel vallják, hogy Dózsa egy pillanatra sem vesztette el eszméjét a rettentő szenvedések között, sőt még egy izma sem rándult meg. »Most látom csak, hogy kutyákat neveltem!« — állítólag e szavakban tört ki szívéből a fájdalom, amikor saját emberei a húsát harapdálták. Bizonyára a testi fájdalomnál is nagyobb volt a lelki fájdalom. Mert ha nem is volt igazi szabadsághős, ha nem is lehet menteni a népfelszabadításnak általa követett módját — voltaképpen a népért harcolt, s ha sikerül vakmerő vállalkozása, a nép sorsa bizonyosan nagyot javul.

A hóhérok, mikor már halottnak vélték a parasztkirályt, levágták a fejét, testének belső részeit megfőzték, sütötték s megetették a parasztokkal, közben meg a jelenlevő papokkal a »Te Deum laudamus«-t énekeltették. Mikor ennek is vége volt, a hóhér levagdalta lábát, karját, nyakát, a testét négy darabba vágták s úgy küldötték négy városba; Budára, Pestre, Fehérvárra és Váradra, hogy a városokban elrettentő példának kitegyék.

Íme, a dráma utolsó jelenete. A parasztság még itt-ott folytatta a küzdelmet a vezér rettentő vége után is, de a kisebb-nagyobb lázadó csapatokat hamarosan leverték. Nagybótu Lőrinc is a nemesség kezébe került s némelyek szerint Zápolyai vajda nyárson süttette meg, mások szerint máglyán égettette el Kolozsvárt.

Az „örökös szolgaság“.

Negyvenezer, némelyek szerint hetvenezer paraszt esett el a nemesség ellen vívott csatákban. S még hátra volt a büntetés, a legszörnyűbb, a legkegyetlenebb s a legoktalanabb : *a parasztság örökös szolgasága*. Mert alig hogy lecsöndesült a parasztlázadás, összegyűlt az országgyűlés, hogy az egész parasztságon torolja meg a lázadást. Október 18-án nyílt meg az országgyűlés, harminchárom napig tartott s összesen 71 törvénycikket hoztak, melyből 62 a parasztságra, a parasztlázadás megtorlására vonatkozott. Mindenekelőtt megállapították a nemesek által szenvedett károk megtérítése módját, a megölt nemesek vérdíját. A 14-ik törvénycikk szerint a lázadó parasztságot mind főbenjáró büntetést érdemelnének, nehogy azonban ezután is annyi sok vér ontassék és az egész parasztság, »*mely nélkül a nemesség keveset ér*«, eltöröltessék, csupán a századosokat és tizedeseket, a lázítókat, a nemesség nyilvános gyilkosait s a szüzeket és asszonyokat erőszakoskodókat ítélik halálra, a többi parasztságnak meghagyják az életét, ám a károkat meg kell téríteniök. Ugyane törvénycikk 3-ik szakasza mondja ki az örökös *jobbágy* jogát s vonja meg a *jobbágyoktól a szabad költözködés* jogát, »*hogy az efféle megátalkodottságnak emléke és minden időkre való büntetése örökösöikre is átszálljon s minden század tudja, mely istentelen gonoszság légyen az urak ellen való fellázadás*«.

Kimondván a kegyetlen, nemcsak a jobbágyságra lesújtó, de az egész országra káros és végzetes ítéletet, megállapítják az örökös jobbágy tartozásait, terheit, melyek eddig törvénybe nem voltak foglalva.

1. Minden telkes jobbágy, sőt a zsellér is évenként egy aranyforintot fizet a földesúrnak, még pedig felét Szent György, felét Szent Mihály napján. Ahol azonban ennél többet fizettek eddig, marad a régiben. 2. Minden héten kötelesek egy napot szolgálni a földesúrnak. 3. Havonként egy csirkét ad minden jobbágy. 4. Minden földi termésből, akár aratják, akár kaszálják, kilencedrész a földesúré, tizedrész a főpapoké. Kilenced jár a borból is. Vagyis — magyarázza a törvény — tíz kéve vetésből nyolc maradjon a jobbágnál, tíz cseber borból nyolc. 5. Évenként két ludat kell adni, még pedig egy fiatal pünkösdi ünnepére, egy vénet Szent Márton napjára. 6. Minden tíz jobbágytelektől (ahol kevesebb van, kevesebbtől) egy hízott malac jár a földesúrnak, megjegyvezvén, hogy »épségben maradnak a nemeseknek eddig adni s venni szokott egyéb jövedelmek«.

Ezek a tartozások. Most következik az örökös szolgaság. A rabság. Minden emberi jogtól való megfosztás. Elég ebből egy példa. Az özvegy jobbágyasszony a földesúr engedelmével nem mehet férjhez, ha jobbágy helyét pótolja. Ha nős fiai vannak, magával nem viheti. Sőt ha az özvegyasszony nem nagykorú fiát férjhez menetelkor magával vinné más földesúr birtokára, a fiú, amint nagykorú lesz, köteles visszamenni az előbbi földesúrhoz.

Igen érdekes a 24-ik cikk, mely »a paraszt elvetemültség örökös emlékéül« kimondja, hogy a király többé paraszt származását püspökké vagy érsekké nem emelhet s ha mégis megtenné, az ilyen főpapnak senki sem tartozik tizedet fizetni. Nyilvánvaló célzás ez Bakócz érsekre és Szalkai győri püspökre, ki vargának volt a fia. Pedig ezeket ugyancsak nem

lehetett gyanúsítani a földnépe iránt való kedvezéssel. De a szörnyű lázadás közvetlen hatása alatt az országgyűlés a szó teljes értelmében a földhöz akarta nyügözni a parasztságot. Ki ahol született, ott maradjon s ki amely állapotban született, abban maradjon, főlebb ne juthasson : ez a kegyetlen, az oktalan törvény lelke.

Valóban, kegyetlen és oktalan törvény ez s előrelátható volt, hogy jóra nem vezethet. A rövidlátó törvényhozók azt hitték, hogy a parasztot örök időkre leláncolják ezzel az embertelen törvénnyel s örök időkre kiveszik a fegyvert kezéből, ha jobbkezésnek levágatásával büntetik azt, aki csak tarsolyt is mer hordani. Mert ez is benne van a törvényben.

Ugyanazon az országgyűlésen, melyen a parasztot minden jogától megfosztották, állította össze a nagy törvénytudó Werbőczy István a *Hármas könyvet*, mely a nemesség kiváltságos jogait tartalmazta s mely 1848-ig a nemesség bibliája volt. A nemesség a *nemzet*, a parasztság az alkotmány sáncain kívül reked, ő csak nyomorult adófizető, robotoló pária. Mikor legnagyobb szükség lett volna a nemzeti egységre, a testvéries összetartásra : a harag, a gyűlölet, a megtorlás érzelmei forrongtak a szívek mélyében. Újra elindul hódító útjára a török, nagyobb erővel, mint valaha s nincs meg az egységes, hatalmas nagy nemzeti erő, mely útját állja a vészes áradatnak.

Erkölcsiben megfogyatkozott, gyűlölködő nemesség s rőghöz kötött, csaknem rabszolgaságra vetett jobbágyság : ez a magyar most. Hogy újra észére térjen, be kellett következnie a mohácsi nagy veszedelemnek. Keservesen meg kellett lakolnia bűneiért, hogy majdan ismét szebb jövőndő virradhasson rá !

A MOHÁCSI TEMETŐ.

Kegyetlenül és okatlanul torolta meg a nemesség a parasztlázadást. Nem azt a természetes tanulságot merítette

e lázadásból, hogy a nyílt sebeket gyógyítsa; ellenkezően: botorul azon dolgozott, hogy e sebek tovább terjedjenek, az egész testet elborítsák. A főnemesség féltékenyen nézte a közép-nemesség előtérbe nyomulását s különösen rossz szemmel nézte Zápolyai Jánost, a lázadás leverőjét, kiben a közép-nemesség az ország jövő királyát látta. Arra számított ugyanis a köznemesség, hogy Ulászló halála után, fiának, Lajosnak kiskorúsága idejére, Zápolyait kormányzóknak választják s azután — mert Lajosnak nem reméltek hosszú életet — királynak. Ám az udvari párt, melynek Bakócz volt a lelke, titokban megkötötte a szövetséget a Habsburg-házzal: Lajos királyfit már kilencéves korában eljegyezték Miksa császár Mária nevű unokájával, Ulászló leánygyermekét, Annát illetően pedig abban állapodtak meg, hogy őt a császár vala-

melyik unokája veszi feleségül, s ha ez a terv nem sikerülne, maga az öreg császár vezeti oltárhoz a gyermekleányt. Háromszázezer aranyforint bírságra kötelezte el magát a császár az esetre, ha ígérését be nem váltaná. Így adta el az országot Bakócz Tamás a Habsburg-háznak, biztosítván e házasságok által a Habsburgok örök jogát Magyarországra. Tette ezt abban a jámbor hitben, hogy Miksa császár hatalmas pártfogása a pápai trónra emeli, holott a császárnak ez eszeágában sem volt. Jó eszköz volt neki a nagyralátó Bakócz arra, hogy Magyarországot megszerezze a Habsburg-háznak s erre ki is használta.

A végzetes kötés után csakhamar (1516) meghalt a gyámoltalan, beteges Dobzse László s megkoronázták tízéves fiát, ki II. Lajos néven lépett (1516—1526.) apja örökébe. Nem választottak kormányzót a gyermekkirály mellé s a köznemesség megnyugodott ebben, miután a királyi tanácsban amúgy is megvolt a köznemesség számbeli többsége. Ám az igazi hatalom Bakócz Tamás kezében maradt. Ő és György brandenburgi örgróf ügyeltek a királyra, Bornemisza János budai várnagy volt a nevelője s Miksa császár és Zsigmond lengyel király voltak a gyámjai. Eszes, tanulékony gyermek volt II. Lajos s biztatóan is indult a fejlődése, de György brandenburgi örgróf, aki egészen átvette a nevelést, valósággal elnevelte, testét-lelkét tönkretette. A serdülő király teljesen elmerült a tivornyázásban, léha, könnyelmű életet élt, az uralkodás komoly gondjai nem bántották. Bizalmatlan volt minden becsületes magyar ember iránt s különösen Zápolyai Jánostól félt, akiről elhitették vele, hogy kormányzó, majd király akar lenni. Végre is, hogy a káros idegen befolyás alól kikerüljön, az országgyűlés nagykorúsította a gyermekkirályt, 28 tagú tanácsot választottak, mely az ő nevében kormányozzon. Ennek a tanácsnak 6 főpap, 6 főúr és 16 köznemes volt a tagja, de ezek az urak többnyire vidéken éltek, ritkán

ültek össze, s így tovább is Bakócz uralkodott. Bakócz és a
sánta Báthory István, kit Perényi nádor halála után, a nemes-
ség ellenére, erőszakkal ültet Bakócz a nádori székbe. Hanyat-
homlok rohan a nemzet a romlás, pusztulás lejtőjén. A fő-
és köznemesség közt elkeseredett harc folyik a hataloméért.
Hol az egyik, hol a másik kerekedik felül. Folyton szavaz-
zák meg az adókat, de amit be tudnak is hajtani, többnyire
elsikkad egyik-másik hazafi kezén. A király, épen mint apja,
a legszükségesebbeket is nélkülözni kénytelen. Az urak gazda-
gok, a király szegény. Néha még ennivalója sincs. »Oh, édes
Istenem, — írta egy külföldi ember 1518-ban Budáról — mily
nagy pompa és fény, hogy ne mondjam: fenhéjázás uralko-
dik itt. A püspökök és főurak óriási kísérete mind huszáro-
san, arannyal-ezüsttel díszített ruhában vonult fel; az utcákon
tárogatókkal jelezték az érkezés idejét. A fényes, pazar lak-
mározásnak vége-hossza sincs. A király meg oly nyomorban
sínylődik, hogy, ha idegen követséget akar fogadni, előbb
nagy uzsorára kénytelen kölcsönt felvenni.« Közben a török
hosszabb pihenő után újra megmozdul. Alighogy trónra lép
II. Szulejmán, kétszáztezernyi haddal indul Magyarországnak
azzal a céllal, hogy elfoglalja Nándorfehérvárt és Szabácsot.
A várak őrsége vitézül harcol, de hiába várják a felmentő
sereget, hiába a puskaport, mellyel Nándorfehérvárt meg
lehetett volna menteni. Ott volt a puskapor Budán, de nem
volt meg az elszállításra szükséges 50 forint! Pedig az ország
épen ebben az esztendőben rengeteg kincset örökölt — Bakócz
Tamástól. A hatalmas ember 1521 június 15-én halt meg s
az egykorúak szerint 510 ezer arany-, 40 ezer ezüstforint,
150 mázsa ezüst- és 3 mázsa aranynemű maradt utána.
E hagyatékra nyomban rátette kezét a király s elprédálta,
ahelyett, hogy rajta sereget toborzott volna. Bevette a török
Nándorfehérvárt is, Szabácsot is 1521-ben. Megnyílt az út
Magyarországba. Ez a nagy csapás mintha észretérítette

volna a versengő fő- és köznemességet. Idő is volt a készülődésre, mert a szultánnak Rhodus szigetén akadt dolga. A legnagyobb áldozatkészséget hangoztatják az urak, nemcsak a jobbágy, de a maguk zsebéből is. Sajnálkoznak a szegény jobbágyon s őszinte volt bizonyára e sajnálkozás, hisz maguk láthatták legjobban, hogy a föld népe az inség szélén áll: ezt újabb adókkal terhelni szívtelenség. De a kénytelenség, az ország védelme újabb terheket ró a jobbágyra, a főpapok, főurak és nemesek pedig esztendei jövedelmük felét ajánlják fel, a papok a birtokukban levő arany- és ezüstszerék értékének tizedrészét. Behozzák a fogyasztási adót s azt kivetik nemesre és parasztra egyaránt. Gondolnak a kincstári jövedelem szaporítására s e jövedelmet mind zsoldos hadsereg állítására használják. Haj, de mindez csak szalmalángos felbuzdulás! Mihelyt tetre kerül a sor, a lelkesedés lelohad, az áldozatkészség megcsappan. Vagy három millió forintnak kellett volna befolyjni az országos kincstárba, de ennek tizedrésze sem folyt be. Néhol megtagadták az adófizetést, máshol kevesebbet fizettek s mert nem mindjárt az országos kincstárba küldték a pénzt, jóllehet így rendelte az országgyűlés, hanem a megyékhez, itt is, ott is elsikkadt a kínos-keservesen behajtott adó. A zsoldos hadseregből semmi sem lett. Maradt minden a régiben. A következő országgyűlésen már szóba sem hozták a fogyasztási adót, a jövedelmek felét, csupán az egy forint adót, sőt egy évre rá ezt két forintra emelték minden jobbágyház után. Így készültek a török ellen. Így indultak az akkor még nem sejtett nagy temető felé, melynek *Mohács* a neve.

Ere az időre esik a reformáció első fellépése is. Luther Márton hitújító tanai beszivárogtak Magyarországra is s komoly veszedelem kezdette fenyegetni a katolikus egyházat: a szakadás veszedelme. Magának Mária királynénak környezetében is voltak hívei Luther tanának, tehát ő is

szívesen látta Luther tanainak terjedését. De a köznemesség idegenkedett mindentől, ami Németországból jött s mintegy kényszerítette a királyt, hogy kíméletlenül lépjen fel a reformáció terjesztői ellen. Ám sokkal zavarosabbak voltak a viszonyok, sokkal többféle gond foglalta el az elméket, semhogy az új vallás terjedését meg lehetett volna akadályozni. Magát a köznemességet is az új vallásnál sokkal erősebben bántotta az a körülmény, hogy a cselszövő udvari párt minduntalan kijátszotta. Így az 1523-iki országgyűlésen, a köznemesség erélyes fellépésére, a király a gyűlölt Báthory Istvánt elmozdította a nádori székből, de azért mégsem Zápolyai lett a nádor. Egy évig üresen maradt a nádori szék s akkor a király ismét visszahelyezte Báthoryt. Nem kevésbé bántotta a köznemességet, hogy az elhúnyt Bakócz helyét Szalkai László váci püspökkel töltötte be, a »vargaiavadékkal«, aki egy hajszállal sem volt különb Bakócznál. Előkelő állását nem az ország, hanem a maga önös érdekeinek kielégítésére, vagyonának szaporítására használta s a nép jajszavát épúgy nem hallotta meg, mint szomorú emlékü elődje.

A török pedig csak nyomult előbbre, egymásután foglalta el a végvárat. A maroknyi őrségek élet-halálharcot vívnak, egyik-másik várban utolsó szálig elesik az őrség, így jut a vár török kézre. Különösen kiválik e szomorú napokban Beriszló Péter horvát bán és püspök, ki körömszakadtáig védi a haza határát, mígnem 1520-ban hősi halált hal. És kiválik az ő nyomában Tomori Pál, a szerzetes, aki először ott hagyja a katonai pályát, két menyasszonyát veszítve el egymásután, felölti a csuhát, de a haza veszedelme kihívja a zárda bús magányából s élére áll a határvédő seregnek. A pápa érsekké emelte a vitéz barátot: az egyetlen ember ez időben, kiben még a csüggedt nemzet bizakodik, különösen, hogy a Szerémségben egy tizenötezer főnyi török hadat tönkrevért.

Az országban általános a nyugtalanság, az elégedetlenség, az elkeseredés: mindmegannyi előhírnökei a közelgő nagy veszedelemnek. Az 1525 május 7-én megnyitott rákosi országgyűlésre a köznemesség fegyveresen jelent meg s heves szemrehányásokat tesz a királynak és a főnemességnek egyaránt. Szemére lobbantják a királynak, hogy kikeresztelkedett zsidó a kincstárnok, aki elsikkasztja az ország vagyonát. (Csakugyan kikeresztelkedett zsidó volt a kincstárnok. A neve: Szerencsés Imre.) Súlyos vádakkal illeték a nádort, őt okolván többek közt Nándorfehérvár elestéért is. A gyűlés negyedik napján a nemesség felvonult Budára s itt egy templomban folytatta tanácskozását. Itt ismétlődtek a vádak a nádor, a kincstárnok és Szalkai, a »vargaivadék« kancellár ellen. Közben még a jobbágyokról is beszélt egy szónok, a szabad költözködés visszaállítását indítványozván, de az indítvány visszhangra nem talált. Deputációt küldöttek a királyhoz, többek közt azzal a kívánsággal, hogy a németeket öt nap alatt távolítsa el az udvarból, mert azok mind luteránusok, Szerencsés Imrét, a kincstárnokot pedig máglyán égettesse meg. Már ezt megelőzően Szalkai vizsgálatot kért maga ellen, de a király kijelentette, hogy »még akkor sem ejtené el Szalkait, ha rá lehetne bizonyítani a hűtlenséget, mert jól tudja, hogy ha Magyarországon az egyház tekintélye megingott, három esztendő sem telik belé s a magyarok visszatérnek pogány őseik vallására!« Szerencsés Imrét illetően azt válaszolta, — igen helyesen — hogy törvényes ítélet nélkül senkit sem szabad kivégezni. Előbb törvényszék elé állítja, ott aztán bizonyítsák be az ellene emelt vádakot.

A Rákoson összegyűlt nemesség magatartása mind fenyegetőbbé lett s most már azt követelték, hogy a király személyesen jelenjék meg köztük, még pedig a főurak nélkül. A király meg is jelent a Rákoson, meghallgatta a köznemesség panaszát, de a több pontban eléje terjesztett kívánsá-

gokra nem felelt azonnal. Visszament Budára s onnan sem küldött választ. A gyűlés eloszlott nagy méltatlankodással, de egyben elhatározták, hogy öt hét múlva Hatvanban jönnek össze, még pedig fegyveresen. Az udvart annyira megremítette e határozat, hogy az egyházi és világi főurak titkos véd- és dacszövetséget alakítottak: szükség esetén haddal oltalmazni meg a királyt s a maguk személyét a köznemesek ellen. Tagja volt e szövetségnek Zápolyai János is, akit pedig az udvarnál folyton azzal gyanúsítottak, hogy a király életére tör s mindenáron meg akarja szerezni magának a koronát.

Még el sem oszlott a háborgó köznemesség, a királyné az ő kedves emberét, Szerencsés Imrét, aki vizsgálati fogságban ült, szabadon bocsátotta s az udvarbeli németek tüntetően kísérték lakására, hol nagy lakomát csaptak. Az elszéledő nemesség egy csapata nagy felháborodásában megrohanta Szerencsés házát, ott mindent összetörtek s ami értékes volt, azt el is vitték. Ugyanígy akartak elbánni a vargaivadék palotájával is, de itt ágyúval fogadták őket. Átmentek hát Pestre s ott a zsidókon öntötték ki haragjukat.

A hatvani országgyűlés.

Tizennégyezer főnyi köznemes jelent meg a hatvani országgyűlésre, jöllehet az udvari párt e gyűlés meghiusítására mindent elkövetett. A nemesek fegyveresen jelentek meg s emellett minden tíz jobbágyra hoztak egy lovas vagy gyalog jobbágyot a rákosi országgyűlésen hozott határozat értelmében. Az egyházi és világi főurakat meghívták ugyan, de nem kötelezték őket a megjelenésre. Ugyancsak a rákosi országgyűlésen határozták volt el, hogy a hatvani országgyűlésig felfüggesztik az egyházi tizedek behajtását s ott alkot-

ták azt az érdekes törvénycikket is, mely szerint a »luteránusokat az ország minden részéből ki kell irtani s nemcsak egyházi, de világi egyéneknek is szabadságában áll, hogy őket, bárhol találtnak, máglyán elégethessék«.

Mind e határozatokról a király akként nyilatkozott, hogy amit a hazára üdvösnek talál, teljesíti, de a hatvani gyűlés megtartásához nem járult. Hanem azért mégis megjelent a hatvani gyűlésen. És megjelent a nádor is, meg a »vargaivadék« is, jóllehet készen lehetek arra, hogy a legkíméletlenebb támadásokkal illetik. De a ravasz vargaivadék már a gyűlés előtt megszelídítette Werbőczyt, a gyűlés lelkét azzal az ígérettel, hogy megválasztják nádornak. S mikor a gyűlött ember szóra állt fel s késznek nyilatkozott állásának elhagyására, a nemesség ugyan folyton azt kiabálta: le kell vágni a varga fiát, mert a nemest paraszttá akarja tenni, amilyen ő volt! — de bizony nem vágták le. Báthory nádor meg felhívta a nemességet, hogy ha rábizonyítják a bűnösséget, ám vágják le a fejét, nyúzzák meg, — mire az volt a nemesek válasza: nincs szükség törvényes eljárásra, jól látjuk mi a te bűneidet! — de neki sem görbült meg egy hajaszála sem. Sárkány Ambrusnak, az országbírónak azt vetették a szemére, hogy, míg mások a végváratok védtek, ő borral és marhával kereskedett s a népet zaklatta. Thurzó Elek kincstárnoknak is kijutott a kíméletlen szavakból. »Parázna lengyel paraszt!« így kiabáltak feléje. A főudvarmestert, Korláthkövit is erős szidalmakkal illették. Így sorba minden országnagy megkapta a magáét, csupán Szerencsés Imrével, a kikeresztelkedett zsidóval nem gorombáskodtak. Ez az ügyes, élelmes ember túljárt a köznemesség eszén. A rákosi gyűlésen máglyahalált szántak neki, s ím, most a nemesség előtt egyszerre kedves ember lett azzal az ígérettel, hogy a kincstári bányákat és jószágokat bérlő Fugger-család egy milliót csalását földeríti.

A félelmesnek látszó gyűlés azzal végződött, hogy Werbőczy lett a nádor, az egyházi tizedek országos célokra való fordításának követelésétől elállott a nemesség, ellenben minden jobbágytelekre kivetettek egy forint rendkívüli adót, melyből negyedrészt Werbőczynek ajánlottak fel, negyedrészt meg a királynénak hála fejében, hogy a királyt az országgyűlésen való megjelenésre bírta! Arról, hogy a nemesség megújítsa a nagylelkű ajánlatát: egy évi jövedelmének felét tenné le az ország védelmére, most sem beszélt senki. Elég, ha fizet a jobbágy s elég, ha a királyi tanácsban ismét a köznemesség van többségben.

Werbőczy nádorságával az állapotok nem fordultak jobbra. A főnemesség kénytelen-kelletlen ismerte el az ő nádorságát, melyre a különben nagytudományú ember amúgy sem termett. A kincstár épúgy kongott az ürességtől, mint annakelőtte. Az egy forint rendkívüli adót kivetették a jobbágyokra, de a kivetett összegnek felét sem tudták behajtani. A jobbágyok sok helyen megtagadták az adófizetést s — mint egy gazdatiszt írta ez időben a földesurának — »a királyi felségnek és nagyságodnak rendeleteit semmibe sem veszik.« És tünődve kiált fel a levélíró: »Valóban, nem tudom, ez a *nagy szabadság* milyen módon jutott uralomra!«

Szalkai, a vargaivadék, bár a hatvani gyűlésen lemondott kancellári állásáról, egyáltalán nem gondolt arra, hogy állását elhagyja, ellenben Werbőczy nádorsága pünkösdi királyság volt: már az 1525-iki országgyűlésen ismét Báthoryt választották nádornak. A főnemesség aknamunkája sikerült: Werbőczy már a gyűlés előtt lemondott a nádorságról, a gyűlésre el sem ment, hanem duzzogva zólyomi birtokára húzódott. Ebben a király nyílt pártütést látott s most már lajstromra szedték összes »bűneit«, melyeket a rákosi és hatvani országgyűlések megtartásával s az azokon kierőszakolt végzésekkel követtetett el. Mind oly bűnök, melyekért egy év előtt még

ünnepelte a nemesség, most meg ez kiáltotta leghangosabban a »feszítsd meg!«-et. De a nemesség nemcsak hogy rút hálátlansággal fizetett vezérének, de, belefáradván az »alkotmányos küzdelembe«, a szó teljes értelmében beadta a derekát s korlátlan hatalommal ruházta fel a királyt. A szegény, sokszor éhezõ, kigúnyolt, tekintélyevesztett királyt! Őrá bízták az országos jövedelmek szaporítását, kezelését, az ország védelmét, a nádor kivételével minden tisztviselőnek a megválasztását s csak »nagy szükség esetén« kívánják az országgyűlésre való meghívásokat is, »mivel — így szól a törvény idevágó szakasza — az országgyűlés folytonos tartása következtében a szegény nemesek teljesen kimerültek, sőt sokan közülök a nagy költségek miatt jószágaikat elzálogosítván, *paraszt állapotra* jutottak«. Ugyanezen az országgyűlésen fél forint adót vetettek ki minden jobbágytelekre s a királyi adóhátrálék behajtását elrendelték. Egyben elhatározták, hogy háború esetén a jobbágyok ötödrészét, sőt esetleg az összes jobbágyokat hadba viszik, a nemesség pedig fejenként tartozik megjelenni a király zászlaja alá.

A királyt tehát megajándékozták a korlátlan hatalommal s abban a szent hitben oszlott el a nemesség, hogy a gyámoltalan Lajos most már megvédheti a hazát, hisz a rendes királyi jövedelmek is elégségesek a haza védelmére. De a kincstár tovább kongott az ürességtől, a török meg közeledett rettentő haderővel. A korlátlan hatalmú királynak még az a harmincezer forintja sem volt meg, melyen a saját bandériumát fölszerelje. Tanácskozásra hívta a magyar urakat és a külföldi követeket, feltárta előttük a nyomorúságos helyzetet. A pápai követ azt tanácsolta, hogy az urak önmagukat adóztassák meg. Ő maga 500 aranyat ajánlott fel s hozzátette, hogy ha akad még ötvenkilenc ur, aki ennyit ad, együtt lesz a 30 ezer forint. Az urak nagy lelkesedéssel fogadták a pápai követ nagylelkű ajánlatát, 30 ezer forintnál vala-

mivel még többet vetettek ki magukra, de mikor fizetésre került a sor, a 30 ezer forint sem jött össze s a király ezt sem fordíthatta bandériumra, mert amint befolyt az önkéntes adó, mindjárt el is kellett küldeni a végvárakba régibb zsoldtartozások letörlesztésére. Végre is a pápa segítette ki a királyt, de azzal a lealázó feltétellel, hogy ha nem a háborúra fordítja a pénzt, fizesse vissza. Nem csoda, hogy ily lealázó módon bántak a királlyal. Nem csoda, ha attól tartottak, hogy nem a háborúra fordítja a pénzt, hisz ő maga néha a legszükségesebbeket is nélkülözni volt kénytelen. Megegett, hogy nem volt rendes ruhája s nem volt rendes ebédje, vacsorája!

Az urak tehát a felajánlott 30 ezer forintot sem adták össze, de a közfelkelést elrendelték s a királyi kincstárt akként própálták megtölteni, hogy a pápa jóváhagyásával a templomok arany- és ezüstszereinek felerészét beolvasztják s pénzt vernek belőle. Így sem tudtak elegendő pénzt összegyűjteni. A kincstárnok, Thurzó Elek, saját vagyonából adott kölcsön 32 ezer forintot, de mindjárt le is mondott a hivataláról: a következesekért nem merte vállalni a felelősséget. S míg a Száva mellett Tomori érsek, ez a második Kapisztrán János, példátlan elszántsággal állja útját a beözönlő török seregek s Péterváradot Belgrád sorsa fenyegeti: a nagy urak nem hallják a király parancsát, sőt kárörvendezve mondogatták: »hadd usszon a barát!« Maga a nádor, bár a király több ízben felszólította, hogy hadba induljon, azzal tért ki, hogy nincs rendes hadserege, »parasztnéppel pedig nem száll táborba«. A sok huza-vonának mi lett a vége? Az lett a vége, hogy elesett Pétervárad is.

A derék Tomori 1526 elején személyesen ment Budára, két hónapig könyörgött pénzért, de a kincstár üres volt, az urak nem adtak s vérig sértve ment Kalocsára, hogy lemondjon az érsekségről, visszahúzódjék a zárda csöndjébe. Ám mikor útközben meghallotta, hogy a török újra megkezdte

a hadjáratot, elfojtotta szíve keserűségét, győzött a magyar hazafi lelke s sietett vissza a végvárakhoz: védeni a hazát. Ugyanezt cselekedte Zápolyai János Erdélyben, aki szintén hiába várt pénzbeli segítséget. Végignyargal az országon a vészír, hogy jön a szultán rettentő nagy sereggel s ez a szegény ország készületlenül várja a halálos csapást. Sehonét semmi segítség. A keresztény világ, melyet a magyar vitézség száz meg száz csatában védett meg a török ellen, kárörömmel nézi a magyarra zúduló szörnyű veszedelmet, magának a nemzetnek különböző osztályai pedig szerteszét húznak, a nagy nemzeti veszedelem érzete sem tudja egyesíteni az édes anyaföld védelmére!

A mohácsi csata.

Szulejmán szultán 1526 április 23-án mozdult meg Konstantinápolyban s indult rettentő seregével, melyet 2—300.000 főre becsültek. Gyülelévész had volt egy része, de fegyelmezett gyalogság, lovasság és tüzérség volt a sereg magja. Július 28-án Péterváradot levegőbe röpítette a török s ezzel elesett az egyetlen vár, mely még a török betörését visszatarthatja vala. Báthory, a nádor, a király parancsára sem sietett Tomori segedelmére. Azt követelte a királytól, hogy személyesen menjen a táborba, különben a nemesség nem kél föl. És július 20-án el is indult a király. Rosszkezdőn, balvégzetének komor sejtelmével indult a harcba. A nemesek küldöttségének, mely követelte, hogy személyesen vezesse a hadat, azt felelte: »Látom, hogy mindenki mögöttem keres mentséget és menedéket. Nehogy tehát bárki a saját gyávaságát velem fedezze és a felelősséget rám hárítsa, Isten segedelmével holnap megindulok, elmegyek oda, hová nélkülüm menni nem akarnak!«

Tolnán állapodott meg először, augusztus első hetében. Néhány ezer ember volt itt együtt. Azok is a török fenyegette vármegyékből verődtek össze. Hiába hordozták körül a véres kardot, nagynehezen s nagyon kevesen mozdultak meg. Erdélyből elindult Zápolyai vajda, de nem 20—30,000 emberrel, mint eddig hitték történetíróink, hanem 5—6 ezerrel. Nem hagyhatta védtelenül Erdélyt. Össze-vissza 27—29 ezer ember volt a király táborában, augusztus utolsó hetében, s a mérsékeltberek hiába intették a türelmetlenkedőket,* hogy várjanak az ütközettel, várják meg Zápolyait s az innen-onnan még remélhető segedelmet: csudálatos vakság lepte meg a magyar táborát, kicsinylette a törökök rengeteg hadát, gyülevész seregnék nézte, melyet a magyar vitézség polyvaként szerte szór! A Mohácstól Busiglicáig terjedő síkon helyezkedett el a magyar sereg. A főurak ott voltak csaknem teljes számban. Dicsérettel kell feljegyeznünk róluk, egyházi és világi főurakról egyaránt, hogy az utolsó, a nagy pillanatban megemberelték magukat, felülkerekedett lelkükben a kötelesség érzete s farkasszemet néztek a halállal. Tomory és Zápolyai (a vajda öccse) vezette a derék hadat, Batthyány Ferenc szlavon bán a jobb, Perényi Péter a bal szárnyat. A királyt ezer vértés katona védelme alatt a tábor közelében, Latoristyénél hagyták.

Mosolyogva, ragyogón sütött fel a nap augusztus 29-én reggel. És állott a magyar sereg egy helyben, a rekkenő hőségben. A török déltájban mozdult meg s délután 4 órakor csapott össze a két tábor. Szörnyű kevés ideig tartott a csata: alig két óráig. Mire a nap lehajlott: huszonnégyezer magyar vitéz holtteste borította a csatatér. Főurak, püspökök, érsekek, nemések, parasztok holtteste halomban hevert: közös lett a sorsuk a halálban. Dicső halált haltak: megérdemelték, hogy még az ég is megsirassa őket. Mert egyszerre gyászba borult az ég, szakadott a záporosó, megda-

gadtak a patakok s míg néhány menekülő vitéz ennek köszönheté életét: ez lett a király halála. A szörnyű viadal láttára a vértések otthagyták a királyt, hogy hősi halált haljanak ők is. A szegény király mellett mindössze két apród maradt. Egy magyar apród: Atzél István s egy cseh: Csettvitcz Ulrik követte a vágatva menekülő királyt az esti homályban. A Cselepatak utjokat állotta. Át kellett ugratni a megdagadt patakon. A király megsarkantyúzta paripáját, de fáradt volt a paripa, belezuhant a rohanó árba, utána a magyar apród: mind a kettőt elragadta, eltemette Cselepatak szennyeseibe. A cseh apród nem követte őket, megállott a parton, megjelölte a helyet, hol a király a patakba zuhant s aztán elvágatott Budának.

A tatárjárásnál nagyobb szerencsétlenség volt e csata a magyar nemzetre. A tatárjárást hamar kiheverte a királyával egyetértő, együtt dolgozó nemzet. A mohácsi dráma után az ország két, majd három részre szakadása következik. Nagy, addig nem tapasztalt csapásoknak szörnyű súlyát kellett éreznie a nemzetnek, hogy öntudatra, a maga és az ország helyzetének igazi tudására ébredjen. Ezek a csapások a mohácsi csatával megindultak s több száz esztendőn át szenvedett a magyar nemzet, annak minden rétege a mult büneiért.

Nem csupán költemény, de nagy történeti igazság Kölcsey Hymnusának e hatalmas feljajdulása:

Megbűnhődte már e nép
A multat s jövendőt!

Maga a szultán sem tudta, hogy Mohácsnál mily szörnyű csapást mért a magyarra. Öt napig vesztegelt a mohácsi csatatéren s abban a hitben, hogy a mohácsinál sokkal nagyobb haderővel kell még megmérkőznie, óvatosan haladt Buda felé, honnan a királyné a nagy szerencsétlenség hallatára, már augusztus 30-án éjjel Pozsonyba menekült.

És nyomult a rettentő török had előre, útját égő falvak világitották meg. Menekülő nép jajgatása, rabszíjra fűzött férfiak, nők, gyermekek keserves sírása vegyült a török had győzedelmes ordításaiba. Így vonult be szeptember 12-én Szulejmán Budára s ült be Mátyás király palotájába. De mindössze egy hétig maradt a palotában. Még mindig nem tudta, hogy Mohácsnál földig tiporta a büszke magyart. Rengeteg zsákmánnyal tért haza. Háromezer hajó vitte a Dunán a zsákmányt, mi a szultánnak és vezéreinek jutott. Ami értékes műkincs volt Mátyás palotájában, mind Konstantinápolyba vándorolt. Százezer embert hajtottak Törökországba a száraz földön, ötezeret vittek vizen. Vitték a budai és esztergomi zsidókat is harminc hajón. Körülbelül 200.000 lélekkel fogyott Magyarország s tizenkét vármegye földulva teljesen.

És ezt a szörnyű csapást is kiheverte volna a nemzet, ha a nagy pusztulás után mindjárt egyetért, egy szív, egy lélek lesz a magyar elhatározásában, cselekedeteiben. De a sors könyvében másként volt megírva.

Keservesen meg kellett lakolnia a mult bűneiért.

AZ UTOLSÓ NEMZETI KIRÁLY.

A mohácsi csata nem ásta volna meg a sírját Magyarország függetlenségének, ha a nemzetet egy testté s lélekké forrasztja a közös veszedelem érzete. Súlyosabb veszedelmet is kihevert már e nemzet s kiheveri ezt is, ha a lelkek megszabadulnak a pártoskodás ördögétől. Ime, a szultán maga sem tudta, hogy Mohácsnál voltaképen a magyar haderőt semmisíté meg, s ha a nemzet idejében észre tér, újra összedheti magát s megőrzi az ország függetlenségét, melyre minden időkbén oly nagy gondja volt. A Cselepatakba fult király halálával ismét visszanyerte abbéli jogát, hogy véreből való vért válasszon királyául. A többségnek meg is volt a jelöltje Zápolyai János vajda személyében. Két hónappal a

mohácsi vész után, Tokajban meg is történt a választás. Am néhány főúr, aki az özvegy királynéval Pozsonyba menekült, hallani sem akart a vajda királyságáról. Sok bűn terhelte a lelküket, félték a számadástól, ha Zápolyai lesz Magyarország koronás királya. Az özvegy királyné minden követ megmozgatott, hogy testvére, Ferdinánd legyen a király. Arra a szerződésre alapították a jogát, mely a Habsburg- és a Jagelló-ház közt kötött s melynek értelmében a Jagelló-ház kihalása esetén a Habsburg-ház valamelyik tagja öröklí a magyar koronát. Kezdetben Ferdinándnak semmi kedve nem volt arra, hogy Magyarország királya legyen. De ez csak addig tartott, míg a szultán ki nem ürítette Budát. Most már hajlandó volt elfogadni a koronát, de örökség jogán s nem a királyválasztó országgyűlés kezéből. Maga Zápolyai János sem esekedett nagyon a koronáért. Érezte, hogy nehéz feladat várakozik rá s e feladatra nem érezte magát elég erősnek. Aminthogy nem is volt az.

Székesfehérvárt gyűlt össze a királyválasztó országgyűlés. Itt temették el november 9-én II. Lajost, itt választották meg másnap egyhangulag Zápolyai Jánost (1526—1540) királynak. Általános volt az öröm az országban, hogy a nemzetnek újra van királya, még pedig ízről-végre magyar királya. Aki köznemesi sorból emelkedett a királyi székbe, épen mint a halhatatlan emlékezetű Mátyás király. De az öröm nem tartott sokáig. Pozsonyban, az özvegy királyné udvarában, az ármány nem pihent. Kihirdették itt is a királyválasztó gyűlést s bár a megyék nem is küldöttek erre követeket, egy-néhányan megválasztották Ferdinándot királynak, természetesen — egyhangulag. Ugyancsak egyhangulag törvénytelennek jelentették ki János megválasztását. Egyszerre tehát két királya volt Magyarországnak: Zápolyai János, a koronás s I. Ferdinánd, a címzetes király. A koronás király ekkor még könnyen elbánhatott volna a címzetes király pártjával, de

hiába biztatták Jánost a hívei, nem háborút akart ő, hanem békét. Azt hitte, az ország érdekében cselekszik, ha kibékül Ferdinánddal s általában kereste a Habsburgok barátságát, abban a reményben, hogy ezek segédelmével kiveri az országból a törököt. S mert a hatalmas német római császárnak, V. Károlynak, Ferdinánd testvérbátyjának, aki ura volt Spanyolországnak, Olaszországnak, Belgiumnak, s akinek nagy birodalmában »a nap nem szállott le soha« — német ügyekben Ferdinánd volt a helyettese : Zápolyai, a koronás király, Nándorfehérvár visszafoglalására Ferdinándtól, a címzetes királytól kért segítséget. Ferdinánd, hogy félrevezesse János királyt, megkezdte vele az alkudozásokat s közben ügynökei bejárták az országot, toborzották a híveket mellette, ugyanakkor készülődött a háborúra, de nem a török, hanem Zápolyai ellen. Minden hadüzenet nélkül 1527 július havában betört az országba s a készületlen Zápolyai ott hagyta Budát, mely egyetlen fegyvercsapás nélkül került Ferdinánd kezébe. Majd Tokajnál megverte János király hadát s november 3-án már fején ült a korona. Székesfehérvárt koronázták meg (1527—1564), nagy ünnepségek közt s most már két koronás királya volt Magyarországnak ! A következő évben János király Lengyelországba menekül s ha Ferdinánd maga ellen nem tüzeli a nemzetet azzal, hogy német zsoldosai épügy prédáltak, mint a törökök, most könnyen megvetheti vala lábát az országban. De az országnak voltaképen nem volt királya, jóllehet kettőnek a fejére tették egy esztendő leforgásán a szent koronát s így mindakettő törvényes királynak mondhatta magát.

A kettészakadt ország.

A legszomorúbb napok következnek. Két király áll szemben egymással, ketté szakad az ország, két pártra oszlik a nemzet. A nagy fejtelenségben, a nagy összeviisszaságban ismét felsüt azoknak a napja, kik szeretnek halászni a zavarosban. Általánossá lett az erőszak, a kis királyok dulakodása. A hatalmasabb ráteszi a kezét a gyengébb birtokára s nemcsak a német zsoldos, a török martalóc pusztítja a köz- és magánvagyont, de pusztítják az egymással hadakozó urak is. Ahoz a királyhoz pártolnak, amelyiktől a legtöbbet remélhetnek s némelyek úgy változtatják a királyukat, akárcsak a ruhájukat. Két nagy hatalmasság tüze közé kerül az ország: nyugaton a hatalmas német római császárság, keleten a török császárság közé. Mindakettő megsemmisítéssel fenyegeti az ország függetlenségét. Kezdetben János király, híveinek tanácsa ellenére, a Habsburgokkal keresi a barátságot. De csakhamar keserves tapasztalatokat szerez s most már a szultánhoz fordul. Ugyanezt teszi Ferdinánd is, de a szultán elsőbbséget ad Zápolyainak. Az az érdeke, hogy gyengítse a Habsburgok hatalmát s bár »a legyőzött Magyarországot magáénak tekintette«, hajlandó volt átengedni az országot János királynak s meg is védeni, ha évi adót fizet s ezzel elismeri hűbéres voltát. Az utolsó nemzeti király nem fogadta el ezt a föltételt s a szultán adó nélkül is elismerte Magyarország függetlenségét, szövetségesének fogadta János királyt, s elhatározta, hogy hadat vezet Ausztriába. Három évvel a mohácsi vész után, 1529 augusztus 28-án találkozott a mohácsi mezőn a szultán és János király, aki időközben visszatért Lengyelországból. Innét indultak Budának, azt elfoglalták, János király beült a királyi palotába, a szultán pedig folytatta útját Bécsnek. A nagy terv: Bécs meghódítása nem sikerül. A télies időjárás visszafordulásra kényszeríti a szultánt s az egész

útnak az volt az eredménye, hogy a magyar korona vissza-került János királyhoz.

Amint a szultán hazament, Ferdinánd megragadta a kedvező alkalmat, betört az országba s elfoglalta a dunántúli vidéket. Megostromolja Budát is, bár sikertelen. Ám a szultán ezt az ostromot úgy tekintette, mintha Ferdinánd ő ellene indított volna háborút s nyomban meg is akarta ezt torolni. Lefoglalták egyéb bajok s így csak 1532-ben indulhatott el, most már azzal az elhatározással, hogy a magyar területet egész Bruckig elveszi Ferdinándtól. De ez a második hadjárat is balul ütött ki. A török hadat megállította útjában a kis kőszegi vár, mely akkor Ausztriához tartozott. Jurisics Miklós volt a vár parancsnoka, övé volt a vár s a város: adományképen kapta Ferdinándtól. Jurisics és maroknyi őrsége csudálatos hősiességgel, vakmerő elszántsággal védte a várat s a szultán végre is, hogy folytathassa útját Ausztriába, kénytelen volt abbahagyni az ostromot. Mindössze annyit ér el, hogy egyesség útján kitűzhetett egy török zászlót a vár fokára. Nagy szolgálatot tett Jurisics Ferdinándnak azzal, hogy hosszú ideig feltartóztatta a törököt. Mire a szultán Ausztriába ért, V. Károly császár rengeteg haddal: 80 ezer gyalogossal és 6000 lovassal várta. A szultán nem mert megütközni, a császár sem, s a török sereg háború nélkül huzódott ki Ausztriából. Maradt minden a régiben: ketté szakadt ország, két király. És a nemzet mintha kezdene belétörődni a szomorú gondolatba: hát oszljon két részre az ország, legyen két királya. Osztozkodják meg rajta János és Ferdinánd. Maga a szultán is belétörődik e gondolatba. Megköti a békét Ferdinánddal, ha hódolata jeléül elküldi neki Esztergom kulcsait. Állapítsák meg a két király birtokának határait. Ám amikor köztudomásúvá lett a szultán akarata, nagy ijedelem szállotta meg a lelkeket. Különösen megrémültek azok az urak, kik nem tudták, hogy az osztozkodás után

melyik király hatalma alá kerülnek? Mindenképp meg akarják akadályozni Ferdinándot a hívei, hogy átadja Esztergom kulcsait a szultánnak. De Ferdinánd, aki mindég úgy gondolkozott, hogy elég neki, ha Ausztria megerősítésére megfelelő területet kap Magyarországból, elküldötte a szultánnak Esztergom kulcsait.

Ezzel megsemmisült az a reménység, hogy a szultán az egész ország birtokához juttassa János királyt; megsemmisült hosszú időre a nemzeti egység reménye.

A jobb hazafiak lelkét nehéz gond szállta meg. Most kezdődött a bűnhődés a mult bűneiért.

E nehéz napokban tűnik fel Fráter György nemes alakja. Ki volt ez a Fráter György? Szegény horvát nemes ember fia volt ő, családi neve Martinuzzi Utjesenovics, s Fráter Györgynek azért hívták, mert egy ideig a sajlóádi pálos kolostor főnöke volt. Mint kályhafűtő szolgált a király udvarában, innét került az eszes, olvasni szerető ifjú a kolostorba, melynek főnöke lett. A zárdából került vissza János király udvarába, aki a nagytehetségű embert kincstartóvá s váradi püspökké nevezte ki. Kitűnően értett a pénzügyek rendezéséhez, rendben tartotta a király kincstárát s ravasz, találékony elméje sok nehéz kérdést oldott meg ügyesen, a törökkel és a némettel való örökös egyezkedésekben. Gyorsan forgatja a köpenyegét, kétszinű szerepet játszik, hol a törökkel, hol a némettel barátkozik, hol mindakettővel egyszerre, de kétszinű szerepével az ország érdekét szolgálja. Az alacsony sorsból magas polcra emelkedett barát igaz magyarrá lett, az ország függetlenségének lelkes harcosa s amit eddig még egy alacsony sorsból fölemelkedett emberről sem jegyezhetünk fel: György barát őszinte védője, támogatója volt a szegény, elnyomott népnek. Ő az, aki János királyt rábírja az 1514-iki kegyetlen törvény eltörlésére s visszaadhatja a jobbágnak a szabad költözködés jogát.

Valóban, Fráter György alakja messzire kimagaslott ama kor vezető emberei közül, de már arra ő sem volt elég erős, hogy az ország függetlenségét visszaállítsa. Az 1538-ik évben a két király békét kötött Nagyváradon. Békét a tényleges birtokállapot alapján. János is elismerte Ferdinándot koronás királynak, Ferdinánd is Jánost. Ám kikötötték a szerződésben, hogy János halála után a trón Ferdinándra vagy örököseire száll. Még az esetben is, ha Jánosnak fia születnék. Ekkor még János királynak nem volt felesége. De az esetre, ha megházasodnék s a házasságból fiú születnék, ennek részére biztosították a szepesi hercegi címet s megfelelő uradalmakat. Ferdinánd kötelezte magát, hogy János király esetleges fiának adja valamelyik leányát, de Magyarország mindenképpen a Habsburgokra száll s a szepesi hercegnek csak az esetben lesz joga a magyar trónhoz, ha a Habsburg-családnak magva szakad. Nagy, erős barátságra, egymás védelmére kötelezték le magukat a török ellen s mindenféle ellenség ellen s végezetül kikötötték, hogy a szerződést titokban tartják, nehogy megtudja a szultán.

Marad tehát az ország kettészakadva s két királlyal. Eggyé az ország csak János király halálával lehetett, de már nem nemzeti, hanem idegen királlyal. János király, az utolsó nemzeti király tehát alul került. Aláírta a szerződést abban a reményben, hogy a török ellen majd megvédi az országot a Habsburgok világhatalma. Hogy a szultánt félrevezessék, egy évi fegyverszünetet kötött a két király. De hiába titkolóztak, a nagyváradi békeszerződés híre csakhamar eljutott a szultán fülébe s ez nyomban készülődni kezdett a háborúra. Készült János király is. A derék György barát 80 ezer lovast szerzett össze, de Ferdinánd, aki papiroson nagy erős barátságot fogadott, mindössze kétezer zsoldost küldött, jóllehet ötezret kértek tőle. A háború elmaradt, mert a szultán ezúttal Moldovában hadakozott, s ebből Ferdinánd nagy okta-

lanul azt következtette, hogy a szultán nem mer kikötni a hatalmas Habsburgokkal. Annyira elbizakodott, hogy a nagyváradi békeszerződést nyilvánosságra akarta hozni, jöllehet a szerződés V. Károly császárt bízta meg a nyilvánosságra hozatallal, megvárván azt a pillanatot, amikor kellő készüllettel vívhatják meg a törökkel a döntő ütközetet. Folytonosan nyugtalanította János királyt a szerződés közzétételének emlegetésével, azonközben izgatott az országban ellene, szerezte a híveket magának, s amikor megtudta, hogy János király házasodni készül, a házasság megghiusítására minden követ megmozgatott. De a házasság mégis megtörtént, a magyarok nagy örömeire. János király feleségül vette Zsigmond lengyel király Izabella nevű leányát, ezt a szép, fiatal, eszes leányt s 1539 március 2-án nagy és fényes ünnepek közt folyt le az esküvő, ugyanakkor a bájos királyné koronázása is. Isten e frigyét egy év múlva fiúgyermekkel áldotta meg. Erdélyben, Szászsebesen találta a hír János királyt fia születéséről. Erdélyben, hová nagy betegen ment le Budáról, hogy lecsendesítse az ellene szított felkelést. Mintha új erőt öntött volna izmaiba az örömhír, nem törődve súlyos betegségével, fölkapott a lovára s sebes szélnél sebesebben vágatott a táborba, hogy maga jelentse híveinek a nagy örömet. De alig tíz nappal élte túl fia születését : 1540 július 18-án meghalt az utolsó nemzeti király.

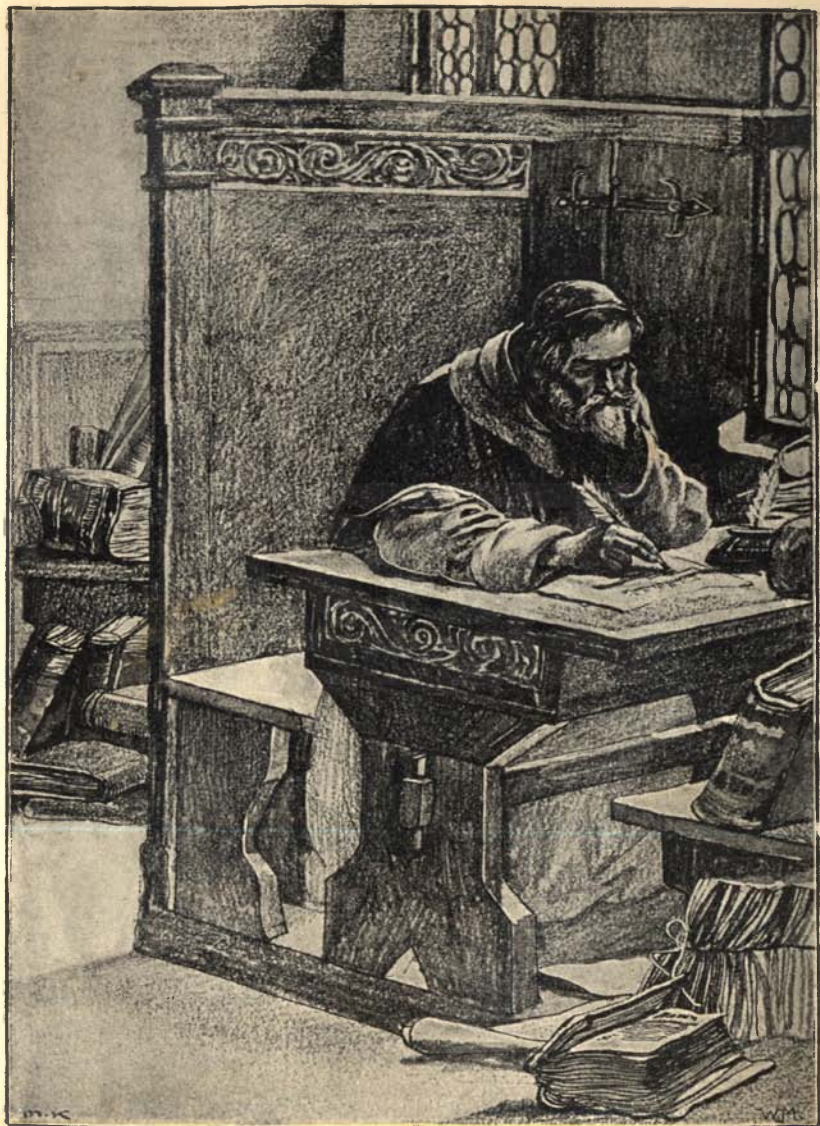
A halál nem találta készületlenül : hosszabb, nehéz betegség előzte meg azt. Beteg volt a teste, beteg a lelke : azzá tette a gondolat, hogy halála esetén még szomorúbb sors néz az országra. Mi lesz özvegyével? Mi lesz születendő gyermekével? Belátta, hogy a váradi szerződéssel nagy hibát követett el. Szomorúnak látta a jelent, kétségbeejtőnek a jövőndöt. Még mielőtt Erdélybe indult, megeskettette György barátot s Petrovics Pétert, aki rokona volt, hogy halála után Budát és Visegrádot, ahol a szent koronát őrizték, megtartják özvegye

számára. A barát esküje némiképp megnyugtatta háborgó lelkét s halálos ágyán órá, Petrovicsra és Török Bálint gondjára bizta feleségét s fiát. A derék barát, amíg lehetett, titkolta az utolsó nemzeti király halálát. Esküjéhez híven arra volt gondja első sorban, hogy Buda az özvegy kezén maradjon. A szultánhoz követet küldött s azzal nyugtatta meg, hogy János király meghalt ugyan, de fia született, az újszülött lép majd örökébe. Közben a holttestet felvitték Budára, hol tíz napig volt kiterítve. Az ország minden részéből zarándokoltak a népek az utolsó nemzeti király ravatalához s tenger nép kísérte Székesfehérvárra, hol szeptember végén helyezték örök nyugalomra. Itt temették el az utolsó nemzeti királyt s vele a magyar nemzet önállóságát. A krónikás szerint »minden népek siratták« — és sirathatták is. A nemzet zöme szerette az utolsó nemzeti királyt, aki ha nem is termelt a nehéz feladatra, mely ennek a szomorú kornak a királyára várt, megvolt benne a készség, a jóakarát, hogy országát s nemzetét boldoggá tegye. Arra, hogy az idegen beavatkozástól megszabadítsa az országot, nem volt elég erős: a jóakarathoz hiányzott benne a bátor elszántság, a nagyot merés erénye. A nemzet lejtőre jutott s az ő keze gyenge volt arra, hogy e lejtőn visszatartsa. Meg kellett lakolni a mult nagy bűneiért. Meg kellett érni a nemzetnek azt is, hogy háromfelé szakadjon az ország. Hogy egyszerre török és német sorvassza testét, lelkét, szíjja ki életerejét.

Török világ, német világ: e két nevezetben fejeződik ki leghívebben a magyar nemzet története az ezután következő másfélszáz esztendőnek a folyásán.

Isten csudája, hogy »él magyar, áll Buda még«.

GYÖRGY BARÁT
LEVELET IR A NÉP ÉRDEKÉBEN FERDINÁND KIRÁLYNAK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár